

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI**

SIRP MİLLİYETÇİLİĞİNDE KOSOVA ALGISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Sencar KARAMUÇO**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ahmet ÇİĞDEM**

Ankara–2009

ONAY

Sencar Karamuço tarafından hazırlanan *Sırp Milliyetçiliğinde Kosova Algısı* başlıklı bu çalışma, 31 Ağustos 2009 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Kamu Yönetimi Ana Bilim Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim* dalında *Yüksek Lisans* tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ahmet Çiğdem (Başkan)
(Tez Danışmanı)

.....

Prof. Dr. Vedat Bilgin
(Üye)

.....

Doç. Dr. Tefik Erdem
(Üye)

.....

ÖNSÖZ

Tezin temel amacı Balkanlarda Sırp Milliyetçileri yüzünden cereyan edilen olayların nedenlerini açıklayarak, Sırplar tarafından diğer uluslara yönelik izlenen baskın politikaların ters teptiğini ve Sırpların büyük hayallerinin nasıl küçük bir sonla noktalandığını aktarmaktır. Çalışmanın sonucu itibarıyla büyük hayaller kurulurken onların olabilirlik derecesine bakmak ve buna göre bir planlama yapmak gerekmektedir. Sırpların yaşadıkları bu bakımdan anlamlıdır.

Tez çalışmamın hazırlanma süreci başta olmak üzere üniversite ve yüksek lisans hayatımda maddi ve manevi her tür desteği sunan aileme başta atam ve anneme, Tez konusunun seçimi ve tezin son halini alınmasında her tür desteği sunan danışman hocam Prof. Dr. Ahmet Çiğdem'e, Kosova'da bulunduğum süreç içinde tezle ilgili yazışma ve rapor dönemlerinde usanmadan yardımlarını esirgemeyen Ferhat Güneş'e, tezin okunması ve düzeltilmesinde gecesini gündüzüne katan Tuba Kulaksız ve ismini sayamayacağım emeği geçen herkese teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
SİMGELER VE KISALTMALAR	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM MİLLİYETÇİLİK

1.1. MİLLİYETÇİLİK KAVRAMI VE MİLLİYETÇİLİK TARTIŞMALARI.....	6
1.1.1. <i>Düşünce Olarak Milliyetçilik</i>	6
1.1.1.1. Milliyetçilik tartışmaları	7
1.2. MİLLİYETÇİLİĞİN TEMEL UNSURLARI	13
1.2.1. <i>Ulus Kavramı</i>	14
1.2.2. <i>Ulus-Devlet Kavramı</i>	18

İKİNCİ BÖLÜM SIRP MİLLİYETÇİLİĞİ

2.1. SIRP MİLLİYETÇİLİĞİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ	21
2.1.1. <i>Sırlarda Ulus Bilinci</i>	21
2.1.1.1. Üstün İrk	22
2.1.2. <i>Sırlarda Ulus-Devlet Ülküsü</i>	23
2.1.3. <i>Milliyetçiliğin Ayrılmaz Ögesi: Din</i>	24
2.2. SIRP MİLLİYETÇİLİĞİNİN KAYNAKLARI.....	25
2.2.1. <i>Mit Kavramı ve Mitlerin Milliyetçilikteki Yeri</i>	26
2.2.1.1. Mitler ve Sırp Milliyetçiliğine Etkisi	28
2.2.2. <i>Sırp Ortodoks Kilisesi ve Sırp Milliyetçiliği</i>	29
2.2.2.1. Balkanlarda Din Milliyetçiliği	30
2.2.2.2. Kilise ve Sırp Milli Bilinci.....	32
2.2.2.3. Kilise ve Devlet İlişkisi	34
2.2.2.3.1. Sırp Kilisesinin Tarihi Serüveni	35
2.2.2.3.1.1. Sırp Kilisesi ve Sveti Sava	36
2.2.2.3.1.2. Osmanlı Döneminde Sırp Kilisesi	37
2.2.2.3.1.3. İpek Patrikhanesinin Yeniden Kurulması	38
2.2.2.3.1.4. 1766 – 1920 Yılları Döneminde Sırp Kilisesi.....	39
2.2.2.3.1.5. Sırp Patrikhanesinin Kuruluşu.....	42
2.2.2.3.1.6. Tito'nun Ölümünden Sonra Kilise.....	45
2.2.2.3.1.7. Kilisenin İç Savaşlardaki Rolü	47
2.2.2.3.1.8. Sırp Kilisesi ve Bugün.....	48
2.2.3. <i>Dilin Ulusların Belirmesindeki Rolü</i>	50
2.2.3.1. Dilin Sırp Milliyetçiliğinin Gelişmesine Etkisi.....	52
2.2.3.1.1. Sırp Dili ve Tarihsel Gelişimi	53
2.2.3.1.1.1. Vuk Karadžić ve Sırp Dili	53
2.2.3.1.1.2. Karadžić ve Sırp Milli Bilincinin Gelişmesi	55
2.2.3.1.1.3. Sırp ve Hırvat Dilinin Birleştirilmesi	56
2.2.4. <i>Gelenek</i>	57
2.3. SIRP MİLLİYETÇİLERİNİN MİLLİ PROGRAMLARI	58
2.3.1. <i>İsyân ve Bağımsızlık Mücadelesi</i>	58
2.3.2. <i>Büyük Sırbistan Projesi</i>	61
2.3.2.1. Büyük Sırbistan Kavramı.....	62
2.3.2.2. Büyük Sırbistan Tarihi	64

2.3.2.3.	Büyük Sırbistan İdealinin Savunulması	66
2.3.2.4.	Načertanije ve Büyük Sırbistan Kavramı	69
2.3.2.4.1.	Načertanije, Yugoslav mı yoksa Sırp Milli Programı mı?	70
2.3.2.5.	Garaşanin ve Büyük Sırbistan	75
2.3.2.6.	Garaşanin Sonrası Büyük Sırbistan	76
2.3.3.	<i>Büyük Sırbistan İdealinden Krallık Çatısı Altına</i>	77
2.3.3.1.	Sırbistan Krallığı ve Birinci Dünya Savaşı	80
2.3.3.1.1.	Sırp - Hırvat- Sloven Krallığının Kurulması	81
2.3.3.1.1.1.	Krallığın Kurulmasına Tepkiler	83
2.3.3.1.1.2.	Krallık Döneminde Sırp Milliyetçi Hareketleri	85
2.3.3.1.1.3.	Sırp Agrar Reformu ve Göç Politikaları	86
2.3.3.1.1.3.1.	Agrar Reformu	86
2.3.3.1.1.3.2.	Göç Politikaları	88
2.3.3.1.1.4.	Krallık Döneminde Sırp Kimliği	89
2.3.4.	<i>Başat Sırp Kimliğinden, Yugoslav Üst Kimliğine</i>	91
2.3.4.1.	Sırp Milliyetçiliğinin Gerileme Devri; Tito Dönemi	93
2.3.4.2.	Kosova ve Voyvodina'ya Özerklik Verilmesi	96
2.3.4.3.	Tito'nun Ölümü ve Sırp Milliyetçiliği	97
2.3.4.4.	1986 Memorandumu ve Canlanma	98
2.3.5.	<i>Sırp Milli Kimliğinin Yeniden Doğuşu: Milošević Dönemi</i>	100
2.3.5.1.	Milošević'in yükselişi	102
2.3.5.2.	Milošević'i Ön Plana Çıkaran Kosova Sahnesi	103
2.3.5.3.	Yeni Simge Milošević	105
2.3.5.4.	Kosova ve Voyvodina'nın Özerkliğinin Kaldırılması	106
2.3.5.5.	Yugoslavya'nın Parçalanması	109
2.3.5.5.1.	Ülkede İç Savaş	113
2.3.5.5.1.1.	Milošević'in İlk Büyük Sabıkası: Bosna Savaşı	114
2.3.5.5.1.2.	Yugoslavya'nın Parçalanma Nedenleri	117
2.3.5.5.1.3.	Yugoslavyacılık Fikrinin Sonu	119
2.3.6.	<i>NATO'nun Kosova Müdahalesi ve Sırp Milliyetçiliğinin Düşüşü</i>	120
2.3.6.1.	Milošević'in Lahey Yolculuğu	123
2.3.6.2.	Đindić Dönemi ve Sırp Milli Bilincinde Yumuşama	124
2.3.6.3.	Savaş Suçluları, Halk Kahramanları	125
2.3.6.4.	Katı Milliyetçilikten Post Modern Milliyetçiliğe	127
2.3.6.5.	Toplumsal Milliyetçilikten Çeteci Milliyetçiliğe	129

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM SIRP MİLLİYETÇİLİĞİ VE KOSOVA

3.1.	SIRP MİLLİYETÇİLİĞİNDE KOSOVA'NIN YERİ	131
3.1.1.	<i>Sırp Yazar ve Siyasetçilerde Kosova Algısı</i>	132
3.1.2.	<i>Sırp Efsanelerinde Kosova</i>	135
3.1.3.	<i>Kosova ve Dini Aidiyet</i>	138
3.1.3.1.	Kilisenin Temel Enstrümanı Kosova	138
3.1.3.2.	Kosova Sorununa Kilisenin Bakış Açısı	139
3.1.3.2.1.	Kilisenin Kosova piyonu Milošević	140
3.1.4.	<i>Büyük Sırbistan ve Kosova</i>	141
3.1.5.	<i>Seçim Malzemesi Kosova</i>	143
3.2.	KOSOVA'YA YÖNELİK MİLLİ POLİTİKALAR	144
3.2.1.	<i>Slavlaştırma Politikaları</i>	144
3.2.2.	<i>İskan Politikaları</i>	145
3.2.2.1.	İvo Andrić ve göç politikası	147
3.2.2.2.	37 Memorandumu ve Čubrilović	147
3.2.3.	<i>Devlet Terörü</i>	150
3.2.4.	<i>Paramiliter Örgütler ve Terör Eylemleri</i>	153
3.3.	KOSOVA SORUNU VE SIRP MÜCADELESİ	154

3.3.1.	<i>Yugoslavya Döneminde Kosova</i>	155
3.3.2.	<i>Milošević Dönemi ve Kosova</i>	156
3.3.2.1.	Kosova'da Kıpırdamalar	157
3.3.2.2.	Milošević'in Kosova Ovasındaki Söylemi	158
3.3.2.3.	Özerkliğin Kaldırılması	159
3.3.2.4.	Kosova'nın Bağımsızlık İlanı	161
3.3.2.5.	Kosova'nın Sırbistan'ın Kontrolüne Girişi	164
3.3.3.	<i>Kosova Savaşı</i>	166
3.3.3.1.	Kosova Savaşının Başlangıcı: Kosova Krizi	166
3.3.3.2.	Müzakereler ve Uluslararası Müdahale	168
3.3.3.3.	Rambouillet Çıkmazı ve Artan Sırp Baskısı	170
3.4.	SIRBİSTAN DENETİMİNDEN BİRLEŞMİŞ MİLLETLER MANDA YÖNETİMİNE	172
3.4.1.	<i>Paylaşılmayan Toprak: Kosova</i>	174
3.4.1.1.	Sırpların Bakış Açısı	175
3.4.1.2.	Arnavutların Soruna Bakış Açısı	178

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KOSOVA STATÜ MÜZAKERELERİ VE SIRP – ARNAVUT ÇEKİŞMESİ

4.1.	KOSOVA STATÜ MÜZAKERELERİ	181
4.1.1.	<i>Kosova'da Uluslararası Denetim ve Yeni Dönem</i>	181
4.1.1.1.	Kosova'da Sırp Hükümrancılığının Sonu	182
4.2.	KOSOVA'NIN GELECEĞİ İÇİN MÜZAKERELER	183
4.2.1.	<i>Kosova İçin Standartlar</i>	183
4.2.2.	<i>Müzakerelere Doğru</i>	185
4.2.2.1.	Ahtisaari Kosova Müzakerelerinin Yöneticisi	187
4.2.2.2.	Ahtisaari Öncülüğünde Müzakere Süreci	188
4.2.2.3.	Ahtisaari'nin Çözüm Öneri Raporu	190
4.2.2.4.	Ahtisaari Raporu Gerçek Çözüm Değil mi?	193
4.2.3.	<i>Yeni Görüşme Maratonu ve 120 Günlük Süreç</i>	194
4.2.3.1.	Kosova Avrupa'nın Sorunu	196
4.2.4.	<i>Bağımsızlığa Adım Adım</i>	198
4.3.	KOSOVA'NIN PARÇALANMASI SENARYOLARI	200
4.3.1.	<i>Sırbistan'ın Parçalanmaya Bakış Açısı</i>	201
4.3.2.	<i>Sırp Halkının Parçalanmaya Bakış Açısı</i>	202
4.3.3.	<i>Uluslararası Aktörlerin Parçalanmaya Bakış Açıları</i>	203
4.3.4.	<i>Kosovalı Liderlerin Parçalanmaya Bakış Açıları</i>	204
4.3.5.	<i>Parçalanma Çözüm mü?</i>	206
4.4.	YENİ GÜÇ DENGESİ MERKEZİ KOSOVA	207
4.5.	BAĞIMSIZLIK İLANI VE KOSOVA'DA MEVCUT DURUM	209
4.5.1.	<i>17 Şubat 2008 Bağımsızlık İlanı</i>	209
4.5.1.1.	Sırpların Bağımsızlığa Tepkileri	210
4.5.1.1.1.	Bağımsızlık Protesto Mitingi	212
4.5.1.2.	Uluslararası Toplumun Bağımsızlığa Tepkisi	215
4.5.2.	<i>Tanıtma Süreci ve Sırp Engellemeleri</i>	216
4.5.2.1.	Diplomatik Önlemler	217
4.5.2.2.	Protesto ve Elçiliklere Saldırıları	218
4.6.	YÖNETİMDE YETKİ KARMAŞASININ ADRESİ KOSOVA	219
4.7.	KOSOVA'DA SIRP VARLIĞININ GELECEĞİ	221
4.7.1.	<i>Yeni Kosova Anayasası ve Sırp Azınlığı</i>	221
4.7.2.	<i>Devlet İçinde Paralel Organlar</i>	222
4.7.2.1.	Kosova'da Sırp Belediyeler Meclisinin Kurulması	224
4.7.2.2.	Kosovalı Sırplar Kosova Kurum Çalışmalarını Boykot Ediyor	226
4.7.2.3.	Sırbistan Seçimlerinin Kosova'ya Taşması	227
4.8.	KOSOVA'NIN GELECEĞİ	229
	SONUÇ	231

KAYNAKÇA	235
ÖZET	244
ABSTRACT	245

SİMGELER VE KISALTMALAR

a.g.e:	adı geçen eser
a.g.m.:	adı geçen makale
bkz.:	bakınız
bs.:	baskı
çev.:	çeviren
ed.:	editör
s.:	sayfa
yy.:	yüzyıl
yay. haz.:	yayına hazırlayan

GİRİŞ

Milliyetçilik Balkanlar'da oldukça yaygın bir ruh haline karşılık gelir ve bir bakıma Balkan halklarının en çok değer verdiği kavramların başında gelmektedir. Tarihsel olarak Fransız Devrimi'nin yaymış olduğu milliyetçi esintiden Balkan milletleri içinde en büyük payı Sırlar almışlardır. Milliyetçiliği Tanrı buyruğu olarak kabullenen Sırlar, Avrupa'da ilk olarak kendilerinin Osmanlı İmparatorluğu'na ve dolayısıyla İslam'a karşı geldiklerini, İslam'ı yok etmek adına savaştıklarını için de Tanrının yolunu seçtiklerini savunmaktadırlar. Bu yüzden de kendilerinin Tanrı katında "gökler milleti" olduğu şeklinde bir temayı sürekli işleyen Sırlar, seçilmiş halk olmalarının verdiği güçle Sırp olmayan diğer halklara karşı her tür zulmü yapabilecekleri yanılgısına düşmüşlerdir.

Sırlar, Fransız Devrimi'yle ortaya çıkan milli devlet idealini kendilerine örnek alarak, bundan sonraki tarihi süreçte kendi homojen milli devletlerini kurmak için bütün enerjilerini harcamışlardır. Bu noktada diğer halkları Slavlaştırma politikalarına tabi tutan Sırlar, buna yanaşmayanları ya göçe zorlamışlar ya da onlara zulüm etmişlerdir. Sırların "diaspora" yerleşimini andıran bir coğrafi dağılma yaşamalarıyla bağlantılı olarak, XIII. – XIV. yüzyıldaki imparatorluklarına duydukları nostalji, 1945'ten önce Ren'den Volga'ya kadar uzanan bir alana yayılmış Almanlar gibi "toprak hakimiyetine" dayalı bir analizi benimsemelerine neden olmuştur. "Nerede bir Sırlının mezarı varsa orası Sırbistan'dır" sözüyle ifade edilen romantik fikir, etnik bakımdan katışıksız bir ülke ya da en azından, artık Katolikler ya da Müslümanlar tarafından yönetilmeyecek bir ülke fikrine dayandırılmıştır. Hukuki olarak tanımlı topraklarla kendisini sınırlamayan "Büyük Sırbistan" fikri buradan gelmektedir. "Büyük Sırbistan" ideali, tarihsel ("Kosova Ortaçağ'da Sırp ve Sırp olmaya devam edecektir") ve demografik (1991'de Hırvatistan'ın ya da Bosna'nın bazı bölgelerinde Sırp nüfusunu yaşaması nedeniyle) gibi bir meşruiyete yaslanmaktadır.

Tito Yugoslavya'sında başatlığını iyiden iyiye kaybeden Sırplar, yine bu dönemde büyük hayal kırıklığı yaşamışlardır. Tito Yugoslavya'sı öncesi devleti Sırplaştırma eğilimi içine giren Sırplar, yeni devletin kurulmasıyla bu planlarında başarısız olmuşlardır. Üstelik bu yönde attıkları adımlar da Tito tarafından engellenmiştir. Sırp başatlığı ve milliyetçiliğinin en karanlık ve geri kesiti olarak kabul edilen Tito döneminin son bulmasından sonra yine Sırp milli bilincinin canlandırılması eğilimi artmıştır. Tito'nun ölümü ardından oluşan boşluğu fırsat bilen Sırplar, bu noktada kilisenin de içinde bulunduğu elit kesimin desteğiyle milli bilincin yeniden canlandırılması için harekete geçmişlerdir. Sırp entelektüelleri tarafından hazırlanan yeni hareket planı için bir figüre ihtiyaç duyulmaya başlamıştır. Tam da o süreçte Kosova'da Sırpların koruculuğuna soyunan Milošević ön plana çıkmıştır. Sırp tarihi, milli bilinci, dini ve geleneği açısından vazgeçilmez olarak nitelendirilen Kosova çıkışıyla bir anda Kosova Sırplarının kahramanı ilan edilen Milošević'in söylemi aslında tarihsel Sırp söylemi ile örtüşmektedir ve Milošević'i yalnızca Kosova'da değil, tüm Sırp toplumunda beklenen bir kahraman haline getirmiştir.

Kosova tutumuyla kahraman addedilen Milošević, ilk iş olarak Kosova'nın özerkliliği iptal etmiş ve Kosova'yı Sırbistan idaresine bağlanmıştır. Milošević'in bu hareketi yıllarca sürecektir olan Kosova sorunun ilk kıvılcımı olarak kabul edilmektedir. Özerkliliği kaldıran Milošević bu adımından sonra Kosova'da yeni bir baskı rejimi oluşturarak, nüfus bakımından dezavantajlı durumda bulunan Sırpların konumunu avantajlı hale getirmek için harekete geçmiştir. Bu çerçevede Sırp olmayan halklara karşı baskı ve zulüm politikası güden Milošević, özellikle de Arnavut milliyetçiliğinin gelişmesinde doğrudan etkili olmuştur. Arnavut Milli bilincinin gelişmesiyle Kosova bir anda Sırp-Arnavut çekişmesine sahne olmaya başlamıştır. Her iki millet de Kosova'nın kendilerine ait olduğu iddiasında bulunarak, birbirlerini dışlayan bir tutum içine girmişlerdir. Nüfus bakımından daha avantajlı olan Arnavutların 90'ların sonunda Milošević rejimine karşı Kosova Meclisi bahçesinde Kosova'nın Arnavutluk dışında hiçbir ülke tarafından tanınmayan

bağımsızlık ilanı Sırp-Arnavut çatışmasını tırmandırmıştır. Sırlar söz konusu bağımsızlık ilanını kabul etmedikleri gibi bu tarihten sonra da Arnavutlara karşı büyük bir baskı uygulamışlar ve üst düzey Arnavut yetkilileri ağır şekilde cezalandırılmışlardır. Arnavutlar da bu gelişme üzerine kendi paralel organlarını kurarak bir çeşit “kendine yetme” politikası uygulamaya başlamışlardır.

Kosovalı Arnavutlar, Sırların ağır baskı ve kışkırtmalarından sonra Kosova sorunun artık barışçıl yollarla çözülemeyeceğini ve silaha sarılabileceklerini yüksek sesle kamuoyu ile paylaşmışlardır. Kosova Kurtuluş Ordusu’nun (UÇK) kurulmasıyla Kosova’da Sırp ile Arnavutlar arasında iç çatışmalar meydana gelmeye başlamıştır. 1999 tarihindeki NATO müdahalesiyle ülkedeki çatışmalar son bulmuş ve Kosova Sırbistan’dan hukuki olarak olmasa bile filen ayrılmıştır. Müdahaleyle birlikte Kosova’da yeni bir düzen kurulmuş, ülkede Sırların hiçbir zaman kabul etmedikleri ve etmeyecekleri bir Arnavut hâkimiyeti başlamıştır. Sırlar müdahaleden müzakere sürecine dek Kosova’nın gerçek sahibi gibi davranmışlar, Kosovalı Sırlar da yeni düzeni protesto ederek, Milošević rejiminde Arnavutların uyguladıklarına paralel organların yapılmasına ağırlık vermişlerdir. Kosova kurum çalışmalarını protesto eden Sırlar, yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde Sırbistan yasalarını uygulamışlar ve Sırp eğitim müfredatıyla eğitimlerini sürdürmüşler.

Kosova ile ilgili nihai statü görüşmelerinin başlamasıyla Arnavut-Sırp çatışması daha da alevlenmiştir. Görüşme maratonunda Sırlar, Kosova’nın kendi toprağı olduğu savını iddia ederken, bu toprağın Sırlar açısından taşıdığı önem üzerinde durmuştur. Kosova’nın uluslar arası hukuk kuralları ve Sırbistan iç hukuku gereği Sırbistan’ın ayrılmaz bir bütünü olduğuna işaret eden Sırlar, görüşmelerde Arnavutlara “özerklikten çok, cumhuriyetten az” bir statü önermişlerdir. Ama batının da desteğini arkasına alan Kosovalı Arnavutlar, Sırların bu önerisini kabul etmedikleri gibi tek kabul edilecek nokta olarak Kosova’nın bağımsızlığını göstermişlerdir. Taraflar arasında üç

yıla yakın bir süre içerisinde yapılan görüşmelerde bir nokta dışında (görüşme masraflarının ortaklaşa karşılanması) anlaşılamamıştır.

Bu süreçte Kosova ABD, AB ve Rusya arasında tam anlamıyla bir güç mücadelesine dönüşmüş, Sırp-Arnavut mücadelesinin yanı sıra soğuk savaş misali bir Doğu-Batı mücadelesine de yaşanmıştır. Tarafların aralarında anlaşamayacağı görüldükten sonra hem Batı ve hem de Doğu birer tarafın hamiliğine soyunmuştur. 17 Şubat 2008 tarihinde batılı ülkelerin desteğiyle Kosova bağımsızlığını ilan etmiş ve Sırp-Arnavut mücadelesi de boyut değiştirmiştir. Kosova'nın bağımsızlığına büyük tepki gösteren Sırlar, bağımsızlığı tanıyan ülkelere karşı yaptırımlar uygulamaya başlamıştır.

Bağımsızlık ilanı ile Sırbistan, NATO müdahalesiyle de facto kaybettiği Kosova'yı de jure olarak da kaybetmiştir. Sırp milli bilincinin ve dirliğinin beşiği olarak kabul edilen Kosova'nın kaybedilmesi Sırlar için büyük bir hezimetle eşdeğerdir. Kosova'daki Sırlar, bağımsızlığı kabullenmedikleri gibi Kosova kurumlarını da protesto etmeye devam etmektedirler. Bu protestolar Sırların Kosova'nın parçalanmışlığını ya da parçalanabileceği iddiasını yansıtmaktadır.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Kuramsal kısmı oluşturan birinci bölümde, öne sürülen savlar bu çerçeveye oturtulmaya çalışılmıştır. Bu bölümde milliyetçilik teorileri ve milliyetçiliğin Sırlar tarafından nasıl algılandığına değinilmiştir. Sırların milliyetçi değerlerinin ne olduğu ve bunları nasıl algıladıkları üzerinde durulmuştur.

Tezin ikinci bölümünde Sırp milliyetçiliğinin temel kaynakları olan din, dil, mit ve gelenek kavramsal açıdan irdelendikten sonra bunların Sırp milliyetçiliğindeki rolü ve yeri incelenecektir. Bu irdellemeler örneklerle açıklandıktan sonra, Sırp milliyetçilerinin milli politikaları ele alınacaktır. Sırların tarih boyunca en önemli ülküsü olan "Büyük Sırbistan" adı altında milli devlet ülküsü irdelenerek, ülkünün gerçeğe dönüştürülmesi için atılan adımlar örneklerle ele alınacaktır. Sırlar'ın, bu ideallerine ulaşmak adına Avrupa'da kurulan milli devletleri örnek alarak oluşturdukları katı ve baskıcı

politikalar sonucunda son dönemlere doğru bu amaçlarından uzaklaştıkları örneklerle açıklanmaya çalışılacaktır. Aynı bu bölümde, Sırpların yeni lideri Milošević'in siyasi sahnede öne çıkışı, Sırpların hamiliğine soyunması, Sırpların yeni kahraman lideri görünümü kazanması ele alınacaktır. Milošević'in bu süreçte attığı adımlar ve bu adımları izleyen milli söylem örneklerle açıklanacaktır. Bu politikaların başta Kosova olmak üzere, Voyvodina ve Bosna'ya yönelik noktaları üzerinde durulacak ve bu noktalar örneklerle açıklanmaya çalışılacaktır. Milošević'in milli programın hayata geçirilmesi için uyguladığı baskıcı politikaların "Büyük Sırbistan" hayalini nasıl suya düşürdüğü ve Yugoslavya'yı ve Sırbistan'ı nasıl bir parçalanmaya doğru taşıdığını üzerinde durulacaktır. Bu bölümde ayrıca Kosova söylemiyle ön plana çıkan Milošević'in Kosova'ya NATO müdahalesi sonrası nasıl eridiğini ve bu erimeden Sırp Milliyetçiliğinin nasıl etkilendiği konusu işlenecektir. Son olarak Milošević sonrasında Sırbistan'da milliyetçi söylemin yerini alan Avrupalı liberal bir hava ve bu hava içinde Sırp milliyetçiliğinin nasıl kılık değiştirdiği araştırılacaktır.

Tezin üçüncü bölümünde Sırp Milli benliğinin beşiği ve vazgeçilmezi olarak kabul edilen Kosova'nın Sırp milliyetçiliğindeki yeri ve konumu ele alınacaktır. Bunun ardından da Sırp siyasetinde ve basınında Kosova algısı irdelenecektir. Kosova sorunu ve Sırp mücadelesinin de ele alınacağı bu bölümde Sırpların soruna bakışı ve Kosova'nın Sırbistan'ın kontrolü altına tekrar dönüşüyle ilgili yürütülen çalışmalar örneklerle açıklanmaya çalışılacaktır.

Tezin dördüncü bölümünde Kosova sorununun çözümünde Sırp-Arnavut çekişmesi ele alınacaktır. Bu bölüm Sırp ve Arnavut yazılı basını dikkat alınarak tarafların Kosova müzakere süreci ve sorununa bakış irdeleneceği bu bölümde, Kosova'da NATO müdahalesi sonrasında oluşan yeni dönem ve bu dönemde Sırp topluluğunun durumu da örneklerle açıklanmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLİYETÇİLİK

1.1. MİLLİYETÇİLİK KAVRAMI VE MİLLİYETÇİLİK TARTIŞMALARI

Bu bölümde milliyetçilik kavramı ve bu kavram üzerinden yapılan tartışmalarla, oldukça özgül bir fenomen olarak Sırp milliyetçiliği incelenecektir.

1.1.1. Düşünce Olarak Milliyetçilik

Milliyetçilik kavramı ile ilgili sosyal bilimlerde pek çok çalışma yapılmıştır. Buna karşın, milliyetçilik bilimsel açıdan henüz üzerinde fikir birliğine varılmamış bir kavramdır. Milliyetçiliği inceleyen bilim adamlarının vardıkları ortak nokta milliyetçiliğin doğasının karmaşıklığı ve milliyetçiliği tanımlamanın güçlüğüdür. Milliyetçiliği izah etmekte karşılaşılan en önemli sorun, milliyetçiliğin her sosyo-ekonomik bünyede farklı hatta birbirine karşıt siyasal işlevlere sahip olması ve bu nedenle de milliyetçiliğe ilişkin tanım, sınıflandırma ve yaklaşımlarının eksik kalmasıdır.

Ama genel itibariyle ulusçuluk, milliyetçilik ya da nasyonalizm kendilerini birleştiren dil, tarih, kültür bağlarından dolayı ulusal bir topluluk oluşturma bilincine varan ve bağımsız bir devlet kurmak isteyen kimselerin oluşturduğu siyasal hareketler olarak kabul görmektedir. Başka bir deyişle, kendi ulusuna bağlılığının uluslararası ilkelere bağlılıktan ya da bireysel çıkarlardan daha önemli olduğunu ileri süren bir görüşür. Milliyetçilik, siyasal bir program ya da düşünceler bütünü olmaktan çok, bu tür programları ve düşünceleri temel alan siyasal bir bakış açısıdır. Milliyetçilik ideolojisinin kökenlerini, bir duygu ve inanç birikimi olarak milletlerin oluşum sürecine ve hatta tarihin derinliklerinde yaşanmış ilk biz ve öteki ayrımına kadar görmek mümkündür.

Milliyetçilik, öncelikle siyasal birim ile ulusal birimin çakışmasını öngören bir ilkedir. Bir duygu veya bir hareket olarak milliyetçilik en iyi tanımlayan ilke budur. Milliyetçilik duygu ya bu ilkenin çiğnenmemsinin yarattığı kızgınlıktan ya da onun gerçekleşmesinden duyulan tatminden kaynaklanır. Milliyetçi harekete can veren böyle bir duygudur. Milliyetçilik, etnik sınırların siyasal sınırların ötesine taşmamasını ve özellikle –aslında genel ilkelerin dışladığı bir olumsuzluk olarak- bir devletin içindeki etnik sınırların iktidar sahipleriyle yönetilenleri birbirinden ayırmamasını öngören bir siyasal meşruiyet kavramıdır. Milliyetçi ilke ahlaki ve “evrenselci” bir ruhla savunulabilir. Bazı durumlarda da rastlandığı gibi, aslında özelde temsil ettikleri ulusların çıkarlarını gözetmeyen ve tüm uluslar adına “Her ulus kendi siyasal çatısını kursun ve kendinden olmayanları da o çatı altında barındırmassın”, türünden bir ulusçu öğretiyi cömertçe ve yansızlıkla savunan “soyut ulusçular” var olabilir. Bu öğretiyi kültürel çeşitliliğin çoğulcu bir uluslararası siyasi sistemin korunmasının ve devletlerin kendi iç gerginliklerinin azaltılmasının istenir olduğu gibi bazı sağlam muhakemelerle de desteklenebilir. Milliyetçilik tanımı bir asalak gibi, devlet ve ulus kavramlarından yararlanmaktadır.¹

1.1.1.1. Milliyetçilik tartışmaları

Milliyetçilik tanımı üzerinde düşünürler bir fikir birliğine varmamışlardır. Bu alt başlık altında düşünürlerin milliyetçilik tartışmaları kısa bir şekilde özetlenecektir.

Milliyetçilik, ortaya çıkışından günümüze kadar adından sıkça söz ettiren ve birçok siyasal hareketin başat itici gücü olmuş olan bir kavrama işaret etmektedir. Milliyetçilik kavramı, anlamını Fransız Devrimi ile başlayan ulusal bilinç ile Orta ve Doğu Avrupa’daki hareketlerden alır. Milliyetçilik tarım toplumlarından sanayi toplumuna geçiş aşamasında, toplumda ortak bir

¹ Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, çev. Büşra Ersanlı, Günay Göksü Özdoğan, 2. baskı, İstanbul, Hil yayınları, 2008, s.71-73

ulusal kimlik yaratılması yolunda önemli işlevi olan bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır. Avrupa tecrübesi açısından milliyetçilik, aynı dili konuşan, bu dil ile getirilmiş çeşitli kültürel karakteristikleri kapsayan bütün insanları tek bir bağımsız devlette toplayan ve bu dilde yöneten hükümete sadakat gerektiren bir ideolojidir. Milliyetçiliğin işlevsel olarak çok güçlü bir eylemsel karaktere sahip olduğu söylenebilir. Milliyetçiliğin kitleleri mobilize etme noktasında bir tehditte yasanır. “İdeolojik düşman”, “değerleri çürüten ve yozlaşan bir dünya”, “çekilemez bir duruma gelmiş baskılar” ya da “hiçe sayılma”, “hakarete uğranıldığı için aidiyetin acilen ifade edilmesi ihtiyacı” bunlardan birkaçıdır. Herder’e göre milliyetçiliği, açıkça siyasal bir devlet olma çabası yerine ulusal geleneklerin ve hatıraların farkında olma ve değerini bilmeyi vurgulayan bir tür kültürelciliğe karşılık gelir. Bu tip fikirler 19. yüzyılda Almanya’sında ulusal bilincin uyanmasında önemli etkiye sahip olmuşlardır.²

Milliyetçiliğin doğasının karmaşıklığı milliyetçiliğin dünyanın farklı noktalarında farklı biçimlerde ortaya çıkmış olmasından kaynaklanır. Bu da milliyetçilik çalışmaları yapan sosyal bilimcilerin birbirinden farklı pek çok milliyetçilik türü tanımlamalarına yol açmıştır.

Baskın Oran, farklı çalışmalarda milliyetçiliğin belli bir işlevine göre (ulus birliği kurmak), belli bir ögeye göre (ulusal dil), belli bir simgeye göre (ulusal devlet) farklı biçimlerde tanımlanmış olduğuna, birinin milliyetçiliğe dair ettiği bir özelliğin diğer tanımlamalarca dışarıda bırakılabileceğine vurgu yapmıştır.³

Ernest Gellner, milliyetçiliğin modernleşmeye ve özellikle de sanayileşme süreciyle olan bağlılık derecesini vurgular. Bu doğrultuda, milliyetçilik belli sosyal koşullar ve şartların ihtiyaçlarını karşılamak üzere gelişmiştir. Gellner’in teorisi, modern öncesi zamanlara dönüş mümkün olmadığı için milliyetçiliğin ortadan kaldırılamaz olduğudur. Milliyetçilik modern toplumlarda sürekli değişen iş bölümü ve karmaşaya karşı gerekli

² Andrew Heywood, **Siyaset**, Çev. Bekir Berat Özipek ve diğerleri, Ankara, Liberte Yayınları 2006, s.

³ Baskın Oran, **Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1977, s.2-7

olan homojenliği ve uyumlu bir kültürü yaratma arayışı ile kendini gösterir. Onun deyişiyse, “Milletler milliyetçiliği değil, milliyetçilik milletleri yaratır”.⁴

Benedict Anderson, 1983 yılında yazdığı *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* başlıklı kitabında, Gellner’in milliyetçilik icat edilmiştir yargısına katılmadığını belirtmektedir. Anderson’a göre bu vahşice bir tezdır. Anderson, “...bu formülün sakıncası, milliyetçiliğin sahte maskeler takındığını kanıtlama endişesi içinde olan Gellner’in “icad”ı, “hayal” ve “yaratım”la birlikte değil, “uydurma” ve “sahtekarlıkla” bir düşünmesidir. Böylelikle uluslarla karşılaşılabilir ve bu karşılaştırmalardan avantajlı çıkabilecek “hakiki” toplulukların var olduğunu ima etmiş olmaktadır.”⁵ demektedir. Oysa Anderson’a göre milletler, sadece cemaat olgusunun bir türü olmaktan başka bir şey değildirler. Yani eski tarz cemaatlerin bazı tipik özelliklerini sergilerler. Bu özelliklerin başında ise bütün cemaatlerin, bu arada tabi ki milli cemaatin hayal edilmek suretiyle kurulmuş olmasıdır: “Aslında yüz yüze temasın geçerli olduğu ilkel köyler dışında bütün cemaatler (ve hatta belki onlar da) hayal edilmişlerdir. Cemaatler birbirinden hakikilik\sahtelik boyutu üzerinde değil, hayal edilme tarzlarına bağlı olarak ayrıştırılmalıdır...” Anderson, “icat” kavramını millet olgusunun tarihsel sürekliliği içinde kavranmasını engelleyebilecek bir teorik topluluk olarak gördüğünü söylemektedir. Yapmaya çalıştığı millet olgusunu çeşitli cemaat kuruluş ilkelerindeki oturtmaktan ibarettir. Öte yandan toplumların boyutlarının büyümesinin sonucunda yüz yüze ilişkilerin gerilemesi sebebiyle, topluluğun uyumunun ancak hayal edilmesiyle mümkün olabilmesi sebebiyle bu kavramın Gellner’inkine göre daha açıklayıcı olduğunu düşünmektedir.⁶ Anderson, kitabının önemi milliyetçiliği cemaat kültürünün sürekliliği içinde anlamaya çalışmasıdır. Oysa ister ekonomik ister politik değişkenliklere önem verilmiş olsun, milliyetçiliği modernleşmenin bağımlı sonucu olarak gören diğer yaklaşımlarda, bir dereceye kadar Gellner’in yaklaşımı hariç, milliyetçiliğin gelişmesinde kültürün rol alabildiği ihmal edilmiştir. Gellner

⁴ Gellner, **a.g.e.**, s.77

⁵ Süleyman Seyfi Ögün, **Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik**, Alfa yayınları, 2000 İstanbul, s.76-77

⁶ Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler**, Çev. İskender Savaşır, İstanbul, Metis Yayınları, 2004

kültürün rolünü vurgulamakla birlikte, milliyetçi süreçlerde kültürün biçimlenişi ile önceki etnisiteler arasında hiçbir ilişki olmadığını da söylemekten geri durmamaktadır.

A. Smith, bugün siyasetin ve devlet oluşturma'nın meşruluk zemininin milliyetçilik olduğunu savunmaktadır. Her hangi başka bir ilke insanlığın bağıllığını yönlendiremez. Federasyonlar bile her zaman için ulusların federasyonudur. Aynı zamanda bugün mutabık olma ve birlikte genişleme anlamında tam olarak “ulus – devlet” olan bir devlet yoktur. Devletlerin çoğunun etnik nüfusu melezdir, çoğu önemli etnik azınlıklara sahiptir ve derin bir bölünmüşlük içindedir. Ayrıca bu devletlerin sınırları genellikle tekil bir etnik nüfusun sınırları ile çakışmaz.⁷

Smith'in gözlemlediği gibi, milletler aynı zamanda modern dönemin öncesine giden etnik kültürlere de büyük ölçüde dayalı olan hissiyat cemaatleridir. Bunlar millete kolektif bir isim, özgün mitleri olduğuna dair mitler, bir anayurda aidiyet duygusu, ortak bir tarih ve kültür ile ortak bir siyasi kaderi paylaşma hissi verirler. Milliyetçilik ideolojisini modern dünyada böylesine etkili kılan kadim bir “zamansız” topluluğa aidiyet duygusudur. Milliyetçiliğin insanları bağlayabildiği toplum (millet) aracılığıyla bireyler beklenmedik durumlarla ve ölümle baş edebilir, kendi hikâyelerini ölümsüz bir varlığın hikâyesine katarak ölümsüzlük katabilirler.⁸

Carlton Hayes batı Avrupa'da ortaya çıkan milliyetçiliği modern dünyanın dini olduğunu savunurken, dinin de iradeye değil, akla, hayale ve duygulara seslendiğine vurgu yapmaktadır.⁹

E.J. Hobsbawn ise milliyetçiliğin ilk önce edebi bir mahiyete sahip olduğunu, siyasiler tarafından politik bir programa dönüştürüldüğünü ve iktidar oyununun değişmez bir parçasına dönüştüğünü savunmaktadır. Erik Hobsbawn, bazı yazarlar milliyetçiliği geleneksel elitlerin ayrıcalıklarını korumak ve gelenekleri sürdürmek için geliştirdikleri bir ideoloji olarak görürler. Hobsbawn, milliyetçiliği tehdit eden hayat biçimlerini korumaya

⁷ Anthony Smith, **Milli Kimlik**, Çev: Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999

⁸ Umut Özkırımlı, **21. yüzyılda Milliyetçilik**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s.

⁹ J.H. Carlton Hayes, **Milliyetçilik Bir Din**, çev. M. Çiftkaya, İstanbul, İz yayıncılık 1995, s.

alışan ortalamam köylülerden çıktığını ileri sürer. Veya devlet kendi meşrutiyetini sürdürmek üzere kitleler için böyle bir gelenek üretmiştir.¹⁰

Elie Kedourie önce milliyetçiliğin bir Avrupalı olgu olduğunu söyler. Bu olgu sömürgecilik yoluyla dünyanın her tarafına taşınmıştır.¹¹

Craigs, milliyetçilik yalnızca yakın tarihe ait olmakla kalmaz, aynı zamanda modern çağın belirleyici özelliklerinden biridir. Modern çağ, milliyetçilik söyleminin evrenselleşip, devletlerin somut güçleri ve idari kapasiteleriyle iç içe girdiği çağdır. Ancak milliyetçiliğin tutmasında, ulusal kimliklerin ve tüm milliyetçi söylemin, insanlara genellikle zaten hep varmış, çok eski ve hatta doğalmış gelmesinin payı olduğunu fark etmek önemlidir.¹²

Mümtazer Türköne, milliyetçilik çok farklı şekillerde tanımlanabileceğine vurgu yaparken; milliyetçiliğin özünde bireyin iki temel tutumu bulunduğunu belirtmektedir. Bunlardan birincisi; bireyin kendi kimliğinin mensup olduğu millete göre tanımlanması; ikincisi ise bireylerin siyasi iktidarın kaynağı olarak milletten başka meşru bir güç tanımamalarıdır. Türköne, tanımla ilgili karmaşaya rağmen, genel milliyetçilik formuyla ilgili tarihin gösterdiği uzlaşma bu iki unsurdan çıkarılabilir derken, birincisi, bütün ferdi bağılılıkların ötesinde millete duyulan bağılılığın ve sadakatin önceliğine dair inanç ve tutum, ikincisi, milli egemenlik ideali ve bu idealin gerçeği olarak milli devletin kurulması veya sürdürülmesi, milliyetçiliğin programı olarak karşımıza çıktığını savunmaktadır. Milliyetçilerin sıklıkla bir siyasi birim olarak devleti bir etnik-kültürel guruba “ait” bir kurum olarak gördüklerinin de altını çizen Türköne, devlete bu etnik gurubun geleneklerini, kendine has özelliklerini, “milleti millet yapan değerleri” koruma ve sürdürme görevi ve sorumluluğun düştüğünü ve milliyetçiliğin bu şekilde etnik-kültürel alan ile siyasi organizasyonun çakışması gerektiğini ileri sürmektedir.¹³

Milliyetçiliğin özünü tam bir açıklıkla ortaya koymak üzere girişilecek bir araştırmada, sorgulamaya milliyetçiliğin hedefinin ne olduğu sorusundan

¹⁰ E. J. Hobsbawn, **1780’den günümüze Milletler ve Milliyetçilik, Program, Mit, Gerçeklik**, Çev. Osman Akınhay, 2 baskı, İstanbul, Ayrıntı yayınları, 1995, s.26-27

¹¹ Elie Kudourie, **Avrupa’da Milliyetçilik**, Çev: M.H. Timurtaş, MEB yayınları, Ankara, 1971,

¹² Craig Calhoun, **Milliyetçilik**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s.17

¹³ Mümtaz’er Türköne, **Siyaset**, Ankara, Lotus Yayınları, 2005, s.633

başlamak yerinde olacaktır. Bu noktada, Breuilly ve Birnbaum'un geliştirdikleri bakış bir hareket noktası olabilir. Breuilly'e göre, kültür, ideoloji, kölelik, sınıf veya modernleşme gibi kavramlardan hareketle milliyetçilik akımını tanımlamak hem yetersiz hem de yanıltıcıdır. Çünkü bu kavramları hareket noktası kabul eden araştırmalar milliyetçiliğin siyasi iktidarı elde etmeye yönelik bir akım olduğu noktasını atlamaktadırlar. Modern çağlarda siyasi iktidar devlet iktidarı olduğuna göre, milliyetçiliğin temel hedefi de devlet iktidarını elde etmek ve kullanmaktır. Birnbaum da Breuilly ile aynı mantıktan hareket ederek, milliyetçiliği belirli bir devlet şekline karşı tepki olarak, gelişen, kendine özgü bir toplu siyasi hareket olarak görmektedir.¹⁴

Marshall McLuhan, milliyetçiliği, matbaanın icat edilmesi ve toplumsal yaşama girmesiyle açıklamaktadır. Öncelikle matbaa kaynaklı bilgi teknolojisinin girdiği toplumlarda –ki bu toplumlar homojen harflere, gramere ve sözlüğe ihtiyaç duyacak ekonomilere sahip olanlardır- kaçınılmaz şekilde bir millet duygusu yarattığını ileri sürer. McLuhan açıklamasını şöyle sürdürmektedir: Milletler “hayali cemaatler” olmak zorundadır, çünkü onların hacmi ve karmaşıklığı, vatandaşların diğerlerini yüz yüze ilişki yoluyla tanımlarını imkansız hale getirir. Matbaa teknolojisinde gelişme ise, inanılmaz sayıda insanın yekdiğerini dolaylı olarak tanımasına imkan sağlamıştır. Zira, basımlı yayınlar ortalama insana bir “cemaat” duygusu vermektedir. Böylelikle vatandaşlar, kendilerini belirli bir zaman ve yerde, anonim eşitlerden oluşan bir topluluk içinde, matbaa dilinin birleştirip bütünleştirdiği insanlar olarak görmeye başlarlar.¹⁵

Max Weber, devlet toplumda meşru şiddet tekeli bu kavram üzerinde elinde bulunduran bir kurum olduğuna vurgu yapmaktadır.

Milliyetçiliği tek veya tutarlı bir siyasal olgu olarak görmek yerine bir “milliyetçilikler” serisi, yani her biri kendine özgün şekilde ulusun merkezi önemini kabul etme anlamında bir ortak noktaya sahip olan bir gelenekler kompleksi olarak görmek daha iyidir.

¹⁴ Ozan Erözden, **Ulus-Devlet**, 2 Baskı, İstanbul, XII Levha yayınları, 2008, s.99-100

¹⁵ Türköne, a.g.e., s.648

Bununla birlikte milliyetçiliğin karakteri, içinde milliyetçi emellerin yükseldiği koşullar ve kendisinin ilişkili olduğu siyasal nedenlerle de yoğrulur. Böylece, milliyetçilik yabancı hâkimiyeti veya kolonyal yönetim tecrübesine bir reaksiyon olduğunda özgürlük, adalet ve demokrasi amaçlarına bağlı özgürleştirici bir güç olma eğilimindedir. Milliyetçilik sosyal alt üst olma ve demografik değişimin ürünü olduğunda sıklıkla ayrılıkçı ve dışlayıcı bir karaktere sahiptir ve ırkçılık ve yabancı düşmanlığı aracı haline gelebilir. Sonuç olarak milliyetçilik kapsayıcı bir ideolojidir.

İçinde bulundukları şartlara ve durumlara göre, liberaller, muhafazakârlar, sosyalistler ve hatta komünistler (bütün ideolojiler içinde sadece anarşizm milliyetçiliğe tamamıyla kapalıdır) milliyetçiliği cazip bulabilirler. Bu anlamda milliyetçilik, bütün ideolojilerin kesişme alanında yer almaktadır.¹⁶

Sonuç olarak, Tarih boyunca etnik kimlikten –milli kimliğe, etnisiteden – millete doğru evirilen bir tarihsel süreç yaşanmış ve bu sürecin sonucunda ortaya milli devlet çıkmıştır. Milli devletin hakim ideolojisi de doğal olarak milliyetçilik olmuştur.

1.2. MİLLİYETÇİLİĞİN TEMEL UNSURLARI

Milliyetçiliğin tüm düşünürlerin üzerinde bir konsensüs sağladıkları bir tanımı olmadığından dolayı, milliyetçilik algısı da çeşitlilik arz etmektedir. Bu başlık altında Sırp Milliyetçiliğini tanımlamada yardımcı olacak milliyetçilik unsurları üzerine durulmaya özen gösterilecektir.

¹⁶ Türköne, a.g.e., s.664

1.2.1. Ulus Kavramı

Milliyetçiliğin temel unsurlarının başında hiç tartışmasız ulus kavramı gelmektedir. Bir ulus bağlı insanların soyları bir olur, çok vakit aynı dili konuşurlar, onların aralarındaki siyasi ve tarihi bir yakınlık olur, hepsi bir topraklarda otururlar. Şu halde, ırk, iklim, dil, din, hükümet, toprak, insanların bir millet halinde oluşmasına yardım etmiştir.

Tarihsel olarak toplumsal bilimler literatürüne bakarsak halk teriminin gerçekte pek az kullanıldığını görürüz. En çok kullanılan üç terim, hepsi modern dünyada “halkların” çeşitleriyle sayılan, “ırk”, “ulus” ve “etnik grup” tur. Bunlardan sonuncusu en yenisidir ve gerçekte öncesinden yaygın bir şekilde kullanılan “azınlık” teriminin yerini almıştır. Kuşkusuz bu terimlerin her birinin birçok çeşidi vardır ama yine de bunların hem istatistiksel hem de mantıksal, üç kipsel terim olduklarını sanıyorum.¹⁷ Bir etnik grubun, kuşaktan kuşağa geçen ve normal olarak kuramda devlet sınırlarına bağlı olmayan, bazı sürekli davranışlara sahip olduğu söylenen kültürel bir kategori ve toplumsal – siyasi bir kategori olduğu varsayılır.

Ulus, aynı kökenden gelme, aynı toprak üzerinde yaşama, aynı dili konuşma gibi değişik ölçütler kullanılarak ele alınacağı gibi, belli bir ülkede aynı yasalara ve kurumlara boyun eğen bir halk topluluğu olarak da tanımlanabilir.

Siyasal teoriye göre “ulus hem bir bireyler topluluğu olarak oluşturulan bir siyasal guruptur, hem de diğer uluslara göre siyasal bir bireydir”. Ulus “net bir şekilde sınırları belirlenmiş bir toprak parçası üzerinde var olan, bir iç davet aygıtı ve yabancı devletler tarafından denetlenen ve izlenen, üniter bir yönetime itaat eden bir topluluk” olarak da ifade edilir. Buradan yola çıkarak Giddens, ulusun sadece ulus-devlet ile ilişkili olarak düşünülebileceğini göstermek için ulusa dair bir ideal tip tanımlar.¹⁸

¹⁷ Balibar ve Wallerstein, **İrk Ulus Sınıf, Belirsiz Kimlikler**, çev. Nazlı Ökten, İstanbul, Metis yayınları 2000

¹⁸ Jean Leca (ed), **Uluslar ve Milliyetçilikler**, çev. Siren İdemen, İstanbul, Metis yayınları, 1998

Adam Smith, ulusu, tarihten gelen bir toprak parçasını, topluluğun ortak mitlerini ve tarihsel belleğini, kitlesel bir kamusal kültürü, ortak bir iktisadi düzeni, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adı olarak tanımlamıştır.¹⁹

Erözden, ulus kavramını, dördü içsel, biri dışsal olmak üzere beş unsura sahip olduğuna vurgu yapmaktadır. İçsel unsurlar “ulus” kavramı kurgulanırken, doğrudan bu kavramın bünyesinde yer aldığı düşünülen unsurlardır. Dışsal unsur ise, “ulus”u negatif bir biçimde, “ulus”un neyi bünyesine alamayacağını ortaya koyarak belirleyen unsurdur. Bu çerçevede ulusun içsel unsurlarının dil, din, soy ile kültür ve tarih birliği unsurları, dışsal unsurun ise düşman imajı olduğunu savunmaktadır.²⁰

Antony Smith, bir insan topluluğunun ulus oluşturabilmesi için dil birliğine sahip bulunması gerektiği birçok düşünür tarafından savunulmuş ve neredeyse genel bir kanı haline dönüşmüş bir önerme olduğuna dikkat çekmektedir. Smith, Anderson’un Amerika kıtasında çıkan milliyetçilik hareketini Avrupalı benzerlerinden ayıran en önemli özelliğin, Avrupa’daki milliyetçilik akımlarında dil birliği unsurunun ağırlıklı bir yer kazanması olgusu olduğunu savunduğuna dikkat çekerken, Hobsbawn’un ise ilkesel nitelikte bir ulus düşüncesinin filizlenebilmesi için hiç olmasa seçkin kitle tarafından konuşulan ortak bir dilin olması gerektiğini aktarmaktadır.²¹ Smith’e göre, ulus aynı teritoride yaşayan, aynı yasalara ve hükümete boyun eğen bir gurup insan olarak sunduklarında kafalarında olan şey olduğuna dikkat çekmektedir. Tarihin milliyetçiliğin ve ulus oluşumunda da odak noktası haline geldiğini savunurken, tarihin “yeniden keşfi” yada icadı bilimsel bir meşgaleden öte, bir ulusal onur ve kolektif çaba meselesi olduğu düşüncesine sahip çıkmaktadır. Smith, tarihte izlerimizi sürerek, “biz” kim olduğumuzu, nerden geldiğimizi, ne zaman ortaya çıktığımızı atalarımızın kim olduğunu, ne zaman büyük ve şanlı olduğumuzu, kahramanlarımızın kim

¹⁹ Smith, **Milli Kimlik**, s.107

²⁰ Erözden, **a.g.e.**, s.107

²¹ Antony Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, Ankara, Dost yayınları 2002, s.32-34

olduğunu, nerden geldiğimizi keşfetme fırsatımıza sahip olduğumuzu da eklemektedir.²²

Craig Calhoun'a göre, milliyetçilik ve modern anlamda "ulus" kavramları, ulusların kültürel farklılıklarıyla ya da milliyetçiliğe kendine özgü siyasal önemini katan modern devletlerle tam olarak anlaşılmaz. Ulusal kimliklere damgasını vuran, öteden beri var olan kültürel dokulardır, ancak bu kültürel dokuların anlamı ve şekli modern çağda dönüşüm geçirmiştir. Ulusların kültürel "içerikleri" önemli olsa da her şeyi açıklayıcı değildir. Kültürel çeşitlenmelerin biçim ve anlam değiştirmelerindeki tek önemli faktör devlet kurmadır. Devlet kurma, beraberinde vatandaş ordularının kurulması, idari birliğin güçlenmesi, yol inşası, dilin standartlaşması, halk eğitim merkezleri, halkın siyasi katılımına fırsat sağlayan gelişmeler ve bir bilinç olarak ulusal kimliğin oluşmasına katkıda bulunan değişiklikleri de taşıyan birçok yenilik de getirmiştir. Ama devletler tek başına ulusları yaratamazlar.²³

Milliyetçi arzularının gücü bir yandan tüm devletlerin doğasını ve ilişkilerini öte yandan da birçok ethnî'nin amaçlarını ve özelliklerini dönüştürmüştür. Milliyetçiliğe göre dünya her biri özel ve biricik niteliğe sahip uluslar dünyasıdır ve tüm siyasi güç yalnızca ulustan doğar. Ona göre, ulus dikişsiz bir bütündür, sürekli evrilmesine rağmen sabittir, bölünmelerle dolu olmasına rağmen süreklidir. Tüm dünyada siyaset gerçekliğin bu görünümü var olduğu için, devletler ve ethnî arasında ilişkilerde her tür belirsizlik ve gerilim ortaya çıkar. Öyle ki insanların çoğu, milliyetçilik dürtüsüyle, ait oldukları devlete bağlılık ile doğuştan ve yetiştirilme tarzından gelen, ethnî'ye karşı can çekişen fakat patlayabilecek bir dayanışma duygusu arasında, bu bağlılıklar içinde bölünmüştür. Benzer bir şekilde, ulusun doğuşu, ulus olmayı arzulayan pek çok ethnî için ayrılıkçılığa elverişli verimli bir toprak yaratmıştır.

Bütün milliyetçiler ulusa dayanırlar, ama ulus milliyetçiliği anlamada tek kıstas olamaz. Milliyetçiliği tanımlamak ve tanımak, ulusu tanımlamak ve tanımaktan daha kolaydır. Tıpkı dinin ne olduğunu, tanrının ne olduğundan

²² Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, s.178, s.193

²³ Calhoun, **a.g.e.**, s. 14-15

çok daha iyi bildiğimiz gibi milliyetçiliklerin ortak özelliklerini ulusun evrensel biçiminden çok daha net bir şekilde görebiliriz. Milliyetçilik, çoğunlukla dinlerin ve dinsel bilgi biçimlerinin bazı özelliklerini taşıyan bir ideolojidir. Her şeyden önce bir meşhur ulaştırma ve seferber etme aracıdır. Ama aynı zamanda kişisel ve kolektif selamete dair bazı unsurlar taşırlar.

Birçok tarihçinin ortaya koyduğu üzere, modern ulusun bu iki teritorial ve etnik kavramlaştırması ulus oluşumunun büyük dalgasındaki farklı deneyimleri yansıtır ve onlar da tecessüm eder. İlk örnekler batıda İngiltere, Fransa, İspanya, Hollanda ve daha sonra İsveç ve Rusya'da meydana gelmiştir. Burada etnik devletler, üçlü devrimin etkisiyle ekonominin birleştirilmesi, teritorial merkezileşme, giderek daha çok tabakaya eşit yasal hakların sağlanması ve kamusal, kitlesel eğitim sistemlerinin büyümesiyle yavaş yavaş ulusal devletlere dönüşmüştür. Kuşkusuz, bunun anlamı, ulus topluluğunun her zaman kendi teritorial devletine tekabül etmesinin gerekmediğidir. Çoğu durumda, kendi iradeleri dışında birleştirilmiş ve temelde sömürülen önemli etnik azınlıklar var olmuşlardır. Ancak devletin çekirdek ethniesinin tarihsel ve siyasal, kültürel egemenliği öylesine büyüktür ki teritorial sınırları içerisindeki tüm nüfusun siyasi yaşamını ve toplumsal kurumlarını biçim ve içeriğini geniş ölçüde yönlendirmiştir. İngiliz, Fransız ve kastilya ethnieleri, dahil olan etnik azınlıkların gelenek ve mitlerine zarar vermeden devlet ve bütün nüfusun gelenekleri üzerine kendi yaşam ve görüntülerinin damgasını vurmuşlardır. Bunun yolu, etnik devletin daha küçük bir alanda yayılması ve merkez dışındaki nüfusla bürokratik araçlar yoluyla birleşmesidir. Diğer etnik devletler, farklılaşan başarı düzeyleriyle birlikte aynı bürokratik birleşme seyrini izlemişlerdir. Ulusal devlet de üçlü devrimin olanak sağladığı araçlar yoluyla aynı süreçten geçmiştir ve içine aldığı büyük ekonomik, siyasal ve kültürel dönüşümleri açığa vuran bu süreci tamamlamak uzun zaman almıştır.²⁴

Ulusların kaynaklarından bağımsız olarak, belli milliyetçilik biçimleri siyasal olmaktan ziyade belirgin bir şekilde kültürel bir karaktere sahiptir.

²⁴ Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, s. 34-35

Kültürel milliyetçilik genellikle ulusal öz-onama şeklini alır; o, bir halkın ulusal gurur ve öz-saygısının yükseltilmesi vasıtasıyla kendi kimliklerinin daha berrak bir anlamını elde etmelerini sağlayabilecek bir araçtır. Bu, siyasal bağımsızlık arayışından çok daha fazlasını ifade eder. Kültürel uluslar kendilerini dışlayıcı gruplar olarak görme eğilimindedirler. Ulusa üyelik, gönüllü olarak üstlenilen bir siyasal bağlılıktan değil, fakat bir şekilde miras alınan bir etnik kimlikten kaynaklanmaktadır.

1.2.2. Ulus-Devlet Kavramı

Ulus bilincine sahip olan bütün toplumlar bu bilicin yansıması olarak kendi ulus – devletleri peşinde koşmuşlardır. Milli devletler imparatorlukların bitimiyle başlar. Avrupa’da Roma ve Cermen İmparatorluklarının çöküşünden sonra milli devletler oluşmaya başladı. Fakat bugün Almanya’dan başka tamamıyla milli bir devlet gösterilmez. Diğer devletler milli devlet ile saltanatın çeşitli şekilleridir. İngiltere devleti büyük Britanya’da milli bir devlettir, fakat İrlanda ile ilişkilere sultanlık ortaya çıkar. Fransa devleti ana vatanda bir milli devlettir, sömürgelerde bir saltanattır. Fransa’da milli devleti oluşturanlara vatandaş denilirken, sömürge halkına ise Fransız milletinin tebaası gözüyle bakılır.²⁵

Günümüzde en yaygın devlet tipi olan ulus-devlet modeli, ortaçağın sonunda milli monarşilerin ortaya çıkışıyla başlayan bir örgütlenme biçimini ifade etmektedir. Ortaçağın sonunda başlayan bu örgütlenme biçimi tam anlamıyla 19. yüzyılda gerçek yapısına kavuşmuştur. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren global ölçekte yaygınlık kazanmış bir siyasi örgütlenme biçimi olan ulus-devlet, günümüzde varlığını devam ettirip ettirmeme konusunda konu olmaktadır.

Bir düşünsel ve siyasi akım olarak milliyetçilik, ulus-devletin oluşmasında en belirleyici etmendir. Ulus-devlet şeklinde örgütlenen siyasi

²⁵ Prof. Mehmet Ali Ayni, der: Nezihe Neyzi, **Ulusçuluk (Milliyetçilik)**, İstanbul, Peva yayınları 1997, s.29

iktidarın dayandığı meşruiyet ilkesi olan ulus kavramının içeriği, yüklendiği bu işlevi yerine getirebilecek milliyetçilik akımı tarafından belirlenir. Traihsel-sosyolojik bir kategori olarak ulus-devlet, Avrupa'da başlayan merkantilizm politikası ve sömürgeciliğin ortaya çıkardığı ve kapitalizmle birlikte gelişme sürecine giren bir olgudur. Bottomore'nin ifade ettiği gibi; Batı Avrupa'daki şekliyle ulusal devlet, sınırları belli, sürekli bir toprak parçasını denetlemekteydi; görece merkezleşmişti ve toprak parçası içinde zor kullanma araçlarının tekeline yavaş yavaş eline geçirerek haklarını sağlamlamaktaydı.²⁶

Ulus Devletin temel unsurları; olarak dil birliği, kültür ve tarih birliği, soy birliği, din birliği ve öteki imajı gösterilebilir.

Yapılan ulus-devlet tanımlamalarında önemli olan bir diğer nokta da, ulus devlet arasındaki ilişkidir. Her ne kadar ulus, kültür yanı ağır basan çeşitli ortak özelliklere sahip insan topluluğunu ifade ederken, devlet böyle ya da herhangi bir topluluğun örgütlenmiş gücünü nitelese de, bu iki birim birbiriyle oldukça yakından ilişkilidir. Tarihsel olarak bu iki birim, bugün kullandığımız anlamlarıyla, aynı zaman diliminde ortaya çıkmışlar ve birbirlerini karşılıklı etkileyerek diğerinin oluşumuna katkıda bulunmuşlardır.

Milliyetçilik ile ulus-devlet arasındaki ilişki tek yönlü bir ilişki değildir. Bu ilişki karşılıklı bir belirleyici çerçevesinde şekillenmiştir. Bu anlamda ulus devletin bir ulus yaratmaya ve bir topluluğa aidiyet duygusu kazandırmaya çalışması bağlamında, ortak kültür, simge ve değerler yaratma arzusu, milliyetçiliğe neden olurken, milliyetçiliğin inşasındaki süreç de ulus-devleti doğuracak bir arzuya sahiptir. Milliyetçiliğin, ulus-devlete köken miti sağlaması karşılıklı ilişkideki belirleyiciliği göstermektedir. Ancak milliyetçiliğin, ulus-devlet ile olan karşılıklı ilişkisi dünya ölçeğindeki ülkelerde benzer şekilde gelişmemiştir.

Gellner'e göre ulus-devlet inşası, ulusçu fikir, duygu ve hareket sürecinin sanayileşme ile birleştiği noktada gerçekleşmiştir. Sanayi koşullarının dünyanın her yerinde benzer bir biçimde olduğu ve bu

²⁶ Tom Bottomore, **Siyaset ve Sosyoloji**, Çev: Erol Mutlu, Ankara, Teori Yayınları, 1987, s.61

değişimin ulusçuluğa yön veren temel etken olduğu da Gellner'in başka bir varsayımıdır.²⁷

John Stuart Mill, ulusu, yalnız ortak milli duygular taşımaları temelinde tanımlamakla yetinmiyor, aynı zamanda, bir milletin fertlerinin “aynı yönetim altında olmayı arzuladıklarını, bunun da yalnızca kendilerinin veya içlerinden bir kesiminin yönetimi olmasını istediklerini eklemektedir.”²⁸

Adam Smith devrinde millet, açıkça teritoryal bir devletten başka bir anlam taşımaz. Jon Rae, ise Smith'i eleştirerek, her ayrı topluluk, toplum, millet, devlet ya da halk demek olduğunu savunmuştur.

Bostancı, ulus – devlet karakteri itibariyle modern bir olgudur. Ulus – Devletin milliyetçilikle olan ilişkisi, duygusal olanın kurumsala dönüşümü biçiminde şekillenmiştir. Modern bir olgu olarak ortaya çıkan ulus-devlet, yeni bir egemenlik anlayışını beraberinde getirmiştir. Ulus-devlet yeni bir egemenlik anlayışı olmakla birlikte, tarihten kendini önceleyen egemenlik bilişsel dünyalarıyla belirgin bir akrabalık bağına sahiptir.²⁹

Giddens'e göre, Avrupa'da milliyetçiliğin gelişmesi, ulus-devletin gelişmesine denk düşmektedir. Ulus-devlet Avrupa devlet sisteminin ilk gelişme aşamalarında rastlanan dağınık cemaat duygularından daha belirgin bir biçimde tanımlanabilen oldukça yeni bir olgudur. Avrupa'da milliyetçilik duygularının keskinleşmesi ile ulus-devletin doğuşunun gerektirdiği merkezileşme süreci sonunda yerel cemaat bağlarının, bireyler arasındaki yakın ilişkilerin, diyalektiklerin vs. yok olması arasındaki ilişkinin açık olduğuna dikkat çekmektedir.³⁰

Siyasi açıdan ulus-devlet, kurumsallaşmış siyasi iktidarın belli tarihsel aşamada büründüğü yapısal biçim; ulus, bu yapılanmanın meşruiyet kaynağı olan kurgu, milliyetçilik ise, bu meşruiyet kaynağını tek geçerli siyasi değer olarak kabul ettirmeyi hedefleyen bir siyasi akım olarak algılanabilir.

²⁷ Gellner a.g.e., s.11

²⁸ Jony Stuart Mill, **Utilitarianism, Liberty and Representative Government**, London, Everyman, 1910, s.359-366

²⁹ M. Naci Bostancı, **Bir Kolektif Bilinç Olarak Milliyetçilik**, İstanbul, Doğan Kitapları, 1999, s.48

³⁰ Anthony Giddens, **“Sosyoloji” Eleştirel Bir Yaklaşım**, Çev. M. Ruhi Esengül, İstanbul, Birey Yayınları, 1994, s.154

İKİNCİ BÖLÜM

SIRP MİLLİYETÇİLİĞİ

2.1. SIRP MİLLİYETÇİLİĞİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Sırp milliyetçiliğinin temelinde “seçilmiş halk”, “kutsal topraklar”, “kan, var oluş, ezelden beri düşmanlarımız”, “tarihi misyon ve liderliği” gibi anlayışlarının yanı sıra rasyonel siyasal elemanlar ile ideolojik, dini, psikik, patolojik elemanlar da bulunmaktadır. Bu elemanlar arasında ilişkiler açık, dinamik ve stabil değildir.

2.1.1. Sırplarda Ulus Bilinci

Fransız Devriminden önce tam olarak bir Sırp ulus bilincinden bahsetmek oldukça güçtür. Sırplar bu dönem öncesine kadar çeşitli yönetimler altında varlıklarını sürdürmeye çalışmışlardır. Ama Fransız Devrimi’nin dünyaya yaymış olduğu milli bilinç ve milliyetçilik akımı, Balkan uluslarını olduğu gibi Sırpları da derinden etkilemiştir. Bu akımdan kısa bir süre sonra kilise, elit ve diğer faktörlerin yardımıyla Sırp milli bilincini canlandırıp efsaneleştirilerek, halkın beynine kazınmıştır. Bundan sonra da Sırp milli bilincinin yüceliğine sürekli vurgu yapılarak, Sırp ulusu tanrı tarafından seçilmiş üstün bir ırk olarak gösterilmeye ve bu iddia da diğer uluslara kabul ettirilmeye çalışılmıştır. Sırp milli bilincinin efsaneleştirilmesinden sonra milli bilincin korunması ve yayılmasına önem verilmiştir.

2.1.1.1. Üstün Irk

Sırp lar millet olarak kendilerini diğ er ırklara oranla daha üst bir ulus olarak kabul ettikleri gibi kendilerini “Gökler Milleti” olarak betimlemektedirler. Sırp lar, kendi efsanelerinde kendilerinin asla köleliği kabul etmediklerini ve bu yüzden de kendilerini bu dünyaya feda ettikleri konusunu iş lenmektedir. Bu yüzden de kendilerini “gökler millet i” olarak kabul etmektedirler. Çünkü onlar ölümlü dünyadan vazgeçerek “göklerin hâkimiyetini” seçmişlerdir. Sırp lar, Kosova ovasında, Osmanlı ve İslam dinine karşı verdikleri mücadele sayesinde “gökler millet i” olmayı hak etmişlerdir.¹ Tanrıya kulluk etmeyi kabul etmiş olan Sırp lar, buna dayanarak, diğ er milletlere kıyasen daha üstün olduklarını iddia etmektedirler. Bundan dolayı da Sırp lar, Sırp olmayan halklara karşı şiddete başvurmuşlar ve bölge ö lkelere yayılmayı kendilerine verilmiş bir hak olarak görmüş türler. Bu ideolojinin temel savunucusu Sırp Ortodoks Kilisesi olmuş ken, bu hikâye nesilden nesile aktarılmıştır.

Dr. Rasim Muminagiç,² Sırp ların kendilerini üstün gösterme girişimlerini eleştirmiş ve Sırp ların “gökler” halkı olmadığı gibi diğ er halklara yaptıklarının da onların aciz bir millet olduğunun kanıtı olduğunu iddia etmiştir. Sırp lar, özellikle Boşnak halkına yapmış oldukları etnik temizleme girişimiyle, kendi ideolojilerinin faşist bir ideolojiye denk dü ştüğ ünü tüm dünya kanıtlamışlardır. İnsan medeniyeti ve kö ltür kaynaklarında ender rastlanan kavramlardan biri olan “Gökler millet i” tanımlaması, Sırp milletinin hiçbir özelliğ i ile bağdaşmamaktadır. “Gökler millet i” kavramı gereğ i bu milletin tüm dünya halklarına sahip çıkması ve dünyada barışın hüküm sürmesi için mücadele etmesi gerekmektedir. Oysa Sırp millet i buna tam ters bir tavır takınarak, barış ı değ il savaşı tercih etmiştir. Sırp Ortodoks kilisesi bu noktada Sırp siyasetiyle bir bütönlük oluşturmuş ve kilise diğ er milletlerin yok olmasında ve ö ldürölmesine öncölük etmiştir.

¹ Darko Popoviç “Vidovdan i Sveti Krst”, Belgrat Üniversitesi yayınlanmamış doktora tezi, 2004, s.29-31

² Dr. Rasim Muminoviç, “Srbizam i stradalaštvo Bošnjaka” Göteborg, Bošnački Front, 1999, s.34

2.1.2. Sırlarda Ulus-Devlet Ülküsü

Fransız Devrimi ile bütün dünyaya yayılan milliyetçi duygusu ve milli devlet kurma hevesi Balkan ülkelerini de derinden etkilemiştir. Eskiden de milli devletlerin kendi etnik sınırları içinde devletlerin kurulması siyaseti ile karşılaşılırken, modern milliyetçiliğin belirmesinden sonra bu daha fazla savunulmaya başlanmıştır. Tarih boyunca, devletler var olduğundan beri, krallar ve devlet yöneticileri, sorunsuz ve istikrarlı sınırların olması mücadelesi içine girmişlerdir. Roma döneminde, Galya'nın sınırları büyük nehirlerle, Rayna'ya kadar uzandığı tahmin edilmektedir. XV. yüz yılda yazarlar "Paris'in doğal sınırlarına Rayna nehri içerisinde kavuşabileceğine" vurgu yapmıştır.³

Fransız Devriminden sonra yayılan ulus – devletlerin kurulma girişimleri Sırları da hareketlendirmiştir. Sırp milliyetçiliğinin temelinde tüm Sırları bir çatı altında toplama hayali yatmaktadır. Bu hakkın en doğal hakları olduğunu sürekli nesilden nesle mit şeklinde taşıyan Sırp Milliyetçileri, bu amaçlarına ulaşmak adına tarih boyunca çeşitli politikalar izlemişlerdir. Bu hakkın kendilerine tanrı tarafından verildiğine sürekli vurgu yaparken, Sırp milletinin bir araya getirilmesi için izleyecekleri bütün yolları kendilerine mubah olarak görmüşlerdir.

Tarihte, milli devletlerin örnekleri ve sonuçları aynı kaderi paylaşmamıştır. Çoğu devlet Almanya'nın birleşme örneğini model olarak alarak kendi milli devletlerini kurma peşinde koşmuştur.

Fransız Devriminin dünyaya yaymış olduğu milliyetçi duygular bütün Balkan uluslarının milli bilincini tetiklemiş ve bu uluslar kendi milli devletlerine sahip olmak için bir mücadeleye başlamışlardır. 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan topraklarında ortaya çıkan milliyetçi hareketler bölgede art arda ulus-devletlerin kurulması ve bölge topraklarının önemli bir kısmının Osmanlı hâkimiyetinden çıkması ile sonuçlanmıştır.

³ Popovič a.g.e., s.71

Büyük Sırbistan düşüncesi 1804 yılında I. Sırp ayaklanmaları esnasında belirmiştir. I. Sırp ayaklanmasında Büyük Sırbistan ismiyle başlayan hareket, zamanla ölkü halini almıştır. Fransız Burjuva Devrimi'nin ve Napoleon savaşlarının etkisi ile tüm Avrupa devletlerine yayılan milli benlik ve milliyetçi söylem Sırlar arasında, tüm Sırp ulusunu bir çatı altında bir araya getirecek olan bir Sırp devletinin kurulma istencine dönüşmüştür.

2.1.3. Milliyetçiliğin Ayrılmaz Ögesi: Din

Günümüzde Balkanlarda, birbirinin üzerine binmiş vaziyette fırtına gibi esen iki kavram vardır: din ve milliyetçilik. Avrupa tarihine baktığımızda, milliyetçilik, kronolojik olarak dinden sonra gelen, onun yerini alan ve dolayısıyla onunla çatışan bir tutunum ideolojisini oluşturmuştur. Feodalizme tekabül eden ve toplumu bütünleştirmek için yüce sadakat noktasını "Tanrı" olarak belirleyen dine karşılık, milliyetçilik kapitalizme tekabül etmekte ve "Ulus"u yüce sadakat noktası olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla, bazı Avrupa devletlerinde iki kurum başat olma noktasında birbiriyle sıkı bir mücadele içinde olmuştur. Oysa Sırlarda bu gelenek tam tersi bir şekilde gelişerek, milli bilincin korunmasında en büyük desteği kilise sunmuştur ve milliyetçi söylem kilise sıralarından halka taşınmıştır.

Başlangıçta modern anlamda bir Sırp ulusçuluk hareketinden söz etmesek bile Sırp toplum bilincinin 1804'den önce de var olduğunu söylemek gerekir. Sırp ulusal kimliğinin korunmasında en büyük etken Balkan milliyetçiliklerinde önemli faktörlerden biri olan din olmuştur. Osmanlı millet sistemi çerçevesinde Sırp Ortodoks kilisesi Sırp ulusal bilincini canlı tutan en büyük kurumu oluşturmaktaydı.⁴ Bu en iyi şekilde Osmanlı'dan özerkliğini kazanan Sırp Ortodoks kilisesinin ayinlerinde gözlenmiştir. Sırp papazları yaptıkları din ayinlerinde bir taraftan ölen atalarını anıyor ve onların ruhları

⁴ Wendy Bracewell, "National Histories and National Identities Among the Serb and Croats" M. Fulbrook (ed.), *National Histories and European History*, London, U. C. L. Press, 1993, s.76

için ayinler düzenliyordu. Ayinlerde Sırp ulusunun yüceliğinden bahsediliyor ve bu sayede de Sırp milliyetçiliği ayakta tutmaya çalışılıyordu.

Toplum gerçeğinin destanlaşması ve ideolojileşmesi belli grupların genel özelliğinden kaynaklanmaktadır. Bu özellikleri Sırp'ların da taşıdığı yönünde işaretler bulunmaktadır. Önemli Sırp Milliyetçi teorisyenleri, Sırp'ların Hristiyan bir millet değil de "mitos milleti" olduğunu savunmaktadır. Bu konuda din adamlarının rolü ve baskısı vardır. Sırp din adamları, toplumsal ve kültür olaylarını mitleştirecek, onları geleneğe dönüştürerek, bugüne kadar korumayı sağlamışlardır. Čorovič'e göre, Sırp kilisesinin kurucusu Aziz Sava, "Sırp'ların kaderinin Batıdaki Doğu ve Doğu'daki Batı olmaları gerektiğini" savunmuştur. Bu düşünce tarih boyunca farklı şekillerde gelişmiştir.⁵ Ama bu düşünce ile ilgili temel değişimi din adamı Nikola Velimirovič döneminde kazanmıştır. Velimirovič döneminde bu efsane "Azizsavacılık – Svetosavlje" milliyetçilik algısına dönüşmüştür. Bu teoriye göre Azizsavacılığın Ortodoks dininde Sırp profilini oluşturmakta ve Ortodoksluğun en güzel ve en ideal din olduğunu iddia etmektedir. Velimirovič'e göre, Hristiyan dininin son dayanağı Balkanlardır. O, Balkanların, Batının pratik etkinliğini ve Doğunun meditasyon mistik sentezini yaşatmayı başardığını iddia etmektedir. Velimirovič, Sırp'ların, doğuyu vaftiz etmek ve batıyı ise günahlardan arındırmaya yetkili olduğunu savunmaktadır. Ulusu bir dinsel kategori olarak algılayan Velimirovič, Sırp'ların tarihte çektikleri acıları Hz. İsa'nın çarmıha gerilerek yaşadığı ıstıraplarla kıyaslamaktadır.⁶

2.2. SIRP MİLLİYETÇİLİĞİNİN KAYNAKLARI

Bu bölümde Sırp milliyetçiliğinin can damarları başka bir deyişle milliyetçiliğin temel dayanakları ele alınacaktır. Mitler, din, dil ve geleneğin ele

⁵ Vaso Čorovič, **Spisi Sveti Save**, Beograd, Sremski Karlovci, 1928, s.54-57

⁶ Tijana Bremer, **"Za Nikola Velimiroviča"**, Beograd, Globus, 1999, s.98

alınacağı bu başlık altında, bu kaynakların Sırp milliyetçiliğine etkileri örneklerle açıklanmaya çalışılacaktır.

2.2.1. Mit Kavramı ve Mitlerin Milliyetçilikteki Yeri

Mitos toplumda önemli rol oynadığı için kendisine bilimde de önem verilmektedir. Mitos, insan toplumunun dünyanın var oluşundan bu güne kadar tanıklığını yaptığı için yaşamımızın vazgeçilmez bir kısmına yerleşmiş bulunmaktadır.

Mitosun üç özeliği vardır. Bunlar; anlamak, duygu ve eylemdir. Başka bir deyişle akılda tutmak, algılamak, açıklamak, diğerlerine iletmek “mit”in temel özellikler arasında bulunmaktadır. Bunlar tarih boyunca belli bir çıkar için oluşturulan gerçek şeklini almaktadır. Bugün var olan bütün gerçeklerin temelinde bir mitsel doku vardır. Aslında Mitos uydurulmuş abartılmış, mit görüntüsü verilmiş bir “gerçektir”. Tarihte yaşanan bir olay, mitos içerikliğine göre sınıflandırılmış, kalifiye edilmiştir. Mitlerin diğer bir özelliği, toplumsal olayların sistematikleştirilmesi ve sınıflandırılmasıdır.

Mitin, fonksiyonu ve belirlemesi ile ilgili kesin bir tutum olmadığından dolayı bizlerin ona farklı yaklaşımları bulunmaktadır. Başka bir deyişle mitosun “bilinçli” ve “bilinçsiz” bölümlerinin nerde başladığını tespit etmek zordur. Mitosun “rasyonel” açısı, mitosun açıklama durumunda olmamasından ve kesin varlığını da ortaya konamadığından, bu nesilden nesle taşınan özelliklerden ve kültürel öğelerden sürdürülmektedir. Bir mitosunu açıklamakla diğer bir mitos da yaratıyoruz. Her gün yeni mit kavramı peşinde koşulması ve mit sayısının artması, onun gerekli olduğu belirleme kriterlerini, algılanmasını ve doğru açıklaması gerekliliğini ön plana çıkarmaktadır.

“Mitos” kavramı farklı ama birbirine bağlı ve benzer şeyleri kapsamaktadır. Bu kavram ilk olarak ağızdan ağza gelenek ile taşınan, belli şekli ve özelliği olan, önceleri belli olayların, grupların ve insanların varlığını kapsamaktadır. İkincisi, bu kavram bir milletin maddi ve ruhsal kültürünü kapsayan, o milletin masallarını ve türküler sistemini oluşturmaktadır.

Üçüncü, mitos, gerçek olmayan, sahte, düşünülmüş, araştırılmamış, tespit edilmemiş, basit, yalan vs. türlü toplumsal konstrüksiyonları kapsamaktadır. Dördüncü, topluma katkı sunan kişilerin ölümlerinden sonra mit özelliğini almaktadırlar. Beşincisi, mitos psikolojik ve kültür açısından belli motifleri kullanarak, bazı olayların anlaşılmasına ön ayak olmaktadır. Altıncısı ise, mitos mantıklı olmayan, rasyonel olamayan, aşırı milli duyguları, mistik vs. olayları kapsamaktadır.⁷

Birinci ve ikinci açıklama geçmişte var olan, maddi, statik, bir olayın geçmişini hakkında bilgimiz olmadığını bunun objektif kültür elemanı yada kompleksi kapsadığını göstermektedir. Üçüncü ve dördüncü mitos kavramı ise bir olayın süreçten ibaret olduğunu, bu sürecin sürdüğünü yani sürecin dinamik olduğuna dikkat çekerken, beşincisi ise objektif ve rölatif düşünceleri kültürel paydalar çerçevesinde kullanarak, olayın daha kolay anlaşılmasını ve kalıcı olmasını sağlamaktadır. Altıncı mitos kavramında ise mantıklı bir açıklaması dahi olmayan olayları milli duygular olarak göstererek bunların geleceğe taşıdığına vurgu yapmaktadır.

Başka bir deyişle, birinci anlamdaki mitos tarihi bir olay iken, ikinci anlamdaki mitos gelenek yardımıyla, kültürleşmekte bundan sonra da sosyalleşmektedir. Mitlerde genetik veya doğal özelliklerin rolünün ne olduğu noktası ise tam olarak açıklanamamıştır. Bu sorun ile ilgili Avrupalı aydınlar ortak bir noktada buluşmamışlardır. Merry Douglas araştırmaları ile ilgili her bir görgü, genel ve bilinçsiz olarak, bilime varmak için, form ve strüktürleri, strüktürel şeklinde kabul ettiğini savunuyor. Douglas, bu strüktürlerin eskilerden, çok az yada hiç değişmediğini, farklı şekillerde kurulduğu ve buna karşı muhalefet yapıldığından dolayı bunun farklı şekillere büründüğünün altını çiziyor.⁸ Levi-Strauss ise mitin strüktürünün dille bilinç etkinliğinin farklı seviyelerine düştüğünü belirtiyor.⁹ Ona göre, mite olan ayrılmış birimlerin

⁷ Sabina Mihelj, **Identiteti i globalizacija: mitovi i realnost**, Ljubljana, Institut Ludskih Prava, 2007, s.11

⁸ Bracewell, **a.g.e.**, s.153

⁹ Levi-Strauss Claude, **İrk, Tarih ve Kültür**, Çev: Işık Ergüden, Arzu Oyacıoğlu, Reha Erdem, Haldun Bayrı, bs, İstanbul, Metis Yayınları, 2007, s.34

kendi başına bir anlamı yoktur. Başka bir deyişle diğer birimlerle karışarak anlam kazanmaktadırlar.

Kişisel felsefenin kurucusu N. Bercayev, “mit bir şeyin yalan değildir, gerçektir ancak buradaki gerçek ampirik olaydan farklıdır, başka bir gerçek vardır. Mitos halkın beyninde, geçmişte bir olayın var olduğunu, onun objektif gerçekten hareket ederek, bireysel ideal gerçeği” kabul etmektedir.¹⁰

Witrich, Ohana, Rose mitosun tarih kadar gerçek olduğunu, diğer bir gerçeğin de tarihi gerçek olarak ilerleyebileceği fikri üzerinde birleşiyorlar. Sheling, felsefesinde mitolojinin insan tarihinin ilk basamağı olduğu ilkesinden yola çıkarak, tarih ve mitosunu aynı paydada eşit olarak oturtmaktadır.¹¹

2.2.1.1. Mitler ve Sırp Milliyetçiliğine Etkisi

Sırp milli ideolojisi tarih boyunca nesilden nesle mitos şeklinde farklı yöntemlerle halka taşınmıştır. Sırp ideolojisinin olumsuz tarafı, nesnel gerçeği küçümseyerek, gerçek olmayan şeyleri gerçekmiş gibi kabul ettirmeleridir. Başka bir deyişle halka yalan söyleyerek, halkı bu şekilde kendi peşlerinden sürüklemişleridir. Dobrica Ćosić, “Gerçek ve Olasılık” isimli kitabında, “Yalan bizim vatanseverlik ve doğal yetenek şeklimizdir. Yapıcı, kurgulu bir şekilde halkımıza yalan söylüyoruz” diyor.¹² Görüleceği üzere halk bir çeşit masallarla kandırılarak, siyasilerin politikalarının maşası durumuna geldikleri açık bir şekilde görülmektedir.

Sırp lar, kendi efsanelerinde kendilerinin asla köleliği kabul etmediklerini ve bu yüzden de kendilerini bu dünyaya adadıkları konusu işlenmektedir. Bu yüzden de kendilerini “gökler milleti” olarak kabul etmektedirler. Çünkü onlar ölümlü dünyadan vazgeçerek “göklerin hâkimiyetini” seçmişlerdir. Sırp lar, Kosova ovasında, Osmanlı ve İslam dinine karşı verdikleri mücadele

¹⁰ N. Berdjajev, *The Destiny*, London, 1996, s147

¹¹ Friedrich Schelling, *Filozofija Mitologije*, Çev. Zdravko Popović, Beograd, Opus, 1988, s.59

¹² Dobrica Ćosić, “*Stvarno i Moguće*”, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1988, s.23

sayesinde “gökler milleti” olmayı hak etmişlerdir.¹³ Tanrıya kulluk etmeyi kabul etmiş olan kendilerinin, diğer milletlere kıyasen daha üstün olduklarını iddia etmektedirler. Sırlar da kendilerini Yahudiler gibi tanrı tarafından seçilmiş bir millet olarak görmektedirler.

Görüleceği gibi Sırlar, yayılmacı milliyetçilik tanımına uygun bir şekilde, kendilerini üstün bir ırk olarak kabul etmekte ve kendinden olmayan ırkları da otomatikman düşman olarak görmektedirler. Tanrı tarafından seçilmiş olduklarından, kendi ülkeleri uğruna yapacakları her şeyin normal olduğunu kabul etmekte ve kendilerini İslam'ın bir numaralı düşmanı olarak göstermektedirler. Çünkü Avrupa'da Osmanlı'ya karşı ilk defa savaşan ve savaşı kazananın kendileri olduğunu kabul etmektedirler.

2.2.2. Sırp Ortodoks Kilisesi ve Sırp Milliyetçiliği

Ortodoks dinine göre, kilisesi olmayan bir millet, kendi milli devletine sahip olamaz fikri ön plandadır. Öyle ki, Ortodoks dinine sahip olan her bir milletin de gelecekte var olabilmesi için kiliseye de sahip olması gerekmektedir. Sırp Ortodoks kilisesi, tarihte Sırp halkının koruyucusu olarak hareket ederken, halkın manevi duygularına hitap etmiştir. Osmanlı yönetimi sırasında Sırp halkını etrafında toplayan kilise, halkın büyük güvenini kazanmıştır.

Sırlar sürekliliklerini, devleti ve soyluluğu XIV. yüzyılın sonunda Osmanlı İmparatorluğu tarafından ortadan kaldırılan bir halkın sürekliliği olarak algırlarlar. Joseph Kruliç, Bu sürekliliğin Osmanlı millet sistemi (resmi siyasi rolü tanınan dini cemaatler) çerçevesinde otosefal Ortodoks kilisesine bağlanma sayesinde mümkün olduğuna işaret eder. O'na göre, kuzeyden güneye, Karlovaç'tan Kosova'ya 1000 kilometreden daha geniş bir alana vuku bulan göçlerle darmadağın olan Sırlar eğer Ortodoks inancını paylaşıyorlardı, ya Katolik bir toplumu içinde erimiş yada İslamiyet'ti

¹³ Muminoviç, a.g.e.,s88

benimsemiş olacaktı.¹⁴ Paul Gade'nin ifade ettiği gibi, Yugoslavya toprakları üzerinde dini kimliği ve halka aidiyeti bu denli açık olarak tanımlayan ilk topluluk Sırlardır ki bu durumda millet sistemi böyle bir kimlik edinmeyi sadece pekiştirebilirdi.

Sırp Ortodoks Kilisesinin milliyetçiliğe ve devlet yönetimine etkisini geçmeden önce Sırların yaşadıkları Balkan coğrafyası açısından dinin nasıl bir anlam taşıdığına ve bu olgunun Sırları nasıl etkilediğine bakmanın konunun anlaşılması bakımından önem arz ettiğini düşünüyorum.

2.2.2.1. Balkanlarda Din Milliyetçiliği

Bazı Balkan uzmanları, dinin ve milliyetçi liderlerin son savaşların çıkmasında özellikle de II. Dünya Savaşı'nın başlamasında önemli bir oynadığına dikkat çekmektedirler. Uzmanlar, din adamlarını halklar arasında ilişkilerin bozulmasının ve iyi ilişkiler kurulmamasının temel nedeni olarak göstermektedirler.

Washington Vudro Wilson merkezinde yapılan bir toplantıda Minnesota Devlet Üniversitesi profesörü Vjekoslav Perica, Balkanlarda dini duyguları sömüren liderlerin dini kötü emellerine alet ederek, bölgeyi içinden çıkılmaz bir yere getirdiklerine vurgu yapmaktadır. Buna örnek olarak Ortodoks Sırp lider Slobodan Milošević ve Katolik Hırvat lider Franjo Tuđman'ı gösteren Perica, her ikisinin de yönetime gelmesiyle milli duyguların kabardığını ve sivil halka karşı cinayetlere başlandığını savunmaktadır.

Budapeşte Merkezli Avrupa Üniversitesinden Prof. Nikol Linstrom ise Yugoslavya coğrafyası içinde milliyetçi partilerin, din desteği olmadan siyasi anlamda başarılı olamayacağını görölmesinden sonra siyasi mücadeleye din karıştırıldığına dikkat çekmektedir. Linstrom, bu tezini Bosnalı Sırp lider Radovan Karadžić'in "Kilisenin izni olmadan hiçbir siyasi karar alınamaz.

¹⁴ Jean Leca (ed), **Uluslar ve Milliyetçilikler**, çev. Siren İdemen, İstanbul, Metis, 1998, s.46

Kilise, faşist cinayetlerinin komünist cinayetleri ile eşit derecede yapılmasında önemli rol oynamıştır” siyasi konuşması ile desteklemiştir.

Prof. Vjekoslav Perica Sırp Ortodoks kilisesinin milliyetçiliğin belirmesinde büyük rol oynadığına dikkat çekerken, 80 ve 90 yıllarda çok sayıda Ortodoks din adamının Slobodan Milošević’i desteklediğinin altını çizmektedir. Perica katıldığı konferansta bu olaya şöyle açıklık getirmektedir: “Ortodoks kilisesi son zamanlarda dini istismarı kullanarak en radikal tutum içinde olduğunu söyleyebiliriz. Ortodoks kiliselerinin milli kiliseler olması bunun daha kolay gerçekleşmesinde etki etmiştir. Sırp Ortodoks kilisesi de tarih boyunca Sırp halkının yüceliğine ve tarihteki üstünlüğüne vurgu yaparak, milli bilincin gelişmesinde hayati rol oynamıştır. Kilisenin söylemi ve popülaritesi 70’li yıllarda İslam dininin bölgede artması ile yükselmeye başlamıştır. Özellikle de Sırp Kilisesinin siyasete dahil olmasının ardında 70’li yıllarda Aliya İzetbegović’in İslam Deklarasyonunu kabul etmesinin yatmaktadır. Bundan sonra da kilise ve Slobodan Milošević bu deklarasyonu kullanarak, özellikle diğer dine mensup olan hakla karşı bir saldırgan politika benimsenmeye başlamıştır. Ortodoks kilisesinin Yugoslavya’nın parçalanmasında en sorumlu kurum olduğunun kanısındayım.”

Havard koleji din profesörü Michael Sels, *İhbar edilmiş köprü: Bosna’da Din ve Soykırım* çalışmasında Balkanlarda beliren çok sayıda sorunun nedeninin tarih boyunca taşınan dini ve milliyetçi söylemlerden kaynaklandığına vurgu yapmaktadır. Bunun Hırvat ve Sırp milliyetçilerinin temel ideolojisi olduğuna dikkat çeken Sels, “Onların söylemleri ve kilisenin sürekli devlet yönetimine müdahalesi farklı dinlere sahip olan insanların bir arada yaşayamayacakları fikrini doğurmuştur. Dini desteği eline alan milliyetçilerin büyük ideallerine ulaşma yönündeki çalışmaları 19. yüzyılda başlamıştır. Bunların en önemlilerinin başında Belgrat’a Aziz sava’nın büyük kilisesinin inşaatı ile başladığını söyleyebiliriz. Bu projeyle bütün dünyada Sırp Ortodoks benliği siyaseti kavramı ön plana çıkmıştır. Bu kilisenin inşaatının esas amacı Sırları, Hırvat, Arnavut ve Boşnak tehlikesinden korumaktır. Bu kampanya 1989 yılında Kosova savaşının 600. yıldönümü ve Knez Lazar’ın ölümü ile zirveye ulaşmıştır. Bu tarihi ve dini olaylar Milošević

ve bazı Sırp din adamları tarafından milliyetçi söylemle karıştırılarak, kötüye kullanılmıştır. Din adamları özellikle bu dönemde, din yerine siyaset ile daha fazla uğraşmışlardır. İzlenen politikayla halk kısa bir zaman içinde genel korku psikolojisinin ve din aşırılığın köleleri olmaktan kurtulamamışlardır” sözleriyle olayı açıklamaktadır.

Koleyt Üniversitesi siyaset bilimi profesörü ve “Dünya Etik ve Toplumlar Merkezi” Başkanı Tim Barns, halklar arasında yaşanan çatışmalarda dinin en önemli faktörler oluşuna dikkat çekerken, din adamlarının etnik çatışmaları durdurmak yerine kışkırtmalarının düşündürücü olduğunu belirtmektedir. Yugoslavya’da yaşayan etnik grupların toprak genişletilmesi için dini farklılıkların ön plana çıkarıldığının altını çizen Barns, bunun da nedenini dinin etkisindeki tarihi sürece dayandırmaktadır.

2.2.2.2. Kilise ve Sırp Milli Bilinci

Sırp Milliyetçiliğinin en önemli yapı taşlarından bir diğerini tartışmasız olarak Sırp Ortodoks Kilisesi oluşturmaktadır. Kilise, Sırp benliğinin korunmasında da en büyük katkıyı sunan kurumların başında bulunmuştur. İşgal altında bulunan halkı kilise çatısı altında bir araya getiren kilise, din ayinleri ya da diğer çalışmaları sırasında halka tarihin geçmişi hakkında da bilgi vermiştir. Hukuk devletinin olmadığı dönemlerde İpek Patrikhanesi ve daha sonra Karlovalı mitropolitliği halkın devlet kurma bilincinde önemli rol oynamıştır. Manastırlar -Hilandar, Studeniça, Mileşeva, Deçan, Jiça, Ravanica, Manasiya ve diğerleri- Sırpların ruhsal benliğinin gelişmesinde ve bu benliğin geleceğinde önemli rol oynamıştır.¹⁵

Büyük Sırbistan ideolojisine en büyük desteği sunan kurumların arasında Sırp Ortodoks kilisesi gelmektedir. Sırp milliyetçiliği ile Sırp Ortodoks kilisesi ayrılmaz bir parçanın iki temel taşı oluşturmaktadır. Sırp milliyetçilik şuuru devamlı ayakta tutan ve halka empoze eden her zaman

¹⁵ Radomir Popović, *Srpska Crkva u Istoriji*, Beograd, Biblioteka Svečnik, 1977, s.102

din adamları olmuştur. Bu yüzden de Sırp milliyetçiliğinin en önemli yapı taşlarından biri olarak kabul gören kilise, Sırp tarihinde de büyük rol oynamıştır. Tarih boyunca Sırp milliyetçiliği dinden beslenmiştir. Gerek efsanelerde gerekse de gündelik hayatta dini her zaman dile getirip bu sayede kendi benliklerini canlı tutmaya çalışmışlardır. Kilise, özellikle Sırpların Osmanlı'ya yenilmelerinden sonraki dönemde Sırp milliyetçiliğini ayakta tutmak için büyük uğraşlar vermiştir. Papazlar düzenledikleri ayinlerde sürekli olarak Sırp ulusunun yüceliğinden ve seçilmişliğinden bahsederek halktaki milliyetçilik duygularını körüklemiştir.

Kilisenin milli kimliğin gelişmesiyle doğrudan ilgilendiğine Mikro P. Djurić'in eserinde rastlamak mümkündür. Djurić eserinde kilisenin milli kimliğin gelişmesine etkisini şu şeklide açıklamaktadır: "20 yüz yılda isim yapmış din adamların eserlerini okuduğumuz zaman daha açık bir şeyler gözlemleyebiliriz. Birincisi Nikola Velimirović'te kilisenin, etnik milli kimlik ve toplumun bu doğrultuda gelişmesinde önemli rol oynadığı ortadadır. Kilise milliyetçiliğe çok fazla angaje olduğu ve sürekli siyasi konularla ilgilendiği için dini geri plana atmıştır. Burada da kilisenin devlet siyasetini ilgilendiren konulara ve siyasi olaylara katıldığını görüyoruz."¹⁶

Sırp kilisesi, Sırp halkının benliğini korumak için Sırp Ortaçağ devletini ve yöneticilerini yüceltme siyasetini gütmüştür. Bu sürecin en önemli özelliği Sırp milletin ve tarihinin mitleştirilmesinde yatmaktadır. Knez Aziz, Lazar zamanında Sultan Murat'ı öldüren Miloş Obilić'i kahraman ve Sırp halkının intikamını alan şahıs olarak yüceltilmiştir. Bu olayla Ortodoks dini, halk destanları ve mitos arasında bir bağlantı kurularak nesilden nesile taşınmıştır.

Sırpların ulusal bilincinin koruyucusu olarak tarih boyunca ön plana çıkan kilise bu yöndeki misyonunu her alanda da sürdürmüştür. Bu yönde üstlenmiş olduğu misyonu yerine getirmek adına çok defa siyasete, kültüre müdahale eden kilise, milli karakterleri ve Sırp ulusal bilincinin önemli şahsiyetlerini eleştirdiği gerekçesiyle sanata da müdahale etmiştir. 31 Mayıs

¹⁶ Mikro Djurić, **Od Odogovorne Do Mirovne Crkve**, Beograd, Knjevnost, 2002, s.88

1990'da Sırbistan'da "Salman Rüştü olayının" bir benzeri yaşanmıştır. Salman Rüştü'nün yazdığı "Şeytan ayetleri" eserine Humeyini tarafından gösterilen tepkinin bir benzerini Sırbistan'da Aziz Sava temsiline kilise göstermiştir. Bu eserin Belgrat'ta da gösterime gireceği haberi yayılınca kilise buna karşı çıkarak gösterime muhalefet etmiştir. Protojerej Gavrilovič, "bizim kutsalımız olan varlıklarımız kirlenmesin" parolasıyla bu eserin Belgrat'taki temsiline karşı çıkmıştır. Aziz Sava'yı oynayan sanatçı ve tiyatro müdürüne bu temsilin oynanmaması yönündeki baskılar artmış ve kısa bir süre içinde de tehlide dönüşmüştür. Tiyatroda "Aziz Sava" temsiline sunumu sırada ilahiyat fakültesi öğrencileri, kilise üst düzey yetkilisi ve milliyetçi Vojislav Šešel'in de içinde bulunduğu gurup, Aziz Sava'nın kişiliği kirlendiğinden ötürü temsilin kesilmesi yönünde baskı yapmıştır. Ama bütün baskılara rağmen temsil oynanmıştır. Temsil sırasında tatsız olaylar yaşanırken, Sırp Ortodoks kilisesi uzun zamandan beri içinde yenilemiş olduğu enerjisini etrafa yayarak, bir sinerji yaratmıştır. Kilisenin bu konudaki tepkisini üst düzey yetkili Anfilohije Radović dışa yansıtmıştır. Radović dram yazarı Slobodan Kovačević'i eleştirirken, kilisenin olaya bakışını şu şekilde ifade etmiştir: "Kovačević sanat özgürlüğü adına Aziz Sava'yı ve Nemanjiçleri utanç duvarına dikmektedir. Biz hepimiz Nemanjiçleriz. Bizim çağımız olan bu dönemde şeytanın ektiği iki kabak sanat özgürlüğü ve demokrasi ile uğraşıyoruz. Sanat özgürlüğü sosyal realizmdir, demokrasi ise milyonlarca kişinin kurban edildiği, Stalinizm'den başka bir şey değildir".¹⁷

2.2.2.3. Kilise ve Devlet İlişkisi

Sırp kilisesi tarihsel süreç içerisinde Sırp halkının gerçek yöneticisi ve yönlendirici özelliğini içinde barındırmıştır. Sırpların devletlerinin olmadığı dönemlerde halkın yöneticiliğine soyunan kilise, milli devletin kurulması projesinin de baş aktörü olmuştur. Kilisenin devlet ile ilişkilerini daha iyi

¹⁷ "Provokacije Protiv Nas", **Blic Gazetesi**, 1 Haziran 1990, s.12-13

kavrayabilmemiz için öncelikle Sırp Ortodoks Kilisesinin tarihi sürecine bir göz atmamız gerekmektedir.

2.2.2.3.1. Sırp Kilisesinin Tarihi Serüveni

Sırlar, Sloven ırkındandırlar. Bizans imparatorluğunun Balkan yarımadasının kuzey kısımlarına 5. ve 6. yüzyılda yerleşmesine tanık olan Sırlar, bu dönemde Hristiyanlığın yayılmasına ilk etapta şiddetle karşı çıkmıştır. Çok tanrılı bir dine inanan Sırlar, yeni bir dine hazır olmadıklarından Hristiyanlığa cephe almıştırlar.

Hükümdar Justinjan (527-564) döneminde Sırların Hristiyan dinini kabul etmeye başladıkları görölmektedir. Sırlar bölgede Hristiyan halklarla çevrelenmeye başladıktan sonra bu dinin kabulüne karşı çıkamayarak Hristiyanlığı kabul etmek zorunda kalmıştırlar. Bizans hükümdarı ve tarihçi Konstantin VII Porfirogenita göre (913- 959), Sırlar Hristiyan dinini en zor kabul eden kabilelerden biri olmuşlardır. Porfirogenita, Sırların kitlesel bir şekilde Hristiyan dininin kabul edilmesinin Çar İraklije (610-641) zamanında oluşuna işaret etmektedir. Sırların Hristiyan dinini kabul etmesinde doğudan Konstantinopolis ve Selanik'ten gelen misyonerlerin etkisinin büyük olduğu savunulmaktadır. Barbarlar tarafından Adriyatik kıyılarının yıkılmasına rağmen, kilise örgütlenmesinin zarar görmesini önleyen misyonerler, dinin yayılmasında da büyük rol oynamıştırlar. Sırlar bu bölgelere yerleştikten iki yüz yıl sonra büsbütün yeni dini kabul ettikleri görölmektedir.¹⁸ Yeni dinin kabul edilmesinden sonra yeni kilisenin örgütlenmesi ve kültürün kurulması girişimleri hızlanmıştır. Yeni kilisenin kurulmasıyla IX. yüzyılın ilk yarısında Sırp milli devlet temellerinin atılmasına başlanmıştır. Sırp kilisesinin kurucusu Aziz Sava'da önce Sırların Hristiyan dinini kabul ve yayılmasında en büyük etkiyi din ayinlerinin halk dilinde yapılması sağlamıştır.

¹⁸ Aleksandar Đakovac, **Crkva, Država i Politika**, Beograd, Kum, 2007, s.37

2.2.2.3.1.1. Sırp Kilisesi ve Sveti Sava

Sırp kilisesinin kurulmasında en önemli kişilerden biri Aziz Sava'dır. Stefan Nemanya'nın en küçük oğlu olan Aziz Sava, diğer iki kardeşine kıyasen kendini dine vererek, Sırp kilisesinin kurulması yönünde çalışmalara imza atmıştır. Sava, babası Stefan Nemanya'dan boşalan tahta geçmeyi ret ederek, babasıyla birlikte Yunanistan'da Sırp kilisesinin bulunduğu Hilandar'a çekilmiştir.

Sveti Sava, Sırbistan'da bulunduğu süre içinde Sırp bölgelerini gezerek, din adamlarına din ayinleri hakkında bilgi vermiş, nasıl dua edileceğini göstermiş ve onlara okuma-yazma öğretmiştir. Bu dönmede Sırp kilisesi özgür değildi ve Yunan Ortodoks kilisesine bağlı bulunuyordu. Aziz Sava, Sırp kilisesinin Yunan kilisesinden ayrılması için din adamlarını, aydınları, öğretmenleri bu konuda bilinçlendirmeye başlamıştır. Aziz Sava Nikeya'ya (İznik) giderek Konstantinopolis Patrik Manoylo Saranten'den Sırp kilisesine özerklik verilmesi talebinde bulunmuştur. Saranten'den Sırp kilisesinin özerkliğini almaya başaran Sava, bundan sonra Sırp kilisesinin başına geçerek, Sırp ve Adriyatik deniz sahili ülkelerinin başpiskoposu unvanını kazanmıştır.¹⁹ Sırp halkı Hristiyan dinini kabul etmesinden sonra ilk defa kendi özerk kilisesine sahip olmuştur. Sırp kilisesinin bağımsızlığını kazanmasından sonra Sırlar artık kendi başlarına kilisenin örgütlenmesi, papazların terfi edilmeleri, din okulların kurulması gibi diğer kiliselerin sahip oldukları bütün yetkileri elde etmişlerdir.

1221 yılında ilk iş olarak Aziz Sava kardeşini Stefan'ı Sırp kralı ilan ederek, yönetme yetkisini vermiştir. Bu taç takma merasimi ile kilise devlet yönetme yetkisini kralla vermiş ancak kralı denetleme ve yönlendirme yetkisini elinde bulundurmıştır.²⁰

Sırp kilisesi Ortaçağ'da Sırların yaşamında önemli bir yer işgal etmiştir. Devlet ve kilise arasında iyi ilişkiler sürdürülmüştür. Çünkü Ortodoks kiliseleri, papanın yönetiminde bulunan Katolik kiliselerine kıyasen devlet yönetimi

¹⁹ Patrijarh Pavle, **Kosovska Iskšenja**, Beograd, Knjiga Komerc, 2008, s.23

²⁰ Đakovac, **a.g.e.**, s.46

altında bulunuyorlardı. Devlet ve kilisenin çıkarları birbirine denk olduğu gibi bunlar birbirinin tamamlayan iki öge görevi de görüyorlardı. Birbirini tamamlayıcı iki öge olarak görülen kilise ve devlet arasında senfoni denilen bir uyum bulunuyordu. Sırp kilisesi, devlet tarafından desteklenirken, devlet de kilise tarafından destekleniyordu.

2.2.2.3.1.2. Osmanlı Döneminde Sırp Kilisesi

Osmanlı döneminde Sırp kilisesi, Sırp halkı ile aynı kaderi paylaşmıştır. Bu dönem içinde halkta olduğu gibi kilisede de çok sayıda düzensizlik yaşanmıştır. Episkoplar düzenli toplantılar yapmadığı gibi Osmanlı tarafından Sırp devletinin yıkılmasından dolayı da halk düzensiz bir yaşama itilmişti. Kosova'yı ve diğer Sırp topraklarını terk etmeyi yeğleyen Sırlar, kutsal kitapları, ikonları, kültür eserlerini alarak Avusturya'nın yönetiminde bulunan Voyvodina'ya yerleşmişler. Buraya yerleşen Sırlar, Sırp krainası adı altında Osmanlı'ya karşı bir tampon bölge oluşmuştur.²¹

Osmanlı İmparatorluğu'nun Sırlara karşı kazanç elde etmesinden sonra İpek Patrikhanesinin çalışmalarına son verilmemiş ancak bu durum kilisesini çalışmasında büyük bir boşluğun doğmasına neden olmuştur. Sırp Kilisesi savaş öncesi durumda devlet yönetimine doğrudan etki ettiği için bu dönemde halkta inanç konusunda var olan prestiji ve inanırlığı büyük darbeler almıştır. Bu durumdan yararlanan Ohri Patrikhanesi, İpek Patrikhanesinin çok sayıda yetkilerini kendi çatısı altında toplama başarısını göstererek, Sırp Kilisesinin tümüyle zayıflamasında etki etmiştir.

Osmanlı döneminde en zor dönemini yaşayan Sırp Kilisesi, bu dönem boyunca büyük sekteye uğrayarak, halkın desteğini önemli derecede yitirmiştir. Sırp kaynaklarına göre bu dönemde kendi imtiyazlarını korumak isteyen çok sayıda Sırp, dinini değiştirerek İslam dinini kabul etmiştir.

²¹ Djoko Slijepčević, *Istorija Srpske Pravoslavne Crkve*, Beograd, JRJ, 2002 s.120

2.2.2.3.1.3. İpek Patrikhanesinin Yeniden Kurulması

Sırlar, İpek Patrikhanesinin yeniden kurulması girişimini Osmanlı idaresi altında da sürdürmüştür. Yapılan birçok girişimden sonra 1557 yılında İpek patrikhanesinin yeniden oluşturulmasını başarmışlardır. İpek Patrikhanesi Osmanlı döneminde 1557–1766 yılları arasında özgür Sırp kilisesi olarak çalışmıştır. İpek Patrikhanesinin yeniden kurulmasına Bosna Sırp asıllı olan Sadrazam Sokullu Mehmet Paşanın büyük katkısı ve desteği vardır. Sokullu Mehmet Paşa İpek Patrikhanesi başpiskoposluğuna kardeşi Makariye'yi tayin etmiştir. İpek Patrikhanesinin yeniden kurulması bütün Sırların ruhsal birleşmesini sağlamıştır. Kilise bu noktadan sonra mevcut bir Sırp devletinin bulunmadığından devlet yönetimine soyunarak, Sırları bir araya toplama misyonunu üstlenmiştir.²²

İpek Patrikhanesinin kurulması ile Sırların durumu düzeldi. Sırp Patriği, halkına karşı büyük sorumluluğu olan “millet başı” olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Devletin olmayışı patriğin, halk üzerinde büyük bir otoritesinin olmasına ve kendisinin de devlet reisi olarak kabul edilmesine neden olmuştur.

Osmanlı Devleti Sırp kilisesi ile bu dönemde iyi ilişki içinde bulunuyordu. Kilisenin iç işlerine karışmayan Osmanlı Devleti, din ayinlerinin serbest yapılmasına, nikahların kısılması ile diğer özgürlüklere olanak tanımıştır. İpek Patrikhanesinde yaşayan Sırların durumlarının ve sahip oldukları hakların memnun edici bir seviyede olmasına rağmen Sırlar, Osmanlı yönetiminden kurtulmak ve kendi milli devletlerine sahip olmak için ayaklanmayı tercih etmiştir. İpek Patrikhanesi patriği Yovan Kantun Sırp ayaklanmasına öncülük ederken, halkı ayaklanmaya teşvik etmiştir. Osmanlı devleti ayaklanmayı kanla durdurmuş ve 1595 yılında Sinan Paşa'ya, Vraçar'da bulunan Aziz Sava'nın kemiklerinin yakılması emredilmiştir.²³

²² Jovan Tomić, *Deset godina iz Istorije Srpskog Naroda i Crkve pod Turcima (1683 -1693)*, Beograd, Državna Štamparija Kraljevine Srbije, 1869, s.78

²³ Tomić, *a.g.e.*, s.123

2.2.2.3.1.4. 1766 – 1920 Yılları Döneminde Sırp Kilisesi

İpek Patrikhanesinin yasaklanmasından sonra Sırp halkı, ağır bir ruhani ve siyasi durum içine girmiştir. Zira bu durum Sırpların hem ruhani hem de siyasi anlamda örgütlenme şansını da yok etmiştir. Bu da Sırpların Sırp kilisesi öncülüğünde yeniden birleşmesi hayallerinin iyiden iyiye uzamasına ve Sırpların bu uğurda mücadele etmelerine neden olmuştur.

Osmanlı yönetiminde bulunan Sırp kiliselerinde, 1766 – 1830 yılları arasında Yunanlı din görevlileri görev almaktaydı. Yunan papazlarının görev alması Sırp halkının ne durumunun iyileşmesine ne de özgürlüğüne kavuşmasına etki etmediği gibi Sırp milli bilincinin de sönmesine neden olmaktadır. Ayinlerin Yunanca yapılmasının yanı sıra papazlar, Sultana vergi toplamak ve dini korumaktan başka bir şey ile ilgilenmiyordu. Yunanların altında bulunan ya da bırakılan Sırp papazlar ise din ayinlerini yönetme şansına sahip değildiler.

Ama zamanla Osmanlı Devletinin zayıflamasıyla kiliselerdeki Sırplar aleyhine olan durum Sırpların lehine çevrilmeye başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda meydana gelen ayaklanma ve savaşlarda başarı kaydedememesinin yanı sıra Fransız Devrimi etkisiyle Balkanlarda milliyetçi akımı en üst seviyesine ulaşmıştır. Bu etkiden de en büyük nasibi Slav uluslarından Sırplar almıştır. Doğu sorusunun belirmesinde başrol oynayan dış destekli Sırplar, Osmanlı devletinin Balkanlardaki varlığına büyük darbeler indirmiştir. Sırplar birkaç ayaklanmasının ardından Rusya'nın yardımı ile 1815 yılında Osmanlı devletinden bağımsızlığını kazanmıştır.

Yeni kurulan Sırp Knezliği knezi Miloş Obilić, İstanbul Patrikhanesinden Sırp kilisesinin özerkliğinin iade edilmesi talebinde bulunmuştur. Bunu kabul eden İstanbul Patrikhanesi, yıllardan beri Sırp ulusunun gerileme nedeni olarak kabul edilen Yunan papazlarını geri çağırarak, kiliselerde görevi Sırp papazlara bırakılmıştır.²⁴

²⁴ Slijepčević, a.g.e., s.135

Sırp kilisesinin uzun bir dönemin ardından yeniden örgütlenmesi gerekliliği ön plana çıkmıştır. İlk olarak kilise yasalarının, kilise yönetiminin ve kütük defterinin belirlenmesi, din adamlarına ve ailelerine özen gösterilmesi, öğretmen ve din adamlarının eğitimi, yeni okulların açılması konularında adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede din kadrolarını yetiştirilmesi için çok sayıda genç Rusya'ya eğitime gönderilirken, eski kiliseler onarılmış ve bazı bölgelerde de yeni kiliseler inşa edilmiştir. Berlin Kongresinden sonra 1879 yılında Sırp kilisesinin ekümenik olarak uluslararası kiliseler tarafından tanınması da kilisenin varlığını yasallaştırmıştır.²⁵

Kilise bu dönemden sonra Sırp halkının çıkarlarının ve benliğinin korunması yönünde çaba göstermiştir. Bu dönemde kiliseye yapılan baskılara rağmen kilise misyonunu sürdürmek yönünde çaba harcamıştır. Kilise çerçevesinde milli bilincin gelişmesi ile ilgili kitaplar basılmış, önemli ressamların Sırp tarihiyle ilgili konuları resmettikleri eserleri halka sunulmuştur. Bunun yanı sıra kilise Sırpça gazete çıkararak, halkın milli duygularını ve “Büyük Sırbistan” hayalini gerçeğe dönüştürmek için çaba harcamıştır.

Sırp mitropoliti Mihaylo Yovanoviç devletin din işlerine karışması yüzünden, Sırp hükümeti ile çatışmıştır. Mitropolit Yovanoviç, kilisenin devlet işlerine karışması ve kilisenin devleti yönetme girişimlerinin başarısız olmasından dolayı ülkeyi terk etme zorunda kalmıştır.²⁶

XX. German Čoriç (1958 – 1990) dönemi kilisenin devlet ile sorun yaşamadığı ender dönemlerden biridir. Bu dönemde kilise, kendi çıkarlarını korumayı başardığı gibi Sırp halkı üzerinde var olan etkinliğini de tekrar kazanmayı başarmıştır. Patrik German ve diğer Sırp üst düzey din adamları bu dönemde kutsal Kosova üzerine yoğunlaşarak, bu konudaki milli bilinci hayata tutmaya özen göstermişlerdir. Patrik, Karadağ'a yaptığı bir ziyaretinde kilisede, “Savaşçılarımız düşmanı yenmeleri için fiziksel kuvvetten uzaktırlar. Ama onların bu savaştan başarılı ayrılmaları için bedenlerinde ruhsal kuvvet bulunmaktadır. Başarı da bu kuvvetin sonucunda gelecektir. Savaşçılarımız,

²⁵ Vladeta Jerotiç, **Vera i nacija**, Beograd, Ars Libri, 1999, s.29

²⁶ Djuriç, **a.g.e.**, s.101

Şanlı Nemanyıçleri ve Kosova'da şehit düşen kahraman savaşılarımızı hatırlayarak başarı kaydedecektir. Onlar da Knez Lazar gibi savaşlarda Gökler Krallığını seçerek, ırkımızı göklere taşıyacaklardır” şeklinde hitapta bulunmuştur.²⁷

Tito'nun ölümünden sonra ise Sırp Ortodoks Kilisesi kendisine vurulan prangalardan kurtulduğunu ilan edip, komünist dönem öncesindeki gücüne tekrar dönerek, milliyetçiliğin güçlenmesine ön ayak olmuştur. Bu noktadan sonra Sırp kilisesi, Sırlarda ateizm ve milliyetsizliği aşıladığından dolayı Tito döneminde eleştiremediği Komünizmi artık açıkça Sırların ve Sırp milli çıkarlarının en büyük düşmanı olarak ilan etmiştir.²⁸

Nikodim Yeromonah da yaşanan bu süreci şu şekilde ifade etmektedir: “Komünist diktatörlüğün, Ortodoks milletlerine etkisi büsbütün yıkıcı olmuştur. Bu dönemde ulusal Ortodoks benliği hemen hemen yok olmaya doğru seyrediyordu. Bu bilincin koruyucusu olan kilise izole edilerek, yüzyıllarca yaptığı şeyleri yapma hakkından uzak bırakılmıştı. Bu da kilisenin kendi halkının kültürü olan ana ocağı (matica) ve şah damarını korumasına olanak vermedi. Yaratılan boş alana çok sayıda yabancı kültürler girmeyi başarmış, dinin arka plana itilmesine olanaklar yaratmıştır.”²⁹

Kilise yeni dönemde, halkı komünist ideolojiden arındırmak için resmi bir “temizlenme” süreci başlatmıştır. Bu temizleme çalışmaları çerçevesinde kilisenin ayinlerinde milli duygulara ve şanlı Sırp tarihine vurgular yapılarak, halkın milli bilinci temizlenmeye ve muhafazakarlık yeniden canlandırılmaya çalışılmıştır.

Sırların yeniden muhafazakar olma sürecinde büyük rol oynayan kilise, sosyalist dönemde kendilerinden alınan taşınmaz malların iade edilmesi için devlet organlarına baskı yapmaya başlamıştır. Kilise, devleti Tanrıya karşı borçlu olarak göstererek, var olan zenginliğine zenginlik katmak için çaba

²⁷ Djurić, a.g.e., s.120

²⁸ Latinka Perović, **Srpska Pravoslavna Crkva i Novi Srpski Identitet**, Beograd, Helsinčki odbor za ljudska prava u Srbiji, 2006 s.5

²⁹ Nikodim Yeromonah **Pravoslavna kultura i Zapad**, Beograd, Medijska Knjizara Krug, 1983, s.78

harcamaktadır. Kilise, devlete 70.000 hektar toprak ve 1.181.taşınmaz malın kendisine iadesi için yaptığı baskıyı sürdürmektedir.³⁰

2.2.2.3.1.5. Sırp Patrikhanesinin Kuruluşu

1918 yılının Aralık ayında Güney Slavları bir araya toplayan Sırp - Hırvat ve Sloven krallığı kurulmuştur. Krallığın kurulmasından sonra 1919 yılının Mayıs ayında Belgrat'da İpek Patrikhanesinin tüm piskoposları bir araya gelerek, uzun zamandan beri parçalanmış olan Sırp kilisesinin ruhaniliğini ve devlet birliğini ilan ettiler. Sırp kilisesi bu gelişmenin ardından İstanbul patrikhanesine başvurarak yeniden Sırp kilisesi için ekümenlik talebinde bulunmuştur. İstanbul Patrikhanesi bu isteme olumsuz yanıt verirken, Srem Karlovçası'nda 1920 yılında bir araya gelen Sırp din adamları Sırp kilisesini patrikhaneye dönüştürme kararını almışlardır. Bu ilanın ardından Sırp kilisesi, Sırp halkının tarih boyunca yürütmüş olduğu hamiliğine yeniden soyunarak, halkın milli bilincinin korunmasına ve devleti yönetme misyonuna kaldığı yerden devam etmiştir.³¹

Patrik Varnava (Yosiç) zamanında 1932 yılında Kilise anayasası kabul edilerek, kilisenin devletteki yeni rolü belirlenmiştir. Tarih boyunca kilisenin milli bilincin gelişmesi için yürütmüş olduğu misyonun devam etmesine ve Sırp halkının birlik ve beraberlik içinde kendi milli devletine kavuşması ülküsünün sürdürülmesi kabul edilmiştir. Yugoslavya'nın kurulmasına kadar Sırp milli bilincinin ayakta tutulması ve milli devlet idealinin öncülüğünü yapan kilise, Tito önderliğindeki partizanların savaştan başarılı çıkmasından sonra devlet yönetimi üzerinde var olan bütün imtiyazlarını ve ağırlığını kaybetmiştir. Ülkede Komünist rejimin kurulmasından sonra kilise devlet işlerinden ayrılmış ve kilisenin mallarına el koyulmuştur. Tito'nun ölümüne dek olan süreçte kilise büyük ölçüde ağırlığını kaybederken, yeniden

³⁰ Djuriç, **a.g.e.**, s.126

³¹ Slijepčević, **a.g.e.**, s.140

canlanmak için Milošević öncülüğünde milliyetçi rejimi beklemek zorunda kalmıştır.

Sırp kilisesi kendi eski gücüne ve itibarını kazanmak için Karacorcević hanedanı ile sıkı bir işbirliği içinde bulunmuştur. Bu konuda da başarılı olan kilise, 1918 ila 1941 yılları arasında başarılı bir dönem geçirmiştir. Devlet himayesi altında önemli bir statüye kavuşan kilise bu dönemde büyük bir servete sahip olmuştur. Kilise bu dönemde eski etkinliğine ve popülaritesine kavuşmak için yeni din adamlarının eğitime, yeni kiliselerin inşaatına, dinin yayılmasına önem vermiştir. Kilise kendi imtiyazlı durumunu korumak için de bir çok kez siyasi olaylara karışmıştır.

Krallık Yugoslavya topraklarında faşist tehdidi 1941 yıllarına doğru “gökler çarlığı” siyasetinin yeniden canlanmasında etki etmiştir. Krallık veliahdı Knez Pavle’nin Sırp halkını faşist işgalinden koruma yönünde yürüttüğü esnek siyaset muhalefet partileri, askerlerin bir kısmı ve kilise tarafından sert tepki ile karşılanmıştır. Sırp kilisesi bu dönemde vatanseverlik ve halkın onurunun yüceltmesinde önemli bir göreve soyunduğu için söz konusu esnek politikanın değiştirilmesi için baskı yapmaya başlamıştır. Sırp Patrik’i Gavriilo Dojić bu noktada bölgenin farklı yerlerini ziyaret etmiş ve halkın milli bilincini korumak adına da moral gezilerine başlamıştır. Sırp kilisesi, kriz dönemlerinde, geçmişte yaşanan olayların yeniden canlandırarak, geçmişin ebediyet görüşünü yeniden aşılayarak “yeni Kosova kahramanları ve Obiliçler” yaratmak iddiasında olmuştur.³²

Knez Pavle, 23 Mart 1941’de Sırp kilisesi Patrik’i Dojić’e Almanya’yla Viyana’da imzalanan anlaşma hakkında bilgilendirmek için yaptığı ziyarette, bu anlaşmanın Sırp ulusu için kurtarıcı olmadığını ama şu an bulunulan durumdan çıkmak için bunun iyi bir gelişme olduğuna vurgu yapmıştır. Dojić bu açıklamadan memnun olmamış ve görüşmede Sırp tarihi geçmişine vurgu yaparak, Sırp papazlarının Türklere karşı savaştıklarını ve kendilerini

³² Nebojša Popov, **Srpska dramerija**, Beograd, Republika, 1997, s.56

devletlerini kurmak için feda ettiklerini, kilisenin de bu savaşlara önderlik ettiğini ve bundan sonra da bu yönde hareket edeceğini hatırlatmıştır.³³

Kilise, 27 Mart 1941 yılında devlet darbesi yapan bir grup subayın eylemini selamlarken, Sırp Patrik'i eylemcilere sahip çıkmıştır. Patrik, Belgrad radyosuna verdiği demeçte, "Bu günlerde kader halkımıza yeniden neyi sececeği sorusunu sormuştur. Bu sabahta halk olarak da bunun cevabını verdik. Bu darbeyle halkımız, gökler ve tanrının çarlığı, adalet, halk birliği ve özgürlüğü seçmiş bulunuyoruz. Bütün bunları yaşatmak ve geliştirmek için kutsallık ve özgürlük içinde yaşamamız gerekmektedir. Ölmek istiyorsak, bizim milyonlarca Ortodoks kardeşimiz gibi kutsal olan halkımızın geleceği ve özgürlük için ölelim. Bugün halkımızın milli bilinci, Kosova ve geleceğimiz için önemli bir mesafe kat edildiğini söyleyebilirim" şeklinde konuşmuştur. 28 Mart 1941'de Patrikhaneyi ziyaret eden yeni Yugoslavya başbakanı Duřan Simović, Patriđin radyoda yaptığı konuşmasını desteklemiştir. Bařbakan General Simović, özellikle Patriđin konuşmasında Kosova'ya vurgu yapmasının kendisini mutlu kıldığını ifade ederken, bunu řu şekilde açıklamıştır. Simović, "27 Mart 1941'de yaşananlar Kosova ovasında 28 Haziran 1389 yılında yaşanan olaylarla örtüştürmeniz bizleri onurlandırmıştır. Bizde bunları dikkate alarak devlet darbesi gerçekleştirdik. Size samimi olarak belirtmek isterim ki, bana ve benim işbirlikçilerime Knez Lazar'ın sesi ulaşarak, kendisi bizden 27 Mart olayını gerçekleştirmemizi istemiştir" şeklinde açıklamıştır.³⁴ Ancak bu sözleri sarf eden General Simović, Almanya'nın ülkeye saldırmasıyla Yugoslav hükümeti üyeleriyle birlikte ülkeyi terk etmiş ve hamiliğine soyunduğu Sırp halkını yalnız ve savunmasız bırakmayı yeğlemiştir.

II. Dünya savaşın sona ermesi Sırp kilisesine vurulmuş bir darbe niteliğindedir. Önceki dönemlerde her zaman kilise siyasette en büyük rolü oynarken, bu dönemde söz konusu etkinliğini kaybetmiş ve söylemleri de yumuşamıştır. Sırp kilisesi bu noktadan sonra artık olaylara etki etme

³³ Ljubodrag Dimkić, *Istoriја Srpske Državnosti*, Novi Sad, 3 Tom, 2001, s.46

³⁴ Đakovac, *a.g.e.*, s.58

durumunda olmadığı gibi Komünistler de kilise ile devlet işlerini tümüyle ayırarak, kilisenin yalnızca uhrevi işlerle uğraşmasına izin vermişlerdir.

Ama kilise Komünist baskısına rağmen doğrudan olmasa bile dolaylı yollardan kendisini Sırp milli varlığını korumak ve halkın kendi milli devletini kurmak için mücadele etmesi ülküsünün devam etmesi için çaba harcamıştır. Aleksandar Ranković'in görevinden istifa etmesinden sonra kilisenin de devlet içinde statüsü ve etkinliği değişmeye başlamıştır. Kilise bu dönemden sonra Kosova'da ve Yugoslavya'da Sırp halkının ağır duruma vurgu yaparak, halkın milli duygularını kabartmaya başlamışlardır.

2.2.2.3.1.6. Tito'nun Ölümünden Sonra Kilise

Sırp kilisesi Sosyalist dönemde devlete karşı oportünist bir siyaset izlemiştir. Kilise bu dönemde Tito'nun rejimine karşı açık bir şekilde muhalefetini göstermemesine rağmen Sırp patriği German Čorić ve diğer kilise üst düzey yetkilileri, üstü kapalı olarak komünist rejim ile çatışma içinde olmuşlardır.³⁵ Açık bir şekilde rejimi eleştirmekten kaçınan Patrik German, ayinlerde milliyetçi söylemi tekrar canlandırarak, devlet yönetimine dolaylı yollardan müdahil olmaya çalışmıştır.

Patrik German Čorić (1958 – 1990) dönemi kilisenin devlet ile sorun yaşamadığı ender dönemlerden biridir. Bu dönemde kilise, kendi çıkarlarını korumayı başardığı gibi Sırp halkı üzerinde var olan etkinliğini de tekrar kazanmayı başarmıştır. Patrik German ve diğer Sırp üst düzey din adamları bu dönemde kutsal Kosova üzerine yoğunlaşarak, bu konudaki milli bilinci hayata tutmaya özen göstermişlerdir. Patrik, Karadağ'a yaptığı bir ziyaretinde kilisede, "Savaşçılarımız düşmanı yenmeleri için fiziksel kuvvetten uzaktırlar. Ama onların bu savaştan başarılı ayrılmaları için bedenlerinde ruhsal kuvvet bulunmaktadır. Başarı da bu kuvvetin sonucunda gelecektir. Savaşçılarımız, Şanlı Nemanyicileri ve Kosova'da şehit düşen kahraman savaşçılarımızı

³⁵ Milorad Tomanić "Srpska Crkva u Ratu", Beograd, Medijska Knjizara Krug, 2001, s.160

hatırlayarak başarı kaydedecektir. Onlar da Knez Lazar gibi savaşlarda Gökler Krallığını seçerek, ırkımızı göklere taşıyacaklardır” şeklinde hitapta bulunmuştur.³⁶

Tito'nun ölümünden sonra ise Sırp Ortodoks Kilisesi kendisine vurulan prangalardan kurtulduğunu ilan edip, komünist dönem öncesindeki gücüne tekrar dönerek, milliyetçiliğin güçlenmesine ön ayak olmuştur. Bu noktadan sonra Sırp kilisesi, Sırlarda ateizm ve milliyetsizliği aşıladığından dolayı Tito döneminde eleştiremediği Komünizmi artık açıkça Sırların ve Sırp milli çıkarlarının en büyük düşmanı olarak ilan etmiştir.³⁷

Nikodim Yeromonah da yaşanan bu süreci şu şekilde ifade etmektedir: “Komünist diktatörlüğün, Ortodoks milletlerine etkisi büsbütün yıkıcı olmuştur. Bu dönemde ulusal Ortodoks benliği hemen hemen yok olmaya doğru seyreliyordu. Bu bilincin koruyucusu olan kilise izole edilerek, yüzyıllarca yaptığı şeyleri yapma hakkından uzak bırakılmıştı. Bu da kilisenin kendi halkının kültürü olan ana ocağı (matica) ve şah damarını korumasına olanak vermedi. Yaratılan boş alana çok sayıda yabancı kültürler girmeyi başarmış, dinin arka plana itilmesine olanaklar yaratmıştır.”³⁸

Kilise yeni dönemde, halkı komünist ideolojiden arındırmak için resmi bir “temizlenme” süreci başlatmıştır. Bu temizleme çalışmaları çerçevesinde kilisenin ayinlerinde milli duygulara ve şanlı Sırp tarihine vurgular yapılarak, halkın milli bilinci temizlenmeye ve muhafazakarlık yeniden canlandırılmaya çalışılmıştır.

Sırların yeniden muhafazakar olma sürecinde büyük rol oynayan kilise, sosyalist dönemde kendilerinden alınan taşınmaz malların iade edilmesi için devlet organlarına baskı yapmaya başlamıştır. Kilise, devleti Tanrıya karşı borçlu olarak göstererek, var olan zenginliğine zenginlik katmak için çaba harcamaktadır. Kilise, devlete 70.000 hektar toprak ve 1.181 taşınmaz malın kendisine iadesi için yaptığı baskıyı sürdürmektedir.³⁹

³⁶ Djurić, a.g.e., s.120

³⁷ Latinka Perović, **Srpska Pravoslavna Crkva i Novi Srpski Identitet**, Beograd, Helsinčki odbor za ljudska prava u Srbiji, 2006 s.5

³⁸ Nikodim Yeromonah **Pravoslavna kultura i Zapad**, Beograd, Medijska Knjizara Krug, 1983, s.78

³⁹ Djurić, a.g.e., s.126

2.2.2.3.1.7. Kilisenin İç Savaşlardaki Rolü

Sırp Ortodoks kilisesi, komünist rejiminin en büyük kurbanını kendisini olarak görmüş ve bu gerekçeyle de kendisini milli savaş ve mücadelede ön plana atmıştır. Savaş ve milli mücadele konularında Sırp kilisesi konumunu güçlendirdiği gibi söz konusu olaylara doğrudan müdahil olmaya da başlamıştır.

Sırp Ortodoks Kilisesi, Tito Yugoslavya'nın topraklarında yaşanan iç savaşlarda da önemli rol oynamıştır. Kilise çerçevesinde bazı üst düzey rahipler, savaş öncesi ve savaş döneminde Büyük Sırbistan ideolojisinin yayılması için büyük uğraş vermiştir. Bunların arasında İriney Bulović, Atanasije Yevtić, Artemije (Raška Prizren) bölgesi başrahibi ve Anfilohije Radović yer almıştır. Bu papazlar Sırp milliyetçiliğinin yeniden doğuşu olarak kabul edilen Slobodan Milošević'in yönetime gelmesi için destek toplamak ve Sırp milli bilincini tekrar canlandırmak için Sırp tarihinin önemli kahramanlarının kemiklerini mezardan çıkararak, halka sergilemişlerdir.⁴⁰ Bu tarihi kişilerin kemikleri, halkı Sırp ülküsü altında toplama ve yıllardan beri peşinden koşulan Büyük Sırbistan hayaline ulaşma için bir araç olarak kullanılmıştır.

Hırvatistan, Bosna Hersek ve Kosova'da yürütülen savaşın gerçek nedenini saklayan rejim propagandası, Sırp kilisesinin milli homojenleşme siyasetinin de temelini oluşturmuştur.

Bosna'da yaşanan savaşta milliyetçi söylemleriyle çok kısa bir zaman içinde ön plana çıkan Milošević suç ortağı Sırp Ortodoks Kilisesi'dir. Söz konusu savaşı bir din savaşı olarak kabul eden kilise, ayinlerde sürekli bu nokta üzerine yoğunlaşmış ve Bosna'da yapılan haksızlıkları gizleme yolunu seçmiştir.

Son Kosova savaşının da en önemli etkenlerinden biri olan kilisenin tarih boyunca efsaneleştirdiği Kosova'nın kaybedilmemesi için gerekirse silahlı mücadeleye başvurulabileceğini ifade etmesi, Milošević önderliğindeki

⁴⁰ Popov, *Srpska dramerija*, s.83

milliyetçi ve dindar Sırplar için yasal bir dayanak olarak kabul edilmiştir. Kosova'ya müdahaleyi yasal bir hak olarak gören Milošević, kendileri için kutsal olan Kosova'yı Sırp olmayan Müslüman halklardan temizlemek amacındadır. 1990'dan savaşın başlangıcı olan 1998'e kadar bölgede tam anlamıyla bir dehşet rejimi uygulayan Milošević, NATO müdahalesinin başlamasıyla bunun faturasını sivil Kosovalı Arnavutlara ödetmiştir.

2.2.2.3.1.8. Sırp Kilisesi ve Bugün

Sırp kilisesi bugün kendi yeni benliğini iki esas üzerine, antikomünizm ve filetizm* üzerine kurmuştur. Bu ortaya çıkan yeni akım olan Filetizm 1872 yılında İstanbul'da Başpiskoposluk tarafından dinden çıkarmak olarak görülerek, kabul edilmemiştir. Oysa Sırp kilisesinin Ortodoks dini ile Sırp milliyetçiliği arasında kurduğu ilişkisi tam anlamıyla bir filetisme işaret etmektedir. Bu da zamanla kilisenin savunduğu ve peşinde koştuğu bir milliyetçiliğe dönüşmektedir. Sırp Ortodoks kilisesinde filetizm ile uğraşan Milorad Tomanić *Sırp Kilisesi Savaşta* kitabında Sırp Ortodoks Kilisesinin ilk olarak Sırp milliyetçiliğini, ikincisi Ortodoksluğu ve az da olsa Hristiyanlığı savunduğuna vurgu yapmaktadır.⁴¹

Sırp kilisesinde yaşanan filetizm akımına karşı kilisenin içinde de bir muhalefet oluşmuştur. Kilise yetkilisi Vladeta Jerotić, Sırp Ortodoks kilisesinin diğer Ortodoks kiliseleri arasındaki yerini alması ve düşüncesini mistik olaylara değil de sanat ve bilime dayandırması gerekliliğine işaret etmektedir. Kilisenin Doğu ve Batı arasında altın bir köprü olması da gerekliliğine işaret eden Jerotić, bu olaya şu şekilde açıklık getirmektedir. “Eğitimsiz din adamları, halkın gelişmesi ve dinin geliştirilmesi yönünde hiçbir çalışmada bulunmadı. Sırp halkı diğer Ortodoks halklar Yunan ve Romenler gibi dindar değildir. Bunun nedeni de kilisenin eski çoğunlukla pagan adetleri, ritüeller,

* Milli benliğin din ile karışması ve yeni bir ulusal benliğin oluşturulmasına Filetizm denilmektedir.

⁴¹ Tomanić. **a.g.e.**, s.163

bilinçaltı düşüncelere yaymasından kaynaklanmaktadır. Bunların gerçek Hristiyanlıkla hiçbir ilişkisi olmayan geleneksel dışı mit, animizm, düşünce ve yaşamla alakalı konulardır. Kilise değim yerindeyse dini sorunlar yerine pagan adetleri ile uğraşmaktadır. Bu sorun sadece Sırların değil bütün Hristiyan dininin sorunudur.⁴² Jerotić bu ifadesiyle Sırp kilisesinin uhrevi dünyadan çok ulusal milli bilincin ve halkın siyasi konularda yönlendirmeye uğraştığını açık bir şekilde kanıtlamaktadır.

Kilisenin devlet ilişkilerini karışması ülkedeki Batı taraftarı liberal kesimin tepkisini çekmektedir. Perović, günümüz dünyasında kilise tarafından izlenen politikanın günümüze uyum sağlamadığına işaret ederek, Sırbistan'ın artık geleceğini demokraside bulması gerekliliğine işaret etmektedir. Perović, "Sırlar artık tarih boyunca kendisine kaybettiren milliyetçi söylemden uzaklaşıp Batı medeniyeti değerleri, bireysellik, yasaların üstünlüğü, hukuki devleti ülküsünü sürdürmesi gerekmektedir. Sırp milliyetçiliği, Sloven medeniyeti ve Ortodoks dininin merkez alarak, Rusya eksenli bir politikadan uzaklaşıp; birlik, beraberlik, içinde tüm toplumu kucaklayacak bir toplumu örnek alması ve bu doğrultuda geleceğini belirlemesi gerekmektedir. Artık kimlik, dünyada yaşayan büyük değişmelerden sonra geri plana atılmış bir dönem içerisinde Sırp milliyetçi elitinin de bunu kabul edip, yeni düzene ayak uydurması gerekmektedir. Teknik gelişme, modern ideoloji ve haberleşme, "milli varlık" konusunda efsaneler ilk planda olursa o toplum hiçbir ilerleme sağlanamaz. Bu yüzden önce kafalarımızda kalıplanmış olan bu mitleri temizlememiz gerekmektedir. Bunun yanında da devlet yönetimiyle kilisenin etkisi kırılarak, ikisinin de birbiri ile ilişkilendirilmesi önlenmelidir."⁴³

Kilise tarafından modern dünyada yanlış bir yol izlendiğini savunan Trifkoviç, Milton'daki Sırp Kilisesinde yapmış olduğu konuşmasında bu yanıla şu şekilde dikkat çekmiştir: "Çok sayıda eski Sırp, mitos bilincini haberleşme bilinci önünde boyun eğdirme gibi yanlış düşünce içindedirler. Haberleşme bilincinin kabul edilmesi Sırları Barış için İstikrar, Dünya

⁴² Jerotić, **a.g.e.**, s.41

⁴³ Latinka Perović, **U tradiciji nacionalizma**, Beograd, "Helsinčki odbor za ljudska prava u Srbiji, 2008, s.11

Bankası'na, NATO'ya, Uluslararası Para Fonu'na, Avrupa Birliğine ve Batı dünyasının diğer konklavalara (papanın seçildiği odaya) götüren yollardır. Bu yollar bizim de normal dünyada yaşayabileceğimizi ve gelişebileceğimizi göstermektedir.⁴⁴

Özellikle son dönemde Sırp lar için en önemli tarihsel, dinsel, dil sel, kültürel, mitsel bölge olan Kosova'nın bağımsızlığını kazanması ve bu bağımsızlığın önemli devletlerce tanınması özellikle Sırp milliyetçi kesiminde ve kilisede demokrasi ve batı düşmanlığının tekrar canlanmaya başlamasına yol açmıştır. Sırbistan'da liberal ve batı yanlısı kesim Kosova'yı Arnavutlara pazarlayıcı olarak gösterilmeye çalışılmakta ve son dönemlerde gücünü kaybeden milliyetçi kesim ve kilise bu iddiadan nemalanma peşinde koşmaktadır. Liberaller tarafında savunulan değerler, son döneminde demokrasi ve batı yanlısı politikaların Sırp milli benliğine gerçek "engel" i olduğu noktasına çekilerek çürütölmeye çalışılmaktadır. Bunlar demokrasiyi, Sırp ların bir arada bir devlet çatısı altında yaşama ölküsüne, Sırp kilisesine ve Ortodoksluğa karşı bir motif olduğuna vurgu yaparak, halkın demokrasiye karşı çıkmasını sağlamak hedefindedirler.⁴⁵

2.2.3. Dilin Ulusların Belirmesindeki Rolü

Dünya tarihçileri Fransız Devrimi'nin (1789 – 1799) ve Napoleon döneminin (1799 – 1815) Avrupa'da ulus ve ulusal devletlerin kurulmasında önemli rol oynadığı savunmaktadırlar.⁴⁶ Bu dönem içinde Avrupa tarihinde sosyal ve siyasi devrimlerin yanı sıra ulusal devrimler de yaşanmıştır. Bu devrimlerin büyük bir bölümü de Batı Avrupa'da olmuştur. Batı Avrupa'da başlatılan bu devrimler kısa bir zaman içinde bütün Avrupa kıtasına yayılmıştır. XVIII. yüzyılda rasyonel felsefenin gelişmesiyle toplumsal düşüncede yeni vatandaşlık ideoloji görüşleri ile tutumlar da değişikliklere

⁴⁴ Perović, **U tradiciji nacionalizma**, s.14

⁴⁵ Ivan Čolović, **Bordel ratnika**. Beograd, Biblioteka, 2008, s.36

⁴⁶ Wolfgang Šmale, **Istorija Evropske ideje**, Beograd, Cibo, 2003, s.187

uğramıştır. Bu düşünceler özellikle tanrının her şeyin yaratıcısı olduğu şeklindeki konumunun tartışılmasına ve halkların temel görüşlerinde değişikliklerin yaşanmasında etki etmiştir. Bundan sonra her şey insanın bilincinin ve duygularının ürünü oluverirken, halklar da bazı birliklere ait oldukları düşüncesi daha fazla dillendirilmeye başlanmıştır.

Bu düşüncelerin temelinde XVIII. yüzyılda milli duyguların bazı önemli etkenlere dayandığı görüşleri ortaya çıkmıştır. Bu görüşler arasında belli gruplar arasında anlaşmayı sağlayan etken olarak dil merkezi bir konumda yer almıştır. Bunun yanı sıra ortak tarih ve ruhsal gelenek, ortak örf ve adetler, dünya görüşleri de ön plana çıkmaya başlamıştır.

XVIII. yüzyılda bilim adamları ulusların oluşumunda ve farklı bölgelerde yaşayan ulus bireylerini birleştirici bir payda olarak dili ön plana çıkarmaya başlamışlardır. Bir etnik ya da milli gurubun milli duygularını birleştirecek ve bunu geleceğe taşıyacak olan duygunun dil olduğunu ilk defa ön plana çıkaran XVIII. yüz yılın sonunda Alman dilcisi Johan Kristof Adelung olmuştur. Bu düşünceden hareket eden Alman felsefecisi ve ulus teorisyeni Gottfried Herder, dil özelliklerinden ulusal duygu ve ruhuna (Volksgeist) geleneği, tarihi ve kültürel özellikleri eklemiştir. Almanya dil teorisyeni Eugen Lamberg, Herder'in fikirlerinin bir devlete bağlı olmadığı, ama dille, tarihe ve kültüre bağlı olduğu için romantik bir görüş olarak değerlendirmektedir. Herder'in bu fikri Alman felsefecisi Johan Gotlib Fihte'yi de etkisi altına almıştır. Fihte, Alman ulusunun en yetkin bir dili konuştu için diğer Avrupa uluslarından ilk defa daha üstün olduğunu savunmaya başlamıştır. Herder'in dille ilgili ortaya atmış olduğu fikirler dünyanın önemli felsefeci, yazar ve siyasileri tarafından benimsenmiştir. XIX. yüzyılda bu fikirler, Çek Jozef Dobrovski, Sloven Jerney Kopitar, Slovak Pavel Jozef Šafarik, Polonyalı Adam Mickijeviç, Sırp Vuk Karadžić tarafından savunulmaya başlanmıştır.⁴⁷

Adelung ve Herder'in ulusal bilincin belirmesinde dilin en önemli kaynağı olduğu görüşünü savunması ne rasyonel yaratıcılığın sonucu, ne de romantik bir heves değildir. Bu düşüncenin, önemli ve ad yapmış bilim adamları

⁴⁷ Чедомир Попов, “Грађанска Европа 1779 – 1780”, Нови Сад, Книга Матица Српска, 1989, s434 – 445

tarafından kabul görmesi savunulananın ne kadar gerçekçi olduğunun açık bir göstergesi niteliğindedir. XIX. yüz yılın ikinci yarısında Fransız yazar ve düşünür Ernest Renan, *Ulus nedir?* sorusuna verdiği karşılıkla, ulusu çeşitli bileşenlerin bir toplamı sayarak, yeni bir kavramın gelişmesinde etki etmiştir.

Ralph Miliband ulusu “seküler dil” olarak tanımlamıştır. Karl Deutch, dilin ulusu kurmadığı ama iletişim açısından dilin vazgeçilmez olduğunu ve ortak dil olmazsa ulusun da olamayacağını savunmuştur.⁴⁸ Alman yazar Hagen Schulze ise tarihi süreçte dilin Avrupa uluslarını bir araya getiren en önemli etken olduğuna vurgu yapılmıştır. Hans Ulrich Veler, ulusun belirlenmesinde dilin büyük önemine işaret ederken, devletin “milliyetçi sorunlarının belirmesinde” önemli rol oynadığını savunmuştur.

Dilin bu özelliği kazanması Balkanların ve Tuna boyu devletlerinde çok sayıda ulusun ortaya çıkmasında ve Katolik, Ortodoks ve İslam dinlerinde Avrupa devletlerine kıyasen özel bir durumun oluşmasında doğrudan etki etmiştir. Dil ile ilgili ortak bir beraberliğe rağmen, din bu çalışmaları olumsuz yönde etki etmiştir.

2.2.3.1. Dilin Sırp Milliyetçiliğinin Gelişmesine Etkisi

Sırp Dili (Sırpça) Sırp milli bilincinin gelişmesinde en büyük rollerden birini oynamıştır. Sırpça dilinin oluşması doğrudan doğruya milli bilince hitap ettiği gibi Sırp ulusunun da bir milli devlet çatısı altında bir araya gelmesi konusunda önemli bir görev üstelenmiştir. Dilin Sırp milliyetçiliğini anlamak için Sırp dilinin tarihsel gelişimi ele almamız gerekecektir.

⁴⁸ Mirjan Gross, *Neka Osnovna Obeležja Novije Literature o nacionalizmu na engleskom jezičkom području*, Zagreb, Galeb, 1971, s. 147 – 148

2.2.3.1.1. Sırp Dili ve Tarihsel Gelişimi

Sırlarda özellikle XVIII. yüzyıldan günümüze kadar çağdaş milli benliğin kurulmasında en önemli etkenlerden bir diğerini dil oluşturmaktadır. Dil, gelenek ve Sırp Ortodoks kilisesi yıllarca birbirleri ile etkileşim içinde olmuştur. Sırlarda Osmanlı döneminde bir edebiyat dili bulunmaktaydı. Ama milli ülküler ve devlet bilincinin gelişmesi ile XVIII. ve XIX. yüzyılda edebi dilin varlığı açıkça hissedilmeye başlanmıştır. Sırların en büyük eğitimcilerden biri olarak kabul edilen Dositej Obradovič, XVIII. yüzyılın son çeyreğinde halk ve elitlerin ortak kullanacağı bir dilin kurulması yönünde önemli çalışmalar yürütmüştür. Obradovič, eserlerinde “dilın bir halk birliğı olduğına, hangi devlete yaşanırsa yaşansın, hangi kiliseye ait olunursa olunsun, bir dilin sınırlarının bir halkın kendi sınırları olduğına” vurgu yapmıştır. Obradovič, yasa ve dinin değişebileceğini, ama dil ve cinsiyetin hiçbir zaman değişmeyeceğini belirtmiştir.⁴⁹

Modern Sırp dilinin kurucusu Vuk Karadžić gibi dil bilimcilerin etkisiyle, Sırlar tek bir Güney Slav halkını oluşturan toplulukların en iyisi ve 1918'deki gibi bu halkların kurtarıcısı olduklarına inanırlar. 1914 yılındaki suikast ve 28 Haziran 1921 Vidovdan adı verilen anayasanın üniter niteliğı bu anlayıştan kaynaklanır. Sırlar kendilerini kahramanı olarak gördükleri tek bir halk dilinde kaynaşmak idealinde olmuşlardır.⁵⁰

Sırp dilinin milliyetçiliğı etkisini daha iyi anlayabilmek için dilin tarihsel sürecine ve Vuk Stefan Karadžić'in çalışmalarının incelemek gerekmektedir.

2.2.3.1.1.1. Vuk Karadžić ve Sırp Dili

Bu milli uyanış siyasi alanda olduğı gibi kültür, tarih ve dil alanında da kendini göstermiştir. Sırp milli ideolojisinde jeopolitik açının, geçmişe ve

⁴⁹ Vasil Popović, *Istočno pitanje*, Beograd, Književnosti, 1928, s.25

⁵⁰ Leca a.g.e., s.56

kültürel olaylara dayanması bu ideolojiye yön vermiştir. Bu yönde en büyük katkısı Sırp dil kurucusu ve reformcusu Vuk Karadžić vermiştir. Karadžić, Sırp dilini düzene sokarak, dilin halk tarafından daha kolay bir şekilde kullanılmasına ve yarınlara taşınmasında etki etmiştir. Vuk Karadžić XIX. yüzyılın ilk yıllarında dilde radikal reformlar yaparak, Sırp halk dil lehçesini, Sırp edebi diline dönüştürmüştür. Obradović, Karadžić'in 1804 yılında başlanan Sırp ayaklanmasında kültürel motifleri de öne çıkararak, ayaklanmaya farklı bir boyut getirdiğine dikkat çekmektedir.⁵¹

Karadžić, yaşadığı dönemde yaygın olan "eğer herkesin öğrenmesini istiyorsan, yazıldığı gibi okunan bir dil yarat" prensibini ciddiye alarak, Sırp dilinin "okunduğu gibi yazılması, yazıldı gibi okunması" için harf ve dilbilgisi yenilikleri getirmiştir. Bu açılımıyla dilin daha kullanışlı olmasına etki eden Karadžić, Sırp dilinin modernleştiricisi olarak da kabul görmektedir. Karadžić, uzun çalışmalarından sonra var olan halk dilini Sırp edebi diline dönüştürmüştür. Vuk teorisinin taraftarları, Vuk tarafından ortaya atılan modelin milli benliğin saptanması için en uygun teori olarak kabul ederek, bu yolun izinde yürümüşlerdir.⁵²

Bogdanović, Vuk Karadžić bir millet kimliğini etno dil üzerinde kurma teorisini Kopitar'dan aldığını savunmaktadır. Kopitar'ın Vuk Karadžić'in Sırp dilinin halk dili üzerine kurulması ve Sırpça gramerin hazırlanmasına da katkı sağladığına dikkat çeken Bogdanović, Karadžić'in bütün çalışmalarında Kopitar'ın etkisine rastlanabileceğinin de altını çizmektedir.⁵³

Vuk Karadžić "Hepsi Sırp hepsi bir yerde" kavramıyla şunlara dikkat çekmektedir: "Tüm Güney Slovenler, Bulgarlar hariç, dil konu bahis olduğunda üçe ayrılmaktadır. Sırlar "kim" ve "ne için", "što i šta" kullanırken, Hırvatlar "kim ve ne için" "ça" Slovenler ise bunların yerine "kay" kullanmaktadırlar.⁵⁴

⁵¹ Dositej Obradović, **Pismo Haralampiju**, Beograd, Štampa, s.43

⁵² Петар Ивич, **Српски Народ и Нjegoб Јесук**, београд, Книжевност, 1971, s.49

⁵³ Darko Bogdanović, **İstorija Staro Srpske Knjizevnosti**, Beograd, Globus, 1980, s.89

⁵⁴ Vuk Stefanović Karadžić, **Skupljeni Gramatički i Polemikçi Spisci**, Beograd, Knjizevnost, 1896, s.295

Sırp halkının kendi kültürel zenginlikleri üzerine de çalışan Karadžić, konuştukları diyalekte göre Sırpı diğer milletlerden ayırmaya çalışmıştır. Karadžić 1861 yılında Vidovan gazetesinin 3'nci sayısında yayınladığı "Sırp ve Hırvatlar" isimli çalışmasında Pansırbizm Slav dilinde Ştokaç diyalekti ile konuşanların hepsinin etnik Sırp olduğuna dikkat çekmiştir.⁵⁵ Karadžić bu çalışmasıyla diğer milletleri de Sırp yapma ülküsünü başlatmıştır. Çünkü Karadžić'in ifade ettiği lehçe o dönemde Hırvatlar ve Boşnaklar tarafından da kullanılıyordu.

2.2.3.1.1.2. Karadžić ve Sırp Milli Bilincinin Gelişmesi

Karadžić'in Sırp milliyetçiliğinin ideolojiden büyük Sırbistan ülküsüne, Büyük Sırbistan ülküsünden saldırganlığa dek Vuk'un "ştokav" lehçesinin ve yazmış olduğu halk şiir ile öykülerinin büyük bir etkisi vardır. Bu teoriden etkilenen Garašanin, büyük Sırbistan projesi taslağını hazırladığında bundan yararlanmıştır. Yazarlar ayrıca Balkanlarda Sırp tarafından yapılan asimilasyon ve baskıcı rejimin Vuk'un Sırp dili üzerine yaptığı değişikliklere dayandırmaktadırlar.

Sırp halk şarkılarını, atasözlerini ve diğer zenginlikleri bir araya getiren ve halka taşıyan Karadžić, bu çalışmaları ile milli benliğin canlanmasına ve Büyük Sırbistan ideolojisinin kurulmasına da önemli katkılar sağlamıştır. Vuk'un "Herkes Sırp ve her yerde" söyleminin Güney Slovenlerin yaşadıkları yerlerde Sırpın üstün olduğunu göstermek istediğine vurgu yapılmıştır. Vuk'un yazdıkları sonradan resmi bir statü haline gelerek, milliyetçi kesim ve kilisenin vazgeçilmezleri haline gelmiştir.⁵⁶

Karadžić'in yazmış olduğu şiir ve halk şarkılarında sürekli Sırp halkının yüceliğine ve kahramanlıklarına dikkat çekerek, bu şekilde milli bilincin ayakta kalmasında doğrudan etki etmiştir.

⁵⁵ Ивич, а.г.е., s.53

⁵⁶ Bogdanović, а.г.е., s.92

2.2.3.1.1.3. Sırp ve Hırvat Dilinin Birleştirilmesi

XIX. Yüzyılın ikinci çeyreğinde Sırp ve Hırvat bilim adamları arasında Sırpların ve Hırvatların ayrı kimliklerinin olup olmadığı hakkında tartışmalar yapılmıştır. Bu tartışmalarda dil önemli bir yer işgal etmiştir. Hırvatistan'da İilir hareketi ideologu Ludevik Gay, Hırvat ve Sırpların birbiri ile aynı dili kullandıkları için ortak bir dil oluşturma önerisinde bulunmuştur. Gay, ortak dilin ştokav lehçesine dayanmasını ve dilin İilir dili olması gerekliliğine işaret etmiştir.

Fakat Sırp dilci ve edebiyatçılar Gay'ın bu önerisine, iki millet arasındaki tarihi, milli, örf ve geleneklerinin farklı olduğu gerekçesiyle göstererek karşı çıkmışlardır. II. Dünya savaşı sırasında Yugoslavya Krallığının ABD Büyükelçisi Jovan Dučić, Gay tarafından ştokav lehçesinin kabul edilmesi önerisini Sırlara karşı bir eylem olarak değerlendirmiştir. Dučić, Gay'ın bu isteminin Sırp milli programlarına aykırılık teşkil ettiği gibi Hırvatları da bir araya toplama girişi olarak değerlendirmiştir. Dučić bu istemi şu şekilde değerlendirmiştir: "Gay, tarafından Sırpların ştokav lehçesini kabul etmesi Hırvatların yaşadıkları bölgeleri bir çatı altına toplamak anlamını içinde barındırmaktadır. Dubrovnik edebiyatı Ştokav lehçesi ile yazıldığı için buradaki temel amaç Dubrovnik'in Sırlardan alınıp Hırvatlara verilmesi demektir"⁵⁷

Hırvat tarihçileri Trpimir Macan ve Franyo Tuđman⁵⁸ ise Dučić'in görüşlerine karşı çıkarak, Gay'ın önerisini destekler bir tutum içinde olmuşlardır. Bu iki tarihçi de İilir hareketinin Güney Slavlarını Osmanlı ve Avusturya Macaristan idaresinden kurtarma amacı güttüğünü ve bu yüzden de Sırp ve Hırvatların bir ortak dil ve devlet çatısı altında toplanması gerekliliğinin altını çizmişlerdir.

⁵⁷ Jovan Dučić, **Jugoslovenska Ideologija, Istina O "Jugoslavizmu"**, Verujem u Boga, 2 bs. Cleveland, Izdanje Centralnog Odbora Srpske Narodne Odbrane, 1990, s. 33-39.

⁵⁸ Franjo Tuđman, **Hrvatska u Monarhističkoj Jugoslaviji, Knjiga Prva: 1918-1928**, Zagreb, Hrvatska Sveučilišna Naklada, 1993, s. 22-24.

Birbirine benzeyen iki dilin birleştirmesi yönünde yapılan girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İki kesim milliyetçilerinin de şiddetle karşı çıktığı bir birleşme senaryosu olmaktan öteye gidememiştir. Yugoslavya topraklarında Sırpça başat dil olma özelliğini koruyarak, halkların bu dil çatısı altında birleştirilmesi yönünde asimilasyon politikaları güdülmüştür.

Sırp Ortodoks Kilisesi de dilin yayılması ve geliştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Din ayinlerinde Sırp dilinin önemine ve milliyetçiliğin gelişmesine sürekli vurgu yapılarak, halkın milli duygularına hitap edilmiştir.

2.2.4. Gelenek

Sırp tarihinde gelenek de önemli bir rol oynamıştır. Sırp halkının yaradılış öyküsü, yüz yıllarca yabancılar işgal altındaki bir ataerkil toplum olarak Nemanjalılar devletinin varlığı XII. yüzyıldan XV. yüz yıla kadar iyi bir şekilde yazılmış, şekillenmiş, destanlarla (epik şiirlerle) nesilden nesille taşınmıştır. Guslar* ve yazarların kurgusu ve yaratıcılığı ile geçmişte yaşanan olaylar gerçek tarihi özünü kaybetmeden, Sırp halkının tarihi, gelenekleri ve milli bilinci gelecek nesillere etkili bir şekilde aktarılmıştır. Nemanja Marčetić, bir çalışmasında özellikle Kosova savaşına dikkat çekerek, Kosova'nın geri kazanılacağı ve Osmanlı İmparatorluğunun yıkılacağı ümidinin Guslar'ın desteğiyle halka taşınarak, halkın bu kötü dönemde yeni devlete kavuşacağı ümidini yaydığına dikkat çekmektedir. Sırlar ve köylüler okuma-yazma bilmediklerinden burada devreye Guslar'ın girdiğine işaret eden Marčetić, halkın tarihi onlardan öğrendiklerine işaret etmektedir. Marčetić, Gusların söyledikleri şarkılarda Türkleri eninde sonunda bir gün yenileceklerini ve Sırların yeniden devlet kuracakları temaları işlendiği savunmaktadır.⁵⁹

* Halk şarkıcıları

⁵⁹ Nemanja Marčetić, "Saut Slav Džemal" **Vreme Dergisi**, Ocak, 2000, s.34

2.3. SİRP MİLİYETÇİLERİNİN MİLLİ PROGRAMLARI

2.3.1. İsyan ve Bağımsızlık Mücadelesi

1804 yılında Osmanlı yönetimine karşı Şumadiye’de ayaklanmaya başlayan Sırp ayaklanması aslında Osmanlı yönetimine değil yeniçerilere karşı başlamıştır. Ama zaman içinde yeniçerilere yönelik başlatılan bu ayaklanma Osmanlı yönetimine karşı bir hale dönüşmüştür.

Ayaklanmadan sonra kısa bir zaman içinde Rusya’nın desteği ile Karlovaçlı mitropolit Stevan Stratimirovič öncülüğünde episkop Jovan Jovanovič, hukukçular Teodor Filipovič, Ivan Yugovič, Dositej Obradović ve diğer Sırp önde gelenleri milli siyasi programı hazırlamışlardır. Bu program iki amaca vurgu yapmaktadır. Birincisi, Osmanlı devleti çerçevesinde özerk statü, ikincisi Avrupa devleti modeline dayanan bağımsız bir devletin kuruluşu amaçlanmıştır. Ljušić, Karacorge önderliğinde Sırp isyancılar, ayaklanma boyunca bu milli programı hayata geçirmek için mücadele ettiklerine ve bu uğurda öldüklerine dikkat çekmektedir.⁶⁰

I. Sırp ayaklanması sırasında Sırp isyancıların belli bir milli programı ve hangi amaca hizmet ettiklerini şaşırdıklarını belirten Karlovçalı Mitropolit Stevan Stratimirovič, Sırp hükümdarı Petar Karacorce’ye gönderdiği mesajda şöyle demektedir: “Siz hiçbir zaman kendi özel çıkarlarınızı ilk plana almamalısınız. Kişisel çıkarın önüne her zamana devletimizin ve ulusumuzun çıkarlarını almalısınız. Önemli olan kişisel çıkar değil, ulusal çıkarımızdır. Yanlış yolda yürüyorsunuz. Halk ve din adamları olarak sizden beklentimiz doğru yolu görmenizi ve Sırp ulusu için savaşmanızı bekliyoruz”.⁶¹

Statimirovič’in gönderdiği mesajdan etkilenen ve devletin amaçlarını Sırp halkının korunması ve geliştirilmesine yönelten Karacorce, 1806 yılında Karadağ Vladikasına gönderdiği mesajında Sırlar ve Karadağlılar arasındaki “Sırp ulusu birliğini” hatırlatarak, Sırbistan, Karadağ ve Bosna Hersek’in

⁶⁰ Ljušić Radoš, **Srpska, velikosrpska i Jugoslovenska Politika Srbije (1804 -1918) Velika Srbija**, Beograd, Pravda, 1995, s.288

⁶¹ Svetlana Dimitrijevič, **Stevana Stanimiroviča mitropolita Plan za oslobodjenje Srpskog naroda**, Belgrad Üniveristesi, yayınlanmaış yükek lisans tezi, Beograd, 1926 s.34-36

birleşmesini önermiştir.⁶² 1809 yılında Sırp isyancıları yeni kuracakları Sırp devletine, Kosova ve Metohiya ile Raška topraklarını (Sancak) da eklemişlerdir.

Sırp milli kurtuluş programını kurulmasında da pay sahibi olan Sırp eğitimcisi Dositey Obradović yazdığı şiiriyle isyancılara yol göstermiştir:⁶³,

*Kalk Sırbistan, bizim sevgili annemiz
Önceleri olduğun gibi yine bizim ol!
Kalk Sırbistan! Uzun zamandan beri uyuyorsun,
Karanlıkta yattın,
Şimdi kalk,
Sırpları da kaldır ve yücelt
Kız kardeşin Bosna sana bakıyor!...
Hersegovina ve Karadağ da,
Uzak devletler ve denizler,
Hepsi senden gökler yardımını bekliyor,
Tüm iyi kişiler sana seviniyor*

Bu şiir isyancıların temel melodisi haline gelerek, Sırp milli programın daha geniş kitlelere yayılmasına etkili olmuştur. Program öncesinde Sırpların Ortaçağ Sırp devleti ve tarihi hakkında gereken bilgileri bulunmuyordu. Onlar yalnız Sırp Çarlığını yeniden kurmak ülküsü peşinde koşmuşlardır. Ama II. Sırp ayaklanması komutanı Miloš Obrenović bu ülkünün önderliğine soyunarak, diplomat İngiliz David Ukvar ve ajan Fransız Boa-Le-Konta milli programı hakkında bilgi vererek, destek istemiştir. Ukvar, Sırpların mücadelesi ile ilgili Miloš'tan aldığı bilgileri kendi hükümeti başta olmak üzere Avrupa'da birçok etkili merkeze bildirmiştir. Bunların yanı sıra Ukvar, ayrıca

⁶² Milorad Ekmečić, **Pojam Velike Srbije Prema Svetskim Uzorima**, Beograd, Knjezost, 2002, s.75-77

⁶³ Miomir Dašić, **Ogledi iz istorije Crne Gore**, Podgorica, 2000, s.24-25

ad yapmış Polonyalı devlet adamı ve diplomat Adam Çartovski ile de bu bilgiyi paylaşarak, Çartovski'nin olayla yakından ilgilenmesinde etki etmiştir.⁶⁴

Çartovski, mücadelenin Güney Slovenlerin bir araya getireceğini ve Osmanlı, Rusya ve Avusturya'ya karşı Avrupa'da yürütecek mücadelenin merkezi haline geleceğini öngörmüştür. Bu dönemde Rusya ve Avusturya, Polonya devletine düzenlemiş oldukları saldırılarla ülkenin haritadan silinmesine neden olmuşlardır. Çartovski, Sırbistan'da bir devletin kurulmasıyla Rusya'nın ve Avusturya'nın gücünü durduracağına inanarak, 1843 yılında Büyük Sırbistan projesinin mimarı olacak olan İlija Garašanin'e elçisi Çekistanlı František Zaho'yu göndermiştir. Zaho, Garašanin ile yaptığı görüşmede milli ve devlet siyaseti programının yapılması gerekliliğine işaret etmiş ve söz konusu programın yapılmasına da yardım etmiştir. Bu yönde ad yapmış olan Polonyalı yazar Adam Mikijević de mücadele katılmıştır. Garašanin 1844 yılında Načertanije'yi yazarak, Knez Aleksandar Karacorcević'e iletmiştir.⁶⁵

Polonya emigrasyonu tarafından hazırlanan Zaho önerisine göre küçük Sırp knezliğini Güney Slavları, Sırp, Hırvat ve Bulgarları kurtaracak olan bir kamp haline getirmek amaçlanmıştır. Buradan Osmanlı Devleti ve Avusturya'ya doğrudan darbeler indirilerek, Ruslar da Balkanlarda batı devletlerin çıkarları ile karşı karşıya getirilerek, Polonya devletinin yeniden kurulması için olanaklar yaratılması amaçlanmıştır. Bu evrak Sırp'ların bu dönemden izleyecekleri milli devlet ülküsünün temellerini oluşturmuştur.

Ünlü Sırp tarihçi Milorad Ekmečić, Sırp hükümdarları Miloš, Mihajlo, Milan ve Aleksandar Obrenović Garašanin tarafından kendilerine teslim edilen Sırp milli programı niteliğindeki Načertanije'yi altmış yıl kasada saklamış olduklarına dikkat çekmektedir.⁶⁶

⁶⁴ Adolf Karaman, **Beleške o Srbiji Spomenik**, Beograd, Srpske Kraljevske Akademije, 1892 s.99

⁶⁵ Durković Ljubomir Jakšić, **Jugoslovensko-Poljska saradnja 1772-1840**, Novi Sad, Knjižara, 1990, s.163-235

⁶⁶ Milorad Ekmečić, **Dijalog Prošlosti i sadašnjosti**, Beograd, Zbornik radova, 2002, s.216

2.3.2. Büyük Sırbistan Projesi

Fransız Devrimi'nin 1789 yılında ektiği milliyetçilik tohumları Sırları da derinden etkilemiştir. Avrupa'da yaşanan bu devrimlerin esas amacı, siyasi, kültürel ve tarihsel sorunlara milli açılardan çözüm bulmak olmuştur. Bunlar arasında özellikle feodal ilişkileri ortadan kaldırılması, vatandaşlık bilincine dayalı toplumların ve milli devletlerin kurulması temel amaçların başında gelmiştir.⁶⁷

Sırp tarihçilerine göre, Sırp halkı 1804 – 1813 yılları arasında Fransız devriminin yaymış olduğu milliyetçi düşünceler neticesinde milli bir devletin kurulması için girişimlere başlamışlardır. Sırbistan'da sarsılan Osmanlı feodal yapısı ve yaşanan olumsuzluklardan yararlanan Sırlar, amaçlarına ulaşmak adına saraya karşı ayaklanmaya başlamışlardır. Osmanlılara karşı ayaklanan Sırp halkı, bir Sırp devletinin kurulması ve tarihte yok olan Sırp devletinin yeniden kurulması için adım atma şansını yakalamışlardır. Sırp ayaklanmaları, Balkan devletleri arasında var olan Doğu sorunun çözülmesinde de aktif rol oynamıştır.⁶⁸

Sırp ayaklanmaları başladığı zaman birçok Avrupa ulusu da kendi milli devletlerini kurmak için milli programları hayata geçirmekle meşgul bir durumdaydılar. Fransızlar Rayna, Alpler, Piriney ve Atlantik'e uzanacak "milli sınırlar" fikrini halkına aşılamişken, Almanlar ise Fihte'nin yardımı ile "Büyük Almanya" emelleri için mesai harcamaya başlamışlardır. İtalyanlar, Karbonar hareketi ile İtalya'nın birleşmesi hayaline kapılmışken, Macarlar ise Sentiştvan "Büyük Macaristan" ülküsü üzerinde uğraş veriyorlardı. Yunan tarihçiler, Adamantios Korais, Konstantin Rigas Velestinlis Büyük Yunanistan'ın kurulması planlarını hazırladılar. Onlar, Bizans imparatorluğunun yeniden kurulmasını amaçlıyorlardı. Bu milli programlar XIX. yüz yılda belirmesine rağmen programlarda yer alan bu emellerin bazıları hala güncelliğini korumaya devam etmektedir.

⁶⁷ Ekmečić, **Pojam Velike Srbije Prema Svetskim Uzorima** s.107

⁶⁸ Vladimir Ćorović, **Velika Srbija**, Beograd, Kum, 1990, s.26

Sırbistan'da Osmanlı imparatorluğuna karşı 1804 yılındaki ayaklanmayı Şumadiyalı Sırp köylüler başlatmıştır. Sultanın yönetiminden kopan ve Sırlar tarafından seilmeyen yeniçerilere karşı başlamış olan bu ayaklanmalar milliyetçilerin araya gelmesinden sonra yayılarak bağımsızlık ideallerine dönüşmüştür. İlk başlarda köylülerin amacı, yeniçerileri ülkeden kovmak ve Belgrat paşalığına özerklik kazandırmaktır. Ama ayaklanmadan başarı sağlandığı gözlemlendikten sonra Sırp bilim adamlarının da yönlendirmeleriyle başlangıçtaki amaçların dışına çıkılarak, Avrupalı milli devletler tarafından izlenen milli devlet siyasetine yakın bir milli program hazırlığına başlanmıştır.⁶⁹

Bu programın belirmesinden sonra da Sırlarda milli devlet kurulması ile ilgili mücadele başlamıştır. Amaçlanan devlete kavuşulması için Osmanlı Devlet'inde ilk önce Sırbistan'ın özerklik kazanması gerekmektedir. Bu amaca ulaşıldıktan sonra ise gelişmemiş ülkede, Avrupa devletleri gibi, bağımsız milli bir devlet kurma stratejisi izlenebilir hale gelecektir.

2.3.2.1. Büyük Sırbistan Kavramı

Sırp milliyetçiliğinin temelinde bütün Sırları bir devlet çatısı altında toplama hayali vardır. Sırp milliyetçiliğinin esas amacı "Büyük Sırbistan" devletini kurmaktır. İdeolojiden, saldırganlığa dek "Büyük Sırbistan", Sırbistan'ın Sırların yaşadıkları bölgelere doğru genişlemesini ifade etmektedir. Bu teori Vuk'un "ştokav" lehçesinde ideolojik temelini almışken, teorisinin taslağını Garašanin hazırlamıştır.⁷⁰

Hırvat ekonomi uzmanı ve tarihçisi Dušan Bilanič da büyük Sırp genişleme ülküsünün esasının Vuk tarafından yayınlanan "Hepsi Sırp ve her yerde" eseri olduğuna işaret ediyor.⁷¹ Aynı düşüncüyü, Sırp ideolojisi tarihi

⁶⁹ Dimkič, a.g.e., s.477

⁷⁰ Ante Beljo ve diğerleri, **Greater Serbia from Ideology to Agretion**, Zagreb, Zagreb Croatian Information Centre, 1992, s.56

⁷¹ Dušan Bilandič, **Moderna Hrvatska Povjest**, Zagreb, Golden Marketing, 1999, s.28

evrakları eseri yazarları de savunmuşlardır.⁷² Hırvatistan'ın ilk Başkanı ve tarihçi Franjo Tuđman bu yazarlardan bir adım daha ileriye giderek, Vuk Karadžić'in bu eserinin "Ştokavçılar – Hırvat Katoliklerinin" Sırplaştırarak Büyük Sırbistan'ın kurulma temelini atıldığına dikkat çekmiştir.⁷³ Tuđman'a göre Vuk ve Garašanin tüm Güney Slav halklarının Sırp olarak ilan ettiği gibi Tuđman Sloven dilcisi Yernej Kopitar'ı Vuk'tan önce kaykav lehçesi ile konuşan tüm Hırvatları Sloven olarak belirlediğine dikkat çekmiştir.

Siyasi ideoloji olarak Büyük Sırbistan ülküsü, Sırların yaşadıkları tüm etnik bölgeleri bir araya getirmek, bir devlet kurmak amacını taşımaktadır. Büyük Sırbistan ülküsü, Sırlar için ortak bir devlet kurmak ve o devlette din farkı gözetmeden tüm Sırları bu tarihi topraklarda toplamaktır. Konstantin Nikiforov'a göre, Büyük Sırbistan kavramının temelinde Türklerin egemenliği altında olan Sırp topraklarının kurtulması eğilimi yer almaktadır. Bu kavram doğal bir esas üzerine belirmiştir ve genel bir anlamı vardır. Tarihte "Büyük Sırbistan" kavramı yalnız Sırların yaşadığı alanda belirmemiştir. Teori ve pratikte her bir milletin kendi başına büyük bir devlet kurma kavramı Avrupa'nın tüm devletlerinde izlenen en önemli gayelerden biri haline gelmiştir. Milorad Ekmečić'e göre, bu kavramın genel bir değeri vardır. Bu yalnız Sırlara ait değildir, Avrupa'da ve dünyanın diğer yerlerinde bu tür emellerle karşılaşılabilceğine vurgu yapmaktadır.⁷⁴

Büyük devlet kurma siyasetinin temelinde komşu ülkelerin topraklarını kendi sınırların içerisine katma esas özelliştir. Bu siyaset içerik bakımından bütün milletler açısından aynıdır ve aynı zamanda da belirmiştir. Bu siyasetin en iyi örneği 1848 yılında Almanya'nın birleşmesi çabalarında gözlemlenebilir. Bu siyaset Almanya'nın birleşmesine dek güdülmüştür. Ekmečić, Avrupa standartları çerçevesinde "Büyük Sırbistan" siyasetinin kökenlerinin etkilendiği ve özelliklerini aldığı "Büyük Almanya" ve diğer milli devletlerin kurulma siyasetlerinde aranması gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

⁷² Dragutin Pavličević ve diğerleri, *Etničko čišćenje - Povjesni Dokumenti o Jednoj Srpskoj Ideologiji*, Zagreb, Globus, 1993, s.87

⁷³ Franjo Tuđman, *Hrvatska u Monarhističkoj Jugoslaviji 1918-1928*, I. Cilt, Zagreb, Hrvatska Sveučilišna Naklada, 1993, s.22-24.

⁷⁴ Ekmečić, *Pojam Velike Srbije Prema Svetskim Uzorima*, s.120

Çünkü Sırbistan'ın siyaseti her zaman Avrupa'ya yönelik olmuştur. Başka bir deyişle, Avrupa siyaseti Sırbistan açısından her zaman alçalış ve yükseliş konusunda temel belirleyici oluyordu.⁷⁵

Avrupa'da modern milliyetçiliğin belirmesi ile büyük devletler kurma hayalleri de daha belirgin bir şekilde ifade edilmeye başlanmıştır. Bu siyaset, bazı devletlerin kendi “doğal sınırlarına” varma emeli ile belirmiştir. Bu milliyetçi söylemin belirmesiyle doğal sınırlara ulaşma siyaseti kendisinin gerektirdiği ideolojik ve milli amaçlara göre uygulanmaya başlanmıştır. Bundan dolayı da milli devler sınırları çerçevesinde yalnız etnik kökeni olan bir halkı, bu sınırlar içinde toplamak için oluşturulan bu siyasetin özerk bir tarihi vardır. Dolayısıyla tarihi ve doğal hakka dayanarak, bir devlet çerçevesinde aynı etnik grupların bir araya toplanması siyaseti “Büyük Almanya” kavramından gelmektedir. Büyük Sırbistan hayalinin Sırlar açısından ne kadar önemli olduğunu ve bu uğurda ne gibi faaliyetlerin yürütüldüğünü anlamak için tarihsel süreci ele almak gereklidir. Bu yüzden de aşağıdaki alt başlık altında bu konuyu irdelleyerek, nasıl değışkenlik arz ettiğini örneklerle vererek açıklamaya çalışacağım.

2.3.2.2. Büyük Sırbistan Tarihi

Tarih sayfalarında Büyük Sırbistan terimini ilk defa kont Corce Brankovič'in 1683 yılında Osmanlıların Viyana kapılarına dayandığı esnada kullandığı ile ilgili emarelere rastlamak mümkündür. Kont Brankovič, Avusturya sarayına Osmanlıların Avrupa'ya akınlarını son vermek için Sırları bir çatı altında toplayacak olan Büyük Sırbistan'ı kuracak bir öneride bulunmuştur.⁷⁶ Osmanlı orduları Avusturya'yı tehdit ettiği zaman Avusturya, Sırları bu amaçları ile ilgili destekleme sözü ile oyalarken, Osmanlı akınlarının azaldığı veya son bulduğu zamanlarda bu ideolojiyi yani Büyük

⁷⁵ Ekmečić, *Pojam Velike Srbije Prema Svetskim Uzorima*, s.134

⁷⁶ Чедомір Попов, *Велика Србија, стварност и мит*, Нови Сад, Сремски Карловци, 2007, s.45

Sırbistan'ı kendi gelecekleri ve çıkarları için zararlı gördüklerinden bunun gerçekleşmemesi için ellerinden gelen çabayı sarf etmişlerdir.⁷⁷

Avusturya hükümeti, Büyük Sırbistan idealleri peşinde koşan Kont Brankovič aracılığıyla Osmanlı yönetiminde yaşayan Sırları ayaklanmaya teşvik etmiştir. Avusturya tarafından Osmanlı'ya karşı gelme aracı olarak kullanılan Brankovič, bu tehdit son bulmasından sonra Kral Leopold tarafından 22 yıl hapse mahkum edilmiştir. Osmanlı tehdidinin son bulmasından sonra Avusturya için en büyük tehdidi Büyük Sırbistan ideolojisi oluşturmuştur.⁷⁸ Avusturya bunu sadece kendi sınırlarına ve çıkarlarına karşı değil aynı zamanda Batı Hristiyanlığı için de bir tehdit oluşturduğunu düşünerek önlenmesi için gerekli çabayı sarf etmiştir. Bu konuda da önemli bir başarı kaydeden Avusturya kendi sınırları içinde bu fikrin yeşermesine ve komşu ülkelere yayılmasına engel olmayı başarmıştır.

Piva manastırı Arhimandrit (papaz) Arseniye Gagovič 1803 yılında Petrovgrad'a Rus hükümeti yetkililerine Büyük Sırbistan'ın kurulması projesini takdim etmiştir. Aynı, milliyetçi projeyi 1804 yılında Karlovaç mitropoliti (papaz) Stevan Stratimirovič Rus imparatoruna önermiştir.⁷⁹

Bu iki plan 1804 yılında beliren Birinci Sırp ayaklanmasının ilk milli platformunu oluşturmuştur. Bu planın daha nihai şekli Garašanin'in "Načertanije" eserinde saptanmıştır. Bu eser ilerideki dönemlerde Büyük Sırbistan'ın kurulması stratejisinin temel taşına dönüşmüştür.

Bu eser ilk olarak ilk olarak güney Sırların yaşadıkları bölgelerin kurtulması ve onların bir çatı altına toplanması amacına yönelmiştir. Bu gelişme ilk olarak daha zayıf olan Osmanlı topraklarına yönelmişken, daha sonra güçlü Avusturya topraklarına da yönelmiştir. Sırp milliyetçileri de önce bu ülküyü daha açık bir şekilde ortaya atmamışlar, ama daha sonra bu ülkü açıkça belirtmişlerdir.

⁷⁷ Ekmečić, *Pojam Velike Srbije Prema Svetskim Uzorima*, s.136

⁷⁸ Ионоб а.г.е., s.51

⁷⁹ Jelena Miličević, *Istorija Srpskog naroda*, Zagreb, Srpske Akademije Nauke i Umetnosti, 1983, s.34

2.3.2.3. Büyük Sırbistan İdealinin Savunulması

Sırbistan dışında Avrupa'nın diğer ülkelerinde milli devletlerin kurulması anlayışla karşılarlarken, Sırp milliyetçi yazarlar Sırp'lar tarafından benimsenen bu istemin Avrupa'da aynı şekilde karşılanmadığından yakınmışlardır. Ekmečić bunu, Avrupa'nın çifte standardı olarak nitelendirirken, Sırp halkının da diğer Avrupa devletleri gibi sınırları dışında yaşayan halkıyla "Büyük Sırbistan" çatısı altında toplanmasının en doğal hakkı olduğunu savunmaktadır. Ekmečić, Almanya'nın birleşmesi dışında diğer milli devlet kurma girişimlerinin olumsuz karşılandığına dikkat çekerken, Almanya'nın birleşme modeli dışında milli devlet kurma eğilimlerinin destek bulmadığını savunmaktadır. Ekmečić, "Her bir devlet kendi sınırları içinde kendi etnik soydaşlarını bir araya toplama, sınırlarını çevreleme her bir egemen devlet için normal bir şeydir. Bu onun demokrat içeriliğinin bir gerekliliğidir. Bundan dolayı Batı dünyasında, Büyük Sırbistan kendi soydaşlarını bir arayan toplamayı değil de, korkunç, hayalet olarak başkasının topraklarını ele geçirmek olarak algılamıştır. Sırp'ların bu yönde yürüttükleri siyaset, zamanla gelen baskılardan dolayı kendi benliğinden vazgeçerek Yugoslavya devletinin kurulması ile sonuçlanmıştır" şeklinde açıklamaktadır.⁸⁰

Ekmečić, Almanya'nın bu yönde yürütmüş olduğu siyasetine destek veren batının diğer ulusların kendi milli devletine kavuşma siyasetine destek vermediğine dikkat çekmiştir. Oysa her bir devletin kendi sınırları içinde kendi etnik soydaşlarını bir araya toplamasının en doğal hakkı oluşunun altını çizen Ekmečić, bunun devletler için en doğal hak olduğu konusunu işlemiştir.

Diğer Sırp milliyetçileri de Ekmečić'e yakın bir görüştedirler. Onlar da Sırp ulusuna bir haksızlık yapıldığının altını çizerken, Büyük Sırbistan'ın kuruluş hayalini Avrupa'da ki diğer devletlerin milli programları (ülkeleri) ile kıyaslamışlardır. Sırp tarihçileri ve devlet adamlarına göre, Sırp milli programını diğer Avrupa devletlerinin milli programlar ile kıyaslanacak olursa, Sırp milli programında onlara göre milliyetçiliğin değildir. Avrupa devletlerinin

⁸⁰ Ekmečić, *Pojam Velike Srbije Prema Svetskim Uzorima*, s.142

programlarında milli devletlerin kurulması için eğilim ve eylemlerin yasal olduğuna vurgu yapılırken, Sırp milli programı ile amaçlanan gayelerin Avrupa ülkeleri tarafından aynı şekilde değerlendirilmediğinden yakınılmıştır. Milliyetçiler, Avrupa'nın bu tutumuyla Sırp halkına haksızlık ve çifte standart uyguladığını yazarken, Sırp milli programını Avrupa'da XVIII. ve XX. yüzyıldaki milli devletlerin kurulması ile ilgili var olan diğer milli programlarla kıyaslamışlardır.⁸¹

Vasilije Krestič olaya başka bir açıdan bakarak, Büyük Sırbistan ülküsünün savunulmaya başlandığı zaman Sırlara karşı karalama siyaseti yürütülmeye başlandığına vurgu yapmıştır. Sırlara karşı şarkı şeklinde yürütülen bu siyaseti Sırları dünya önünde küçümseme ve milliyetçi olarak gösterme olarak empoze edilmeye çalışıldığına dikkat çeken Krestič, bu siyaseti ilk olarak bilinçli biçimde Avusturya ve daha sonra Avusturya Macaristan'ın yürüttüğünü savunmuştur.⁸²

Avusturya Macaristan veliahdının öldürülmesi olayına karışan ünlü Sırp tarihçi Vaso Čubrilović de Büyük Sırbistan'ın idealinin peşinde gitmiştir. Čubrilović, Büyük Sırbistan'ın Sırların yaşadığı bütün toprakları içinde almasını ama özellikle de Arnavutlar yaşadıkları Kosova'nın devlet içinde yer almasının kaçınılmaz olduğuna dikkat çekmiştir. Bu yönde de 1937 yılında "Arnavutların kovulması" adında bir esere de sahip olan Čubrilović, Büyük Sırbistan'ın kurulması için Arnavutların nasıl alt etmek gerektiğine dikkat çekmektedir.⁸³

Fransızların "milli sınırlara" varma siyasetinin Fransa tarihinde önemli bir yeri olduğuna dikkat çeken Sırp yazarlar, bu eğilimin Fransız Devrimi ile zirveye vardığına, Napoleon'un işgalleri ile Avrupai bir boyut alarak, emperyalizme dönüştüğüne dikkat çekmektedir. Fransızlar tarafından izlenen bu politikaların Avrupalı uluslar tarafından da benimsendiğini dikkat çekilirken, Sırp milli programının ne nefreti ne de soykırımı benimsememiş olmasına karşın Batılı uluslar tarafından engellenmesini çifte standart

⁸¹ Miličević, a.g.e., s.52

⁸² Vasilije Krstić, **Velika Srbija i mi**, Beograd, Globus, 1993, s.96

⁸³ Vaso Čubrilović, **Elaborat o Iseljavanju Arnavutda u Turksu**, Beograd, Štampa, 1937, s.102

olarak nitelendirmektedirler. Sırp yazarlar, Fransızların Napoleon önderliğinde 1815 yılında yapılan savaşı kaybetmelerine rağmen bu dönemde izlenen yayılmacı politikanın Fransızların beyinlerinde silinmediğini ve bu dönemden sonra da özellikle III. Napoleon, General Bulanje gibi liderlerin “doğal sınırlara” varılması hayalleri peşinde koşturmayaya devam etmiş olduklarına dikkat çekmektedirler.

Fransızların yanı sıra İngilizlerin de yüz yıllarca büyük devlet olma projesi güttüklerine işaret eden Sırp milliyetçilerine göre, İngilizler yüzyıllarca İskoçyalılara, Gallilere ve İrlandalılara karşı uyguladıkları şiddet sayesinde bu milletleri yönetimleri altına almayı başarmışlardır. İngilizler XIX. yüzyılda bu milletlere yönelik izledikleri politikalar ve uyguladıkları şiddetle, bu milletlerin azalmasına ve göç etmesine neden olmuşlardır. İngilizler bu yöndeki yayılmacı ve şiddet dolu bir milli program izlemeleri, diğer milletler tarafından da hoş karşılanmış ve desteklenmiştir. İngilizler, kendi milli devletlerini kurmak adına kendi milletinin yaşadıkları toprakları değil de komşu milletlerin topraklarına el koyarak bu emeline ulaşmışlardır.⁸⁴ Oysa Sırp milliyetçilerine göre, Sırp milli programı, başka bir deyişle Büyük Sırbistan hayali Sırpların yaşadıkları toprakları tüm Sırp ulusunun yaşayacağı bir milli plana tekabül etmektedir.

İtalya'nın birleşmesi düşüncesi ile kendi milli programlarını karşılaştıran Sırp yazarlar, İtalya'nın birleşmesinin fikir temelini Nikolo Makiyaveli'nin 1532 yılında yazdığı “Hükümdar” eseri olarak göstermektedirler. İtalya'nın birleşme ülküsünün Fransa devrimi ardından yoğunlaşmış ve özellikle de Cezare Balbo'nun *Le Speraze d'Italia* (İtalya'nın ümitleri) kitabıyla Büyük İtalya'nın kurulması ülküsünün temelleri atılmıştır. Sırp tarihçisi Milorad Ekmečić bu eseri “Sırbistan'ın yönetimindeki tüm Güney Slovenlerin birleşmesi için Katolik Naçertanije” olarak değerlendirmektedir. Ekmečić'e bu eserin Avrupa tarihinde Garašanin'in Naçertanije eserinden daha büyük etki yarattığının altını çizmektedir.⁸⁵

⁸⁴ Ivan Bozić, Sima Ćirković, Milorad Ekmečić, Vladimir Dedijer, “*Istorija Jugoslavije*” Beograd, Prosveta, 1973, s.220

⁸⁵ Ekmečić, *Pojam Velike Srbije Prema Svetskim Uzorima*, s.162

Sonuç olarak, Sırp milliyetçi yazarlar yapmış oldukları çalışmalarda Avrupalıların, Sırp milli çıkarlarını zararlı, işgalci ve soykırımcı olarak değerlendirdiklerine vurgu yapmışlardır. Ancak Onlara göre kendilerine yapılan bu yakıştırmaların aslında bu yönde somut programlar izleyen Avrupalı uluslara yapılması gerekmektedir.

Bu ideolojinin amaca ulaşması için, Sırp'ların güç kazanması ve güçlü bir askeri kuvvet oluşturması gerekmektedir. "Büyük Sırbistan" devlet fikrine özellikle XIX. yüzyıl başlangıcında Sırp liderlerin ulusal-siyasi gelişmesi çerçevesinde rastlayabiliriz. Sırp'lar başta Balkanlarda konuşlanmış bulunan Osmanlı'dan kurtulmak istemekte ve Sırp'ların yaşadıkları paşalık dışındaki toprakları fetih fikirlerini savunmaktadırlar. Dolayısıyla "esas olarak o zaman" Büyük Sırp ideolojisinin başladığı kabul edilmektedir. Zamanla bu politika Sırp milli ve dış siyaset programının temelini oluşturmaya başlamıştır.

Büyük Sırbistan ülküsü, Avrupa'da Fransa devrimi etkisi ile yeni milli devletlerin kurulması etkisi ile belirmiştir. Ama bu ülkü, özellikle 1990'lı yıllarda Sosyalist Yugoslavya'da iç savaşın çıkmasında ve parçalanmasında önemli rol oynamıştır. Sırp'ların bir arada toplanma ülküsü olarak beliren bu ideolojinin, zamanla milliyetçi özelliği daha da şiddetlenecek ve bu ülkü Sırp halkını soykırım yapmanın eşiğine kadar getirecektir.

Mostarlı Sırp şair Aleksa Šantić de "Sırp kalbi atığı yerde orası benim Vatanımdır" beyitleri Büyük Sırbistan kurma hayallerini canlandırmıştır.⁸⁶

2.3.2.4. Načertanije ve Büyük Sırbistan Kavramı

"Büyük Sırp ideolojisinin" veya "Büyük Sırp" kavramının ilk defa resmi olarak içeriğini ortaya koyan çalışma Sırbistan Dışişleri Bakanı İliya Garašanin'in yazdığı *Načertanije* siyasi eseridir. Garašanin (1812 – 1874) yazdığı *Načertanije* eseri ile Sırbistan devletinin dış politikasının sınırlarını çizmiştir. Eserin esas amacı, Osmanlılara karşı Sırp'ların savaşmasını teşvik

⁸⁶ Aleksa Šantić, *Izbor Članaka iz Srpskog Glasa*, Beograd, Štampa, 1991, s.57

etmektedir. Garašanin'e göre, Balkanlarda Osmanlı yönetimine karşı Sırbistan en kısa zamanda bir savaş açması gerekiyordu. Bu savaş sayesinde Sırbistan'ın komşu devletlere yayılması kolaylaşacaktı. Yürütülecek olan "kurtuluş" savaşı ile tarih boyunca amaçlanan Sırp hanedanının liderliğinde "Büyük Sırbistan" kurulabilecekti. Buradan da görüleceği gibi *Načertanije*, Sırp milliyetçiliğinin dış politikasını oluşturan temel eserdir. Garašanin *Načertanije* eseri, Vuk Karadžić'in ştokav lehçesinin temellerine dayandırılarak Sırp milliyetçiliğinin ideolojik temelleri çizilmiştir.⁸⁷ Bu ideolojinin sonucu olarak Sırp devleti ştokavca lehçesi konuşan, "Sırpların yaşadıkları üç devleti" kapsayacak bir yayılma siyasetinin temelini oluşturulmuştur.

2.3.2.4.1. Načertanije, Yugoslav mı yoksa Sırp Milli Programı mı?

Načertanije ve Vuk Karadžić'in "Hepsi Sırp ve her yerde" eserlerini, eleştirenler arasında iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. En çok tartışılan *Načertanije* eserinin Yugoslav mı yoksa Büyük Sırp programı mı olduğu üzerinde yapılmıştır. Daha doğrusu Sırbistan İçişleri Bakanı Garašanin Yugoslavya'nın mı yoksa Büyük Sırbistan'ın mı kurucusu olduğu ile ilgili iki farklı fikirler savunulmuştur.

Načertanije'yi yorumlayan birinci gruptakiler, eseri tüm Güney Slavları bir devlet çatısı altında toplama girişimi olarak değerlendirdiler. Bu eleştirmenler arasında Sırp Đurce Jerenič, Vasilj Popović ve Hırvat Fredo Sušić yer almıştır. Onlar, Garašanin'in esas amacını Avusturya'nın ve Rusya'nın Balkanlara yayılmasını önlemek için Güney Slavları Sırbistan Knezliği etrafında toplamayı amaçladığını savunmaktadırlar. Popović'e göre, Garašanin, Sırbistan'ı Güney Slavları bir arada toplamak için Piyemont (birleştirici) bir unsur olarak görmüştür.

⁸⁷ İlija Garašanin, "*Načertanije*" Beograd, SANU, 1944, s.8-12

Sırp tarihçi Dragoslav Stranjakoviç, Naçertaniye'yi "Sırbistan knezliğinin Yugoslavya milli programı" olarak yorumlamıştır. Bu programın 1918 yılında Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığının kurulmasının temel taşı olduğuna dikkat çeken Stranoykoviç'e göre Garaşanin Karacorce ve Miloş'un Sırp'ların birleşmesi fikrinden "tüm güney Slavlar birleşmesine" bir sıçrama yaptığını savunmaktadır.⁸⁸

Naçertaniye ile ilgili yerli ve yabancı tarihçiler arasında özel bir farklılık gözden kaçmamaktadır. Slobodan Jovanoviç, Naçertaniye'yi Avusturya ve Rusya'nın Balkanlara ilerlemesini durduracak "Büyük Yugoslavya" devletini kurma programını olarak açıklamıştır. Jovanoviç'e göre Garaşanin, "Sırp devletinin kuruluşunu Vuk Karadžiç'ten almadığını aksine Yugoslavya'nın kurulması fikrini Polonyalı siyasi göçmenlerden aldığını savunmuştur.⁸⁹ Jovanoviç gibi Polonyalı tarihçi Henry Batkovski, Naçertaniye'nin hazırlanmasında Polonyalı göçmenlerin büyük rol oynadığına dikkat çekmektedir. Batkovski, Jovanoviç gibi eserde "ştokav özelliğini" dışlayarak "Yugoslavya milli birleşmesini" ortaya atmıştır.⁹⁰

Sırp tarihçisi Jeremiya Mitrović, Garaşanin'in eserinde Güney Slavları Yugoslavya çatısı altında değil de Sırp'ları bir çatı altında toplayacak Büyük Sırbistan fikrini ortaya attığını savunmuştur. Mitrović, Garaşanin'in Sırbistan Knezliğinin dış siyasetinin şekillenmesini Vuk'un dil modeli etkisinde bulunarak belirttiğine dikkat çekmiştir. Bundan dolayı da Garaşanin'in Yugoslavlığı değil Büyük Sırbistan'ın dışı açılımı olarak nitelendirmiştir.

II. Dünya savaşının belirmesiyle Naçertaniye'nin "Büyük Sırbistan" konsepsiyonunu içeren çok sayıda eserler yayınlandı. Hırvat yazar Petar Šimunjiç, Garaşanin'in Naçertaniye eserini Zah ve Čartovski'nin Yugoslav ülküsünden uzaklaşmasını, Vuk'un Sırp'lığın ştokav lehçesi ile özdeşleşmesi

⁸⁸ Dragoslav Stranjakoviç, *Vlada ustavobranitelj 1842-1853*, Beograd, Književnost, 1932, s.268-274.

⁸⁹ Slobodan Jovanoviç, "*Jugoslovenska misao Ilije Garašanina*", Cilt, I, Beograd, 1932, s.101

⁹⁰ Поноб а.г.е., s.101

olarak nitelendirmiştir. Šimunjić'e göre Garašanin, Bosna ve Hersek'i kapsayacak "Büyük Sırbistan" ülküsünün kurucusudur.⁹¹

II. Dünya savaşıdan sonra Načertanije için yapılan tartışmalarda ulusal ve siyasi açıdan farklar ortaya çıkmıştır. Hırvat ve "devlet" tarihçileri, Načertaniye'yi Yugoslav hükümet tutumu maskesi altında Sırp milli programı olarak görmüşlerdir. Diğer taraftan Sırp emigrasyonu bu eseri Yugoslav ve Sırp niteliği olarak kabul etmişlerdir. Ünlü Hırvat tarihçisi Jaroslav Šidak, Garašanin programını büyük Sırbistan kurma hayali olarak nitelendirmiştir. Šidak, Garašanin'in eserinde Yugoslav ülküsü yerine Vuk Karadžić'in dile dayanan Büyük Sırbistan lehçesi ile Büyük Sırbistan emelini dışa vurduğunun altını çizmiştir.⁹²

Vasa Čubrilović, *XIX. Yüzyılda Sırp Siyasi Düşünce Tarihi* başlıklı kitabında Načertanije bölümünde yaptığı analizinde "Garašanin'in 1844 yılında Büyük Sırbistan'ın siyasetini kurulması temelini Bosna ve Hersek'in Sırbistan'la birleşmesiyle değil ona katılması ile gördüğüne işaret etmiştir. Čubrilović, Garašanin'in Načertanije'sinde "Güney Slav ülkelerinin birleşmesi değil Sırbistan'ın genişlenmesini" amaçladığını savunmuştur. Čubrilović ayrıca Garašanin'in eserini yazarken, Vuk'un dil teorisinin etkisi altında kaldığının da altını çizmiştir.⁹³

Čubrilović'in bu tutumu Hırvat eleştirmen Marko Valentić için de eleştirilerinin esasını oluşturmuştur. Valentić, Garašanin'in bilinçli olarak "Büyük Sırbistan"ı kurmak adına Zaho'nun "Yugoslav" ülküsünden vazgeçmekle suçlamaktadır. Valentić, Garašanin'in programını Yugoslav sorununun çözüm bulmanın ardına saklanmış bir Büyük Sırbistan planı olduğuna işaret etmektedir.⁹⁴ Valentić, Yugoslav tarih biliminde Garašanin'in esas amacının güçlü bir iç örgütlenme ve güçlü siyasi ve askeri bir güce

⁹¹ Petar Šimunjić, "Načertanije" *Tajni Spisak Srpske Nacionalne i Vanjske Politike*, 2 bs. Zagreb, 1992, s.45

⁹² Jaroslav Šidak, *Hrvatski Narodni Preporod i Ilirski Pokret*, Zagreb, Štampa, 1988, s.89

⁹³ Vaso Čubrilović, *Istorija Političke Misli u Srbiji u XIX veku*, Beograd, Književnost, 1958, s.151-152.

⁹⁴ Makro Valentić, *Koncepcija Garašaninovog 'Načertanija' (1844) - Historijski Pregled*, Beograd, Prosveta, 1961, s.46-47

sahip olarak devlet sınırları içinde şttokça konuşmayan milletleri asimile ederek, Sırp yapmayı amaçladığını savunmaktadır.

Valentić'in görüşüne yakın bu tür görüşlere Yugoslavya tarihi sürecinde rastlamak mümkündür. Tarihçi Miroslav Đorčević, Načertanije ile ilgili yazdığı kitabında "Načertanije'nin Büyük Sırbistan kurma ülküsüne" dayandığına dikkat çekmektedir. Đorčević, tüm Sırları bir araya toplayacak bir devlet çatısı altında yaşamlarının doğal bir hakka dayandığına dikkat çekmektedir.⁹⁵ Jovan Milišević'e göre ise Garašanin'in amacını ne Yugoslavlık ne de büyük Sırlık olarak nitelendirilemez. Çünkü ona göre bu program Sırp programıdır. Garašanin eserinde Habsburg monarşisinde yaşayan Sırları değil, Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan Sırları bir devlet çatısı altına toplamayı hedeflediğini savunmaktadır.⁹⁶ Belgrad Üniversitesi Tarih profesörü ünlü tarihçi Radoš Ljušić de Milišević'in düşüncesini benimseyerek, Sırların benliği niteliğindeki Načertanije'nin temelini Vuk'un dil modelinden kaynaklanmadığına dikkat çekmektedir. Amerikalı tarihçi David Meckenzie ise Garašanin'in programında Osmanlı İmparatorluğunda Sırları bir araya toplamak adına Zaho'nun Yugoslavya planından vazgeçtiğine işaret etmektedir.⁹⁷

Amerikalı tarihçi Charles Jelavich Načertanije'yi değişik bir açıdan ele almıştır. Jelavich, *Garašanin'in Načertanijesi ve Büyük Sırp Sorunu* eserinde Garašanin'in devletin iç strüktürünü araştırınca, Belgrad'ın yönetiminde merkezi bir devletin kurulması gerektiğine şahit olduğuna vurgu yapmaktadır. Jelavich, Garašanin'in Güney Slavlar arasında federal bir düzenin kurulmasını amaçlamadığını, Sırların hegemonyası altında yeni devletin kurulmasını hedeflediğine dikkat çekmektedir. Aynı düşüncelyi Yugoslavya tarihini yazan Sovyet tarihçileri de ortaya atmaktadırlar. Onlar, Garašanin'in amacının birleşmekle değil, ihlak etmekle Sırbistan çerçevesinde tüm güney Slavları toplamayı amaçladığını savunmuştur. Jelavich ve Sovyet tarihçiler,

⁹⁵ Miroslav Đorčević, **Političko-istorijski Pristup İzučavanju Postanka i Razvitka Srpske Nacije - Postanak i Razvoj Srpske Nacije**, Beograd, Srpska Knjizevna zadruga, 1979, s.102

⁹⁶ Jovan Milišević (ed), **Istoriја srpskog naroda**, Beograd, Srpske Akademije Nauka i Umetnosti, 1983, s.270-272.

⁹⁷ David Mackenzie, **Ilija Garašanin: Balkan Bismarck**, New York, Distributed by Columbia University Press, 1985, s 42-44.

Garašanin'in Büyük Sırbistan ya da Yugoslavya'nın kurulması için Vuk'un "ştokav lehçesi"nden yararlandığına vurgu yapmamışlardır. Sosyalist Yugoslavya'da bazı Sırp olmayan tarihçiler, Yugoslavya Krallığında (1918 – 1941) yürütülen dil siyasetinin Sovyetler birliğinde Rus olmayan topluluklara karşı yürütülen siyaset ile benzerliğine dikkat çekmişlerdir. Tarihçiler, siyasetçilerin Sırp ve Rus dilini favorize etiklerini ve topluluklara "zorla" bunu empoze etmeye çalıştıklarına dikkat çekmişlerdir. Krallık Yugoslavya'sında devleti oluşturan yani devletin temel unsurları olan Sırlar, Hırvatlar ve Slovenler kendi dillerini kullanma hakkına sahipken, diğer uluslar ise kendi dillerini kullanamıyorlardı.⁹⁸

Amerikalı tarihçi Boro Perovich savunulduğu gibi Načertanije'de ştokav lehçesi çerçevesinde bir devletin kurulması ile ilgili emarelerin bulunmadığına dikkat çekmektedir. Perovich'e göre Garašanin eseri Sırların Ortaçağ devletinin yeniden kurma iddiasına dayandığı savını savunmuştur. Perovich, Büyük Sırbistan kurma hayalini Sırların tarihi hakkı olarak göstermektedir. Perovich'e göre, Hırvat ve Bulgarları bir araya toplayacak Yugoslav devleti, Sırp hanedanı hegemonyasında Büyük Sırbistan'dan başka bir şey olmayacağına işaret etmektedir.⁹⁹

Bulgar tarihçisi Veselin Trajkov, Načertanije'yi Avrupa'da güncel siyasi duruma uymuş bir Sırp programı olarak nitelendirmektedir. Trajkov, programın Sırları devrimle değil, diplomasi yollarla bir çatı altına toplamasını düşündüğünü savunmaktadır. Trajkov, Garašanin'in Bulgarların ştokav lehçesi ile konuşmadıkları için Bulgarları Güney Slavlar arasında bir devlet çatısı altında yer almalarına karşı çıktığına işaret etmiştir.

⁹⁸ Radovan Samardjić, *Istorijske osnove Garašaninovog Načertanija* Beograd, SANU, 1991, s.77

⁹⁹ Boro Perovich, *A History of Modern Serbia 1804-1918*, New York, Pres Institute, 1976, s-231-233

2.3.2.5. Garaşanın ve Büyük Sırbistan

Garaşanın 1867 yılında Güney Slavların bir arada toplanmasında öncüllük yapan rahip ştrosmayer'e gönderdiği mektupta, "Türk köleliğine karşı tüm Güney Slavları bir araya toplamak için çağrıda" bulunmuştur. Garaşanın'e göre "Sırbistan'ın başını çekeceğı bu mücadeleye, güney Sloven kabileleri de destek verecek, bir bakıma Slavlar bir çatı altında toplanacak ve zaferden sonra bir Slav üniter devleti kurulacaktır".¹⁰⁰ Garaşanın'ın esas amacı Sırbistan topraklarını komşu ülkelerin içlerine doğru yaymaktır. Sırbistan diğer komşu Slavlara kıyasen Osmanlı'dan kurtulmuş bir devlet hüviyetindeydi. Garaşanın buna dayanarak Sırbistan'ı Osmanlılara ve Avusturya'ya karşı yürütülecek olan mücadelenin başında görmek istemekteydi. Sırbistan'ın güney Slovenlerin kurtuluşu için yürütülecek olan savaşta kendi hanedanına yasal yetkiler verilmesini talep etmekteydi. Bu yetkilerin verilmesini istemesinin nedeni, bu doğrultuda Sırbistan hanedanının, komşu devletlerin topraklarını işgal edebilmesi ve Büyük Sırbistan'ı oluşturabilmesini amacına dayanmaktaydı.

Aleksa Cilas, "Osporavana zemlja" (Yadsınan topraklar) adlı eserinde Garaşanın'ı "Bismarck ihtiraslı, muhafazakâr bir siyasetçi" olarak tanımlıyor. Cilas, Garaşanın'ın Sırbistan'ın büsbütün özgür olması için çalıştığına ve komşu devletlere doğru yayılcı bir politika yürütülmesi gerektiğini savunduğına dikkat çekmektedir. Ayrıca, Garaşanın'ın Sırbistan devleti dışında yaşayan Sırlar ile diğer güney Slovenlerin özellikleri ile geleneklerine önem atfettiğini belirtmektedir.¹⁰¹

Garaşanın döneminden savaşçı ve saldırgan Sırp politikası, Yugoslavya ve Balkanlarda Sırların temel ideoloji haline gelmiştir. Nitekim Sırbistan'ın 1878 yılında bağımsızlığını kazanmasından sonra Sırbistan'ın ulusal hedeflerini elde etmek için harekete geçilmiş, Sırp toplumu bütün kurumlarıyla (kilise, ordu ve siyasi partiler) Garaşanın'ın programladığı Sırp ulusal hareketinin gerçekleşmesine destek vermişlerdir.

¹⁰⁰ Darko Jankovič., "Srbija i Stvaranje Jugoslavije" Beograd, Knizevnost, 1973, s.92

¹⁰¹ Aleksa Cilas, "Osrporavana zemlja" Beograd, Knizevne novine, 1990, s.19

Garaşanın bu eseri o dönemde olduğu kadar ondan sonraki dönemlerde de Sırp milliyetçiliğine yön veren fikirlerden birini oluşturmuştur. XIX. yüz yılın ikinci yarısında, Sırbistan'da y netimdekilerin esas amacı zayıflamış ve parçalanmakta olan Osmanlı yönetimi altında ki bölgelerde yaşayan Sırları kurtarmak, bunları kurtarıldıktan sonra da Sırların yaşamadığı bölgeleri de kendi topraklarına katmaktır.¹⁰²

Özellikle, iki dünya savaşı arasında Sırbistan'daki siyasi partilerin bu fikirden açıkça etkilendiklerini görebiliyoruz. Partiler programlarında bu fikirlere çerçevesinde Sırbistan'ın tüm güney Slavların çıkarlarını savunulması gerektiğini ve diğer Slavlarla birleşmesi gerektiği dile getirilmeye başlanmıştır. Bu birleşmeler ile Büyük Sırbistan'a doğru adım atılacağı düşünülmektedir.¹⁰³

2.3.2.6. Garaşanın Sonrası Büyük Sırbistan

Garaşanın'den sonra Sırlar, dış siyasetlerini komşu ülkelere yayılma şeklinde uygulamaya başladılar. Savaşla uygulamaya konulamayan bu siyaset Sırlar, tarafından komşu ülkelerde bulunan soydaşlarına yönelik kültür politikalar çerçevesinde hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Sırbistan, soydaşlarına kültür yardımı sunarak onları siyasi amaçlarına çekmeye çalışmıştır. O dönemde bu politikayı en iyi bir şekilde Sırbistan'ın en büyük ve etkili partisi olan Radikal partisi uygulamaya koymuştur. Parti izlemiş olduğu politikalarında,  niter Balkan devletlerinin oluşturulması için parçalanmış ve özgürlüğüne kavuşamamış Sırlara kendi kültürlerini hatırlatarak onları kendi politikalarına alet etmeye çalışmıştır. Bu tür politikalar sayesinde Sırbistan'ın "Büyük Sırbistan" kurma hayalleri Sırbistan sınırları aşmış ve komşu ülkelerde bulunan Sırları üzerinde de etkili olmuştur.

¹⁰² Jankovi , **a.g.e.**, s.53

¹⁰³ Cilas, **a.g.e.**, s.33

“Büyük Sırbistan” siyasetinin güdülmesinde önemli bir rol oynayan diğer bir etken Nikola Pašić’in başkan olduğu Eski Radikal Partisi’dir. Parti güttüğü politikalar sayesinde eski Sırbistan Krallığı toprakları bu günkü Sancak, Kosova ve Makedonya’da bulunan Sırları bu uğurda kullanmaya başlamıştır. Büyük Sırbistan ideolojisinin yayılmasına 1903 yılında Obrenovič hanedanını tahtan düşüren ve 1911 yılında darbeci subaylar tarafından kurulan “Ya birleşme yada ölüm” ile daha sonra kurulan “Kara el” örgütünün payı da çok büyüktür. Bu örgütün esas amacı Avusturya Macaristan yönetiminde bulunan tüm Sırları bir araya toplamaktır.¹⁰⁴

2.3.3. Büyük Sırbistan İdealinden Krallık Çatısı Altına

Büyük Sırbistan ideolojisi zamanla farklı üstün milliyetçilik ve yalan söylemlerine dönüşmüştür. İlk olarak bu ideoloji, Yugoslavcılık fikri ile yer değiştirmiştir. Hırvatların, Slovenlerin, Sırların ve bazı defa da Bulgarların tarihsel süreç içerisinde kendi başına bir ulus değil de, “Güney Slavları” içine alacak olan Yugoslavya devleti çatısı altında toplanması gerektiği fikrini savunan siyasetçi ve yazarlar ön plana çıkmıştır. Bunların arasında Hırvat siyasetçisi Franjo Supilo, Tin Ujevič, Miroslav Krleža, İvo Andrič ve Sırp kültür yazarı Jovan Skerlić bu ideolojinin açık savunucusu olmuşlardır. Bütün bu düşünürlerde yıllardan beri peşinde koşulan hayallerin yerine daha gerçeğe yakın olan Güney Slavları bir araya getirmenin savunuluculuğuna soyunmuşlardır. Bunların arasında en öne çıkan sima Antre Trumbiç’tir. Hırvat Trumbiç, Birinci Dünya Savaşının başlamasıyla Fransa’ya yerleşmiş ve burada Yugoslavya’nın kurulmasında önemli yapı taşlarından biri olan Yugoslav Kurulunu kurmuştur. Bu kurulu kurduktan sonra bütün Slavları bir devlet altında toplamayı amaçlayan Trumbiç, Birinci Dünya Savaşı esnasında Yugoslav kurulu başkanı olarak Uzlaşma devletlerinde ve Sırp hükümeti içerisinde Avusturya ve Macaristan’da yaşayan Hırvat, Sırp ve Slovenleri bir

¹⁰⁴ Jankovič, a.g.e., s.68

çatı altında toplama girişiminde bulundu. Yeni kurulan Sırp Hırvat Sloven Krallığının kurulmasında önemli katkısı bulunan Trumbiç, krallığını federal düzen çerçevesinde kurulması için verdiği mücadele sonuç vermemiştir. Ama SHS krallığının ilk Dışişleri bakanı olmayı başaran Trumbiç, dönemin Başbakanı Stojan Protić tarafından da kabul görmesine rağmen krallın karşı çıkmasından dolayı Slavları yumuşak ve esnek bir devlet çatısı altında bir araya getirme konusunda başarılı olamamıştır.¹⁰⁵

Trumbiç gibi Yugoslav devletinin kurulması için diğer önemli bir mücadeleyi de Franjo Supilo vermiştir. Supilo, Güney Slav uluslarının ayrı birer devlet kurmalarını değil de Güney Slavları bir araya getirecek olan bir devletin kurulması için büyük mücadeleler vermiştir. Supilo'nun bu konudaki düşüncesi birbirine zıt ve birbirini dışlayan devletler yerine daha esnek bir federal devletin kurulması amacındadır. Supilo, önce Hırvatlar ve Sırları bir araya getirme düşüncesine sonradan Slovenleri de ekleyerek, “üç ayrı halk değil”, “üç ulus da değil” “üç kabileden oluşan ve üç ismi olan bir Yugoslavya devletinin” kurulmasını istiyordu. Ona göre Hırvat ve Sırp dili aynı olması bu birlikteliği daha kolay bir şekilde pekişmesine ön ayak olabilirdi. Avusturya Macaristan veliahdının Saraybosna'da suikast sonucu öldürülmesinden sonra İtalya'ya kaçan Supilo, Trumbiç ve Meštrović ile beraber Avusturya Macaristan yönetiminde bulunan Hırvat, Sırp ve Slovenlerin kurtuluşu ve onların Sırbistan ve Karadağ'la birleşmeleri mücadelesi içinde aktif rol oynamıştır.¹⁰⁶ Savaş sonunda Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığının federal prensipler çerçevesinde kurulmasından yana olduğunu sürekli dile getiren Supilo, Büyük Sırbistan'ın kurulmasını amaçlayan ve bu noktada da mücadele veren dönemin Sırbistan Başbakanı Nikola Pašić ile çatışmıştır.

Güney Slavları bir araya getirmek adına yoğun çalışan diğer bir ise İvan Meštrović'tir. Meštrović de Trumbiç ve Supilo gibi Avusturya Macaristan İmparatorluğunda yaşayan Hırvat, Sırp ve Slovenleri kucaklayacak bir Güney Slav devletinin kurulması gerekliliğini savunmuştur. Dünyanın en önemli heykeltıraşları arasında bulunan Meštrović, bütün Slavların kurtuluşunun ve

¹⁰⁵ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918 – 1978*, Beograd, Nolit, 1981, s.203

¹⁰⁶ Bracewell, *a.g.e.*, s.201

gelişiminin bu devlet çatısı altında birleşmede olduğunu sürekli dile getirerek bu uğurda da büyük mücadeleler vermiştir.¹⁰⁷

Güney Slavları bir arada toplayacak olan ortak bir devletin kurulmasının diğer önemli bir savunucusu ve ideologlarından biri Karlovaç rahibi Josip Juray Štrossmayer'dir. Štrossmayer devletin din esası üzerine kurulmasını taraftarıyken, devletin Habsburg monarşisi ve Vatikan'ın desteği ile kurulması ülküsünü savunmuştur.

Štrossmayer'in Yugoslav düşüncesinde Büyük Hırvatçılık ve Katolik misyonculuğunun merkeze oturması Sırp siyasetçileri Štrossmayer'in bu Yugoslav ülküsüne kuşku ile yaklaşmasına etki etmiştir. Sırlar, Štrossmayer'in Büyük Hırvatistan'ın kuruluşunun güney Slav devleti çatısı altında toplanması endişesinden dolayı bu plana ciddi derecede mesafeli durmalarına etki etmiştir.¹⁰⁸

Sırp Milliyetçiler ilk etap Yugoslav üst kimliği çatısı altında birleşme düşüncesine şiddetle karşı çıkmışlar ve sadece Sırların bir çatı altında toplanacağı bir devletin kurulması ülküsünü sürdürmüşlerdir. Ama gelişen şartlar Sırların beklentilerine cevap verecek nitelikte gelişmiş ve Sırlar da bu projeye destek olmaya başlamışlardır. Yeni kurulacak olan devletin Sırp hanedanının öncülüğünde kurulması ve söz konusu devlette Sırların başat olabilecekleri fikirleri Sırp milliyetçilerinin bu konuya bakış açısı değişmiştir. Krallığın Büyük Sırbistan'ın sınırlarının önemli bir kısmını içine alacağı gerçeğini fark eden milliyetçi kesim krallığın kuruluşuna destek vermeye başlamıştır.

Krallığın kurulmasına en büyük desteği Sırp devlet adamı Nikola Pašić vermiştir. Pašić, Sırların ülkede yaşayan öteki milliyetler üzerindeki hegemonyasını onaylayan ve güçlü bir monarşi yönetimi altında son derece merkezi bir yönetim yapısı oluşturan yeni anayasanın yürürlüğe girmesini sağlamıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Petranović, a.g.e., s.208

¹⁰⁸ Vasilije Krestić, "Biskup Štrossmajer, Hrvat, Velikisrb, Jugosloven" Jogodina, Danas, 2006, s.56

¹⁰⁹ Đorđe Stanković, Nikola Pašić i Jugoslovensko pitanje, Cilt I, Beograd, Prosveta, 1983, s.190

Jovan Cvijić de krallığın kurulmasında önemli görev üstlenen tanınan coğrafyacıdır. Cvijić'in bilimsel çalışmalarında, Sırp vatanseverliği ile milli bilinç ön plandadır. Onun bilimsel eserleri o dönemki Sırp siyasetinin sınırlarını çizdiği gibi Balkanlardaki siyasi etkisinin artmasına da etkili olmuştur. Cvijić özellikle krallık sınırlarının belirlenmesi konusunda Paris'teki Barış Konferansında büyük rol oynamıştır. Cvijić, Sırbistan'da etnolog olarak çalışmalar yapmış ve bu araştırmalar sonradan Yugoslavya'nın siyasi sınırlarının çizilmesinde kullanılmıştır.¹¹⁰

2.3.3.1. Sırbistan Krallığı ve Birinci Dünya Savaşı

I. Dünya savaşı Saraybosna'da yaşanan olay sonucunda patlak vermiştir. "Genç Bosna üyesi Gavrilo Prensip" 28 Haziran 1914'te Saray Bosna ziyaretinde bulunan Avusturya Macaristan veliahdı Franjo Ferdinand ve eşi Sofiya'yı öldürmesi dünyayı ikinci büyük savaşa sürüklemiştir. Avusturya Macaristan, bu olayın ardından Sırbistan Krallığına cephe alarak, Sırbistan'ı suikastçıları yardım ve yataklık yaptıkları gerekçesiyle suçlamıştır. Sırbistan bu suçlamaları kabul etmemiş ancak Avusturya Belgrad'ı bombalamıştır. Bu kıvılcım diğer devletler de sirayet etmiş ve dünya ilk büyük savaşa çekmiştir.¹¹¹

I Dünya Savaşı'nın başlangıcında Sırp Krallık Hükümeti ilk defa Güney Slavların bir devlet çatısı altında toplanması ile ilgili 7 Aralık 1914 yılında Niş'te bir bildiri yayınlamış ve böylece bu fikri açıkça desteklediğini ilk defa bildirmiştir. Yayımlanan bildiride, Sırp'ların savaşın son bulmasından sonra izleyecekleri siyasetin içeriği ile ilgili ipuçları da verilmiştir. Savaşın son bulmasından sonra bağımsız olamayan Hırvat ve Slovenlerin, Sırp Krallığı

¹¹⁰ Jovan Cvijić, *Balkansko poluostrvo i Jugoslovenske zemlje - Osnova Antropogeografije*, Beograd, Književnost, 1966, s.77

¹¹¹ Vladimir Đorđević, "Odnosi između Srbije i Avustro Ugarske u XX veku" Beograd, Knjiga, 1936, s.148

yönetimi altında bir araya toplanabileceğine dikkat çekilmiştir.¹¹² Niş bildirisinde Sırbistan'ın kendi özgürlüğünün yanı sıra "kurtulmamış Sırp, Hırvat ve Sloven kardeşlerinin kurtuluşu ve birleşmesi için de savaşmaları" ilkeleri de benimsenmiştir.¹¹³

1917 yılının Haziran ayında Korfu adasında Sırp hükümeti ve Yugoslav Kurulu temsilcileri Nikola Pašić ve Franjo Supilo bir araya gelmişler ve 15 Haziran ile 20 Temmuz arasında süren toplantıda, yeni kurulacak olan devletin düzenini, strüktürü ve diğer özellikleri ele almışlardır. Korfu Deklarasyonu ile taraflar Güney Slavları bir çatı altında toplayacak bir devletin kurulmasını kabul etmişler ve yeni kurulacak olan bu devletin Karacorce hanedanının öncülüğünde, Sırp Hırvat Sloven krallığı ismini taşımasına ve parlamenter monarşiyle yönetilmesi kararlarını da almışlardır.¹¹⁴

2.3.3.1.1. Sırp - Hırvat- Sloven Krallığının Kurulması

Balkan savaşları Sırp milliyetçiliğinin yayılması açısından büyük önem arz etmektedir. Balkan savaşlarının sona ermesinden sonra Sırlar, yıllardır dile getirdikleri "Büyük Sırbistan" milliyetçi politikaları çerçevesinde Güney Sloven bölgelerinde yaşayan Slavlar ile ortak bir devlet kurulması için bir anlaşmaya varılmışlardır. Birinci Dünya savaşı sona ermesinin ardından imzalanan Versay anlaşmasıyla Sırp Hırvat Sloven Krallığı kurulmuştur. Belgrat'a bir araya gelen güney Slav delegeleri 1 Aralık 1918 yılında yeni bir devletin kurulması için aralarında bir anlaşma imzalamışlardır. Hırvat ve Slovenlerin karşı çıkmalarına rağmen Sırp Karacorcević hanedanlığında bir krallık kurulmuştur.¹¹⁵

¹¹² Petar Janković, **Politicka Enciklopedia**, Beograd, Savremena Administracija, 1975, s.385

¹¹³ Branko Petranović – Momčilo Zečević, "**Jugoslavija 1918 - 1984**" Beograd, Zbornik dokumenat, 1985, s.90

¹¹⁴ Dr. Dragoslav Janković, "**Jugoslovensko Pitanje i Korfska Deklaracija u 1917 godine**", Beograd, Medijska Knjizara Krug, 1967, s187 – 188

¹¹⁵ Petranović, **a.g.e.**, s.93

Sırp milliyetçileri tarafından yıllarca verilen mücadeleler sonucu Güney Slavlar bir araya getirilerek “Büyük Sırbistan” hayalinde doğru bir adım atılmıştır. Ama bu oluşum sadece Sırp, Hırvat ve Slovenlerde ibaret değildir. Karadağlılar ile Makedonlar Sırp milliyetçiliğinin baskısıyla Sırp olarak tanımlanmışlardır. Güney Slavların bir çatı altına toplanmasında, Sırbistan monarşisinin, Sırp askeri gücünün ve Sırp Ortodoks kilisesinin katkıları çok büyüktür.

Sırp Hırvat ve Sloven Krallığının kurulması ile devlet siyasetinde “Yugoslav” fikri belirmeye başlamıştır. Bu fikre göre yeni kurulan SHS Krallığı üç ulusu temsil eden üç Slav kabilesinden yani Sırlar, Hırvatlar ve Slovenlerden oluşturulmuştur. Krallığın kurulması her üç milletin de milliyetçi kesimlerini memnun etmediği gibi aralarında bir çekişmeyi de beraberinde getirmiştir.

Hırvat Ustaşalar, krallığın kurulmasından sonra bağımsız Hırvat devletinin kurulması için çaba harcarken, Hırvat entelektüeller tüm Slavların tek devlet çatısı altında toplanma ülküsünü sürdürmüşlerdir. Ama krallık döneminde Sırların başat olma arzusu ve milliyetçi söylemleri, Hırvat entelektüellerinin de fikirlerinde geri adım atmalarına neden olmuştur. Güney Slav birlikteliğini savunan en önemli Hırvat yazarların başında bulunan Augustin Tin Ujević, Sırp Hırvat Sloven Krallığı döneminde Sırlar tarafından uygulanan siyasetten hayal kırıklığı yaşadığını dile getirmeye başlamıştır. Sıkı bir Yugoslav milliyetçisi olarak bilinen ve Yugoslav kimliği ve kültürünün bölünmezliği için mücadele veren Ujević, 1922 yılında Belgrat’a yayınlanan “Novosti” gazetesine hayal kırıklığını açıkça ifade etmiştir: “Augustin olarak küçük yaştan beri, milli benliğimizin kurtulması ve birleşmesi için ideoloji mücadele içinde aktif bir şekilde yer aldım. Bu amaç için çok mürekkep ve kelime harcadım. Formel olarak amaçladığım ve uğrunda mücadele verdiğim kuruluş ve kurtuluş yaşandı. Ama gerçekte hiç bir şey değişmedi”.¹¹⁶ Yugoslavya ülküsünü paylaşan yazarlardan Miroslav Krleža da zamanla izlenen Sırplaştırma politikasından duyduğu memnuniyetsizlik yüzünden

¹¹⁶ “Ujević: Očekivanja su propala”, **Novosti Gazetesi**, 12 Aralık 1922, s.7-8

güney Slav ülküsünden vazgeçmiştir. Yugoslav ülküsünden hayal kırıklığına uğrayan Krleža, sosyalist ideolojiye yönelmiştir. Bu noktadan sonra Krleža, Yugoslav ülküsünden tümüyle uzaklaşarak Hırvat milli bilincinin gelişmesine ve Hırvat dilinin korunması için mücadeleye başlamıştır. Sırp Hırvat Sloven krallığının kurulmasının “Büyük Sırbistan ideolojisi” açısından önemli bir yapı taşı oluşturduğuna değinmiştik. Ama bu krallığın ömrü pek de uzun olmamıştır. Sırp Hırvat Sloven krallığı Kral Aleksandar’ın 6 Ocak 1929 yılında gerçekleştirdiği darbe ile yıkılmıştır. Darbeden sonra Kral Aleksandar devletin ismini Yugoslavya (Güney Slavlar devleti) olarak değiştirmiştir.¹¹⁷ Bu tarihten sonra Yugoslavya içinde bir Slavlaştırma politikası güdülmeye başlanmıştır. Sırp, Güney Sırbistan’ın etnik yapısını Slavlaştırmak için uygulamayı düşündükleri iskan politikasının ilk adımları I.Dünya Savaşı’ndan önce atılmıştır.

2.3.3.1.1.1. Krallığın Kurulmasına Tepkiler

Sırp - Hırvat ve Sloven Krallığının kurulması (SHS) komşu ülkelerce de tepki ile karşılanmıştır. Ülke içindeki halklar gibi komşu ülkeler de krallık devletin yıkılması büyük bir çaba vermiştir. Özellikle de Sırp, Güney Sırbistan’ın öncülüğü ve yönetiminde bir devletin kurulmasından rahatsızlık duyan komşu devletler, bu adımı Büyük Sırbistan’ın başlangıcı olarak kabul etmişlerdir. Sırbistan’ın bu proje çerçevesinde Balkan yarımadasını bir karmaşaya sürükleyeceği noktasında birleşen komşu devletler, bu projenin başarılı olmaması için gerekli girişim ve kışkırtmaları yapmışlardır. Bundan dolayı da dış devletler, krallığın yıkılması için Hırvatları, Boşnakları, Karadağlıları, Makedonları, Arnavutları ve diğer milletleri desteklenmiştir. Dış desteği arkasına alan diğer milletler, krallığın yıkılması için örgütlenmeye ve bu yönde bir siyaset izlemeye başlamışlardır. Avusturya özellikle krallığın diğer önemli bir unsuru

¹¹⁷ Dr. Branislav Gligorijević, “**Car Aleksandar Karadordević**”, Beograd, Prosveta, 2002 s.7

olan Hırvatlara açıkça destek vererek, Hırvat milli bilincinin gelişmesi ve bağımsız Hırvatistan'ın kurulması için mücadele etmiştir.

SHS Krallığının kurulması Vatikan ve Kominterna tarafından da tepkiyle karşılanmıştır. Vatikan, yeni kurulan krallığın başında Ortodoks bir kralın bulunması ve Katolik olan Hırvatların Sırp'ların egemenliği altına gireceği şüphesi nedeniyle krallığa karşı çıkmıştır. SHS krallığında görevli Viyana ve Vatikan büyükelçilerinin 1924 yılında hükümetlerine gönderdikleri mesajlarda hoşnutsuzluk açık bir şekilde bildirilmiştir. Mesajda, Yugoslavya vatandaşları olan Müslüman (Arnavutlar, Boşnaklar) ve Katolikler (Hırvatlar) arasında krallık devletinin yıkılması için bir birliğin kurulması girişimine destek verileceği bildirilmiştir.¹¹⁸

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği de krallığın kurulmasından memnuniyet duymamıştır. Sovyetler, emperyalist güçlerin desteğiyle devrim karşıtı Sırp hanedanı tarafından kurulan krallığın bölgede komünizme olumsuz yönde etkileyebileceği ve sınıf çatışmasını da beraberinde getireceği gerekçesiyle krallığa şiddetle karşı çıkmıştır. Kominterna¹¹⁹, içinde yer alan komünist partilerine yeni kurulan devletin yıkılması için emir verirken, yeni kurulan SHS Krallığını da "halka karşı bir oluşum olarak" nitelendirmiştir. Kominterna bu yeni hareketi "ilk sosyalist ülkeye karşı savaş ilan etmek" olarak nitelendirmiş ve krallığı emperyalist savaşın ürününden doğan ve batıya siper olacak bir devlet olarak kabul etmiştir. Kominterna Sırp'ların yeni devlet çatısı altında Sırp olmayan halklara karşı uyguladığı şiddet siyasetini de sert bir dille eleştirmeye başlamıştır.¹²⁰

Yugoslav komünistleri de 1922 yılında ulusal soruna devrimsel açıdan bakma başlayarak, SHS krallığında var olan ulusal sorunun ancak devrim yoluyla çözülebileceği yönünde karar almışlardır. Yugoslavya Komünist Partisi (YKP) 1923 yılında düzenlediği II. konferansında, SHS Krallığında ulusların içindeki bulundukları zor koşulların Sırp hegemonyasından

¹¹⁸ Milan Jačkov, "Spisi Tajnog Vatikanskog arhiva XVI – XVIII veka", Beograd, Kum, 1983, s.79-80

¹¹⁹ Uluslararası Komünist İşçi Örgütü

¹²⁰ Branislav Gligorijević. "Kominterna – Jugoslovensko i Srpsko Pitanje", Zagreb, Globus, 1974, s.130

kaynaklandığının altı çizilirken, her bir milletin kendi milli devletini kurması yönünde de bir karar alınmıştır.¹²¹

Kominterna'nın V. kongresinde de "masum milletler" sorununun çözülmesi için tüm dünyada başarılı olacak bir devrimin gerçekleşmesinin beklenemeyeceği sonucuna varılmıştır. Bu sorunun aşılması için zaman kaybedilmemesi gerektiğine vurgu yapılırken Sırp, Hırvat ve Slovenler arasında kurulan krallık devletinin "Büyük Sırbistan" maskesi olduğu noktasında birleşilmiştir. Self Determinasyon hakkı gereği kongrede, Hırvat, Sloven ve Makedonların SHS Krallığından ayrılmaları ve kendi özgür devletlerini kurmaları haklarına dikkat çekilmiştir. Kominterna'nın öncülüğünde Komünist Parti'nin krallığın yıkılması yönündeki tutumu Tito'nun yönetiminde yeni bir sosyalist düzenin kurulmasına dek sürmüştür.¹²²

Fransızlar öncülüğündeki Batılı devletler ise kendi destekleriyle kurulan krallığın ve Avrupa'da bu süreçten sonra oluşturulan yeni siyasi düzenin muhafazası için SHS Krallığı, Çekoslovakya ve Romanya'nın üye olduğu Küçük Antant'ı kurmuştur.

2.3.3.1.1.2. Krallık Döneminde Sırp Milliyetçi Hareketleri

Milliyetçi Sırp'lar da Hırvatlar gibi SHS Krallığının kurulmasından sonra temel amaçları olan Büyük Sırbistan'ı bu devlet çatısı altında birleştirme girişimlerini sürdürmüşlerdir. Bu çerçevesinde Sırp Milliyetçileri tarafından Sırp Radikal Partisi kurularak, hayaller bu parti üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. 1928 yılında Radikal Parti milletvekili Puniša Račić, Millet Meclisi toplantısında SHS Krallığının isminin Büyük Sırbistan olarak değiştirilmesini önermiştir. Bu istem Sırp'ların amaçlarına ulaşma adına ne kadar karalı olduklarını gösterdiği gibi krallığı oluşturan diğer ulusların ürkmesine de neden olmuştur. Bu istem saray yönetimi tarafından kabul görmemiştir. Sırp

¹²¹ Gligorijevič, a.g.e., s.133

¹²² Gligorijevič, a.g.e., s.155

Milliyetçileri bu milliyetçi istemlerinin kabul görmemesinden sonra “Sırlar bir arada” sloganı ile gelecek dönem için Sırp milliyetçiliğinin mihenk taşıını oluşturacak olan “Sırp Kültür kulübünü” kurmuşlardır. Kulübün kurucusu Slobodan Jovanović ile Dragiša Vasić sayılırken, kulübün ideolojisi de Vladimir Ćorović, Dragoslav Stranjaković, Stevan Moljević, Laza Kostić, Nikolaj Velimirović ve diğer aydınlar tarafından savunulmuştur. Kulüp, milli değerler ile ilgili seminer, panel ve konferanslar düzenleyerek, halkın milliyetçi duygularını kabartmayı ve Büyük Sırbistan hayallerini canlı tutmayı sağlamışlardır. Bu kulübün kurulması özellikle Hırvatlar arasında bir memnuniyetsizlik yarattığı gibi Hırvatları da kendi milli programlarını gütmeye itmiştir. Her iki kesimin milliyetçileri arasında da çetin bir mücadele başlamıştır.

2.3.3.1.1.3. Sırp Agrar Reformu ve Göç Politikaları

Sırlar özellikle yönetimde güçlü oldukları ve başat olmayı başardıkları dönemlerde Sırp olamayan halka karşı bir baskı politikası uygulayarak onları Sırplaştırma uğraşı, buna yanaşmayanları da kovma girişimleri içinde olmuşturlar.

2.3.3.1.1.3.1. Agrar Reformu

Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığının kurulmasından sonra Sırp hanedanı, milliyetçi bir siyaset gütmeye başlamıştır. Bu çerçevede Sırp milli bilincinin geliştirilmesi ve diğer milletleri asilime etme politikası çerçevesinde agrar reformunu hayata geçirilmiştir. Krallık sınırları içinde Sırların yaşamadıkları bölgelere Sırları yerleştirme siyasetini gütmeye başlayan rejim, söz konusu bölgelerde yaşayan halkın topraklarını zor kullanarak ellerinden almış ve bu

topraklara yerleştirilen Sırlara vermiştir. Sırlar, Kosova, Sancak ve Makedonya'ya yayılarak burada yaşayan halka karşı soykırım uygulamışlardır. İzlenen bu politika ile Arnavutlar, Boşnaklar ve Makedonlar yurtlarından sürülmüş onların yerine Sırlar yerleştirilmiştir. İzlenen bu politika ile söz konusu bölgelerdeki nüfus demografisi Sırlar lehine değişime uğramıştır. Krallık hükümeti tarafından uygulanan bu programın 1844 yılında yayınlanan Naçertanije'dan esinlenerek hayata geçirildiği savunulmuştur.

Bu dönemde en büyük göç ettirme politikası Arnavutlara karşı uygulanmıştır. Arnavutlara ve diğer Müslüman halka karşı göç ettirme politikası Berlin Kongresi'nden sonra Niş sancağından yani Kosova'da (1877 – 1878) yılları arasında başlatılmıştır.¹²³

Niş sancağından kovulan Müslümanlardan boşalan toprak ve arazilere ilgili olarak 1878 yılında “Kurtarılan topraklar yasası” kabul edilmiş ve uygulanmaya sokulmuştur. Sırbistan bu yasa gereğince özellikle 1912 yılından sonra söz konusu topraklardaki Sırp nüfusunu arttırma siyaseti izlemeye başlamıştır.

SHS Krallığının kurulmasından sonra resmen kolinizasyon siyaseti de başlamıştır. Osmanlı yönetimi altında bulunan topraklarda feodal yaşam izlerini kaldırmak için 25 Şubat 1919 tarihinde “Agrar Reformun Hazırlanması İlkeleri” kabul edilmiştir. Kosova'da Sırp nüfusunun tamamen kolonileşmesini sağlamak için 24 Eylül 1920'de Güney Bölgelerin kolonizasyonu ve 11 Haziran 1931 'de Güney Bölgelerin kolonizasyonu yasası kabul edilmiştir. Sırp otoriteleri Kosova'ya yerleşen Sırlara 50 hektar toprağın yanı sıra tüm vergilerden muaf olma şansı da vermiştir.¹²⁴

¹²³ Emin Plana, **E verteta mbi Kosovën dhe Shqiptarët në Jugoslavi: “Mbi shpërnguljen e Shqiptareve nga teritori i Sanxhakut te Nishit në Kosovë (1878 – 1879)**, Tirana, Akademia e Shkencave e RPS te Shqiperise, 1990, s.109

¹²⁴ Verli Marengelen, **“E verteta mbi Kosovën dhe Shqiptaret ne Jugoslavi, Reforma Argare Kolonizuese në Kosovë tjera Shqiptarë në Jugoslavi pas luftës së pare boterorë”** Tiran, Akademia e Shkencave e RPS te Shqiperise, 1990, s.274 - 290

2.3.3.1.1.3.2. Göç Politikaları

Agrar Reformu ardından Sırp olmayan toplulukların ülkeden göçü için baskı artmış ve bundan sonra da bölgelerin Sırp olamayan milletlerden arındırılması için harekete geçilmiştir. Ülkenin Sırp olmayan milletlerden temizleme ülküsünün öncülüğünü “Sırp Kültür Kulübü” yürütmüştür. Avusturya Macaristan veliahdının suikastına karışan Vasa Čubrilović, kulübe 7 Mart 1937’de “Arnavutların göçü” başlıklı raporunu sunmuş¹²⁵ ve kurul raporu uygulamaya koymuştur. Nobel ödülünü kazanan yazar İvo Andrić de dönemin başbakanı Milan Stojadinović’e 1939 yılında Arnavut topraklarının nasıl parçalanması gerektiği ve burada yaşayanların göç ettirilmeleri ile ilgili bir rapor hazırlamıştır. Yugoslav Krallığı Dışişleri bakan yardımcısı görevinde bulunan Andrić, 30 Ocak 1939 yılında benzer bir rapor hazırlamıştır.

İzlenen bu siyasetin krallık sınırları içinde Sırp lar lehine ne kadar başarılı olduğunun en iyi göstergesi Bosna’da gözlemlenmiştir. Avusturya Macaristan yönetimi sırasında 1910 yılında Bosna’da yapılan nüfus sayımına göre halkın yüzde 91,1’ini Boşnaklar, 6’sını Ortodoks Sırp lar, yüzde 2,6’sını Hırvat Katolikler ve yüzde 0,3’unü de diğer halkların oluşturmaktadır. Sırp Hırvat ve Sloven Krallığının kurulmasıyla Boşnakların siyasi ve kültürel hakları alınmış ve göçe zorlanmışlardır. 1918 ve 1919 yıllarında yapılan agrar reformu çerçevesinde Bosna’da çoğunluğu oluşturan Boşnakların toprakları zorla ellerinden alınarak Sırp lara dağıtılmıştır. Boşnak Müslümanlardan bu reform çerçevesinde 1.175.305 hektar toprak alınmış ve bu topraklar 249.516 Sırp ailesine verilmiştir. Toprakların büyük bir kısmı mükafat olarak özellikle Selanik savaşçılarına verilmiştir. Aynı siyaset Kosova’da ve Makedonya’da da uygulanmıştır. Bu bölgelerde yaşayan Müslüman nüfus Sırp rejiminin baskısı yüzünden Türkiye’ye göç etmek zorunda bırakılmıştır. Kosova, Makedonya, Sancak ve Karadağ’da yaşayan Müslümanların 231.098 hektarlık toprağı alınarak 48.267 Sırp ailesine vermiş ve bu bölgelerdeki

¹²⁵ Vaso Čubrilović, “*Iseljavanje Arnavuda*” Beograd, Sremski Karlovci, 1940, s.37

Sırplaştırma çalışmaları hız kazanmıştır.¹²⁶ 1918 – 1919 yılları arasında izlenen bu siyaset Sırp Milliyetçileri tarafından ilerleyen dönemlerde de farklı şekiller dahilinde sürdürülmüştür.

Vaso Čubrilović 3 Kasım 1944 yılında Yugoslavya halk Kurtuluş Kurulu yönetimine, Yugoslavya'da yaşayan toplulukların sorunlarının nasıl çözüleceği hakkında bir rapor göndermiştir. Čubrilović raporunda toplulukların sorunu konusunda özellikle Almanları Almanya'ya, Türkleri ise ana ülkelerine göndermelerini önermiştir.¹²⁷

2.3.3.1.1.4. Krallık Döneminde Sırp Kimliği

İki savaş arası dönemde ve özellikle 1929'da diktatörlüğün kurulmasından sonra başlatılan Sırplaştırma politikasının Yugoslavya'daki ulusal sorunun gelişimine yaptığı etki nedeniyle değinmek gerekmektedir. Bu girişimle, Hırvat ve Slovenlerin ulusal kimlikleri yadsınarak tek bir "Yugoslav ulusu"nın bulunduğu ileri sürülmüş ve devletin adı da Yugoslavya olarak değiştirilmiştir. Fakat aslında, bu isim altında baskıya dayanan bir Sırplaştırma politikası izlenmiştir. Bu olay Sloven ve Hırvatlarda, Büyük Sırp ulusçuluğuna ve dahası Sırlara karşı bir tepki ve bir ölçüde nefret yaratırken, günümüze dek sürecek olan Sırlara yönelik güvensizliğin tohumlarını atmıştır.¹²⁸ 1918 ila 1941 yılları arasında Güney Slav krallık ideolojisi, Büyük Sırbistan ideolojisi etkisi altında kalmıştır. Yani Güney Slav kimliği bir türlü Sırp milli kimliğinin önüne geçememiştir. Bunun nedeni de Sırp Milliyetçilerinin ve örgütlerin izlemiş oldukları milliyetçi siyasetten kaynaklanmıştır.

Sırp milli kimliğinin korunması ile ilgili en büyük çabayı dönemin en güçlü milliyetçi örgütü konumundaki ORYUNA (Sırp milliyetçi örgütü) oynamıştır. Örgüt milli benliğin korunması adına birçok Hırvat ve Sloven

¹²⁶ Marengelen, **a.g.e.**, s.274 - 275

¹²⁷ Marengelen, **a.g.e.**, s.330

¹²⁸ ÜZGEL İlhan, Sosyalizmden Ulusçuluğa: Yugoslavya'da Ulusçuluğun Yeniden Canlanması, (Erişim) <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/454/5159.pdf>, 30 Aralık 2008, s.222

siyasileri öldürdüğü gibi işçi sendikaların çalışmalarını da engellemek adına birçok etkinliğe imza atmıştır. Bu milliyetçi örgütün uyguladığı şiddet Hırvat ve Boşnakların Sırp toplumuna asimile olmalarını başaramadığı gibi izlenen bu siyaset diğer milletlerin de milli benliğinin canlanmasında doğrudan etki etmiştir.

Bu dönem Sırp Milliyetçiliğinin yükseliş yılları olarak ön plana çıkarken, Güney Slavlarının bir devlet çatısı altında bir araya getirilmesi çabaları sekteye uğratılmıştır. Özellikle de bu dönemde Büyük Sırbistan ideolojisi Banya Lukalı avukat Stevan Moljević'in "Homojen Sırbistan" eseri ile şekillenmiştir. Moljević, Vuk Karadžić dil unsuruna dayanarak, Sırp'ların bir çatı altında yaşayacakları homojen bir devlet kurma fikrini savunuyordu. Moljević'in yeni bir formülasyonuna dayanan Büyük Sırbistan kurma hayalleri Garašanin'e dayandırmıştır.

Yugoslavya altında Güney Slavların bir araya gelmesinden bazı önde gelen milliyetçi Sırp yazarlar hoşnut olmamıştır. Bu tarihten sonra artık bir Slav devleti değil de içinde sadece Sırp'ların yaşayacakları milli bir devlet kurulması fikri tartışılmaya başlanmıştır. Sırp milliyetçisi Stevan Moljević 1941 Haziranında kaleme aldığı "Homojen Sırbistan"¹²⁹ yapıtında homojen bir Sırbistan'ın kurulması fikrini savunmuştur. Moljević'e göre, Sırp'lar Balkanlar'da başat bir halktır ve bu ilkeye dayanarak Sırp'ları bir araya getirecek "Büyük Sırbistan" kurmak gerekmektedir. Bu Sırp'lar için temel amaç olduğundan için her halükarda gerçekleşmesi gerekmektedir. Buradaki temel amaç, Sırp'ların yaşayacakları etnik, bir devlet kurmaktan başka bir şey değildir. Moljević'e göre bu devlet, Doğuda Vidin'den Küstendil'e, batıda Pakrac'tan Gospiç'e, kuzeyde Segedin'den Temişvar'a ve güneyde Arnavutluk Yunanistan sınırı boyunca, bunların arasında Dubrovnik'in de yer alacağı bölgelerde homojen bir Sırp devletinin ifade etmektedir.

Moljević'in tasarladığı ve savunduğu "Homojen Sırbistan" Sırbistan, Makedonya, Karadağ, Kosova, Bosna, Doğu Hersek, Bulgaristan'da Vidin ve

¹²⁹ Stevan Moljević, "**Homogena Srbija**", Beograd, SANU, 1941, s.77

Küstendil, özerkliği olacak Dubrovnik ve Ploçe, Kuzey Dalmaçya, Kuzey Arnavutluk, Lika, Kordun, Baniya ve Slavonya'nın bir kısmını kapsamaktadır.

Sırlar için kurulacak bu bölgede amaç "homojen Sırbistan'ı kurarak, Sırlar için temiz etnik bölge oluşturmaktır". Sırların yaşayacakları bu homojen devletti diğer nüfustan arındırmak gerekmekteydi. Sırlarla Hırvatları birbirinden ayırmak gerekiyor. Müslüman (Boşnak) ve Arnavutları ise topraklardan kovmak gerekiyordu. Bunu gerçekleştirmek için 2.675.000 insan evlerinden ayrılması gerekmekteydi. Müslümanları Bosna ve Sancak'tan, Hırvatları ise Bosna'dan kovarak Slovenya ile sınırları ile doğrudan komşu olmak amaçlanıyor. Molević'in planında Karadağlılar ve Makedonlar millet olarak yer almıyordu. Onlar Sırp olarak benimseniyorlardı. Hırvatların Hırvatistan'a, Boşnakları ise Türkiye'ye yada Arnavutluk'a göç ettirilmesi öngörülmüyordu.¹³⁰

Moloević, Slavların tek çatı altında toplama planını çalışan kesimlerin baskısı sonucu Karadağ'a kaçmak zorunda kaldığı için, ancak 1941 yılında eser olarak yayınlanmıştır. Londra'da bulunan Sırp hükümet temsilcisi General Draža Mihajlović, bu eseri temel argüman olarak kabul ederek, bu noktadan sonra Büyük Sırbistan kurma çabalarını bu eser üzerinden devam ettirmiştir.

2.3.4. Başat Sırp Kimliğinden, Yugoslav Üst Kimliğine

Büyük Sırbistan'ı dolaylı yollardan destekleyen Sırp – Hırvat – Sloven Krallığı kralı Aleksandar Karacorcević, dış baskıdan çekindiğinden Büyük Sırbistan için erken olduğu gerekçesiyle bu oluşuma destek vermemiştir. İkinci Dünya Savaşının patlak vermesiyle ülkeyi terk eden kraldan sonra meydana gelen otorite boşluğunu iyi kullanan Sırp milliyetçileri Büyük Sırbistan emellerinin tekrar canlandırma eğilimi içine girmişlerdir. Bu dönemde özellikle General Draža Mihajlović önderliğindeki Çetnik hareket

¹³⁰ Moljević, a.g.e., s.100

“Büyük Sırbistan” ideolojisini ve Molojevič’in “homojen Sırbistan” düşüncelerini ön planda tutan saldırgan bir milliyetçi tutum benimsemiştir. Askeri eğitim kamplarında gençlere bu bilgileri aşıl原因an Çentik komutanlar bu şekilde milli duyguları canlı tutmayı başarmışlardır.

Kral hükümetinin Londra’ya kaçmasından sonra General Draža Mihajlovič, Sırları Alman işgalcilerine karşı direniş için hazırlamaya başlamıştır. Ama kısa bir zaman içinde Tito önderliğinde Partizanların başarı kaydetmesi Mihajlovič’de Büyük Sırbistan’ın tehlikeye düştüğü şüphesi oluşmaya başlamış ve Mihajlovič, Almanlara destek verilmesi fikrini desteklemiştir. Bu yüzden Mihajlovič ve diğer çentik komutanlar, “Büyük Sırbistan” ideolojisine ulaşma adına Tito yönetimindeki Partizanlara karşı Almanları destekleme yolunu seçmişlerdir.¹³¹ Alman desteğiyle kendi milli devletlerine kavuşma mücadelesi peşinde koşan Sırp Milliyetçilerinin planı savaşın sonlarına doğru büyük sekteye uğramıştır. Müttefik devletlerin savaşın sonlarına doğru başarı kaydetmeye başlamasından sonra Tahran’da 28 Kasım 1943 yılında bir araya gelen Stalin, Roosevelt ve Churchill Yugoslavya’nın yeniden kurulması ve Tito’nun partizanlarına yardım etme kararı almışlardır. Müttefik ordularının desteğiyle Almanları ve Çentikleri yenme başarısı gösteren Tito yönetimindeki Partizanlar, ülkenin bütününe yayılma başarısını göstermişlerdir.¹³²

Tito yönetiminde Yugoslavya devletinin kurulmasından sonra özellikle “Büyük Sırbistan” ideolojisinin savunuluculuğunu yapan çetnikler, büyük bir başarısızlık ve hayal kırıklığına uğramıştır. Yugoslavya’nın kurulması Sırların da aralarında parçalanmasına neden olmuştur. Bir kesim Yugoslavya ve Sırp Cumhuriyeti çatısı altında yaşamının avantajlı ve güvenilir olduğunu savunurken, özellikle de milliyetçi kesim Sırların yaşadıkları bölgeleri de içine alacak “Homojen bir Büyük Sırbistan”ın kurulması mücadelesine devam edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu çerçevede çentik basında, çentik siyasetçi ve yazarlar Büyük Sırbistan

¹³¹ Mihajlo Stanišić, “**Velika Srbija u Propagandi Četničkog Pokreta Draže Mihajloviča 1941 – 1942**” Beograd, Književnost, 1974, s. 102

¹³² Jozo Tomasevich, “**Čentici u Drugom Svetskom Ratu 1941 – 1945**” Zagreb, Globus, 1979, s. 35

hayallerine devam ederken, Sırp halk kitlelerinden Büyük Sırbistan kurulması konusunda yaptıkları konuşmalarda destek talep etmişlerdir. Yugoslavya'da Tito'nun galip gelmesi ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyetinin kurulmasından sonra Büyük Sırbistan ülküsü rafa kaldırılmıştır.

Yeni kurulan devlet altı cumhuriyet¹³³ ve iki özerk bölgeden¹³⁴ oluşmuştur. Çetniklerin emellerini kırmak ve Sırpı memnun etmek adına iki özerk bölge olan Kosova ve Voyvodina, Sırbistan'a bağlanmıştır. Ama bu milliyetçileri tatmin etmediği gibi Sırbistan çerçevesinde bu iki Sırp toprağına özerklik verilmesini de milliyetçiler tarafından Sırp halkına yönelik bir parçalama girişimi olarak değerlendirilmiştir.

Sırp milliyetçilerinin savaşta kazandıkları ancak yuvarlak yeşil masada kaybettikleri sloganını sürekli canlı tutarak, kendilerine yapılan haksızlığının düzeltilmesi adına ant içmişlerdir. Bu dönemden sonra da Yugoslavya devleti altında kaybettikleri başatlıklarını tekrar kazanmak adına milliyetçi bir söylem ve politika izlemeyi yeğlemişlerdir.

2.3.4.1. Sırp Milliyetçiliğinin Gerileme Devri; Tito Dönemi

II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan gelişmeler Büyük Sırbistan ideolojisini sekteye uğratmıştır. Tito yönetiminde kurulan yeni devlet, Sırpıların tarih boyunca ilk defa başatlığını diğer halklar ile paylaştığı bir birlikteliği ifade etmektedir. Kurulan yeni devlette bütün milletler bir üst kimlik çatısı altında bir araya getirilmiştir. Tam anlamı ile bir millet mozağini andıran Tito yönetimindeki Yugoslavya'da "birlik, beraberlik" parolası ile yeni bir dönem başlamıştır. Bir Hırvat olan Tito önderliğinde kurulan ve Sırp hanedanının yönetimi altında bulunmayan bir devlet çatısı altında yaşamak Sırp milliyetçileri için kabul edilemezdir. Bu dönemde ağır milliyetçi söylemler yasaklandığı gibi milli kimliği istismar edenler de katı bir şekilde

¹³³ Sırbistan, Hırvatistan, Bosna ve Hersek, Slovenya, Makedonya ve Karadağ

¹³⁴ Kosova ve Voyvodina

cezalandırılmıştır. Sosyalist toplumunun kurulmasından sonra milliyetçilik karşıdevrimcilik olarak nitelendirilmiş ve milliyetçilik toplumun değişmesinde, işçi sınıfının toplumsal rolünün artmasında, halklar arasında eşitliği sağlanmasının önünde en büyük tehdit olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Rejim içinde milliyetçilik bölücülükle aynı kefeye sokularak, milliyetçilik söylem ve etkinlikler cezalandırılmıştır. Bu eğilimlerin işçi sınıfının çıkarlarına sosyalist özyönetim ilişkilerin gelişmesine, kardeşlik birliğine, SFCY (Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyetleri) yaşayan tüm halklar arasındaki eşitliği bozmasına izin verilmemiştir.¹³⁵

Bu dönemde Tito tam anlamıyla bir devletçilik programı izleyerek, oluşturulan geniş sınırları koruma prensibini ön plana tutmuştur. Devletçilik teorisi, ilk planda çok uluslu devletin çıkarları, birlik ve beraberliğinin savunulup geliştirilmesinin gerekliliğini içinde barındırmaktadır. Tito da bu prensip doğrultusunda hareket ederek, devlet sınırları içinde yaşayan milletlerin milli özelliklerini tanımak yerine Yugoslav üst kimliği üzerinde yeni bir devletçilik anlayışını takip etmiştir. Bu prensiple milletlerin var olan kendi özellikleri ortadan kaldırılarak, ortak dil ve kültür ilişkileri ön plana çıkarılmıştır. Bu noktadan hareketle kültür ve dil ilişkilerini geliştirilmeye çalışılarak, milletler arasındaki sosyal ekonomik gelişmeyle uçurumun aşılması yönünde çaba harcanmıştır.

Bu dönemde milliyetçiliği önlemek ve onun beslendiği kaynaklarını kurutmak için birçok alanda mücadele vermiştir. Yugoslavya'da milliyetçilik, işçi sınıfın toplumsal rolü, dolaysız üreticilerin özyönetim hakları ve özyönetim sosyalizminin gelişmesi ile arka plana itilmiştir. Sosyalist güçler bu çerçevede toplumda yaşayan tüm ulus ve halklara eşit mesafede bir siyaset izleyerek, özyönetim sosyalizmi güçlendirerek milletler arasında bir çatışmanın önüne geçilmeye çalışılmışlardır. Bunun sağlanması için de eşitliğe dayalı bir ulusal siyaset benimseyen Tito, yeni kurulan devletin korunması için yeni bir anayasal düzen kurarak, halklar arasındaki kardeşlik birliği ve Yugoslav ülküsünü aşılamıştır.

¹³⁵ Jankovič, **a.g.e.**, s.603

Tito önderliğinde kurulan istikrarlı yönetim ve ekonomik kalkınma da halkın Yugoslav üst kimliği üzerinde birleşmesinde ve kendi devletine sahip çıkmasında etkili olmuştur. Yeni dönemde Yugoslavcılık fikri halkların kendi milli kimliklerinin önüne geçmeyi başarmıştır.

Yugoslavya'da yakalanan istikrar Sırp'ların da parçalanmasına yol açmıştır. Bu bölünmedeki en önemli nedenlerden biri Sırp halkının önemli bir bölümünün Yugoslavya'nın kuruluşundan ve yönetimden memnuniyet duymalarından kaynaklanmıştır. Bu dönemde devlet kademelerinde, askeriyede, ekonomide ve güvenlik sektöründe vatansever Sırp'lar önemli görev ve mevkilere kadar yükselme başarısını göstermişlerdir. Buna karşın, dil, din ve kimlik üzerine Sırp'ların yaşadıkları bütün yerleri içine alacak Büyük Sırbistan idealini savunan Milliyetçi kesim, yeni kurulan birlikten memnun olmamış ve halkı Sırp milletinin yeni bir kurtuluş mücadelesi içine sokmak için büyük mücadeleler vermiştir. Fakat halkın desteğini kazanmada başarılı olamayan bu kesim Yugoslavya hükümeti tarafından ağır cezalara çarptırılmıştır. Bu cezalarla, yeni kurulan sistem ayakta tutulmaya çalışılmış, birlik ve beraberliği tehdit eden bütün tehditlere karşı ağır tedbirler alınmıştır. Yugoslav sosyalist toplumun son döneminde milliyetçiliğin tekrar canlanmasının nedenini merkezi devletin güçlenmesi, yönetimi bürokratların ele geçirmesi ve özyönetim strüktürlerinin zayıflaması olgularında aramak gerekmektedir. Bu eğilimlerin gelişmesi, toplumsal bilinci olumsuz yönde etkilemiş; federal devletin yada cumhuriyetlerin ekonomi ve siyasi dengesizliğine neden olmuş; sosyalizmin ve işçi sınıfının öncüllüğünün kırılmasına sosyalizm ilkelerinden uzaklaşarak küçük kentsellik fikrinin gelişmesine ve yeni sermaye ilişkilerin gelişmesine yol açmıştır. Bu hareketlerle, ülke sınırları içinde milliyetçilik canlandırılmaya ve sosyalizmin etkisi kırılmaya çalışılmıştır.

2.3.4.2. Kosova ve Voyvodina'ya Özerklik Verilmesi

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti, ülke içinde milliyetçi söylemlerin önüne geçmek için devletin kuruluşunda cumhuriyet statüsüne kavuşamayan bölgeler olan Kosova ve Voyvodina'ya özel yetkiler verilmesi konusunda karar almıştır. 1974 Anayasası ile bu iki bölgeye geniş yetkili özerklik verilmiştir.¹³⁶

Bu hakla bölgelerin kendi meclislerine, kendi anayasasına sahip olma ve kendi yöneticilerini seçme yetkisi tanınmıştır. Tito'nun bu adımı Sırlar tarafından büyük bir tepki ve muhalefetle karşılanmıştır. Sırlar bu adımı Sırbistan'ın parçalanması olarak algılamakta, özellikle de Kosova'nın Sırbistan denetiminden çıkarılması Sırlar açısından kabul edilmez bir hareket olarak nitelendirilmiştir.

Yeni anayasa ile Sırbistan'ın Kosova ve Voyvodina'nın iç işlerine de müdahil olması engellenirken, bu birlik, beraberlik yolunda Yugoslavya'nın bekasının korunması adına önemli bir adım olarak nitelendirilmiştir. Sırbistan'ın Kosova'nın iç işlerine karışma yetkisinin elinden alınmasından sonra Agrar Reformu yoluyla Kosova'ya getirilen Sırlar bu gelişme ardından Kosova'daki ağır ekonomik durumunda etkisiyle Kosova'yı terk etmeye başlamıştır. Ancak Sırp milliyetçileri, Sırların Kosova'yı Arnavut milliyetçilerinin baskısı ve tehditleri yüzünden terk ettikleri suçlamalarını dile getirmişlerdir. Bundan sonra da Sırp milliyetçileri bu konu üzerinde sürekli yoğunlaşarak, Kosova'nın geri alınması ve Sırp topraklarına bağlanması yönünde mücadelelere başlamışlardır. Kosova'ya özerkliği verilmesi Tito Yugoslavya'sında pasifleşen Sırp Milliyetçi söylem ve eylemlerinin tekrar başlamasına doğrudan etki etmiştir.

¹³⁶ Daha geniş bilgi için **Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti Anayasası**, Beograd, Resmi gazete, 1974

2.3.4.3. Tito'nun Ölümü ve Sırp Milliyetçiliği

Sırp milliyetçiliğinin başatlılığını kaybettiği dönem olan Tito Yugoslavya'sında Sırplar, tarihi süreç içerisinde kazandıkları bütün yücelik belirti ve etkinliklerden uzaklaşarak, diğer milletler ile aynı hakları paylaşmak zorunda kalmışlardır. Tito tarafından yıllarca taşınan birlik ve beraberlik parolası ölümünün ardından büyük darbeler almaya başlamıştır. Özellikle Kosova'da Arnavutların mevcut durumdan memnuniyetsizlikleri ve cumhuriyet talepleri yönündeki protestoları ile ülke içinde milliyetçi duygu ve söylemlerin kabarmasına davetiye çıkarmıştır. Arnavutların istemleri bütün ülke sınırlarında yankı bulduğu gibi diğer uluslar da yönetimden kendi lehleri çerçevesinde haklar talep etmeye başlamışlardır.

Bu dönemde Sırp Milliyetçiliğinin yeniden canlanmasının alt yapısının hazırlanmasına Sırbistan Bilim Sanat Akademisi SANU ve Sırbistan Yazarlar Birliği öncülük etmiştir. Belgrad'a Fransa Caddesi 7 numaralı binada bir araya gelen Sırp yazarları ile Sırp entelektüeller Sırp ulusuna karşı yapılan haksızlıklara işaret ederek, durumun değişmesi için milli bilincin geliştirilmesi gerekliliği yönünde karar almışlardır. Bu toplantının ardından Sırp yazarları ve milliyetçi kesim "Knjievne Novine – Edebiyat Gazetesi" adında bir gazete çıkararak, komünizm döneminde bastırılan milli duyguların yeniden canlandırılması için yazılar yayınlamışlardır. Bu olaylardan sonra Sırp milli bilinci tekrar canlanmaya başlamıştır. Milliyetçiler bu noktadan sonra Sırp halkının ağır durumuna işaret ederek, parti çalışma programına karşı gelmişler ve mevcut çalışmaları eleştirmeye başlamışlardır. Bunun öncülüğünü yazar ve eski komünist Dobrica Ćosić yapmıştır. "Sırpların Babası" olarak da tanınan Dobrica Ćosić, bu dönemde ön plana çıkarak, milli bilincinin tekrar canlanmasında önemli rol oynamıştır.¹³⁷ Dragiša Pavlović çalışmasında Ćosić'in Sırp halkının koruyucusu olarak onlara şu şekilde hitap ettiğine yer vermiştir: "...bizler velilerimiz gibi savaşı kazandık, ama bunu barış masasında kaybettik. Bizim topraklarımızda, neslimizi ve milli bilincimizi

¹³⁷ Kosta Mihajlović – Vasilije Krstić, "Memorandum SANU Pod Lupom Politike" Beograd, Knjevnost, 2002, s.77

Yugoslavlık ve Bolşevik sosyalizmi diye iki gerçek tüketmiştir. Toplum olarak ruhsal ve politik ölümümüzden sonra yaşamsal sorunlarla uğraşıyoruz. Bunlar bizleri tarihimizde ümitsizliğe itmiştir. Bizler izlemiş olduğumuz korkak politikalarla “dünya krallığımızı” geleceğe taşıyamıyoruz. Şu an bu ülkümüzün çok gerilerde kalmış olduğunu görüyorum. Hepimiz kendimize gelip geleceğimizi belirlemeliyiz. Çünkü ilerleyen zamanda geriye dönüş de zor olmaktadır.”¹³⁸

Çosiç, yazılarında Sırp halkının ezilmişliğine işaret ederken, Sırları tek çatı altında bir araya getirme ülküsünü tekrar gündeme getirmiştir. Sırların Yugoslav kimliği altında büyük haksızlığa uğraması konusunu işleyen Çosiç, Yugoslavya’yı Sırp toplumu için bir pranga olarak nitelendirmiş ve halkın milli duygularının canlanmasında etkili olmuştur.

2.3.4.4. 1986 Memorandumu ve Canlanma

24 Eylül 1986 tarihinde Sırp Bilimler Akademisi büyük tepkilere yol açan bir Memorandum kabul edilmiştir. Bu Memorandumda Sırbistan’ın Yugoslavya içinde ayrımcılığa uğradığı ve komünist ideoloji çerçevesinde Hırvat ile Slovenlerin başını çektiği “Sırpfobisi” çalışmalarının yapıldığı öne sürüldü.¹³⁹ Gizli bir çalışma sonucu kabul edilen fakat basına sızan söz konusu Memorandum tüm üst düzey yetkililer tarafından kınandı. Dönemin Sırbistan Komünist Parti Başkanı olan Slobodan Milošević ise Memorandumun resmi görevi itibarıyla kınanmasına izin vermek zorunda kalmış ancak kendisi kamuoyuna, bu konuda çok fazla söz edildiği gerekçesiyle bir açıklama yapmamıştır.¹⁴⁰ Milošević’in bu tutumu üstü kapalı bir biçimde dahi olsa Memorandumu desteklediği anlamına geliyordu.

¹³⁸ Dragiša Pavlović, “*Olako Obećana Brzina*”, Zagreb, Globus, 1988, s.43

¹³⁹ Ivo Banac, *Sırbistan’da Milliyetçilik - Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar*, çev: Gencer Özcan, İstanbul, Bağlam yayıncılık 1997, s.87-116.

¹⁴⁰ Lora Silber, A. Litl, *Smrt Jugoslavije*, çev: Ljiljana Nikolić ve başk., Beograd, Rat i Mir, 1996, s.88-90

Memorandumla Sırp milliyetçiliğinin hedefleri yeniden belirlenmiştir. 200 Sırp entelektüelinin imzasını taşıyan bu memorandum, Sosyalist Yugoslavya'nın parçalanmasını körükleyen ilk evraktır. Evrak özet olarak üç ana maddeden oluşmaktadır. Bunlar da; Sırbistan'ın diğer bölgelere oranla geri kalmışlığı, Sırbistan ile diğer cumhuriyetler ile özerk bölgeler* arasındaki hukuki ilişkilerin eksikliği ile Yugoslavya'da Sırlara karşı bir soykırım uygulaması.¹⁴¹

Bir bakıma bu memorandum ile Sırp'ların, Tito zamanında ezildiğine vurgu yapılırken, Kosova'da da Sırlara karşı bir başkaldırının yürütüldüğü kabul edilmiştir. Bu memorandum ile Sırp milliyetçiliğinin yeni hedefleri çizilmiş oldu. Bu memorandum çerçevesinde Sırp milliyetçiliğine yeni bir boyut kazandıran Slobodan Milošević olmuştur.

Sırbistan Bilim Sanat Akademisi tarafından yayınlanan memorandumun ideolojik kurucusu Dobrica Ćosić olarak gösterilmektedir. Memorandumda, Sırp'ların kötü durumunu ve Vuk ve Garašanin'in ezelden beri olan Sırp topraklarını kapsamaktadır. Homojen Sırp devleti Alman ve Fransız dil modeline dayanmaktaydı.

Memorandum, Sırbistan'ın cumhuriyetler bürokrasisi içinde kendi çıkarlarının güçlü olmadığı ve Sırp'ların başat olma noktasını tamamen yitirdikleri bir dönem içinde belirlemiştir. Bunda Reganizm, Taçerizm ve Perestroyka'nın da büyük etkisi olmuştur. Nomenklatura liberal demokraside, pazar ekonomisinde ve daha sonra da yenedünya düzeninde varlığını sürdüremeyeceğini kanıtlamıştır. Bu da memorandumun meydana gelmesine doğrudan etki etmiştir. Memorandum da komünizm yerine milliyetçilik kavramını tekrar ön plana çıkarmıştır.¹⁴²

Memorandum Sırbistan'da milliyetçileri uyandırmıştır ancak diğer taraftan Sırp'ların bu çalışmayı eleştirilmişlerdir. Memorandumun baş mimarı olarak kabul edilen Ćosić, Tito'nun Sırp halkını başsız bıraktığı ve bunun da

* 1974 Anayasası'na göre Yugoslavya 6 cumhuriyet ve 2 özerk bölgeden oluşmaktaydı. Sırbistan, Bosna, Makedonya, Slovenya, Hırvatistan ve Karadağ cumhuriyetleri oluştururken Kosova ve Voyvodina da özerk bölgeleri oluşturmaktaydı. Aynı anayasa ile her iki özerk bölgenin de birliği oluşturan 6 cumhuriyet ile aynı haklara sahipti. (self – determination hakkı hariç).

¹⁴¹ “Novi Memorandum Srba”, **Večernije Novine**, 25 Eylül 1986, s.13

¹⁴² Olivera Milosavljević, “Dvadeset Memorandumskih Godina”, (Erişim) <http://www.pescanik.net/content/view/921/83/>, 14 Aralık 2008, s.1-2

Sırp milli bilincinin derinden etkilediğini savunurken, Radovan Konstantinović Sırp ulusunun Tito ile dünya tarihinin zirvesine vardığına ve onun sayesinde dünyaca saygınlığa kavuştuğuna vurgu yapmıştır. Čosić'in savunduğu noktaları da eleştiren Konstantinović, "Čosić'in dile getirdiği dünya ile ilişkilerin bozulması yani dünya ile savaşımamız, delilikten başka bir şey değildir. Hangi güç, deli olmadan böyle bir şeye kalkışabilir ki" şeklinde açıklamıştır. Čosić'e göre dünya düşmandır ve Sırp'ların çıkarlarına karşı hareket etmektedir. Bu söylemleri ile dünyaya karşı bir karşı dünya yaratmak peşindedir. Bu noktada da ona göre karşı dünya, kriminell dünyadır" şeklinde Čosić'e eleştiren bir görüş bildirmiştir. Čosić'in "Ölme zamanı" adlı romanında da kahramanlarında birinin "Avrupa bizim ölüme düşmanımızdır" tezini savunması Konstantinović'in Čosić hakkındaki görüşünü destekler niteliktedir.¹⁴³

Sırp din adamı Nikola Velimirović'te Čosić'in Avrupa düşmanlığı ile ilgili tezine yakın bir düşünce içinde olduğunu açık bir şekilde ifade etmiştir. Velimirović'e göre, Sırbistan Avrupa'nın komşusudur. Ama Avrupa'da değildir. Sırp'ların düşmanı tam anlamıyla da Avrupa değildir. Asıl düşman, İsrail ve Avrupa kültürüdür".¹⁴⁴

2.3.5. Sırp Milli Kimliğinin Yeniden Doğuşu: Milošević Dönemi

Tito'nun ölümünden sonra hızlanan sürecin bir sonucu olan memorandum sonrasında Sırp Milliyetçiliği yeni bir boyut kazanmıştır. Yugoslavya tarihinin her döneminde Draža Mihailović'ten başlayarak, Milan Nedić ve Vaso Čubrivić'e kadar, birçok Sırp liderinin arı Slav ülkesi oluşturma projesi güncelliğini korumuştur. Bu bağlamda 80'lere gelindiğinde Sırp Bilimler Akademisi'nin memorandumla etnik Sırbistan'ı tekrar gündeme getirmesi, milliyetçi duyguların canlanmasına ön ayak

¹⁴³ Kosta Mihajlović –Vasilje Krstić a.g.e., s.88

¹⁴⁴ Bremer a.g.e., s.66

olmuştur. Bunun için de Sırp tarihinde “lider” sözcüğü büyük anlam ifade etmiştir.¹⁴⁵ 80’lerin sonlarına gelindiğinde ise yıllardan beri Sırp halkı kendisi için eksik olan liderini de bulunmuştu. Bu lider Slobodan Milošević’tir. Milošević’in Sırbistan’da iktidara gelmesi Sırp milliyetçiliğinin yeniden doğuşu olarak da ifade edilebilir. Tito zamanında dibe vurmuş olan Sırp milliyetçiliği, Milošević’le en şoven dönemini yaşamıştır. Sosyalist Yugoslavya’da milliyetçilikle suçlanmakla korkan siyasilerin aksine Milošević, Sırp milliyetçiliğinin uyandırılmak ve bu yönde kitleleri harekete geçirmek için bir iktidar kurma girişiminde bulunmuş ve başarılı olmuştur.¹⁴⁶ Milošević’in politik bir lidere dönüşmesini sağlayan ise Kosova meselesi olmuştur. Milošević, Kosova sorununu devamlı sömürerek kısa zamanda bir “ulusal lider” haline gelmiş ve bu rolü sayesinde tüm muhalefeti saf dışı ederek Komünist Parti’yi ele geçirmiştir.¹⁴⁷ Milošević’in Sırbistan’a hakim olmasından sonra bir Sırplaştırma politikası izlenmeye başlanmıştır. Bu politika çerçevesinde Sırp olmayanlara baskı ve zulümler uygulanarak asimile olmaları yada göç etmeleri istenmiştir.

Bu politikanın gündeme gelmesinden sonra Sırp milliyetçiliğinde yeni bir çılgır açılmıştır. Başlarda Slav milletlerini bir araya getiren bir devlet kurma politikası güden Sırplar, bu tarihten sonra bir Sırplaştırma politikası yani iskan politikasını hayata geçirmeye çalışmışlardır. Bu politikadan en büyük nasibi Kosova almıştır. Çünkü tarihi, kültürel ve manevi açıdan Sırplar için büyük önem taşıyan Kosova, terk edilmiş bir cennet olarak görülmüştür.

1986 yılında yayınlanan memorandumun resmen Sırpların Kosova’yı ele geçirme politikasına dönüştüğünün en açık göstergesi 1988 yılında Sırp basının tutumunda görülebilir. İçinde özellikle uzun yıllar tarafsız habercilik siyaseti ile bilinen “Politika” gazetesinin de bulunduğu çok sayıda gazete milliyetçiliği ve Kosova konusunu ön plana çıkarmıştır. Gazete “Balkanlarda ikinci Arnavut devletinin kurulmamasının ile Üçüncü Balkan Savaşının

¹⁴⁵ Aljosa Mimica, *Druga Srbija Deset Godina Posle*, Beograd, HCHRS, 2002, s.77

¹⁴⁶ Güner Ureya, *Kosova’da Sırp Hakimiyeti Döneminde Azınlıklar Üzerindeki İnsan Hakları İhlalleri ve Bugüne Yansımaları*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara, 2005, s.67

¹⁴⁷ Pınar Yürür, *Geçmişten Günümüze Kosova Sorunu*, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 1999, s.102

çıkmasının savunuculuğunu ve Arnavut bölücülüğüne karşı savaşın öncülüğünü yapmıştır. Politika özellikle Kosova'da Sırların çaresiz durumuna vurgu yaparak, "Efendiler, biz savaştayız. Bilerek neden susuyoruz" manşetini atarak Sırların milliyetçi duygularını kabartmış ve Kosovalı Arnavutları hedef haline getirmiştir.¹⁴⁸

2.3.5.1. Milošević'in yükselişi

1983 yılında siyasete ilk adımı attığında dikkate değer bir bürokrat olarak ön plana çıkan Milošević, Tito'nun "kardeşlik birlik" sloganlarının sıkı bir savunucusu olmuştur. İlk yıllarında Sırbistan Komünist Birliğine de dahil olan Milošević, artan milliyetçiliğe karşı olan katı tutumlarıyla dikkat çekmiştir. Sırbistan'ın en güçlü siyasetçilerden biri olan İvan Stanbolić'in desteğiyle siyasette kısa sürede büyük aşamalar kaydeden Milošević, ilk ciddi görevine Stari Grad belediyesi Belediye Komitesi Komünistler Birliği sekreteri olarak başlamıştır. Ardından Belgrad Kent Komünistler Birliği sekreteri daha sonra da Sırbistan Sosyalist Birliği sekreteri görevine seçilen Milošević, 1984 yılında Belgrad Kent Komite Başkanlığına kadar yükselmiştir. Başkanlık döneminde takındığı sert tutum ile kendinden söz ettiren Milošević, 1986 yılında İvan Stanbolić'in önerisi ile Sırbistan KB MK başkanlığı görevine seçilerek büyük bir başarı göstermiştir.

Sırp Kilisesinin 1980'li, Milošević'in ise 1986'lı yıllardan itibaren geliştirmeye başladığı milliyetçilik söylemleri basında da yankı bulmuştur. 1980'lere kadar görece bir özgürlüğe daha doğrusu komünist sistemin kabul ettiği ilkeler çerçevesindeki özgürlüğe sahip olan Yugoslavya medyası bu tarihten itibaren milliyetçilik akımlarına kapılmış ve her cumhuriyet kendi medya sistemini oluşturma ve yönlendirme amacını gütmüştür. Savaşlar nedeniyle Sırp basını da kendini çoğu zaman bu mekanizmanın içinde bulmuştur. Ve çeşitli dönemlerde savaşın medyadaki üretimine katkı

¹⁴⁸ Milica Kisić, B. Bulatović, *Srpska štampa 1768 – 1995*, Beograd, Media Centar, 1996, s.201

sağlamıştır. Sırp medyası söz konusu savaş üretme mekanizmasına 1987 yılında tekrar başlamıştır.¹⁴⁹

1991 ile 1995 yılları arasında ülkenin çok partili sisteme geçmesi ile birlikte 230 yeni süreli yayın organı basılmaya başladı. Bu kadar çok yayın organının birden yayın hayatına başlamasının en önemli nedenlerinden biri kuşkusuz ki savaşlardır. Zira yayınlanan gazetelerin çoğu hangi parti veya ideolojinin hizmetinde olduklarını açıkça belli etmişlerdir. Nitekim Sırbistan'da ve Bosna'nın Sırp bölgesinde yeni çıkmaya başlayan gazete adlarının çoğunda "Sırp" veya "Sırbistan" kelimeleri yer almaktaydı.¹⁵⁰

2.3.5.2. Milošević'i Ön Plana Çıkaran Kosova Sahnesi

1987 yılının ilkbaharında Kosovalı Sırp ve Karadağlılar Kosova'da kötü duruma dikkat çekmek için bir gösteri örgütlemeyi kararlaştırmışlardır. Milošević, 24 Nisan 1987'de gönülsüz bir şekilde Kosova'daki olayları yatıştırmak için görevlendirilmiştir. Stanbolić, Milošević'in Kosova sorunu ile ilgilenmesi için gönderildiği zaman, Milošević'in ne neyle karşılaşacağı hakkında ne de genel durumla ilgili bilgisi olmadığını ifade etmiştir. Milošević, Kosova ovasında Sırp yetkilileri ile yaptığı görüşmeden sonra bir araya geldiği Kosovalı Sırp'ların, sorunlarını dinlemiştir. "Polis bizi dövüyor" şeklindeki bir işçi şikâyetine cevap veren Milošević, "Sizi kimsenin dövmeye hakkı yoktur" demiştir. Milošević'in bu tutumu Kosova ve Yugoslavya'nın diğer bölgelerinde büyük yankı uyandırmıştır. Milliyetçi kesim tarafından desteklenen bir kısım medya, Milošević'in bu yanıtını sürekli gündeme getirerek onun Kosovalı Sırp'ların koruyucusu olarak kamuoyuna tanıtmıştır.¹⁵¹ Bu söylemi ile Milošević, Kosovalı Sırp'ların kahramanı haline

¹⁴⁹ Mark Tompson, "Proizvodnja Rata: Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini" çev: Vera Vukelić, Beograd, Medija Centar-Free B92, 2000, s.103

¹⁵⁰ Milica Kisić, B. Bulatović a.g.e., s.107

¹⁵¹ Milica Kisić, B. Bulatović a.g.e., s.110

getirilmiş ve böylece Kosova konusundaki yeni Sırp politikası da belirlenmiştir.

Milošević'in en yakın arkadaşı ve destekçisi İvan Stanbolić 1987 yılında Sırbistan Başkanlık Divanı başkanı görevine seçilmesinden sonra, Milošević'in Sırbistan KB MK başkanı görevine seçilmesine yardım etmiştir. Milošević'in yerine Belgrad Komünist Birliği Kent Komitesi Başkanlığı görevine getirilen Dragiša Pavlović'in bu görevi kısa sürmüştür. Kosova'daki çıkışıyla ünlenen Milošević, Pavlović'i Kosovalı Arnavutlara karşı yumuşak bir politika izlediği gerekçesiyle görevinden almıştır. Bu hareketiyle de Sırpların kalbinde taht kurmayı başaran Milošević, Sırp ulusunun yeni kahramanı haline gelmiştir. Milošević'in yandaşları bakısı yüzünden Milošević'in en büyük destekçisi olan İvan Stanbolić'te istifa etmek zorunda kalmıştır. Stanbolić'in istifası ardından iyice önü açılan Milošević, Yugoslavya içinde Sırpların hamiliğine soyunmuştur. Kosova sorununun barış yolu ile çözülmesinden yana olduğunu belirten Pavlović'e göre Kosova'da Sırp ve Arnavutlar işgalci değildir. Onlar orada yüzyıllarca beraber yaşamışlardır. Hiçbiri bu toprakların kendi tarihi hakları olduğunu iddia edemez. Onlar yalnız özyönetim hakları ve sosyalist yönetime dayanabilirler.¹⁵²

Ivan Stambolić 14 Aralık 1987'de görevinden alındıktan sonra Milošević, Sırbistan içinde siyasi bir zafer kazanmıştı. Milošević'in Şimdiki hedefi önce Sırp kamuoyunu ve medyasını arkasına alıp ardından da Yugoslavya'nın diğer cumhuriyetleriyle de benzeri bir mücadeleye girmek ve Sırbistan merkezli bir Yugoslavya oluşturmaktır. Bu nedenle 1988 yılı Sırbistan'da milliyetçi söylemlerin biraz daha keskinleştiği, mitinglerin daha sık düzenlendiği ve kamuoyunda milliyetçiliğin körüklendiği bir yıl olmuştur. Bu yıl boyunca Milošević özellikle eski komünistleri hedef alan "anti-bürokratik kampanya" olarak bilinen bir hareketi başlatarak köklü komünist bürokratların kamuoyu nezdinde yıpranmasına neden olmuştur. Bu gelişmelerin sonucu olarak Milošević, Sırbistan'ın en güçlü siyasetçisi haline gelmiştir.¹⁵³

¹⁵² Pavlović, a.g.e., s.62

¹⁵³ Esin Muzbeg, **Televizyon Haberlerinde Yönlendirme Yugoslavya Cumhurbaşkanlığı Seçimleri**, Ankara, Gazi Üniversitesi yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2003, s.38

Federal çapta Yugoslavya Komünistler Birliği YKB'nin Hırvat Başkanı Stipe Šuvar, Sırbistan'da meydana gelen bu gelişmelere karşı genel tepkisizliğin nedenini daha sonra şöyle açıklamıştır: “Yugoslavya'da en çok korkulan siyasetçi Ivan Stambolić olduğu için Milošević'in onu alt etmesine fazla tepki göstermedik çünkü Milošević'i kolayca kontrol edebileceğimizi düşünmüştük.”¹⁵⁴ Oysa Milošević, arkasına Sırp halkını, propaganda mekanizmasını ve medya desteğini alarak emin adımlarla iktidarını güçlendirmiş ve ardından da bütün cumhuriyetlere rest çekebilmiştir.

2.3.5.3. Yeni Simge Milošević

Slobodan Milošević'i yazarlar, akademisyenler De Gol, Rozvelt, Karacorce, Pašić ile kıyaslamışlardır. Onun bütün bu liderlere kıyasen bir ekiğinin olmadığı noktasında birleşen yazarlar, Milošević'in Krleviç Marko'nun özelliklerini taşıdığına vurgu yapmışlardır. Ressamların manzara resimleri yerine Milišević'i resmetmişler, şairlerin onunla ilgili şiir yazmışlardır. Slobodan Milošević ile ilgili üç eseri bulunan Slavoljub Đukić, Milošević'in kısa zamanda ön plana çıkmasının nedenini şöyle açıklıyor. “O dönemde tüm Yugoslavya İvan Stanbolić'e değil de Kosova'da kahraman ilan edilen Milošević'e inanmaya başladı. Kosova'da yaşanan gelişmeleri takiben artan milliyetçi duygulara Stanbolić cevap veremediği için bu noktada özellikle de milliyetçi kesimin beklentilerine cevap verecek niteliğini tümüyle kaybetmişti. Stanbolić bu ve buna benzer diğer olumsuzlukları üzerinde barındırırken, Milošević Sırp'ların milli duygulara hitap eden ve Sırp'lara artık kimsenin kötü davranmayacağını ilan eden yeni lider olarak ön plana çıkmaya başlamıştır. Dušan Đukić ise Milošević'in bu döneme elde ettiği prestij ve gücüne Sırp krallarının bile ulaşamadığına dikkat çekmektedir. Milošević'in bu dönemde ne parlamentoya ne hükümete ne de bakanlıklara ihtiyacı olmadığına vurgu yapan Đukić, Milošević'in kendini tümüyle Avrupalı liderlerden soyutladığını

¹⁵⁴ Silber - Litl, **a.g.e.**, s.109

ve tarih boyunca Sırp krallarının yapamadıklarını hayata geçirmek için harekete geçtiğini savunmaktadır.¹⁵⁵ Sırp Milliyetçiliğinin XX. yüzyıldaki fikir babası olarak kabul edilen Dobrica Ćosić, Milošević'in siyasasal arenadaki yükselişi ile ilgili düşüncelerini bir çalışmasında şu şekilde ifade etmiştir; “Milošević, genç, korkusuz, kararlı, yetenekli ve hitap gücü yüksek bir genç olarak kendini gösterdi. Özellikle de Kosova olayında hitap ve iletişim yeteneğinin ne kadar iyi bir şekilde kullanabileceğini kanıtlayan Milošević Sırp halkının XX. yüzyılda yetiştirdiği en büyük kişilerin başında gelmektedir”.¹⁵⁶

2.3.5.4. Kosova ve Voyvodina'nın Özerkliğinin Kaldırılması

Milošević Sırbistan üzerindeki otoritesini kurduktan sonra tüm Yugoslavya'yı merkezileştirerek denetimi altında tutmaya çalıştı; fakat bunun olamayacağını gördüğü vakit Yugoslavya'nın mümkün olan bölgelerini ele geçirmeye yönelik politikalar izlemeye başlamıştır.¹⁵⁷

1988 yılının ikinci yarısında “Büyük ve Bütün Sırbistan” söylemleri yaygınlaşmaya başlamıştır. Yaz aylarında Nin dergisine verdiği bir demeçte Milošević, “Sırbistan'ın öteden beri tek zayıf noktasının Birlik olduğunu” vurgu yapmıştır.¹⁵⁸ 1988'in ikinci yarısından itibaren de kamuoyu ve propaganda çalışmalarına ağırlık verilmiştir. 5 Ekim'de Voyvodina'da Milošević'in Kosova'dan yakından tanıdığı çalışma arkadaşı Solević, Voyvodina'da Kosova Sırpları için miting düzenlemiştir. Mitingde Sırplar, Sırbistan'ın bütünlüğüne ilişkin sloganlar atarak ademi-merkeziyetçiliği getiren ve Kosova ile Voyvodina Özerk Bölgelerine hareket serbestisi tanıyan 1974 Kosova Anayasası'nın iptal edilmesi istemlerini dile getirmiştir. Göstericiler “Kosova, Sırbistan'a” ; “Voyvodina Sırbistan'ındır” gibi sloganlar atmıştır.¹⁵⁹ Voyvodina

¹⁵⁵ Dušan Đukić, **Milošević**, Beograd, Car, 1998, s.77

¹⁵⁶ Dobrica Ćosić “**Stvarno i Moguće**” Ljubljana, Globus, 1994, s.109

¹⁵⁷ Silber - Litl, **a.g.e.**, s.

¹⁵⁸ “Milošević je objavio svoje ideje vezane za budućnost”, **Nin Dergisi**, Temmuz 1997, s.2

¹⁵⁹ Silber - Litl, **a.g.e.**, s.36-37

yönetimi, bu mitingi engelleyememiş; Solević ise Voyvodina'daki yönetimle çatışabilmek için elinden geleni yapmıştır. Kosovalı Sırpların Voyvodina'da düzenledikleri bu mitingine Voyvodinlı Sırplar da katılmışlardır. Söz konusu gösterilerin görkemli bir şekilde düzenlenmesine Sırbistan istihbarat teşkilatı da katkıda bulunmuştur.¹⁶⁰ Zira ulusal bir özgürlük getiren Milošević'in emrine adam toplamak istihbarat görevlileri için zor bir iş olmamıştır.

Milošević yeni görevine geldikten sonra Kosova'da cereyan eden ve Arnavut milliyetçiliğinin harekelenmesine sebep olarak gösterebilen bir uygulamayla, Cumhuriyet ve Özerk bölgelerindeki yöneticileri görevden alma girişiminde bulunmuştur. Sırp başatlığını kabul etmeyen görevlileri görevden almak konusunda harekete geçen Milošević, kendi milliyetçi siyasetine boyun eğmeyen Voyvodina Özerk bölgesi yönetimini "Yoğurt devrimi" parolasıyla ile 5 Ekim 1988'de istifa etmek zorunda bırakmıştır. Bu hareketi başarıyla sonuçlanan Milošević bu tarihten sonra Sırp milli benliğini ön plana çıkararak, ülke içinde var olan komünizm ve Yugoslavya'ya olan bağlılığını ön planda tutmaya başlamıştır.

Tito'nun ölümüyle Yugoslavya'da oluşan boşluğu Milošević, Yugoslavya'nın ikinci efsanevi lideri olarak doldurmak istiyordu. 1988 yılında Niş'te düzenlenen bir mitingde Sırplar şu sloganı atmıştı: "Özgürlük beklemez (Slobodan Sırpça "Özgür" demektir - kelime oyunu oynanmıştır) hey Slobodan halk kendi kendine soruyor Tito'nun yerine kim gelecek"¹⁶¹ diyerek bir bakıma kendine Sırp halkının yeni lideri olarak tanımlamıştır.

1989 yılında Berlin duvarının yıkılması dünya sahnesinde çok sayıda değişikliği beraberinde getirmiştir. Milošević de bu dalgadan etkilenecek yıllardan beri savunulan Büyük Sırbistan hayallerini hayata geçirme konusuna yoğunlaşmıştır. Milošević, bu amaca ulaşmak için çok sayıda örgütün kurulmasına öncülük etmiştir. Milošević tarafından örgütlenen antibürokrat devrimleri ile 5 Ekim 1988'de Voyvodina'da, 10 Ocak 1989'da Karadağ Sosyalist cumhuriyetinde ve 1989 Şubat ve Mart aylarında Kosova ve Metohiya Özerk Bölgesinde siyasi yöneticiler görevlerinden alınmışlardır.

¹⁶⁰ Silber - Litl, **a.g.e.**, s.

¹⁶¹ Muzbeg, **a.g.e.**, s.34

Milošević tarafından izlenen bu politikalar diğer cumhuriyetler tarafından sert bir dille eleştirirken, Lublana'da Cankar kültür merkezinde Slovenya Komünist Birliği yetkilileri tarafından düzenlenen toplantıda Kosovalı Arnavutlara destek dahi verilmiştir. Bu destekten sonra Belgrat ve Sırbistan'ın diğer kentlerinde protestolar baş göstermiştir. Düzenlenen protestolarda, protestocular "Kosova Bizimdir, Bizim Kalacak" sloganı ile Kosova konusunda artık harekete geçilmesi için Sırp yetkililer göreve davet edilmiştir. Bu istemler doğrultusunda 28 Mart 1989 yılında Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti anayasası değiştirilmiş ve yeni anayasa ile Voyvodina ve Kosova'ya 1974 Anayasasıyla verilen geniş özerklik hukuka aykırı bir şekilde alınmıştır. Milošević ve Sırp entelektüel kesimin öncülüğünde yapılan bu girişim, Milošević'e Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti Bakanlığının kapısını açarken, ülke içinde Sırların başatlığını kazanmak adına ne gerekiyorsa yapılacağına mesajı da verilmiştir. Slobodan Milošević, özerkliklerin kaldırılmasından sonra nasıl bir stratejinin izlenmesi gerektiğinin belirlenmesi için Borisav Jović ve General Kadijević ile bir araya gelmiş, görüşmede Sırların çıkarlarının nasıl korunacağını ve bu konuda nasıl bir tutumun izleneceği masaya yatırılmıştır. Toplantıya katılan üst düzey Sırp yöneticiler, Yugoslavya'nın korunması noktasında birleşmişlerdir. Sırp halkının bütün ülke sınırları içinde yaşadıklarına dikkat çeken yetkililer, Yugoslavya'nın parçalanmasının Sırp halkının da parçalanması anlamını taşıdığı gerekçesiyle bu seçeneğe şiddetle karşı çıkmışlardır. Bu yüzden de Yugoslavya çatısı altında Sırların başatlığında yönetimin sürmesi ve Sırp milletinin geleceği için ülke sınırlarının korunması gerekliği noktasında konsensüs sağlanmıştır. Ama Milošević'in Kosova savaşını 600. yıldönümü dolayısıyla Kosova ovasındaki konuşması Sırp Milliyetçiliğinin yeniden doğuşu, Milošević'in de Sırların yeni kahramanı olarak nitelendirilmiştir. Siyasi yorumcular, Milošević'in bu konuşmasını Sırp milliyetçilik kampanyasının yeniden başlangıcı ve Yugoslavya'nın yıkılışının ilk adımı olarak nitelendirmişlerdir.

Milošević'in en büyük rakibi olan Dragiša Pavlović, Milošević'in Kosova ovasında yaptığı konuşmayı şöyle yorumlamıştır: "Milošević'in Kosova'da

yaptığı konuşmasında milli duygular, üstünlük ve en önemlisi kendine güven vardı. Kosova için konuşan siyasetçilerin aksine Milošević, bu konuşmasında onlardan beş gömlek daha üstün ve başarılı bir iş çıkardı. Ona konuştuğu zaman bakarken, bende onun ortaya attığı hipotezlerin gerçek olduğuna inanma başladım. Konuşma boyunca, bizler için dogma ve olan Kosova mitosunun gerçeğe dönüştüğünü gördüm. Genelde kitleler bir konu üzerinde yapılan konuşmalardan sıkılırken, Milošević'in Kosova eksenli konuşması canı gönülden dinlenerek, büyük bir coşkuyla desteklendi. Konuşmasında “Sırp halkının savaşçı ruhuna, hatıralarına, tarihine, “dedelerimizi, geçmişimizi unutmamaya, onlarla utanmaya değil övünmek gerekliliğine işaret etmesi ve konuşmasının bütününü mitsel ve şiirsel bir şekilde sunması başarısının en temel özelliklerinin başında bulunmaktadır. Milošević'in bu sadece bir meydan konuşması değildi bu erkek ve savaşçıların konuşmasından başka bir şey değildi.”¹⁶²

2.3.5.5. Yugoslavya'nın Parçalanması

Yosip Broz Tito'nun ölümünden sonra siyasi etkenler bürokrat ve milliyetçilik konsepti dışında yapılması gereken dönüşümü düşünemiyorlardı. Bundan sonra da Yugoslavya'da olumlu adım atacak ve ülkeyi bir çatı altında toplayacak bir kadro bulunmuyordu. Özellikle de bütün dünyada o dönemde esmeye başlayan liberal demokrat tarzda bir alternatif de bulunmuyordu. SANU tarafından hazırlanan memorandum da bu öğeleri içinde bulundurmadığı gibi milliyetçi söylemden ve parçalanmaktan bahsediliyordu. Ülkede liberal demokrat bir öğenin bulunmayışı ülkenin geleceğini de önemli bir şekilde etkilemiştir. İspanya, Büyük Britanya gibi çok uluslu devletler, içinde var olan sorunları liberal demokrasi ilkelerine dayanarak ayakta kalmayı başardılar. Çok uluslu devlet içinde çatlaklar, otorite karakterinin milliyetçi yönünün artmasına da etki etmiştir. Tito döneminde yok

¹⁶² Pavlović, a.g.e., s.88

olan milliyetçi karakter, bu dönemde Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki en yüksek seviyesine ulaşmıştır.¹⁶³

Avrupa devletlerinin başarısını elde edemeyen SSCB ve Çekoslovakya da Yugoslavya'nın kaderini yaşamaktan kurtulamadılar. Ancak bu süreç SSCB ve Çekoslovakya'da ayrılık anlaşma ile sonuçlanmışken, Yugoslavya'da bu gerçekleştirilememiştir. Aksine ülke devlet otoritesi tümüyle milliyetçilik pençesinde boğulmuş ve parçalanmıştır.

Yugoslavya'nın parçalanmasındaki en önemli faktörlerden biri Sırp Milliyetçiliğinin hamiliğine soyunan Milošević'in izlemiş olduğu politikalar yer almaktadır. Kosova'da Sırp'ların kahramanlığı unvanını kazandıktan sonra bütün Sırp'ların kahramanlığına terfi etmek için harekete geçen Milošević'in diğer bölgeler üzerine iredentist bir politika izlemeye başlamış bu da cumhuriyetlerin tepkilerini çektiği gibi onları da bu politikaların bertaraf edilmesi için mücadele etmeye itmiştir. Milošević sahneye çıkmaya başladıktan sonra sürekli Kosova sorununu ön plana çıkarırken, Sırbistan en büyük cumhuriyet olarak Yugoslav ordusunda hakimiyetini kurmayı başarmıştır. Bu gücü elde eden Milošević, bu noktadan sonra Yugoslavya'nın parçalanmasına karşı bir siyasi çizgi izleme yolunu seçmiştir. Belgrad şu an bütün ülke çapındaki Sırp'ların tam anlamı ile örgütlenmediğini dikkate alarak, devletin bekasının korunmasının Sırp nüfusunun geleceğini düşündüklerinden dolayı parçalanmaya şiddetle karşı çıktığını ifade etmiştir. Sırp bürokrasisi bu dönemde yeniden Yugoslav devletinin korunması için çaba harcarken, özellikle de Sırbistan'ın devlet içinde başat olma isteğini sürdürmesi ve devletin önemli kaynaklarını kendi inisiyatifi altında kullanması diğer cumhuriyetleri dış destekler yardımıyla kendi devletlerini kurma siyasetini izlemeye itmiştir.

Milošević, Sırp işçi sınıfının, diğer cumhuriyet işçi sınıflarına kıyasen "sosyalist değerlerini" ve Sırbistan çerçevesinde olan bölücülere karşı koruma siyasetini güderken, kendisini Tito Yugoslavya'nın koruyucusu olarak ön plana çıkarmaya başlamıştır.

¹⁶³ Milosavljević a.g.e., s.1

Ocak 1990 yılında düzenlenen YKB 14. toplantısında Slobodan Milošević başkanlığındaki Sırbistan heyeti tüm cumhuriyetlere eşitlik sağlayan 1974 yılı Anayasasının ortadan kaldırılmasını önermiştir. Milošević, Sırpların Yugoslavya'da çoğunluğu oluşturduğunu bildiği için kendilerini yönetimde tutacak olan bir insan, bir oy önerisini vermiştir. Kongreye katılan Sloven ve Hırvat heyetti (Sloven heyeti başkanı Milan Kučan ve Hırvatistan heyeti başkanı Ivica Račan) toplantıyı terk etmiştir.

Sırp liderler, Hırvatistan'da bulunan Sırpları Yugoslav hükümeti desteği ile 1990 yılının ortasında kendi özerk bölgelerini örgütlemelerine açık destek verilmişlerdir. Hırvat hükümeti kendi toprakları içinde yeni bir devletin kurulma girişimlerine büyük tepki göstermiştir. Hırvatistan'da bu gelişmeler ardından Yugoslav ordusu destekli Sırplar ile Hırvat hükümeti arasında savaş başlamıştır. Hırvatistan Sırplarının ilk lideri Milan Babić sonradan yapmış olduğu bir açıklamada Milošević'in savaşın başlanmasında ve Yugoslavya'nın dağılmasında suçlu olduğunu ifade etmiştir. Diğer Sırp lider Goran Hacıć ise Babić'in eleştirilerine sert tepki vererek, Slobodan Milošević sorumlu ise onun Hırvatistan'daki eli konumunda olan Babić'in de suça ortak olduğu iddiasında bulunmuştur.

Böylece savaşın ayak sesleri yavaş yavaş gelmiştir. Milošević, "Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetler arasındaki sınırların sadece yönetim bakımından var olduğunu, Yugoslavya'nın dağılması söz konusu olursa bu sınırların da artık bir anlamı kalmayacağını ve federasyondan cumhuriyetlerin değil sadece milletlerin ayrılma hakkı bulunduğuna" ilişkin politikalar izlemeye başlamıştır.¹⁶⁴ Böylece Sırp tarafı Yugoslavya'nın dağılması halinde Hırvatistan ve Bosna Hersek'te Sırpların yaşadığı bölgelerin ayrılma hakkının bulunmadığını açık bir biçimde ifade etmiş ve Büyük Sırbistan'ı oluşturma yönünde bir politika izlediklerini göstermişlerdir.

Milošević'in Yugoslav topraklarında başlattığı savaşın en büyük destekçisi ordu olmuştur. Sosyalist Yugoslavya'nın parçalanma sürecinin başlamasıyla Yugoslav ordusunda üstünlüğü Sırp subaylar almaya

¹⁶⁴ Silber ve Litl, **a.g.e.**, s.73

başlamıştır. Ordu Sırp milliyetçilerinin eline geçmiş böylece, milliyetçiler tarihten beri bekledikleri Büyük Sırbistan hayalleri peşinde koşmaya başlamışlardır. Ordunun bu dönemden sonra ilk olarak Slovenya’da savaşa katılmıştır. Burada kısa görevinin ardından Hırvatistan’a geçmiştir. Ordu Hırvatistan’daki çatışmalardan sonra Bosna Hersek’e ve en sonunda da Kosova’da yönelmiştir, amaç ise Büyük Sırbistan’dır.¹⁶⁵

Slovenya ile Hırvatistan’da ayrılıkçı hareketler artınca Milošević ile ordu arasında bir görüş ayrılığı meydana gelmiştir. Çünkü ordu Yugoslavya’nın, Milošević ise Sırp’ların savunmasını öngörmektedirler. Dolayısıyla Milošević, Slovenlerin ayrılmak istedikleri takdirde kendilerini engellemeyeceğini belirterek, ordunun da Hırvatlara karşı savaşmamasını hatta Hırvatların olduğu yerleri terk edip Hırvatistan’ın Doğu Slavonya’daki Sırp bölgelerine konuşlanmasını istiyordu.¹⁶⁶ Böylece Hırvatistan’ın bir parçasını da Sırbistan’a dahil etmiş olacaktı. Ordu komutanı ve Savunma Bakanı Veljko Kadijević, Hırvatistan’da oluşturulan milis güçlerin dağıtılması için Yugoslavya Halk Ordusu JNA’nın müdahale etmesini istemiş ve siyasi destek için Yugoslavya başkanlığına bir öneride bulunmuştur. Fakat oylamayı Milošević’in izlediği taraf kazanmıştır. Böylece federal çapta da Milošević’in planı yürümeye devam etmiştir.

Mart olaylarında Milošević ülkeyi resmen savaşa götüren süreci başlatmıştır. Belgrad meydanındaki kalabalığın uğultusu tank sesleriyle bastırıldı. Milošević iktidarda kalabilmek için kendi halkına karşı da zor kullanabileceğini göstermişti. Onun kontrolündeki medya ise, bir ‘yabancı - öteki’ veya ‘Sırp olmayan düşman’ bulamadığı için farklı söylemler geliştirmek zorunda kalmış ve Drašković’i demokrasi düşmanı ilan etmiştir. Medyaya göre Milošević seçimi kazanmıştır. Dolayısıyla da ona karşı gelmek halkın iradesine karşı gelmekle eşdeğer olarak kabul edilmiştir.¹⁶⁷ Ertesi gün rejim yanlısı medya muhalif gösterileri şöyle nitelendirmişti: Politika gazetesi gösterileri, ‘yıkıcı eylem’, ‘büyük şiddet, yıkım ve vandalizm’ ile ‘meşru Sırp

¹⁶⁵ Davor Marjan, “Slom Titove armije – JNA i Raspad Jugoslavije 1987 – 1992” Zagreb, Hrvatski Institut za povjest, 1998, s.302

¹⁶⁶ Muzbeg a.g.e., s.60

¹⁶⁷ Tompson a.g.e., s.60

yönetimini yıkma girişim senaryosu' olarak okurlarına aktarmıştır. Diğer medya organlarında da şu ifadeler yer aldı: 'Dün Sırp milletine yapılan ihaneti gördük', 'SPO'nun silahlı üyeleri onlarca polisin yaralanmasına neden olan 'sakin' gösteriler yaptı!' Gösteriler sırasında ölen polisin kardeşi ertesi gün şöyle konuşmuştu: "Ağabeyim Kosova'da ölseydi bu kadar ağır gelmeyecekti", "Kendi milletinin kiralık hainleri" "Gösteriler ne yönetime ne de Belgrat TV'sine karşı idi, gösteriler bizzat Sırbistan'a karşıydı", "Şiptarlar* fırsat bekliyor" makalesinde gösterilerin aylardan önce planlandığı ve Drašković'in bölücülük konusunda Tudjman ile Kučan'dan çok daha fazla şeyi başardığı ifade edildi. Gösterilerde Arnavut ve Hırvatların parmağı olduğu gibi haberler de basında yer aldı.¹⁶⁸

Slobodan Milošević, bundan sonra Slovenya ve Kosova'da askeri birliklerin angaje olması gerektiğinin farkına vararak, bu bölgelere askeri birliklerin kaydırılması emrini vermiştir. Milošević, Slovenlerin Yugoslavya Komünist Partisinin XIV. Kongresinde Kosova'ya yani Kosovalı Arnavutlara destek vermesinin bölücü hareketlere zemin yaratacağı endişesine kapılmaya başlamıştır. Bu endişeleri yoğunlaşan Belgrat, bunun önüne geçilmesi için elinde olan askeri gücü kullanmış ve ülkeyi parçalanmamasına adına bir iç savaşa doğru ülkeyi sürüklememiştir.

2.3.5.5.1. Ülkede İç Savaş

Soğuk Savaş sonrasında değişen dünya düzeni ve sosyalist devletlerde milliyetçiliğin ön plana çıkması ülke sınırları içinde farklı etnik toplulukları barındıran devletlerdeki iç çatışmalarda da kendini göstermeye başlamıştır. Yugoslavya'da komünist ideolojisi altında saklanan milliyetçi ve bölücülük hareketleri ilk etapta Sırbistan ve Hırvatistan'da 1988 ve 1989'da, daha sonra da Bosna Hersek ve Slovenya'da açığa çıkmıştır.

* Şiptar, Arnavut demektir fakat Sırp tarafından Arnavutları aşağılamak amacıyla kullanılan bir kavram olmuştur.

¹⁶⁸ Muzbeg a.g.e. s.61

Yugoslavya'da ekonomi ve siyasi krizin belirmesi ile milliyetçiler cumhuriyetlerde yönetime geçmeyi başarmışlardır. Hırvatistan'da Franyo Tuğman'ın yönetime gelmesi cumhuriyette milliyetçilik ideolojisini ön plana çıkarmıştır.

Hırvatistan ve Slovenya, ekonomik çıkmaz ve milliyetçi söylemin üst safhaya çıktığı bir dönemde yapılan 20 Ocak 1990 tarihli YKB'nin 14. kongresinde Yugoslav federasyonundan ayrılma yönünde bir beyanda bulunmuşlardır. Bu isteme Milošević'in planlarına ve amaçlanan Büyük Sırbistan idealine uymadığı için silahla karşılık verilmiştir. Ülkede ilk kurşunlar Slovenya'da atılmıştı. Birkaç gün süren savaşta Yugoslav ordusu Slovenya'yı terk ederek, Hırvatistan'a yönelmiştir. Hırvat hükümetinin bağımsızlık girişimleri Hırvatistan'da nüfusun bir kısmını Sırların oluşturması nedeniyle tepkilere neden olmuştur. Bu tepkiler Milošević'in desteğiyle kısa zaman içinde silahlı mücadeleye dönüşmüştür. Makedonya da Eylül 1991'de, Bosna Hersek ise Mart 1992'de çekilme yönünde beyan bildirmesiyle, Yugoslavya'nın parçalanma süreci tamamlanmıştır. Bosna'nın bu bildirimine tepki veren Bosnalı Sırlar, Milošević'in desteğiyle 1992-1995 yılları arasında sürececek olan savaşı başlatmışlardır.

2.3.5.5.1.1. Milošević'in İlk Büyük Sabıkası: Bosna Savaşı

Bosna Savaşı Yugoslavya'nın parçalanması ve komünist rejiminin zayıflaması ile başlamıştır. Savaşın aslında Sırbistan'da Slobodan Milošević'in Cumhurbaşkanı olmasını takiben başladığı söylenebilir. Zira Milošević, milli ideolojiyi yeniden canlandırma adı altında yürütmüş olduğu siyaset ve Kosova Ovasında dile getirdiği söylem, Sırların artık yeni bir çizgide yürümeye başlayacağını açık bir göstergesiydi. Milošević'in asıl amacı, Yugoslavya çatısı altındaki bütün cumhuriyetlere liderlik etmek, ülke çapındaki Sırların başatlığını herkese kabul ettirmek ve zamanla diğer halkları asimile etmektir.

Bosna-Hersek'teki "etnik arındırma" politikasına değinmeden önce, Sırp güçlerinin özellikle camilerin minarelerini yıkmaktan büyük zevk aldıklarına ve Müslüman kültür eserlerine duydukları nefretin bir sonucu olarak tüm bu eserleri "yönetemezsen, yık" prensibine uygun olarak ortadan kaldırdıklarına şahit olunmaktadır. Sırpların bu yıkma sendromlarının altında yatan iki neden vardır. Birinci neden soykırım kompleksidir. Başka, bir deyişe Sırp saldırganlığının temelinde "şehitlik kompleksi" yatmaktadır. Diğer nedende "Büyük Sırbistan" hedefinin gerçekleşmesine yönelik egemenlik iddialarıdır.¹⁶⁹

Yugoslavya'da karışıklık Bosna dışında cereyan ederken, Bosna'nın da bağımsızlığını ilan etmesi tartışılmaya başlanmıştır. Ekim 1991'de Sırp Demokratik Partisi lideri Radovan Karadžić, bu istemlerle ilgili geleceği yansıtacak bir açıklamaya imza atmıştır. Karadžić, "Bosna'yı cehenneme, Boşnakları yok olamaya doğru sürüklüyorsunuz"¹⁷⁰ diyerek, Sırpların açıkça ayrılıkçı bir harekete karşı sert cevap verecekleri tehdidini yansıtmıştır. Milošević de Bosna'nın bağımsızlığına karşı çıkarken, tarihte böyle bir devletin hiçbir zaman var olmadığını söylemekte ve böylece Bosna toprakları üzerinde gözünün olduğunu dolaylı bir yoldan ortaya koymuştur.¹⁷¹ Eski 'Yugoslavya topraklarında gerçekleşen etnik arındırma (etnicko.ciscenje) kısa bir süre önce ortaya çıkmasına rağmen, uluslararası alanda Glasnost ve Perestroika kavramlarından sonra son 15 yılda bütün dünyada en fazla kullanılan kavramlarından biri olmuştur. Etnik arındırma (ethnic eleansing) negatif bir işaret sunmasına rağmen, önerdiği şey görüldüğü üzere uygulayan ülke için olumlu bir sonuç getirmektedir. Bir diğer deyişle, etnik arındırmanın amacı bir şehrin herhangi bir kesiminde, bir bölgede veya bir ülkede homojen bir topluluk yaratmaktır. Bosna-Hersek'te Sırplar tarafından yapılmak istenen de bundan başka bir şey değildir.

¹⁶⁹ Hüseyin Bağcı, **Bosna – Hersek, Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklara Giriş**, (Erişim), <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/22/104.pdf>, 20 Eylül 2008, s.262

¹⁷⁰ Erhan Türbedar, **"Yugoslavya'nın Dağılması ve Bosna Savaşı Kronolojisi"**, (Erişim), www.asam.org.tr/belgeler/BOSNASAVASIKRONOLOJISI.doc, 12 Eylül 2008, s.2

¹⁷¹ CNN'in 22 Aralık 1994 tarihinde Slobodan Milošević ile ilgili röportaj (Erişim), <http://www.mail-archive.com/news@antic.org/msg00344.html>, 10 Eylül 2008

Bosna-Hersek'te yaşanan etnik arındırmanın yarattığı sonuç büyük insan kitlelerinin imhası ve sayıları milyonlara varan mültecilerdir. Sırlara göre etnik arındırma "Bosna'nın doğusundan batısına doğru acımasız fakat etkin bir şekilde uygulanan politikadır. Bu politika 1991 yılında Hırvatistan'da uygulanmaya konulmuştur. Her iki bölgede de amaç, Sırp olmayan halkı elimine etmek veya kaçırmaya zorlamaktır. Slobodan Milošević bir seferinde Bosnalı Sırpların Müslüman bir Bosna devleti içinde ikinci sınıf vatandaş olarak yaşatmak istemediklerini, bu yüzden savaşa gittiklerini açıklamıştır.

1992 yılında, Büyük Sırbistan'ı kurma hayallerindeki Sırlar, Belgrat'ta Cumhurbaşkanı Slobodan Milošević ve Genel Kurmay Başkanı Perisić'in tam desteğini almış şekilde, sözde Bosna Sırp Cumhuriyeti ve Sırp Demokrat Partisi Başkanı (SDS) Başkanı olan eski bir psikiyatri doktoru Radovan Karadžić ve General Ratko Mladić başkanlığında, Bosna – Hersek'teki terörlerine başladılar. Bir yanda dört yıl sürecektir Saraybosna kuşatması sürdürülürken, diğer yandan da kuzeyde ve özellikle Bosna'nın doğusunda yer alan Drina nehri civarında etnik temizliğe maruz kalan Boşnaklar, savaşın en dehşet acılarını ve katliamlarını yaşamışlardır.¹⁷² Ağustos ayı başlarından itibaren bütün dünya kamuoyu Sırbistan'ın etnik arındırma politikası ile meşgul olmaya başladı. Sırpların etnik arındırma politikasına başvurmalarının ana nedeni Bosna-Hersek'teki yerleşim düzenini ve sınırlarını değiştirme arzusu idi. Büyük insan kitlelerinin katledilmesine veya ülkeden, ayrılmasına zorlayan bu politika çerçevesinde birçok ülkedeki kamuoyu, bu katliamların durdurulması gerektiği yolunda taleplerde bulunmalarına rağmen, ne herhangi bir ülkenin hükümeti ne de herhangi bir uluslararası örgüt organı bu soruna' çözüm olacak adı bir planı veya hareketi geliştirememiştir.

Sırbistan devlet başkanı Slobodan Milosević, 7 Mayıs'ta BM özel temsilcisi Marraek Gouling'e mücadele eden tüm tarafların hatalarının sonucu Yugoslavya'daki bu çatışmaların başladığını belirtmiştir. Gazetecilere "Bosna'da herkesin suçlu olduğunu ve hiçbir tarafın suçsuz olamayacağını"

¹⁷² Ali Dikici, **Bosna Savaşının Unutulmayan Trajedisi: Srebrenica Katliamı**, 11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikası, 2004, Cilt: 10, Sayı: 1, (Erişim) <http://www.asam.org.tr/temp/temp659.pdf>, 10 Kasım 2008, s.219-239

bu durumun ortaya çıkmasından kendisinin sorumlu olmadığını ifade etmiştir. Ancak, Müslüman liderlere göre Milošević, savaşın çıkmasından ve yayılmasından sorumlu olan kişiydi ve "Büyük Sırbistan" hayalini gerçekleştirmeye çalışan bir politikacıydı. İstanbul'da yapılan İslam ülkeleri konferansında Bosna başbakan yardımcısı, Muhammed Cengiç bu çatışmayı "iyi ve kötü arasında bir savaş olarak" tanımlayarak Müslüman ülkeleri açıklıkla karşı karşıya bulunan ülkesine yardıma çağırıyordu.¹⁷³

Bosna ve Hersek'te başlayan savaş, 6 Nisan 1992 ila 14 Eylül 1995 tarihleri arasında sürmüştür. Dört yıl süren savaşta 100.000- 200.000 insan ölürken, 2 milyon kadarı da evlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Bosna'da yaşayan Sırp'ların bağımsız Bosna'ya tepki olarak başlattıkları savaş kısa zamanda Milošević'in desteğiyle gelişerek dini bir soykırım niteliğine bürünmüştür. Savaşın sonra Bosna Hersek'in, Uluslararası Adalet Mahkemesinde Sırbistan ve Karadağ'a karşı soykırım ile ilgili açtığı dava 21 Şubat 2007'de uluslararası nitelikli bir soykırım olarak kabul etmiştir. Ama Sırp halkını bu soykırımdan sorumlu tutmayan mahkemenin verdiği kararın, Sırp Milliyetçilerini destekler bir karar hüviyeti taşıdığı yönünde tartışmalar sürmektedir. İkinci Dünya Savaşının ardından dünyanın gözü önünde işlenen vahşet, Milošević rejiminin uluslar arası ilk sabıkası niteliğindedir. Bu savaş ile dünya bir defa daha Sırp milliyetçiliğinin gerçek yüzünü görme fırsatını bulmuştur. Bu savaş bölgedeki diğer milletlerin kendi milli devletlerini kurma girişimlerini hızlandırmalarına da doğrudan etki etmiştir.

2.3.5.5.1.2. Yugoslavya'nın Parçalanma Nedenleri

Yugoslavya'nın neden parçalandığı ile ilgili önemli yapı taşlarını yukarıda belirttik. Bu alt başlık altında yazarlara göre parçalanmanın nasıl ve neden olduğuna bir göz atacağız. İvan Stanbolić, Yugoslavya'nın

¹⁷³ Milan Andrejewich, Bosnia and Herzegovina: In Search of Peace, **RFE/RL Research Report**, Cilt: 1, Sayı 23, 5 June 1992, s.1

parçalanması konusunda pek fazla da şaşırmadığına dikkat çekerken, son zamanlarda izlenen katı politikaların böyle bir yıkımın geleceğinin habercisi olduğunu söylemektedir. Stanbolić bu süreci şu şekilde özetlemektedir: “Yetmiş yıla yakın Yugoslavya çatısı altında yaşayan halklar birbirleri ile savaşmak zorunda bırakılmıştır. Bizde muhalefet yoktu herkes Milošević gibi tek bir amaç için birbiriyle yarıştı. Milošević’in izlemiş olduğu politikalar ülke içinde yaşayan diğer milletlerin kendi milli benliklerini geliştirmesine ön ayak olurken, Milošević bu söylem ve eylemleri ile kendine ciddi muhalefet yaratmıştır. Dünyada hiçbir halk, sorunlarını komşuları ile savaşarak ve dünyayı karşısına alarak çözmedi. Aksine onlarla işi birliği yaparak çözme yolları aramıştır. Biz ise on milyon kadar yarı aç, güçsüz, yorgun Sırplar olarak yeni bir düzen yaratma ülküsü peşinden koştuk. Bu konuda sadece ne yapılması gerektiğini biliriz yanılığımıza düştük. Tarihi görevimizin var olması da bizi bu yolda yürümeye iten en önemli noktaların başında bulunmaktadır. Küçük milletin, büyük bir millet olduğunu sürekli dillendirerek, bu algı bireylerin beyinlerine işlenerek bu uğurda mücadele edilme fikri belirdi. Mitoslara, efsanelere, yanlışlıklarına, hayallere, yalanlarına aldanarak bu yola başvuruldu. Oysa bizler, Berlin duvarının yıkılışının nasıl bir anlam taşıdığını ve dünyada artık yeni bir düzenin kurulma girişimlerini anlamak istemedik. Bu da bizi hak ettiğimiz Avrupa halkları arasında değil de en çok eleştirilen halk olmamıza itmiştir.”¹⁷⁴ Slavoljub Cukić’e göre ise Yugoslavya Tito’dan sonra uzun bir dönem daha ayakta kalabilecek bir istikrara sahip değildi ve son dönemde izlenen katı politikalar, geri dönülmez bir yolun başlangıcıydı. Yugoslav yöneticilerinin en büyük suçunun, Milošević’i görevden almamak olduğunu ifade eden Cukić, Milošević’in Yugoslavya’yı parçalamaya doğru götürdüğünü ilan etmesine rağmen yetkililerin bunu görmemekte direndiğini savunmaktadır. Cukić, Milošević ve onun tarafından diğer cumhuriyetlere uygulanan şiddet siyasetinin hüküm sürmesi durumunda Yugoslavya’nın kan ve yıkımlarla haritadan silinmeyeceğine dikkat çekmektedir.¹⁷⁵

¹⁷⁴ “Stanbolić: Svi smo krivci”, **Dani Dergisi**, Eylül 1999, s.23-24

¹⁷⁵ Славолуб Ђукић, “Он, Она и ми“, Београд, Радио Б92, 1997, s.56

Milošević'in iktidarı sırasında Yugoslavya'da tam olarak nelerin meydana geldiğini, adli ve polis kaynakları araştırmaları henüz açık olmadığı için bilmek mümkün değil. Ama medya arşivleri veya medya üzerine yapılan çalışmalar bu konuda iyi bir kaynak oluşturuyor. Čolović'e göre Milošević iktidarı döneminde yapılanlara ilişkin gerçekler her zaman buradaydı: Onları gazete bayilerinden istemek yeterdi. Fakat gazeteyi aldıktan sonra sabırsızlanmadan en az üç şeyden birini yapmak gerekir: orada yazılanları "ya tersten okumalı, ya ayıklamalı veya atıp gidilmeliydi."¹⁷⁶

2.3.5.5.1.3. Yugoslavyacılık Fikrinin Sonu

Sosyalist dönemde ise Yugoslavcılık fikri bir üst kimlik kavramı olarak hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Ama bu bütün Slav milletlerini ve çevrede yaşayan halkları bir üst kimlik üzerinde toplama girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun nedeni de tarih boyunca başat olmaya kendini endeksleyen Sırplar ile diğer ulusların da milli benliklerini ön planda tutma yarışıdır. Böylece, yeni başlanan proje hüsrarla ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Yugoslav milli bilincinin başarısızlığının önemli bir yapı taşı da Arnavut milli bilincinin gelişmesi olmuştur. Arnavutlar özellikle 1968 ve sonraları düzenledikleri protestolara "biz Yugoslav değil, biz Arnavut'uz" sloganlarını atmışlardır. Bu fikrilerden etkilenen Hırvat ve Boşnaklar da bundan sonra izlemeye başladıkları milli siyasetlerde "Yugoslav" üst kimliğinin gelişmesine büyük darbe indirmişlerdir. Sırp milliyetçiliğinin bu dönemde Yugoslav üst kimliği kurulma girişimleri maskesi altında kendi emellerini saklanma girişimleri ilk başlarda başarı kaydetmesine rağmen hüsrarla sonuçlanmıştır. Özellikle Tito'nun ölümü ardından üst düzey devlet kademeleri başta olma üzere orduda da önemli derecede söz sahibi olan

¹⁷⁶ Čolović a.g.e., s.44

Sırp, özellikle Milošević'in katı ve aşırı milliyetçi söylemi bu avantajın Sırp lehine kullanılmasını engellemiştir.

Tarihçiler Krallık döneminde (1918 – 1941) ve Sosyalist Yugoslavya'da (1945 – 1990) "Yugoslovenlik" fikri ile ilgili farklı düşüncelere sahip olmuşlardır. İlk akıma göre, Yugoslavya ideolojisi Karacorceviç zamanında daha katı, Tito zamanında ise daha yumuşak bir şekilde yürütülmüştür. Karacorceviç döneminde Sırp, geleneksel değerler (Svetosavle Azizsava geleneği, Kosova mitosu vs.) ile ölçülürken, Sosyalist Yugoslavya döneminde ise Sırp mezarcılık olarak sınıflandırılmıştır.

2.3.6. NATO'nun Kosova Müdahalesi ve Sırp Milliyetçiliğinin Düşüşü

Kosova Sırp Milliyetçiliğinin en önemli yapı taşlarından birini Kosova'nın oluşturmuş olması Sırp'ların bu bölgeyle sürekli ilgilenmelerine ve bu bölgede üstünlük kurmak yönünde siyaset izlemelerine yol açmıştır. Kosova'nın Sırp'lar açısından dini ve milli bir vazgeçilmeze tekabül etmesi bölgede yaşayan diğer uluslar için büyük bir olumsuzluğa işaret etmektedir. Sırp'lar bölgenin korunması adına burada yaşayan ve Sırp olmayan halka karşı çok sayıda şiddet eyleminde bulunarak, dünyanın gözünün bu bölgeye çevrilmesine neden olmuşlardır. Kosova'ya Tito yönetiminde cumhuriyet statüsünün verilememiş olması Kosovalı Arnavutları memnun etmediği gibi bu durum Arnavutların sürekli ayrılıkçı bir istem içinde olmasına sebep olmuştur. 1974 Anayasası ile Kosova'ya self determinasyon hakkı dışında cumhuriyetlerin sahip olduğu hakları vermesi Arnavutların devletin geleceğine yönelik var olan politikalarında geri adımlar atmalarına yol açmış diğer taraftan bu hak tanımı Sırp'ları hiç memnun etmemiştir. Söz konusu hakkın tanınması Sırp'lar açısından kabul edilmez bir olgu olarak kabul edilirken, Kosova'ya için özerklikten çok daha fazla hak ve yükümlülük öngörülmesi Sırp ulusuna yönelik bir soykırım olarak kabul edilmiştir. Bundan sonra da Sırp'ların milliyetçi söylemlerini Kosova sorunu işgal etmeye

başlamıştır. SANU'nun yayınlamış olduğu memorandumunu ezberleyen ve uygulamak için çaba sarf eden Milošević'in siyasi sahneye çıkmasıyla Kosova Sırp Milliyetçilerin tekrar gündemine oturmuştur. Bu noktadan sonra da Sırların tekrar bölgeye hakim olmaları süreci de hızlanmış olmuştur.

Milošević'in yönetime gelmesinden sonra büyük icraatını Kosova'nın özerkliğini kaldırarak yapması, Kosova'da yıllarca sürecekt ve NATO müdahalesiyle bitecek olan şiddet rejiminin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Milošević'i ön plana çıkarması açısından da önemli bir rol oynayan Kosova, Sırlar açısından bir deneme yanılma tahtası gibi kullanılmıştır. Yugoslavya'dan diğer dört cumhuriyetin ayrılmasından sonra var olan Milošević önderliğindeki Sırbistan, bütün mesaisini ve gücünü Kosova'ya harcamıştır. Yıllar boyunca sürdürülen baskı rejimi, çok sayıda hukuk dışı etkinliğin yürütülmesine etki etmiştir. Bu süreç içinde Sırp olmayan halk zorla göç ettirilmiş ve çok sayıda insanlık suçu da işlenmiştir. Özellikle de Kosova'da 90 sonrası Arnavut Milliyetçiliğin gelişmesiyle bölgede Sırp – Arnavut çekişmesi ve bir çatışma ortamı yaratılmıştır.

UÇK'nın kurulmasından sonra Kosovalı Arnavutların da silahlı mücadeleye ağırlık vermesi bölgede tam anlamıyla bir iç savaşın yaşanmasına neden olmuştur. 1999 Mart ayında NATO'nun müdahalesine kadar süren süreçte UÇK ve Sırp Milis güçleri arasında çatışmalar olmuştur. Sırların UÇK saldırıları çok sayıda masum sivilin de bundan etkilenmesi sonucunu doğurmuştur. Özellikle de 1999 yılının başlarında Kosova'nın kuzeyinde Arnavutlara yönelik uygulanan etnik temizlik ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan en büyük zorla göç girişimi Sırp Milliyetçilerinin olumsuz yüzünü dünyaya göstermiştir.

NATO müdahalesi boyunca Sırbistan'ın büyük bir bölümünün bombalanması ise Sırp Milliyetçiliğine ağır bir darbe indirmiştir. Milošević'in batıya karşı restinj acı bir hezimetle son bulması Sırp Milliyetçileri için savundukları "Büyük Sırbistan" hayalinin de artık tam anlamıyla bir hayal olduğunu gözler önüne sermiştir. Kosova sorununa bakış açısı ile Sırp milletin kahramanı olarak siyaset sahnesinde öne çıkan Milošević için de NATO müdahalesi dönülmez gidişin başlangıcı olmuştur. Kosova'yı kazanma

adına izlenen katı politika sadece Kosova'nın değil de toplumun da çözülmesine doğrudan etki etmiştir.

NATO müdahalesinin sona ermesinin ertesi gününde 11 Haziran 1999 tarihinde Politika gazetesinde “Halk Kahramandır” başlıklı bir makale yayımlandı. Makale yazarı Milošević'in savaş sonrasında halk ile yüzleşmesini değerlendiriyor ve onun sözünü başlık olarak veriyordu. İktidar yanlısı medyada, Milošević'in ‘cesur’ ve ‘zeki’ politikaları dile getiriliyor ve övülüyordu.¹⁷⁷ Alman Felsefeci Hegel “Kahramana ihtiyaç duyan bir halk mutsuzdur” diyor ama Čolović, Hegel hiçbir zaman “Halkın kendisinin kahraman olmasını” gerektirecek kadar totaliter bir rejimin gelebileceğini düşünmemiştir değerlendirilmesini yapıyor.

Savaşın ardından Sırbistan Cumhurbaşkanı Milan Milutinović şöyle bir açıklamaya imza atmıştır: “Sırp milleti bilinçleri ve azimleriyle çok yönlü ve güçlü zalimi alt edebildi; Sırlar barbarlara karşı medeni araçlarla yanıt verdi; füze ve bombalara geleneklerinin asaleti ile şehirlerin yıkılması ile savunmasız sivillerin öldürülmesine kitap ve türkülerle karşılık verdiler”.¹⁷⁸ Čolović, “Kosova'yı koruduk” derken Milutinović'in kuvvetli ve ölümcül bir ironinin içinde bulunduğu farkında olduğunu öne sürüyor. Čolović'e göre, iktidar yanlısı gazetelerde de gerçeği bulabilme ihtimali vardır. Hatta sırf bu gazeteleri araştırıp, ters bir okuma yöntemi geliştirmek suretiyle çıplak gerçeklere ulaşılabilir. Fakat aynı kolaylıkla yalanların yutturulması da mümkündür. Çünkü gazetenin sadık okurları, gazeteyi algılama konusunda geliştirdikleri teknikleri kullanılarak gerçekler veya yalanlar sunulabilir. Sağduyulu okurlar gazetede sunulan yalanların tersini anlamlandırarak gerçeğe ulaşabilir. Ama metin yazarı bazen yalanla birlikte gerçeği de sunmuş olabilir, işte o zaman da gerçek yalan diye algılanabilir.¹⁷⁹ Kosova krizi Milošević rejiminin halk kitleleri tarafından yeniden sorgulanmasına olanak tanımıştır. Çünkü Kosova'da yaşananlar Sırbistan'ın birçok bölgesinde ‘söylenti’ olarak dolaşıyordu. Ancak bu ‘söylentiler’ Belgrad'ın bile

¹⁷⁷ Čolović, a.g.e., s.18

¹⁷⁸ Muzbeg a.g.e.,s.158

¹⁷⁹ Čolović a.g.e.,s.41

bombalanmasına ve az sayıda da olsa sivil kayıplara neden olmuştur. Fakat asıl ciddi zararlara ekonomik alanda ortaya çıkmıştır. Bu ortamda Sırbistan muhalefeti ve özellikle gençlik örgütleri Milošević aleyhtarı kampanyalarına hız vermişlerdir. Kosova, Milošević yüzünden kaybedilmiş, Sırbistan ve Yugoslavya gene Milošević yüzünden zarar görmüştür. Sırbistan'daki ekonomik çıkmazların nedeni de Milošević'e bağlanır olmuştur. Bu söylemler geliştirilerek yeni ve top yekûn bir direniş geliştirilmiştir.

Kosova savaşından sonra yapılan seçimlerde Sırp Milliyetçileri de ağır bir mağlubiye uğramaktan kurtulamamışlardır. Milošević ve arkadaşları batının da desteğiyle savaş öncesi durumun çok gerisinde kalmışlardır. 2000 yılında yapılan seçimlerde ipi göğüsleyen Vojislav Koštunica yönetimindeki Sırbistan Demokrat partisi olmuştur. Milošević bu seçimleri kaybettiğini kabullenmekte zorluk çekmiş ancak Belgrad sokaklarında yaşanan protestolar ve meclis baskınının ardından seçimleri kaybettiğini açıklamıştır.

2.3.6.1. Milošević'in Lahey Yolculuğu

Siyasi sahneye Kosova ile çıkan Milošević'in sonu da Kosova'dan olmuştur. Kosova Sırplarına sahip çıkmasıyla bir kahraman olan Milošević, Büyük Sırbistan ideali çerçevesinde Kosova ile yakından ilgilenmiş ve bölgeyi Sırp olamayan halktan temizlemek için silahlı müdahaleye başvurmaktan çekinmemiştir.

Savaş sonrasında yeni seçilen hükümet, Sırp Milliyetçilerinin kahramanı Milošević'in Kosova'da işlediği suçlar yüzünden tutuklanması yönünde karar almıştır. Bu tutuklamanın ardından Sırp Milliyetçileri, Milošević'in evi önünde nöbet tutmaya başlamıştır. Kahramanları olarak gördükleri Milošević'e destek için toplanan yandaşları liderlerini yargılanma sürecinden kurtaramamışlardır.

Büyük karşı çıkmalara rağmen Sırbistan hükümeti kararı ile Milošević, 28 Haziran'da Lahey mahkemesine teslim edilmiştir.¹⁸⁰

Milošević'in yargılama süreci 12 Şubat Lahey Mahkemesinde başlamıştır. Milošević, yargılanma sürecinde kendini savunması için avukat talebinde bulunmazken, mahkemenin yasallığını hiçbir zaman tanımadığını açıkça ifade etmiştir. Kendisinin Kosova ve diğer bölgelere Anayasanın gereği olarak müdahale ettiğini savunan Milošević, Yugoslavya'nın parçalanmasının ve Kosova'daki savaşının gerçek sorumlularının sokakta ellerini sallayarak gezdiklerine vurgu yapmıştır.

Milošević, Yargılama süreci başladığı zaman özellikle Kosovalı Sırplar ve milliyetçilerin desteğini tekrar kazanmıştır. Yandaşları yargılamayı gerçek dışı ve adalete karşı, milli egemenliğin de ihlali olarak kabul ederek, bu yanlışın düzeltilmesi ile ilgili protesto çalışmaları yapmışlardır.

2.3.6.2. Đindić Dönemi ve Sırp Milli Bilincinde Yumuşama

Milošević'in Lahey Mahkemesinde yargılanması yönünde en büyük çalışmayı sonradan Sırbistan'ın Başbakanı olacak olan muhalefetteki Zoran Đindić yapmıştır. Đindić Batı yönlü siyaseti, reformcu ekonomik bakış açısı ve Milošević'i adalete teslim etmiş olmasından dolayı Milošević yandaşı Sırp Milliyetçilerinin hedefi haline gelmiştir. Yargılamanın başlanmasının ardından bunu kabullenmeyen bir kesimin suikast girişiminden kurtulan Đindić, medyaya şu açıklamayı yapmıştır: “Beni görevimden almakla yasaların uygulanmasına son vereceğine inananlar yanılıyorlar. Ben sistem değilim. Sistemler gelecekte de uygulanacaktır. Kimse bir yada iki yöneticiyi öldürmekle amacına ulaşacağı yanılgısına düşmesin”.¹⁸¹ Milošević'in Lahey Mahkemesine teslim edilmesi konusunda hayal kırıklığına uğradığını açıklayan Đindić, Milošević'in yargılanmasını “pahalı bir sirk” olarak

¹⁸⁰ Dragan Bujosevic – Ivan Radovanovic, *The Fall of Milosevic, The October 5th Revolution*, New York, Palgrave Macmillan, 2003, s.36

¹⁸¹ Đindić: Ja sam samo radio svoj posao, *Politika Gazetesi*, 21 Şubat 2003, s.2

nitelendirmiştir. Đinđić, Lahey Mahkemesini Milošević'in demagog olarak davranmasına göz yumduğu ve mahkemeyi kontrol altına alma girişimlerine olanak sağladığı gerekçesiyle eleştirmiştir.

Đinđić'in ülkede modern ve batılı bir devlet olma yolunda attığı adımlar ve her fırsatında “diğerleri ile yarışacak ve Balkanlarda başrol oynayacak bir modern Sırbistan inşa ediyoruz” sloganı milliyetçi kesimin tepkisini çekmeye başlamıştır. Đinđić döneminde Sırp Milliyetçi söylemi de ciddi bir darbe almış ve ülkede Avrupai bir hava esmeye başlamıştır. Avrupalı bir Sırbistan'ı değil de tüm Sırpların yaşadıkları toprakları içine alacak olan bir Sırbistan'ı amaçlayan ve tarih boyunca da bu amaç uğruna her tür faaliyete imza atan milliyetçi kesim, Milošević'in düşürülmesi, mahkemeye teslim edilmesi ve Sırbistan'ı Avrupa'ya teslim etmesi konularından suçlu gördükleri Zoran Đinđić 12 Mart 2003 de öldürülmüşlerdir. Đinđić'in ölümü özellikle batıda büyük yankı uyandırmış ve Sırp Milliyetçiliğinin yok olmadığı göstermiştir.

2.3.6.3. Savaş Suçluları, Halk Kahramanları

Sırp Milliyetçi kesimi, Yugoslavya'nın parçalanma sürecinde rol alanları, Bosna vahşetini ve Kosova savaşı suçlularını kahraman olarak kabul etmeye devam etmektedir. Aşırı milliyetçi Sırp Radikal Partisi, 26 Mayıs günü Belgrat'ta, Sırbistan'ın uluslararası imajını zedeleyen bir gösteri düzenlemiştir. Bosna'da soykırım yapmakla itham edilen savaş suçluları Ratko Mladić ve Radovan Karadžić'in resimlerinin taşındığı gösteride, “AVNOY Bulvarı” adresini taşıyan levhaların üzerine, “Ratko Mladić Bulvarı” yazılı afişler yapıştırılmıştır. Sırp polisi ise söz konusu afişlerin yapıştırılmasını engelleyecek herhangi bir girişimde bulunmamıştır.

Slobodan Milošević yönetimi dönemindeki Sırbistan'ın temel özelliklerinden biri, bölgedeki savaşlarda Sırpların işledikleri suçları sürekli inkar etmiş olmasıdır. Medyada yürütülen propagandanın da katkısı ile savaş suçu işlemiş olmakla itham edilen şahıslar, Sırbistan'da, Sırp

milliyetçiliği uğruna en çok mücadele veren şahıslar olarak gösterilmiştir. İşlenen suçlarla ilgili birçok gerçeğin su yüzüne çıkmış olmasına rağmen, bu ülke vatandaşlarının önemli bir kesimi hâlâ savaş suçlularını desteklemeye devam etmektedirler.¹⁸²

Milliyetçi kesimi bu tür bir tutum içinde olmaya iten temel paradoksun nedeni, tarih boyunca peşinde koşulan amaçlardan uzaklaşmış olması ve olaylara duygusal yaklaşılmasında yatmaktadır. Bu dönem içerisinde Mladić hakkında değişik haberler yayımlanmıştır. Örneğin, “Mladić Belgrad’daki dairesinde yaşıyor, kimse dokunmuyor”, “Mladić Belgrad sokaklarında serbest geziyor”, “Mladić futbol maçında görüldü” gibi haberlere Balkan medyasında sık sık yer verilmiştir. Bu tür haberlerin bazıları sadece iddia düzeyinde kalmamıştır. Örneğin, Sırbistan ve Karadağ Savunma Bakanlığı Haziran 2003’te, bazı silahlı kuvvetler mensuplarının Mladić’i desteklediğini ve Mladić’le bilinen en son temasın 15 Mayıs 2002 tarihinde gerçekleştiğini itiraf etmiştir. Karadağ’ın ünlü Monitor isimli dergisine göre, çok alkol alan ve sağlık sorunları olan Mladić, sık sık Belgrad’daki Askerî Tıp Hastanesi’ni ziyaret etmektedir. En son olarak, 29 Aralık 2004 tarihli haberinde, Sırbistan’ın saygın medya kuruluşlarından biri olan B92, Mladić’in bir ay öncesine kadar ordudan emeklilik maaşını almaya devam ettiğini duyurmuştur.¹⁸³ Sırp yetkililerin, Mladić’i yakalamak için fazla çaba harcamadıkları görülmüştür.

Sırbistan’ın neden bu süre içinde Mladić’i yakalamaktan çekindiği sorununa en iyi cevap Sırbistan’da “iki Sırbistan”ın bulunuyor olması gerçeğidir. Birinci Sırbistan, eski Sırp lider Slobodan Milošević’in dönemine ait zihniyetle yaşamaya devam etmektedir. Burada liderliği, ülkeyi tekrar savaşımlara sürüklemeye hazır olan ve Lahey ile işbirliğine karşı çıkan Sırp Radikal Partisi yapmaktadır. Diğer Sırbistan ise, demokratik güçlerin kontrolünde olan ve Avrupa Birliği ile NATO gibi kuruluşlara üye olmaya çalışan Sırbistan’dır. Ne var ki bu Sırbistan, ülkede genel olarak millî

¹⁸² Erhan Türbedar, **Sırbistan ve Savaş Suçluları**, (Erişim), <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1632&kat1=23&kat2=>, 30 Kasım, 2008

¹⁸³ Türbedar, **Sırbistan ve Savaş Suçluları**, s. 1

kahraman olarak algılanan Mladić'i yakalayıp, Lahey'e teslim edebilecek denli cesaretli ve güçlü değildir. Çoğu Sırp, Mladić'i bir kahraman olarak görüyor ise de, ülkesinin istikbali için teslim olmayı göze almayan Mladić'in aslında bir "millî korkak" olduğu söylenebilir. Ama Radovan Karadžić'in 2008 yılında tutuklanması ile Sırp Milliyetçiliğine yeni bir darbe vurulmuş ve efsanevi ve ulaşılmaz olarak nitelendiren bir Sırp Halk Kahramanı daha mahkemeye sevk edilebilmiştir. Bu tutuklama son dönemde sıkça hayal kırıklığı yaşayan Sırp milliyetçi kesimin bir kez daha aynı hissi yaşamasına neden olmuştur.

Yazar Momo Kapor, Karadžić'in tutuklanmasından duyduğu memnuniyetsizliği şu şekilde açıklamaktadır: "Avrupa'nın bizler kabul edilmez şartları dayattığına her geçen gün şahit oluyoruz. Karadžić'i tutukladılar, şimdi Mladić'i istiyorlar. Mladić'i de tutuklarsalar ne olacak benim asıl merak ettiğim konu bu? Mladić'ten sonra Kral Marko'yu da Avrupa otoyollarını sabanla sürdüğü için mi yargılamak isteyecekler. Yada Gavrilo Prinsip'i karşı askeri birlikteki yeşil berelilerin tanıklık yapacakları terörizmden mi yargılanmasını isteyecekler. Bizden şu anda Avrupa'ya girmek için bilimsel golf oynamamızı, tütünden kokaine geçmemizi, ya da hepimiz mavi gözlere sahip olmamız gerektiğini savunmaları beni inanın şaşırtmayacaktır".¹⁸⁴

Lahey Mahkemesinde savaş suçlarından dolayı yargılanan Sırp Radikal Parti Başkanı Vojislav Šešelj de Sırp'ların gözünde bir diğer kahraman niteliğindedir. Yargılanma süreci devam etmesine rağmen partisinin başkanlığını sürdüren Šešelj'in partisi milliyetçi kesimin liderliğini sürdürmektedir.

2.3.6.4. Katı Milliyetçilikten Post Modern Milliyetçiliğe

Sırp milliyetçiliği tarihi temelleri, bir konseptir ve ideolojisi bulunmaktadır. Bu çerçevede de uzun zamandan beri varlığını sürdüren

¹⁸⁴ KAPOR Momo, **Ko Je Kriv**, Beograd, Globus, 2005, s.45-46

milliyetçilik, ideolojik düşüncesinden taviz vermemiştir. Sırp milliyetçiliği aynı zamanda bir siyasi projedir. Bu gerçekleşmesi gereken temel bir ideolojidir. Bu amaç uğurunda özellikle geçen yüzyılda büyük mücadeleler verilmiştir. Ama yeni yaşanan dönemde Sırp milliyetçiliğini post milliyetçilik olarak değerlendirebiliriz. Zira ilk olarak Büyük Sırp projesi içinde Sırp modern tarihinde sağlanmış bir fikir birliğine ulaşmak imkansızdır. Sırp devlet sınırlarının etnik sınırlarla çevrenmesi, eski Yugoslavya'da Sırp milliyetçilerini bir araya toplanmasına sebep olmuştur. Savaşlar, bu projenin mantıksızlığını ve Sırpların peşinden koştukları amaçlarının ne derecede çelişkili olduğunu gözler önüne sermiştir. İkincisi, amaçlanan bu milli hareket, sosyal projelerle aynı değildir. Savaştan önce devlette beraberlik, sosyalizm ve milliyetçiliğin bürokrasiye karşı devrimiyle sağlanmıştır. Toplumda ekonomik, siyasi ve toplumsal reformların kabul edilmemesiyle bugün bu duruma gelinmiştir. Bu kabul etmeme sadece, on beş yıl tranzisyona geçmemekle değil de aynı zamanda reformlar gecikme ile ödenmiştir. Üçüncü, 5 Ekim olaylarından sonra önceki dönemde siyasi bir dengeye gidilmemiştir. 5 Ekim değişimlerinin yansımaları farklı olmuştur. Devam etmek isteyen güçler, kilit kişileri yönetimden çekmek için mücadele ederken, reformcu güçler ise bunun devamından yana bir mücadele sürdürmüşlerdir. Sırbistan'da son dönemde Avrupalılaşma siyasetinin başarı göstermesi milliyetçiler için büyük bir darbe niteliği taşımaktadır. Bu çerçevede de milliyetçilik eski özüne ve gericiliğe dönmeye mecbur bırakılmıştır. Bu da milliyetçilerin gücünü kaybetmesine neden olmuştur. Latinka Perović'e göre, pragmatik reformcuyu öldürmek, milliyetçilerin son çırpınışından başka bir şey değildir. Bu cinayette Sırbistan Avrupa Birliği'ne girmek için reformların mimarı Đinđić'i siyasi sahneden silerek, Sırbistan reformları kendi enerjisi ve marifetiyle değil de uluslararası toplumun doğrudan etki alanına girmiştir. Dördüncü, Lahey Mahkemesi ile ilişkiler Sırbistan'ın geçmişle ve milliyetçilikle ilişkin bir test hüviyetindedir. Lahey mahkemesi bu noktada bu projeyi parçalamış ve Sırp halkının birleşmesi için yapılan savaşları araştırıyor.

Ülkedeki reformcu güçler, yapılan cinayetler için alınan yaptırımlara olumlu yaklaşmıyorlar.¹⁸⁵

Nenad Dimitrijević'e göre, işlenen cinayetlerin ahlaki yönünün kabul edilmemesi büyük bir yanlışlıktır. Dimitrijević, reformu gerçekleştirecek olan kişilerin cinayetleri teşvik eden geçmişleriyle ilişkilerini kesmemesi kuşkusunu da içinde barındırdığını belirtmektedir. Beşincisi, yeni gerçeği yani etrafında olan değişimleri tanımayarak, milliyetçilik gözlüğüyle dünyaya bakmaya devam etmektedir.

2.3.6.5. Toplumsal Milliyetçilikten Çeteci Milliyetçiliğe

Slobodan Milošević'in ölümü, ülkede demokratikleşme havası ve Avrupa Birliği ile müzakereler ülkede tarihsel süreç içinde her zaman ön plana çıkan milliyetçi söylemin yumuşamasına hatta terk edilmeye başlanmasına neden olmuştur. Son dönemde ülke içinde yapılan seçimlerde bunu teyit eder niteliktedir. Avrupa yanlısı liberal ve demokratik ülkü peşinde partiler oylarını artırırken, milliyetçi söyleme sahip partiler Milošević'ten sonra yaşanan oy kaybından nasibini almaya devam etmektedirler.

Sonja Biserko da bu yönde bir eğilimin olduğunu doğrular nitelikte fikirler belirtmekte ve analizcilerin de ifade ettiği gibi Sırp Milliyetçiliğinin tümüyle yok olmadığını ama kılıf değiştirdiğini savunmaktadır. Balkan coğrafyasının yapısı gereği Sırp milliyetçiliğinin gelecekte de varlığını sürdürmeye devam edeceğinin altını çizen Biserko, demokratik açılımlardan sonra milliyetçilerin kan kaybettiğini ve gelecekte de varlıklarını daha dar bir alanda devam edeceklerine dikkat çekmektedir. Biserko, Sırbistan'da de facto milli programların artık olmadığına vurgu yaparken, milliyetçiliğin toplumda bir enstrüman olmaya devam ettiğini ifade etmektedir.

¹⁸⁵ PEROVIĆ Latinka, **Nacionalizm i posle nacionalizma**, Helsinčki Lidskih Prava, Beograd, 2005, s.12

Latinka Perović ise Sırbistan'da milliyetçiliğin kılıf değiştirdiğini söylemektedir. O'na göre milliyetçiliğin öncülüğünü toplumsal bir kitlenin değil de küçük grup ve örgütler yapmaktadır. Son zamanlarda şoven milliyetçi söylemleriyle ön plana çıkan çok sayıda örgütün de kurulduğuna dikkat çeken Perović, bu hareketlerin toplumu kutuplaşmaya sürüklediğine vurgu yapmaktadır. Örgütlerin özellikle Sırp milli kahramanlarının Uluslar arası Lahey Savaş Suçlular mahkemesine teslim edilmelerinden sonra milliyetçi söylemlerini katılaştırdığını ifade eden Perović, Radovan Karadžić'in tutuklanmasından sonra "Her Sırp Radovan Karadžić'tir" sloganı atıldığına dikkat çekmektedir. Sırplar uzun bir tarihsel süreç ardından Sırp milli bilinci çerçevesinde amaçladıkları "Büyük Sırbistan" hayalinden gelişen dünya şartlarından dolayı vazgeçmişler ve artık dünyaya daha küresel bir açıdan bakmayı tercih etmeye başlamışlardır.¹⁸⁶ Pavel Domonji bu değişim sürecini şu şekilde açıklamaktadır: Sırbistan'da uzun zamandan beri süren "milliyetçiliğin değişme"si sürecinin son aşamasını yaşıyoruz. Milliyetçilik kendi askeri üniformasını, sivil eşya ile değiştirdi. Milliyetçilik ve vatansever konuşmaları retoriği yerini demokratik söyleme bırakmıştır. Milliyetçilik yavaş yavaş oluşan yeni düzene adapte olmaya başlıyor. Milliyetçiler de artık ne ve neler yapabileceklerinin açıkça farkına varmış bir çizgi takip ediyorlar. Milliyetçiler var olan hiçbir sorunun savaşla çözülemeyeceğinin farkına varmış bulunuyorlar. Bu yüzden de onlar var olan bu geçiş dönemine karşı çıkmadıkları gibi yeni süreci de sahiplenme eğilimi içindedirler.

¹⁸⁶ PEROVIĆ, *Nacionalizm i posle nacionalizma*, s.14

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SIRP MİLLİYETÇİLİĞİ VE KOSOVA

3.1. SIRP MİLLİYETÇİLİĞİNDE KOSOVA'NIN YERİ

Kosova siyaset, din, tarih ve gelenek açısından Sırp'ların vazgeçilmezi olarak kabul edilmektedir. Sırp'ların milli kimliğinin başlangıcı olarak kabul edilen Kosova, Sırp milli bilincinin de bugünlere taşınmasında önemli bir rol oynamıştır. İsrail için Kudüs nasıl bir anlam taşıyorsa Sırp'lar için de Kosova aynı anlamı ve vazgeçilmezliği temsil etmektedir. Metohiyalı Stevan Kosova için, "Benim Kudüs'üm, Kosova olmaz ise benim soyum yok olsun. Seni unutursam, dilim benim nefesimi kesip ölümüne neden olsun" demektedir.¹⁸⁷ Bu dizeler Sırp'lar açısından Kosova algısının ne demek olduğunu açık bir şekilde yansıtmaktadır. Sırbistan Başpiskoposu Pavle de bir vaaz konuşmasında Kosova ve Metohiya'nın Sırp'lar için neyi ifade ettiğini şöyle açıklamaktadır: "Bizler yani Sırp'lar, Kosova için doğduk, büyüdük, yaşadık, olgunlaştık, ondan özellik alarak halk olduk".¹⁸⁸ Bu tanımlama Kosova'nın Sırp'lar için neyi ifade ettiğini açık bir şekilde ifade etmektedir.

BBC'nin *Kosova Mitosu ve Yüzyıllarca Hakkımız* isimli çalışmasında da benzer vurgular göze çarpmaktadır; "Kosova bizim topraklarımızdır. Orada bizim manastırlarımız var, Arnavut milli bilinç duygusu içinde yaşamak isteyenler Arnavutluk'a göç etsinler. Bu topraklarda var olan şartlarda yaşamak isteyenler burada kalarak, barış ve huzur içinde yaşamlarını sürdürebilirler. Sırp'lar, Sırp'tır. Kosova'da uzun zamandan beri Sırp'lar yaşamaktadırlar. Bu yüzden de burası Hırvatistan ya da başka bir ülke değildir. Burası Sırp'ların vatani Sırbistan'dır."¹⁸⁹

¹⁸⁷ Владика Анастасије Јефтић, *Распето Косово - Уништене и оскрнављене српске православне цркве на Косову и Метохији*, Београд, Глас Косова и Метохије, 1999, s.89

¹⁸⁸ Pavle Patrijarh, *Kosovska Iskušnja*, Beograd, Knjiga Komerc, 2008, s.56

¹⁸⁹ "Stotinski Narod i Kosovska Mitologija", BBC na Srpskom jeziku (Erişim) www.bbc.co.uk/serbian, 12 Aralık 2008

Soutempton Üniversitesi Profesörü Sreten Pavlović, Kosova savaşının Sırp'lar açısından sadece bir savaş olmadığını aksine Kosova'nın bizzat kendisinin Sırp'ların kolektif bilincinin oluşmasının temeli olduğunu savunmaktadır. Silvia Hoksfort'a göre ise, "Kosova savaşı Sırp'lar için mağlubiyeti ifade etmez. Aslında bu savaş Sırp ruhun galibiyetidir. Lazar'ın İsa ve Hristiyan değerler için kendisini kurban etme rolü tesadüfi değildir, bu Müslümanlığa karşı bir mücadeledir."¹⁹⁰

3.1.1. Sırp Yazar ve Siyasetçilerde Kosova Algısı

Sırp yazar ve siyasetçilerin Kosova'ya tarihsel, dinsel ve mitsel sebeplerle sürekli sahip çıktıkları ve politikalarını Kosova'ya endekslediklerini görmekteyiz. Sırp yazar ve siyasetçileri Kosova'yı bir vazgeçilmez ve Sırp kimliğinin oluşturulmasının en önemli yapı taşı olarak göstermişler ve Kosova'nın savunulması gerekliliğine işaret etmektedir. Tarih boyunca Sırp'ların temel söylemi "Eğer Kosova ve Metohiya bizim değilse, o zaman bizim ülkemiz yok demektir" olmuştur.

Eski Sırbistan Dışişleri Bakanı ve Sırp Yenileme Hareketi Başkanı Vuk Drašković, "Bir Sırp olarak benim için Kosova dün, bugün, yarındır. Kosova, Sırp devletinin doğduğu, ruhsal, kültür ve milli destanları ifade etmektedir" demektedir.¹⁹¹ Drašković'e yakın bir tanımlamayı Sırbistan Demokrat Partisi yöneticisi ve Sırbistan eski Meclis Konseyi Başkanı Dušan Prokopović yapmaktadır. Prokopović'e göreyse: "Kosova'nın benim için ilk çağrışımı beşiktir. Kosova dün, bugün ve yarın benim için Sırp devletinin, Sırp ruhunun, Sırp kültürünün beşiği olmuştur ve böyle de olmaya devam edecektir. Bu beşik özelliği sadece Sırp'lara has bir özellik değildir. Diğer halkların da beşik yani vazgeçilmez olarak nitelendirdikleri özellikleri vardır. Bu yüzden de buranın korunması her Sırp'ın temel görevidir." şeklinde açıklamaktadır. Sırbistan eski başbakanı Zoran Živković, Kosova'nın Sırp tarihinin

¹⁹⁰ Silvia Hoksfort, **Juče, danas i sutra**, Beograd, Književnost, 2004, s.102

¹⁹¹ "Drašković: Kosovo je Naša Istorija", **Politika Gazetesi**, 5 Mayıs 2009.s.11-12

vazgeçilmezi olarak ifade ederken, Sırp milli bilincinin oluşmasındaki rolünün tartışılmaz olduğunu belirtmekte ve Sırp toplumun geleceğini Kosova'ya endekslemektedir.¹⁹²

Kosova ve Metohija Seçim Listesi Başkanı ve Kosova Meclisi Sırp temsilcisi Oliver İvanović'e göre ise Kosova bir toprak parçasından çok Sırpların özelliklerinin temelini oluşturan ve Sırpların bir devlet çatısı altında yaşayabilmesin temel argümanını ifade etmektedir.¹⁹³ Belgrat Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi profesörü Slobodan Samarđić ise kendisindeki Kosova algısını şu şekilde açıklamaktadır: "Sırpların büyük bir kısmı gibi benim için de Kosova ve Metohija tarihimiz, kimliğimiz ve geleneklerimiz açısından büyük bir kültür sembolüdür. Çok sayıda kültür eserlerinin olduğu bu bölge vazgeçilmez olarak nitelendirilebilir".¹⁹⁴

Belgrat Etnik İlişkiler Forum Başkanı ve Ulusal sorun uzmanı Dušan Janjić, Sırp milliyetçilerinin kendi mitleri olan "Kosova sorununu" çözmede becerisiz olduklarını ve Kosova'nın Sırp milliyetçiliğin bir hastalığı olduğuna dikkat çekmektedir. Arnavutların iradesine karşı Kosova'yı keyfi yönetme formülünün başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra, Sırp ulusunun beşiği olarak adlandırılan fotoğrafın parlaklığını kaybettiğine vurgu yapmaktadır.

Sırbistan Karadağ Birliği Atina Büyükelçisi ve tarih profesörü Dušan Batakovič ise Kosova ve Metohiya'nın tarihi bakımdan rolünün farklılık arz ettiğini savunmaktadır. Sırpalar için Kosova tarih yemini, geleneklerin kaynağını, orta çağ kültürünü ve tinselliğini, tarihsel savaşların arenasını, milli benliğin saf halini çağrıştırmaktadır. Batakovič, bunların yanı sıra Kosova'nın Sırpaların asırlarca, Osmanlı, Nazi, Komünist yönetimi dönemlerinde sistematik bir şekilde, halk iken, azınlığa dönüştürülmüş, kendisine şiddet uygulanan bir etnik yapıyı oluşturduklarına dikkat çekmektedir. Sırpalar için Kosova ve Metohiya'nın durmadan kanayan bir yaraya benzeten Batakovič, "Benim için Kosova yüzyıllarca, kolektif intikamlar, kurban ve katil rollerinin

¹⁹² Fahri Musliu ve Dragan Banjac, **Shthurja e Nyjës së Kosovës: Shikrimi nga dy anë**, Beograd, Këshili i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Serbi, 2005, s.34-36

¹⁹³ "Kosovo je Naš Život", **Blic Gazetesi**, 4 Nisan 2003, s.7

¹⁹⁴ "Kosovo je naš Neuspeh", **Dnjevni Telegraf Gazetesi**, 12 Aralık 2004, s.16

çok sık yaşandığı, siyasi - kültür hoşgörüsü ile demokratik kurulların, ortak yaşamın olmadığı bir sabırsızlığın kıvrıntısıdır”¹⁹⁵ demektedir.

Belgrad Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi profesörü Predrag Simić, Kosova’yı Sırp ve Arnavutların ulusal düşüncelerinin, ulusal mitlerinin ve ulusal çıkarlarının düğümlendiği bir nokta olarak ifade etmektedir. Buradaki durumun XIX. yüzyılın ikinci yarısında çatışmalara dönüştüğüne dikkat çeken Simić, Kosova’nın Sırp toprağı olmaktan çıktığına ve Sırpların artık bu gerçeği kabullenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Belgrad Sırp Amerikan Dostluğu Merkezi yöneticisi ve Sosyoloji Felsefe Üniversite profesörü Svetozar Stojanović, Kosova ile ilgili algısını şu şekilde ifade etmektedir: “Ben Sırpliyim. Ulusal kimliğimizin oluşmasında Kosova’nın tarihi ve ideolojik rolü ortadadır. Kosova’da hiçbir zaman yaşamadığım halde bu Kosova’da hiçbir zaman bulunmadım anlamını taşımamaktadır. Çünkü ben Kosova’yı kalbimde yaşıyorum. Bu dün böyleydi, bugün de böyle, yarın da böyle olacaktır. Kosova’mız özellikle son dönemde çok zor günler geçirmektedir. Kosova’da yaşanan son gelişmelerden sonra orada yaşayan halkın bir bölümü özerklikle yetinmeyerek bağımsızlık istemiştir. Diğer taraftan Sırbistan, Kosova’nın kendi toprakları olduğu tutumunu sürdürüyor. Aramızda hiçbir yetkilinin ya da siyasetçinin bu toprakları bizden uzaklaştıracak kararı imzalama cesareti olmayacaktır. Bundan dolayı Kosova sorunu dünyanın karşılaştığı en ağır sorun olacaktır”.¹⁹⁶

Desimir Tošić 1952 tarihli *Sırp Milli Sorunları* çalışmasında Kosova’nın tarihi ve epik boyutları barındıran birleşik bir kavrama denk düştüğünü savunmaktadır. Sırp için bir vazgeçilmez olan Kosova’nın son dönemde Arnavutlar için de bir vazgeçilmeze dönüştüğüne dikkat çeken Tošić, Balkanları zor bir dönemin beklediğine işaret etmiştir.¹⁹⁷

Tarih profesörü Latinka Perović diğer milliyetçi kesimin aksine kendisindeki Kosova algısını şu şekilde ifade etmektedir: “Başkalarının aksine Kosova ne bende ve ailemde ne de arkadaşlarım arasında tabu ve

¹⁹⁵ “Batakovič: Kosovo je rana koja teče”, *Politika Gazetesi*, 8 Mayıs 2005, s.17

¹⁹⁶ Musliu - Banjac *a.g.e.*, s.76

¹⁹⁷ Desimir Tošić, *Nacionalni Prblemi Srba*, Beograd, Izdavanje, 1952, s.88

fetiş edilmiş bir konu değildir. Üniversitedeki hocam bu soruna değinirken söylentileri bir masal olarak dinlenme fırsatım olmuştu. Daha sonraki yıllarda da Sırpların alfa ve omegası olarak nitelendirilen Kosova'nın romantik tarihini duydum. Benim için Kosova, Kosova'dır ve ondan ötesi yoktur".¹⁹⁸

Yazar Mileta Prodanović'e göre Kosova başkalarının iddia ettiği gibi "Sırbistan'ın kalbi", mitos merkezi ve devletin var oluşunun sebep değildir. O'na göre; "Bizim için milli miras ve zenginlikleri içinde barındırdığına inanamadığım için bölgeye bağlıyım. Ama bu zenginlikler, siyasi çatışmalar ve savaş için bir sebep olamaz. Onları oldukları yerde korumak gerekmektedir. Kosova'da var olan zenginliklerimizin korunması zaruridir". Bütün bu örnekler üzerinde de görüleceği gibi Kosova, Sırplar için bir vazgeçilmezi ifade ederken, Sırplar, bu kutsalın korunması için tanrının izniyle istedikleri her tür etkinliğe başvurabilecekleri şeklindeki haklarını daima zihinlerinde saklı tutmuşlardır.

3.1.2. Sırp Efsanelerinde Kosova

"Kosova efsanesi halk edebiyatında değil, eski edebiyatta da kullanılmaya ve kurgulanmaya başlanmıştır. Bu olayın temelini ise Kosova savaşından ölen Sırp Kralı Lazar'ın kemiklerinin 1390/91 yılında Graçanica kilisesinden Ravaniča'ya taşınması oluşturmaktadır. Bu olay zaman içinde kilise tarafından efsaneleştirilmiş ve Sırp milli bilincinde Kosova'nın yerini göstermeye ve bu bilinç dahilinde Kosova'ya sahip çıkılmasına neden olmuştur. Öldürülen Knez kutsal (svetac) melek ilan edilerek, onun kahramanca ölümü ve Kosova için gösterdiği kahramanlıklar övülmüştür. Kosova efsanesinin ilk metinlerinde de Lazar'ın gökler krallığını bilinçli

¹⁹⁸ Latinka Perović, **O Tradiciji Nacionalizma**, Beograd, Helsinčki odbor za ljudska prava u Srbiji, 2008, s.12-14

seçtiğini ve kendisini Sırp halkı ve kutsal Kosova için feda ettiği temalarının işlendiğine görmekteyiz.¹⁹⁹

Kosova efsanesinin oluşturulmasından sonra Sırp edebiyatı ve tarihinde bu konuyla ilgili çok sayıda eserler yazılmıştır. Bunlar arasında Dragutin Kostić ve Nikola Banašević gibi iki önemli bilim adamı da yer almaktadır. Banašević'e göre, Kosova ve Krallık efsanesi Fransız destanlarının, chanson de geste'nin etkisi ile belirmiştir. Kostić ise olaya *Halk Şiirinin Araştırılmasında Yeni Ekler* eserinde farklı açıdan bakarak, Banašević'in tutumunu eleştirmiş ve Kosova efsanesinde Fransız destanlarının etkisinin bulunmadığını savunmuştur. Kostić, Banašević'in Kosova efsanesinin şiirsel şeklinin Osmanlı devleti ile sınır olduğu batı bölgelerde 15. yüzyılda belirlediği görüşüne de karşı çıkmaktadır. O'na göre Kosova efsanesi savaşın yaşandığı yerde belirmiştir.²⁰⁰

Rade Mihajlović ise Kosova efsanesinin temelinde Kosova kahramanı Knez Lazar'ın şehit edilmesinin ve bu bağlamda dini aidiyetin temel argüman oluşturduğuna vurgu yapmaktadır. Mihajlović, "Kosova kahramanı ve savaşta şehit düşen Knez Lazar ilah ilan edilerek, kutsanmıştır. Kosova efsanesi de bu noktada Lazar'la beraber efsaneleştirilmiştir. Kosova efsanesi hızla yayılmasının da etkisiyle halkın milli bilincinin ayrılmaz bir esas parçasına dönüşmüştür. Kosova efsanesi, bazı efsanevi özelliklerden gerçeğe dönüştürülerek, tarihselleşmeyi başarmıştır. Kosova'da Osmanlı'ya karşı yürüttüğü savaşın çetin ve kahramanca yapılmış olması Kosova Savaşının bir efsaneye dönüşmesinde doğrudan etkili olmuştur. Bu savaşta kahraman Sırp'lar hayatlarını, tanrı için feda etmişlerdir."²⁰¹

Bu noktadan hareketle de Sırp'lar, kendi efsanelerinden de anlaşılabilirliği gibi köleliği asla kabul etmediklerini ve bu yüzden de kendilerini bu dünyaya feda ettikleri iddiasında olmuşlardır. Sırp'lar bu nedenle kendilerini "gökler milleti" olarak kabul etmektedirler. Çünkü onlar

¹⁹⁹ Sp. Đorđe Radojčić, *Početak Kosovske legende - Književna zbivanja i stvaranje kod Srba u srednjem veku i u tursko doba*, Novi Sad, Izdavačka Književna Zadruga, 1967 s.214

²⁰⁰ Rade Mihajlović, *Novi Dodatci Istraživanjima Narodne Poezije*, Novi Sad, SKZ yayınları, 1936, s.6-7

²⁰¹ Rade Mihajlović, *Lazar Hrebeljanović Istorija i kult*, Beograd, Predanje, 1984, s.7

ölümlü dünyadan vazgeçerek “göklerin hâkimiyetini” seçmişlerdir. Sırlar, Kosova ovasında Osmanlı ve İslam dinine karşı verdikleri mücadele sayesinde “gökler milleti” olmayı hak etmişlerdir.²⁰² Tanrıya kulluk etmeyi kabul etmiş olan Sırlar kendilerinin, diğer milletlere kıyasen daha üstün olduklarını da iddia etmektedirler. Sırlar kendilerini Yahudiler gibi tanrı tarafından seçilmiş bir millet olarak görmektedirler.

Der Spiegel dergisi Temmuz ayında bir dizi halinde yayınlanan ve Yugoslavya'daki trajediyi anlatan *Der Dummste Aber Kriege* (Bütün Savaşların En Aptalcası) konulu yazı dizisi Sırp efsaneleri için Kosova'nın neyi ifade ettiğiyle ilgili oldukça ilginç veri ve görüşlere yer vermiştir. 1389 Kosova Meydan Savaşı ile birlikte Sırların Türk ve Müslüman düşmanlığının başladığına dikkat çekilmektedir. Bu araştırmalarda, I Sultan Murat'ı savaş alanında şehit eden Şövalye Miloş'un kendi elleriyle 12.000 Türk'ü öldürmüş olmasının, Sırp tarihinde büyük bir övgüyle anıldığına vurgu yapılmaktadır. "Tanrı'nın O ve O'nun gibilerine rahmetini esirgememesi yönünde dua edilmektedir. Kosova meydan savaşıyla ilgili Halk türküleri hala 'canlılığını muhafaza etmektedir; Bunlar arasındaki en ilginç örneklerden biri "Anne Jugović'in ölümüdür. Bu, efsaneye göre Anne Jugović Kosova'da tam 9 oğlunu yitirmiştir. Bu geleneğe dönüşen efsane sonucu, bütün Sırp kralları ülkede doğan her dokuzuncu erkek çocuğun bu yüzyıl başına kadar vaftiz babası olmuşlardır".²⁰³

Kosova ile ilgili efsaneler kilisenin ve yazarların yardımıyla nesilden nesle taşınmış ve Kosova mitleştirilmiştir. Halkın bu mitlere inanması sağlanarak, Kosova'ya herkesin sahip çıkması amaçlanmıştır. Kosova'da son dönemde yaşanan savaşın ve göçün Kosova mitinin savunulması adına yapıldığı ortadadır.

²⁰² Leontije Pavlovič “**Kultovi Lica kod Sırba i Makedonaca**” *Istorijska etnološka rasprava*, Smederevo, Knjižara, 1965, s.90-91

²⁰³ “Der Dummste Aber Kriege”, *Der Spiegel Dergisi*, Temmuz 1998, s.16-25

3.1.3. Kosova ve Dini Aidiyet

Sırp lar, Kosova'yı her zaman kendi vazgeçilmezleri olarak kabul etmişlerdir. Sırp lar, Kosova'yı "Kosova ve Metohija" olarak adlandırmaktadırlar. Metohija, "Manastırların bulunduğu veya manastırlar tarafından yönetilen topraklar" anlamına gelmektedir. Buradan da görüleceği gibi Kosova, Sırp lar açısından dini bir bölgeyi oluşturmaktadır. Bu yüzden de Kosova, tarihi açıdan her zaman Sırp lar için büyük önem taşımıştır.

3.1.3.1. Kilisenin Temel Enstrümanı Kosova

Sırp kilisesi, Sırp halkının dini duygularını korumak ve geliştirmek adına Kosova'yı kullanmıştır. Kilise, Kosova'yı bir sembol haline getirerek, Sırp milli bilincinin ayakta tutulmayı hedeflemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'yla yapılan I. Kosova muharebesi kilisenin Kosova'yı kutsaması ve efsaneleştirmesinin temel nedenidir. Kilise, Sultan Murat'ı öldüren Miloš Obilić'i Sırp halkının intikamını alan kahraman olarak yüceltilmiştir. Bu olayla Ortodoks dini, halk destanları ve mitos arasında bir bağlantı kurmuş ve bu nesilden nesle taşınmıştır. Bugün dahi Miloš Obilić Sırp ların gözünde kahramandır. Zira milliyetçi Sırp lar oğullarına ismi kahramanlıkla özdeşleşmiş Miloš adını vererek bu geleneği sürdürmektedirler.²⁰⁴

Kilise, Kosova'nın önemine dikkat çekmek amacıyla Hristiyan öncesi dönemde Sırp ların Pagan tanrılarından, ışık ve savaş tanrısı olan Vid ile ilişkili olan Vidovdan'ı Kosova Savaşını simgelemek adına 1913 yılından beri kutlanmaktadır. Ortodoks Ansiklopedisinde bununla ilgili hiçbir emareye rastlanmaması bunun tam anlamıyla milliyetçi söylemi geliştirmek adına kilise tarafından ortaya atılmış bir tören olduğunu göstermektedir. Mikro Đordevič'e²⁰⁵ göre, "Bugün Aya Vid günü (Vidovdan) milli mitolojinin en

²⁰⁴ Ljubodrag Dimkić, *Istorija Srpske Državnosti*, Novi Sad, 3 Tom yayınları 2001, s.89

²⁰⁵ Mirko Đordevič, *Kapmanija oko Crkve – i iz Crkve*, Media Centar, 2003, s.36

önemli günü olarak kullanılmaktadır. Bu gün yalnız bir anma gün değildir. Aynı zamanda Kosova’da Türklere ve Müslümanlara karşı intikam alma günü olarak da benimsenmiştir”.

Balkan savaşlarından sonra Kosova, Sırp hakimiyeti altına girmiş ancak Kosova mitosu varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Sırp kralları Kosova’nın toplumdaki günceliğinin korumasına önem vermişlerdir. Kosova sembolü 28 Ağustos 1924 tarihindeki yeni Sırp patrik töreni seçiminde de ön plana çıkmıştır. Törenin SHS Kralı Aleksandar tarafından Kosova’daki Deçan Patrikhanesinde yapılması bölgenin Sırp milli ve dini duyguları için ne denli büyük bir önem ifade ettiğinin bir göstergesidir. Kral, “Kosova’nın kurtarıcısı, halkımızı bir araya toplayan ve Nemanjić hanedanının varlığını ve tacını sürdüren ulu kişi” olarak karşılanmıştır. Manastırda o gün Kosova ve Kosova’da ölen atalarının ruhuna bir ayin yapılmış ve Kosova bu ayinde kutsanmıştır. Tarihçiler, törende Kral Aleksandar’ın Car Lazar’ın eşi Kneginja Milica’nın krallın kendisine bir emanet bıraktığını savunmaktadır. Bu emanetin Kosova’nın intikamını alması olduğuna dikkat çeken tarihçiler, bu intikamın simgesi olarak Sırp kralının mum yakarak bu uğurda ant içtiğinin belirtmektedirler.²⁰⁶

Kilisede din ayinlerinde halka hitap eden din adamları, velilere çocuklarına öğretecekleri ilk kelimelerin başında Kosova ve Metohiya’nın gelmesi gerektiğine işaret emişlerdir.

3.1.3.2. Kosova Sorununa Kilisenin Bakış Açısı

Sırp tarihi boyunca Sırp milliyetçiliğinin ve milli devletin savunucusu olarak önemli rol oynayan kilise Kosova’nın korunması için de uzun uğraş vermiştir. Süreç içinde halkı Kosova konusunda bilinçlendiren kilise, hükümetin etkisiz olduğu noktalarda bizzat kendisi Kosova’nın gerçek

²⁰⁶ Ivan Bozić, Sima Ćirković, Milorad Ekmečić, Vladimir Dedijer, “*Istorija Jugoslavije*” Beograd, Prosveta yayınları 1973, s.72

savunucusu olmuştur. Kosova'nın Sırp'ların vazgeçilmezi olduğuna sürekli dikkat çeken kilise, Kosova'sız bir Sırp devletinin imkansızlığına vurgu yapmıştır.

Kilise için Kosova'nın ne ifade ettiğiyse ilgili en iyi örneği Kosova'da iç çatışmaların alevlendiği 1998 tarihinde Sırp Patriği Pavle'nin paskalya konuşması ifade etmektedir; “Bugün halk olarak her şeyimiz özellikle de bizim kutsal yuvamız tehlikededir. Hepimiz, Kosova ve Metohiya'nın Sırp halkı için neyi ifade ettiğini adımız gibi biliyoruz. Orası bizim ruhumuz ve devletimizin beşiğidir. Orası Sırp ruhu Aziz Sava geleneğinin şah damarıdır. Tek sözle o bizim kutsalımız ve vazgeçilmezimizdir. Bundan dolayı bizim dedelerimiz, orasını gerdanlarıyla kiliselerimizi süslediler. Bizim için dinsel Aziz Sava geleneğinin temeli olan Kosova'yı kaybetmek, kendimizi sona getirmekle eşdeğerdir.”²⁰⁷

3.1.3.2.1. Kilisenin Kosova piyonu Milošević

Tito'nun ölümünden sonra Milošević'in Kosova ile ilgili politikalarını açık bir şekilde destek veren kilise, 1998'de ülkede iç savaşın patlak vermesinden sonra yaşanan olaylardan dolayı ise üzüntü duyduklarını ifade etmiştir. Kosova'nın Sırplaştırılması politikasına açık destek veren kilise aslında üstü kapalı bir şekilde Milošević ve yandaşlarına desteklemekten çekinememiştir.

Kosova'da başlatılan NATO müdahalesine de şiddetle karşı çıkan Baş Piskopos Pavle, Paskvalya bayramı için yaptığı konuşmasında Sırp'ların yüz yıldır bilinen kutsal toprağı olan Kosova'yı Sırp'ların ellerinden almayı amaçlayan yenedünya düzenini eleştirmiştir. Pavle, her Sırp'ın psikolojik ve ruhsal ve mistik olarak Kosova ve Metohiya'ya bağlı olduğunu ifade etmiştir. O'na göre, yeni düzenciler vücuttan kalbin çıkarmayı amaçlamaktadırlar. Pavle, Sırp'larla Yahudileri kıyaslayarak, Yahudilerin elinden Kudüs'ü kimsenin alamadığı örneğindeki gibi Sırp'lardan da Kosova'yı

²⁰⁷ Pavle, **a.g.e.**, s.53

vermeyeceklerini savunmuştur. Hristiyan dünyasını Kosova'nın Sırbistan'ın denetimi altında kalması konusunda desteğe çağırmıştır.²⁰⁸

Kosova müdahalesinden sonra 25 Kasım 2005 tarihinde Kosova ile Priştine arasında başlatılan görüşmelere de müdahil olan kilise Kosova'nın Sırbistan'ın denetimi altında kalması için mücadele vermiştir. Sırp Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu Pavle, BM Kosova özel temsilcisi Marthi Ahtisaari ile Belgrat'ta yaptığı görüşmede uluslararası toplumun Sırp'ların, Arnavutlarla beraber Kosova ve Metohiya'ya Sırbistan denetimi altında barışçıl bir biçimde yaşamalarının olanaklarının yaratılmasını talep etmiştir. Kosova'daki Sırp tarihi ve dini mekanların korunması talebinde de bulunan Pavle, Sırp'ların Kosova'ya geri dönmesinin gerekliliğine işaret etmiştir.²⁰⁹

Kosova sorunu ile müzakereler sürecine de dahil olan kilise bağımsızlığın ilanı hatta ilandan sonra da Kosova'nın savunması konusunda aktif rol oynamıştır. Kosova bağımsızlığını ilan ettikten sonra Kilise özellikle de Ortodoks ülkelerin Kosova'yı tanımaması için mücadele etmiştir. Kosova'da Arnavut denetimi altında kalan dini mekanların korunması konusunu da sürekli sıcak tutan kilise, uluslararası topluma da bu noktada baskı yapmayı sürdürmektedir.

3.1.4. Büyük Sırbistan ve Kosova

Sırp milliyetçiliğinin temelini oluşturan "Sırp'ların içinde yaşayacağı bir devlet" ülküsünü ifade eden "Büyük Sırbistan" hayali Sırp'lar için her zaman temel amaç olmuştur. Bu hayal Sırp'ların yaşadıkları diğer bölgelerin yanı sıra Kosova'yı da kapsadığı için Kosova da bu mücadelenin canlı tanığıdır.

Kosova'nın Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katılmasından sonra Sırp'lar, kendilerini vatansız olarak görmüşler ve vatanlarını geri almak için sürekli mücadele içinde bulunmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu'na karşı

²⁰⁸ Pavle, **a.g.e.**, s.67

²⁰⁹ "Pavle i Ahtisaari diskutacije vezane za Kosovo", **Politika Gazetesi**, 26 Kasım 2005, s.1

örgütlenmenin de merkezi olan Kosova, Sırp'ların devlet bilincinin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yapılan ayaklanmaların neticesinde Sırbistan'ın sınırları içinde kalan Kosova, Nazi işgaline kadar Sırp idaresi altında kalmıştır. Tito önderliğinde yapılan mücadelenin başarılı olmasından sonra Yugoslavya çatısı altına giren Kosova, bu süreçten sonra da Sırp'ların kendi rejimini ve ağırlığını kurmak istedikleri temel bölge haline gelmiştir. Tito yönetiminde özellikle 1974 Anayasasıyla Kosova'ya cumhuriyetlerin sahip oldukları haklara yakın bir özerklik verilmesi Sırp'ların tepkisini çekmiş ve bu olay Sırbistan'ın parçalanma senaryosunun bir bölümü olarak kabul edilmiştir. Sırp devlet adamlarının bu dönemdeki etkisizliğini kilse doldurmaya çalışmıştır. Kosova'ya bu hakkın tanınmasını Sırp'ları rencide eden ve bölen bir hareket olarak değerlendiren kilise, halkı bu konuda mücadele etmeye teşvik etmiştir.

Tito'nun ölümünün ardından Milošević'in Yugoslavya'ya hakim olması Sırp'ların Kosova konusunda yaşadıkları üzüntü ve yenilmişlik psikolojisinin değişmesinde etkili olmuştur. Milošević'in ilk olarak Kosova'yı geri alacağını ifade etmesi ve 1990 yılında Kosova'nın özerkliğini kaldırarak Sırbistan'a bağlaması Büyük Sırbistan hayallerinin tekrar canlanıyor yorumlarının yapılmasına neden olmuştur.

Ama özellikle Milošević'in Yugoslavya'yı dağılma sürecine sokmasından sonra Büyük Sırbistan hayalleri de yara almış ve hatta imkansız olarak yorumlanmaya başlamıştır. Yugoslavya'nın parçalanması Büyük Sırbistan'ın da parçalanması anlamını taşıdığı için asırlardır canlı tutulan hayaller yıkılmaya başlamıştır.

Kosova'da Sırp olmayan halka karşı uygulanan baskıcı rejim, Arnavutların Sırbistan'dan ayrılıp bağımsızlık istemelerine neden olmuştur. Yaşanan iç savaşın ardından Kosova, Sırbistan'ın denetimi altından çıkarılıp, manda yönetimi altına verilmiştir. Yıllarca süren Priştine ile Belgrad arasındaki görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Kosova uluslar arası toplumun denetimi altında bağımsız bir devlet olmuş ve Sırbistan'ın hukuki denetimi altından çıkmıştır. Kosova'nın bağımsızlığını

kazanmasıyla Büyük Sırbistan hayalinin sadece bir hayal olarak kalmaya mahkum olduğu ortaya çıkmıştır.

3.1.5. Seçim Malzemesi Kosova

Kosova'nın Sırbistan açısından taşıdığı önemi ve anlamı yukarıdaki bölümlerde açıklamaya çalıştık. Kosova'nın Sırp milli bilinci ve tarihindeki rolünün tartışılmaz olduğuna da değindik. Bu alt başlık altında Kosova'nın nasıl siyasiler tarafından bir seçim malzemesi olarak kullanıldığını incelemeye çalışacağım.

Slobodan Milošević'in Kosova politikasıyla milliyetçi söylemin zirveye ulaşmasından sonra devlet politikasının merkezine oturan Kosova, seçim meydanlarında da en çok üzerinde durulan konuların başında yer almıştır. Kosova'yı mitleştirmeyi başaran ve bunu seçim kampanyalarına da yansıtan Milošević, NATO müdahalesine kadar yapılan bütün seçimlerde bunun meyvelerini toplamayı başarmıştır. Ama müdahale sonrasında Kosova'nın hukuksal olmasa bile filen Sırbistan'ın kontrolünden çıkarılmasının ve ülkenin bombardıman altında kalınmasının faturasını da Milošević yine sandık başında ödemiştir.

Milošević sonrası dönemde de Sırp partileri seçim kampanyalarının kompozisyonlarının başına Kosova sorununu ve Kosovalı Sırları yerleştirmişlerdir. Siyasiler, Kosova'nın bir Sırp gerçeği olduğuna dikkat çektikleri gibi Kosova'yı ve Kosovalı Sırları koruma sözüyle halktan oy istemişlerdir. Sırbistan'da yapılan yerel ve genel seçimler için Kosova'da da sandıkların kurulması siyasilerin Kosova'ya daha çok odaklanmalarına neden olmuştur.

11 Mayıs 2007'de yapılan cumhurbaşkanlık seçimlerinde de Kosova temel meseledir. Seçim gününde ve aslında tüm kampanya döneminde cumhurbaşkanı adaylarının kalbinin Kosova ile attığını söyleyebiliriz. Bütün cumhurbaşkanı adayları seçim kampanyalarında sürekli Kosova'ya vurgu yapmışlardır. Böylece, hem milliyetçilik söyleminde yaralanıp halktan oy

istemişler hem de Kosova'ya sahip çıktıkları görüntüsünü vererek Kosovalı Sırp'ların da oylarını almayı hedeflemişlerdir. Özellikle aşırı milliyetçi cumhurbaşkanı adayı Tomislav Nikolić'in Kosova'nın bağımsız olma olasılığı üzerinde durarak, batı tarafından desteklenen liberal demokrat Boris Tadić'e karşı karalama politikası başlatmıştır. Radikal parti seçim hazırlıkları çerçevesinde, kampanyalarını Kosova'ya da taşımıştır.

3.2. KOSOVA'YA YÖNELİK MİLLİ POLİTİKALAR

Sırp'lar açısından Kosova'nın özel bir durum teşkil ettiğini yukarıda ayrıntılı bir şekilde ele aldık. Burada ise Sırp'ların Kosova'yı ellerinde tutmak için ne gibi politikalar izlediklerini ve bu politikaların aslında nasıl Kosova'yı kaybetmelerine neden olduğunu irdedeleyeceğiz.

3.2.1. Slavlaştırma Politikaları

Sırp'ların Güney Sırbistan'ın etnik yapısını Slavlaştırmak yani Sırplaştırmak için uygulamayı düşündükleri iskan politikasının ilk adımları I. Dünya Savaşı'ndan önce atılmıştır. Arnavutların yoğun halde yaşadığı Kosova'ya, çoğunluğu Slav olan pek çok göçmen yerleştirilmiştir. Ancak I. Dünya Savaşı'nın çıkması bu kanunun istenildiği şekilde uygulanmasını engellemiştir.²¹⁰

Slav kolonizasyonundan sorumlu olan tarım komisyonu başkanı Đordje Krstić, bu programı insancıl olmayan bir şekilde yürütmüştür. Ağırlıklı olarak Yugoslavya Devleti'nin güney bölgelerini kapsayan reform politikasının iki temel amacı vardır. Bunlar, Makedon ve Arnavut nüfusunun millileşmesini engellemek ve bu bölgelerde yaşayan yerli halk ile yeni gelen halk arasında

²¹⁰ Noel Malcolm, “Kosova Balkanları Anlamak İçin”, Özden Arıkan (Çev.), İstanbul, Sabah Kitapları, 1998, s.45-48

bir uğurum yaratmaktır..²¹¹ Sırp lar bu yolla kendi sosyal, ekonomik ve siyasi konumlarını koruyacaklarını ümit etmişlerdir.

3.2.2. İskan Politikaları

Slav iskan politikası, 1918’de bölgenin Sırp lar tarafından yeniden işgal edilmesinden sonra ve Yugoslavya Krallığı döneminde daha ciddi şekilde uygulanmıştır. 2 Eylül 1920’de Yugoslavya Krallığı kolonist devletlere mali destekte bulunulmasına ilişkin bir kanun çıkartmıştır.²¹² Bu amaçla arka arkaya çıkartılan bir dizi kolonizasyon kanunu ile çok sayıda Sırp ve Karadağlı aile bölgeye yerleştirilerek bunlara Arnavutlardan daha iyi yaşam şartları sağlanmıştır. SHS krallığı kurulduktan üç ay sonra 23 Şubat 1919’da Agrar Reformu uygulamak için önceki hükümler başlıklı yasa kabul edilmiştir.

Kosova’da Agrar Reformu’nun gerçekleştirilmesinin sorumlusu Sretem Vukičević, 26 Ağustos 1919’da olayı şu şekilde açıklamıştır: “Slav ulusuna toprak verilmesi üç yönden gerçekleşecektir. İlk olarak iskan siyaseti, Sancak ve Makedonya’nın orman ve vadi bölgelerinde hayata geçirilecektir. İkincisi ise, Karadağlar Dukacin, Drenica ve Kosova’ya ve üçüncüsü Hersek’ten ve Dalmaçya’dan Kosova’ya yerleştirilecektir.”²¹³

Slav göçmenlerin yerleştirileceği yeni köyler, stratejik bir yaklaşımla başlıca haberleşme yolları üzerinde toplanmış ve Arnavutluk’a bitişik hassas sınır bölgesinde böyle yerleşim yerleri kurulmaya çalışılmıştır. İskan politikasını güçlendirmek amacıyla çıkarılan ve “Toprak Reformu” adı altında gerçekleştirilen uygulamalarla da Arnavutlar sahip oldukları toprakları Sırp ve Karadağlılara bırakmaya zorlanmışlardır.²¹⁴ İki savaş arası dönemde

²¹¹ Ali Hadri, “Gjakova në Levizjen Nacional Çlirimtare”, Prishtinë, Rilindija, 1974, s.102

²¹² Malcolm, a.g.e., s.77

²¹³ **Jugoslovenski Arhiv**, Agrarna reforma 96 kutija, Knj.1 – 5, Belgrat Ulusal Kütüphanesi, Sreten Vukičević tarafından Belgrat Agrar reformu bakanlığına 26 Ağustos 1919’da göndermiş olduğu raporu.

²¹⁴ Verli Marengelen, “E verteta mbi Kosovën dhe Shqiptaret ne Jugoslavi, Reforma Argare Kolonizuese në Kosovë tjera Shqiptarë në Jugoslavi pas luftës së pare boterorë” Tiran, Akademia e Shkencave e RPS te Shqiperise, 1990, s.274 - 290, s.105

Yugoslav Krallığına uygulanan bu politikalar sonucu bölgedeki Slavların oranı dörtte birden dörtte üçe çıkmıştır.

Sırp yönetiminin baskısı altında bunalan Arnavut halkının bölgeyi terk etme girişimleri iskan politikasını kolaylaştırmıştır. Arnavutlar bu dönemde sadece Türkiye'ye değil Arnavutluk'a da göç etmişlerdir. Arnavutluk'a yönelik göçler I. Dünya savaşı ve SHS Krallığının kurulmasından sonra gerçekleşmiştir. Arnavutluk'a göç etmek zorunda kalan Kosovalı Arnavutlar, ülkenin farklı bölgelerine yerleşerek hayatlarını kurtarmayı başarmışlardır. Osmanlı-Rus Savaşı'nda (1878 yılında) itibaren başlan bu göçler, farklı dönemlerde de devam etmiştir.²¹⁵

Sonuçta uygulanan ayrımcı politikalarla bölgede yaşam şartları zorlaşan Arnavutların bir kısmı kendi istekleriyle bir kısmı da zorla Kosova'dan uzaklaşmak zorunda kalmışlardır. İki savaş arası dönemde yaklaşık 40.000 Ortodoks Slav köylü (çoğu Sırp ve Karadağlı) Kosova'ya taşınırken, yarım milyondan fazla etnik Arnavut göç etmek zorunda bırakılmıştır. Yeni gelen halk daha iyi topraklara ve birtakım farklı yetkilere sahip olmuştur. Böylece Kosova'da, küçük ve görece daha yüksek refaha sahip Sırp / Karadağ topluluğu ve durumları aynı ölçüde iyi olmayan bir Arnavut kitlesi olmak üzere iki ayrı topluluk yaşamaya başlamıştır.

Arnavutları topluca ülkeden atma planıyla hareket eden Yugoslav hükümeti 1933'ten itibaren Türk hükümeti ile çok sayıda Müslüman Arnavut'un Türkiye'ye gönderilmesi konusunda görüşmelerde bulunmuştur. Pek çok öneri ve tartışmadan sonra anlaşmaya varılmıştır.²¹⁶

Arnavutların eğitim hakkı ellerinden alınmış ve Sırpça – Hırvatça Kosova'nın resmi dili olarak kabul edilmiştir. Bütün bu olumsuzluklarla savaşmak durumunda kalan Arnavutlar tüm bu yaşananlardan yoğun biçimde etkilenmişlerdir.

Sırpların uyguladıkları baskı politikasının Arnavutları bölgeden uzaklaştırmaya zorladığını kabul etmekle beraber onların asimile edildiklerini

²¹⁵ Mr. Hamdi Fazliu: “**Migrimi e populsise Shqiptare ne Shqiperi deri ne pril te vitit 1939**”, Pristine Üniversitesi yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Pristine, 2000, s.178

²¹⁶ Malcolm, a.g.e., s.109

söylemek güçtür. Çünkü etnik, dinsel, dilsel ve kültürel anlamda tamamen Sırp toplumundan farklı olan Arnavut nüfusu Balkanlar'da giderek çoğalmış ve Sırlara karşı duyulan nefretin sonucu ortaya çıkan Arnavut milliyetçiliği de güçlenmiştir.

3.2.2.1. İvo Andrić ve göç politikası

Sırpların yaşadıkları bölgelerde başat olmaları için en iyi çözüm yolunun Müslüman halkı sindirmek ya da yok etmek olduğu tartışılmaya başlanmıştır. Saf Sırp neslinin yeniden yaratılması için bölgenin Sırlardan oluşmasını savunanların başında ünlü Sırp yazar İvo Andrić gelmektedir. Andrić eserlerinde sürekli Osmanlı ve Müslümanların bölgede Sırlara karşı haksızlık yaptıklarına işaret ederek, Müslüman halka karşı bir yok etme politikasının öncülüğünü yapmıştır. Siyasi projesinde Balkanlarda barış ve huzurun sağlanamamasının nedenini Arnavutluk'un 1913 yılı Londra Konferansı kararlara saygılı davranmamasına bağlayan İvo Andrić, bu yanlışın düzeltilmesi için devlet yönetimini göreve davet etmiştir. Bu eseri 1939 yılında kaleme alan Andrić, "Arnavutların Türkiye'ye göç ettirilmeleri ile ilgili de şunları yazmaktadır: "Arnavutların sistematik şekilde göç etmeleri, Arnavutluk'un parçalanması ile gerçekleşebilir. Çünkü bunu önleyecek bir güç ve eylem de olmayacaktır. Arnavutluk'un bir merkez olmaması, Kosova'da Arnavutların asimile olmasına yardımcı olacaktır."²¹⁷

3.2.2.2. 37 Memorandumu ve Čubrilović

Andrić'in savunduğu göç politikasını destekler bir gelişme de Belgrad'ta 1937 yılında "Sırp Kültür Kulübü"nde hükümet temsilcileri, askeri yetkililer ve

²¹⁷ Branko Krizman, "Elaborat Dr. Iva Andrića o Albaniju 1939 godine" ČSP yayınları 1977 s.83

bilim adamlarının Arnavut sorunu üzerine bazı müzakereler yaptıkları toplantıda meydana gelmiştir. Arnavutluk Komünist partisi MK Genel Sekreteri Enver Hoca, Sırp Kültür kulübü çalışmalarını “Sırp gerici burjuvazinin kara kuruluşu” olarak nitelendirmiştir.²¹⁸

Sırp tarihçisi ve Vaso Čubrilović, 1937 yılında hükümete verdiği bir memorandumda Arnavut sorununun çözümü için Müslüman Arnavutların zorla göç ettirilmelerini önermiştir. Söz konusu memorandumda Čubrilović, hükümetin Yugoslavya’nın kanlı Balkan toprakları üzerinde bulunduğunu unuttuğunu ve Kosova sorununu iskan gibi hızlı sonuç vermeyen, batılı yöntemlerle çözmeye çalıştığını ve çözümün ancak Arnavutların kitle halinde göç ettirilmeleriyle sağlanabileceğini öne sürmektedir.²¹⁹ Ona göre, Müslüman din adamları ve Arnavut ileri gelenleri para ya da tehditle göçe ikna edilmeli, başarılı olunamaması halinde ise polis terörüne başvurulmalıydı.

Avusturya Macaristan veliahdı Ferdinand’ın öldürülmesine de karışan Vasa Čubrilović, komünist Yugoslavya hükümetinde ormancılık bakanı görevine seçilmesinden sonra da Sırp kültür kulübünde Arnavutların göç etmeleri ile sunduğu görüşlerini, II. Dünya Savaşı sonlarına doğru da sürdürmüştür. Čubrilović, yine milli azınlıkların sorunlarını çözülmesi ile ilgili Sırp Kültür Kulübüne göndermiş olduğu rapora yakın içerikli bir raporu Tito’ya 3 Kasım 1944 tarihinde göndermiştir.²²⁰

Sırp memorandumunda ortaya konulan amaç, Kosova bölgesine bir yandan diğer Slav nüfusun iskanını sağlamak diğer yandan da Arnavutları, Türkleri ve bölgedeki diğer Müslüman unsurları Türkiye ve Arnavutluk’a göç etmeye zorlamaktı. Čubrilović’e göre “Almanya’nın on binlerce Yahudi’yi sürebildiği bir devirde birkaç yüz bin Arnavut’un yer değiştirmesi ile dünya savaşı çıkacak değildi”. Memorandumda söz konusu göçün gerçekleşmesi için çeşitli yöntemler kullanılması öneriliyordu. Bu topraklardaki Arnavut, Türk

²¹⁸ Enver Hoxha, *Titistet – Shenime historike*, Tiran, Akademia 1982, s.9

²¹⁹ Aydın Babuna, BABUNA, “Kosova Sorunu Üzerine”, (Erişim), <http://www.foreignpolicy.org.tr>, 4 Ocak 2009

²²⁰ Daha detaylı bilgi için Vasa Čubrilović: *Problemi Pakicave në Jugoslavi e Re*, Priştine Ulusal Kütüphanesi, A-VIII-561 kodlu rapor

ve diğer Müslüman topluluklar Türkiye topraklarının güzelliğini, oradaki refah, düşük vergi oranları gibi göç etmeyi cazip kılacak unsurlara inandırılmalıydı. Bundan başka, bölgeye yerleştirilenlerin çoğunlukla Karadağlılar olması gerekmektedir. Çünkü kibirli ve acımasız olan Karadağlılar bu tarz davranışları ile Arnavutları, Türkleri ve diğer Müslüman toplulukları bölgeden uzaklaştırabileceklerdi. Bu sebeple de Karadağlılar ile aralarında arasındaki sürtüşmelerin teşvik edilmesi gerekmekte idi. Yine bölgeye yerleştirilmesi düşünülen diğer bir Slav milleti olan Makedonlar da bugün yoksun kaldıkları Sırp anayurdundan gerçek etnik desteği aldıklarında Sırplarla birlikte hareket edeceklerdi.²²¹

Tüm bu gelişmeler neticesinde, çok sayıda Arnavut Kosova'yı terk etmek durumunda bırakılmıştır. Göç etmeyi kabul etmeyenler de katı bir şekilde cezalandırılmış ve öldürülmüştür. Kosova'da en büyük terör eylemleri Çentik Komutan Ranković zamanında cereyan etmiştir. Ranković'in Kosova'da gerçekleştirdiği zulümler Sırp basını tarafından da eleştirilmiştir.

Sırplastırma politikası çerçevesinde izlenen bu politikanın tam anlamıyla başarı ile sonuçlanmış olduğunu söyleyemeyiz. I. Dünya Savaşı'ndan sonra izlenen iskan politikasıyla çok sayıda insanın zorla göçe zorlanmakla beraber Kosova'daki nüfus yapısı Sırp lehine değişmemiştir.

Sırp aydınları tarafından hazırlanan göç raporlarına rağmen Kosova'da yaşayan Müslüman nüfusun Türkiye Cumhuriyetine göç ettirilmesi için pratikte de somut adımlar atılmıştır. 1938 yılını yaz aylarında İstanbul'da Türkiye Cumhuriyeti ve Yugoslav Krallığı arasında Müslüman nüfusunun Türkiye'ye göç etmesi ile ilgili de bir anlaşma imzalanmıştır.²²²

Yönetime Milošević'in geçmesinden sonra Tito döneminde askıya alınan bu iskan ve Sırplastırma politikaları tekrar gündeme gelmiş ve Kosova'da uygulanmaya başlanmıştır.

²²¹ Güner Ureya, **Kosova'da Sırp Hakimiyeti Döneminde Azınlıklar Üzerindeki İnsan Hakları İhlalleri ve Bugüne Yansımaları**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara, 2005, s.11

²²² H. Bajrami. **Konventa Jugoslave Turke e vitit 1938 për shpernguljën e Shqiptarve: Gjurime Albanologjike**, Prishtine 1983, s.265-275

3.2.3. Devlet Terörü

XX. yüzyıldaki Kosova tarihi, Müslümanlara yönelik acımasız katliamlarla başlamıştır. Troçki bu durumu şöyle özetliyor: “Sırp, etnografik istatistiklerde kendi işlerine gelmeyen verileri düzeltme yönünde ulusal bir çabayla, tamamen sistemli bir şekilde Müslüman nüfusu yok etmektedirler”.²²³ Bu dönemde Sırp, izlediği politikalardan biri de Karadağlıların desteği ile Müslümanlarla Katolikleri sistemli bir şekilde Sırp yapmaktır. Sadece İpek bölgesinde 2.000 Müslüman ailesi din değiştirilmiş, buna direnenler ise işkence görmüş ya da kurşuna dizilmişlerdir.²²⁴

Arnavutlara karşı yürütülen sert tutumun arkasında YKP'nin Tito'dan sonra gelen ve partinin içişlerinden sorumlu sekreteri aşırı Sırp milliyetçisi Aleksandar Ranković vardı. Kosova'da 1955-56 tarihlerinde özerklik talebiyle Arnavut milliyetçilerinin başlattığı kitlesel gösterilere sahne olmuştur. Bu gösteriler Ranković tarafından sert bir devlet terörü ile bastırılmıştır. Aynı tarihlerde 100 kadar Arnavut aydın öldürüldüğü de bilinmektedir.²²⁵

Uprava Drzavne Bezbednosti (Devlet Güvenlik İdaresi) örgütü de Ranković kontrolünde hareket etmekte idi. Ranković'in baskıcı politikaları neticesinde, çok sayıda Kosovalı Müslüman, Türkiye'ye göç etmenin yollarını aramıştır. Bu dönemde, polis tarafından evlere baskınlar yapılmış, insanlar suçsuz yere işkenceden geçirilmiştir. Bu olaylar bir bakıma, Čubrilović politikalarının komünist versiyonudur. Tito rejiminin böyle bir duruma uzun süre sessiz kalması ise, “acaba böyle bir şey gizliden gizliye arzulanıyor mu” sorusunu akıllara getirmiştir. 1980'lerde yükselen Sırp milliyetçiliğinin Ranković'i bir milli kahraman olarak sunması, söz konusu kişinin “Kosova'yı Müslümanlardan arındırma politikalarına” verilen önemin göstergesidir.

Aleksandar Ranković, Kosova'da Arnavut ve diğer Müslüman halklara karşı uyguladığı teröre rağmen Arnavutların eğitimlerini sürdürmelerinde

²²³ Malcom a.g.e., s.331

²²⁴ Ureya a.g.e., s.8

²²⁵ Tanıl Bora, **Milliyetçiğin Provokasyonu**, İstanbul, Birikim yayınları 1995, s.83

onlara büyük destek verdiklerini savunmaktadır. Krallık Yugoslavya'sında ezilmiş ve insanlık dışı muamelelere tabi tutulmuş olan Arnavutlar'ın bu dönemde özgür siyasi, kültürel haklara sahip olduklarını ileri süren Ranković, "Kurtuluştan sonra onlara 453 ilkokul, 23 alt ve 3 üst lise kuruldu. Bu okullarda 64.000 öğrenci ana dilinde mezun oldu. 106.000 Şiptar (aşağılık Arnavut) da okuma ve yazmayı öğrenmiştir" şeklinde açıklamaktadır.²²⁶

Özellikle Ranković döneminde yaşanan Arnavut karşıtı politikalar döneme damgasını vurmuştur. Ranković'in uyguladığı zulüm 1960'lı yıllarda alenileşmiştir. Bu yıllarda Yugoslav basını bile Ranković'in zalimliklerine yer vermiştir. Sırp milliyetçiliğinin bayrağı haline gelen Ranković ülkesindeki aşırı milliyetçiliğin ve ırkçılığın temellerini atmış, diğer milletlerin de korkulu rüyası olmuştur. Ülkedeki etkinliğini Tito'nun telefonlarını dinlemeye kadar vardırان Ranković en sonunda Tito tarafından 1966 yılında mevcut kadrosu ile birlikte kesin bir biçimde tasfiye etmiştir.²²⁷

Tito'nun ölümü ardından Milošević önderliğinde geliştirilen yeni milliyetçi-baskıcı rejim Kosova'ya tekrar devlet terörünün gelmesine neden olmuştur. Kosova'yla yönelik politikası ile siyaset sahnesinde öne çıkan Milošević, yeni milliyetçi siyasetinin deneme tahtası olarak da Kosova'yı kullanmıştır. 1974 Anayasasıyla Kosova'ya verilen hakları kaldıran Milošević, bundan sonra da Kosova'da tam bir Sırp devlet terörünü başlatmıştır. Kosova'da sistematik bir şekilde üst düzey Arnavut yetkilileri iş yerlerinden uzaklaştırılması, yerlerine Kosova ve Kosova dışından getirilen mülteci Sırp ları yerleştirilmesi bu devlet terörünün ilk tezahürleridirler. Bunu takiben Kosova'da kullanılan dillere de el atan yeni rejim, Kiril harşerini kullanıma sokarak, millileştirme adı altında yeni bir projeyi devreye sokmuştur. Milošević tarafından kreative edilen bu yeni sisteme boyun eğmeyi kabul etmeyen Arnavutlar bundan sonra devlet içinde kendi enstitülerini kurarak bir "kendilerine yetme politikası" izlemeye başlamışlardır.

²²⁶ Aleksandar Ranković, "Izabrani Govori i Članci" Beograd, Književnost, 1951, s.184

²²⁷ Osman Karatay, "Kosova Kanlı Ova", İstanbul, İz yayıncılık, 1997 s.95

Milošević önderliğindeki yeni rejim bu hareketin ardından Kosova'nın gerçek ve tek yöneticileri halmış ve halka karşı büyük bir baskı rejimini hayata geçirmek için harekete geçmiştir.

Özerkliğin kaldırılmasından Haziran 1999'a kadar, insan hakları bağlamında Kosova'da tarihinin en karanlık dönemlerinden biri yaşanmıştır. Bir taraftan Kosova üzerinde hakimiyet kurmaya çalışan Belgrad yönetimi, diğer taraftan da eski Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti'nin dağılması süreci, insan hakları konusunda ciddi ihlallerin meydana gelmesine vesile olmuştur. Marc Weller durumu şöyle özetliyor: "Kosovalı Arnavutlar, statü olarak "milliyet" iken, birden çoğunluk oldukları eyalette azınlık konumuna düşürülmüştür".²²⁸

Sırbistan'da aslında, daha Milošević iktidara gelmeden Kosova üzerindeki operasyonlarını destekler nitelikte birçok çalışma yapılıyordu. Dejan Lučić imzalı *Arnavut Mafyasının Sırları* isimli kitap da buna çok iyi bir örneğini teşkil etmektedir. Sırbistan gizli servisi UDB'nin Kosova eski Şefi Gojko Medenica'nın danışmanlığını yaptığı kitapta, bu eserin Sırbistan İçişleri Sekreterliği (SUP) için iyi bir kaynak olduğu ve eyleme çağrı niteliği taşıdığı belirtilmektedir.²²⁹ Söz konusu kitapta, Kosovalı Arnavutların önde gelenleri açık bir şekilde hedef gösterilmekte ve Sırp Polisine nefret duyguları aşılanmaktadır.

Rejimin baskısı, halkın sabrını taşırmış ve sonuçta organize küçük gruplar, şiddet uygulayan Sırp polisine yönelik saldırılar düzenlemeye başlamışlardır. Sırp polis devriyelerine düzenlenen saldırılar sivil halka yönelik baskıların da artmasına neden olmuştur. Sırp polisi, düzenlediği baskınlarla aslında, Arnavut halkına, düzenlenen her terör saldırısı veya tahrik karşısında kendilerinin Arnavut olarak bireysel ve kolektif sorumluluk taşıdıkları mesajını vermeyi amaçlıyordu.²³⁰

²²⁸ Ureya a.g.e., s.64

²²⁹ Dejan Lučić, "Tajne Albanske Mafije", Beograd, Kosmos, 1996, s.92

²³⁰ Ureya a.g.e., s.61

3.2.4. Paramiliter Örgütler ve Terör Eylemleri

Sırbistan özellikle Milošević'in yönetiminde etkili olmaya başlamasından sonra Kosova'da polis ve asker güçlerinin yanı sıra paramiliter güçleri de kullanmıştır. Seferberlik çağrısına uyan paramiliterler, devlet tarafından silahlandırılarak bölgeye taşınmıştır. Sırbistan'da savaşın başlangıç aşamasında Ordu birlikleri kenarda tutularak, saldırılar Özel Polis Birlikleri tarafından düzenlenmiştir. Ancak birçok örnek, paramiliterlerin de operasyonlarda kullanıldığını göstermektedir.

Milošević'in Lahey'daki Eski Yugoslavya Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi'ndeki yargı sürecini takip eden Sırp Hukukçu Srđa Popović, Danas Gazetesi'nin 29 Kasım 2003 tarihli sayısına verdiği özel demeçte, Milošević'in, Yugoslavya Halk Ordusu (JNA) ve Sırbistan Polisi üzerinden, kendisini silahlandırıp, mali kaynak sağladığı Bosna Sırp Cumhuriyeti Ordusu ve paramiliter güçleri kontrol altına aldığı hususunun artık kesinlik kazandığını belirtmektedir.²³¹

En büyük paramiliter güç olan "Arkan'ın Kaplanları" adlı yapının komutanı Zeljko Raznjatović Arkan'ın talimatı üzerine birçok kişi tanıdıkları ve akrabaları vasıtası ile paramiliter güçlere katılmıştır. Yine bu dönemde bazı kişilerin paramiliter güçlere katılmak şartıyla cezaevlerinden salıverildikleri iddialarını bulunmaktadır.²³²

Bu paramiliter güçler özellikle Kosova savaşının patlak vermesinden sonra Kosova'da işlenen savaş suçlarının birinci derecede suçlusu olmalarının yanı sıra Avrupa kıtasının 2. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşadığı en büyük göç dalgasının da baş mimarlarıdır.

²³¹ Ureya **a.g.e.**, s.73

²³² Humanitarni Fond za Ljudska Prava u Srbiji (HLC) **Kako Vidjeno Tako Receno II deo**, 1999, HLC, Beograd

3.3. KOSOVA SORUNU VE SİRP MÜCADELESİ

Kosova tarih boyunca sürekli bir sorun teşkil etmekle beraber özellikle son dönemlerde bölge Sırp ve Arnavutların çatışma alanı olmuştur. Kosova sorunu tarih içinde, aynı toprak parçası üzerinde Sırp ile Arnavutların üstünlük ve hakimiyet elde etme çabaları çerçevesinde şekillenmiştir. Bu yüzden, tarihteki Sırp-Arnavut ilişkilerinde soğukluk, şüphe, önyargılar ve nefret egemen olmuştur. Nefretin dozu, siyasetçiler ve ideolojiler tarafından sistematik bir şekilde tırmanışa sürüklenmiştir. Bundan dolayı Kosova tarih içinde baskılara, şiddete, isyanlara, sürgüne ve göçlere sahne olmuştur.

Kosova üzerindeki çatışmalar, çok eskilere uzanmaktadır. Arnavutlar, kendilerini, Romalılar bu topraklara ayak basmadan önce Balkanlar'da yaşayan İilir kavminin ardılları olarak tanımlarken, Sırlar, Kosova'yı eski Sırbistan'ın toprağı ve "Sırp kültürünün beşiğı" olarak görmektedirler. Bazı çevreler, bugün Kosova konusundaki çatışmalarını, Sırların kendi efsaneleri olarak gösterdikleri II. Kosova Meydan Muhaberesi ile ilişkilendirmeye çalışmaktadırlar. İlginçtir ki bu mit, zaman içerisinde kurumsallaşarak, XIX. yüzyıl Sırp ulusal programının bir parçasına dönüşmüştür.²³³

Atalarının bölgeye ilk yerleşenler olması gerekçesiyle, Arnavutlar Kosova'yı kendi tarihi hakları olarak görmektedirler. Bunun dışında modern Arnavut milliyetçiliğinin temelleri 1878'de Kosova'nın Prizren şehrinde atılmıştır. Bu yüzden de Arnavutlar Kosova'ya kutsal gözüyle bakmaktadırlar.²³⁴

Bazı sosyal bilimciler, Sırp-Arnavut çatışmasının sadece 120 yıl öncesine dayandığını iddia etmektedirler. Vojin Joksimović, Sırp-Arnavut çatışmasının, Ortadoğı'daki İsrail-Filistin çatışması kadar karmaşık olduğu görüşündedir. Joksimović, Sırbistan'ın resmi ve uluslar arası olarak tanındığı

²³³ Miranda Vickers, "Between Serb and Albanian" A History of Kosovo, London, Hurst Company yayınları 2001, s.109

²³⁴ Emir Türkoğlu, "Seçimlerin Ardından Yugoslavya'da Demokrasi, Balkanlarda İstikrar Umudu", Stratejik Analiz I, 6, Ekim 2000

1878 Berlin Konferansı'ndan bu yana Sırp-Arnavut çatışmasının daha aktif bir hal aldığını belirtmektedir.²³⁵

Kosova'yı bir sorun haline getiren 1974 Anayasası'nın bu bağlamda ele alınması gerekmektedir.

3.3.1. Yugoslavya Döneminde Kosova

Kosova, 1974 Anayasası ile Yugoslavya'yı oluşturan altı cumhuriyetin yanında Voyvodina ile birlikte iki özerk bölgeden birini oluşturmuştur. Kosova ve Voyvodina'ya cumhuriyet statüsü verilmemesinin nedeni bu iki bölgede çoğunluğu oluşturan Arnavut ve Macarların, Yugoslavya dışında kendi anavatanlarına sahip olmalarıdır. Bu iki özerk bölge cumhuriyetlerin sahip olduğu bütün haklara (kendi hakkını tayin etme hakkı hariç) sahip olmuşlardır. Aynı anayasa ile Kosova'ya kendi meclisini oluşturma, kendi yöneticilerini seçme hakkı da verilmiştir.

Kosova'nın yeni anayasa ile yetkilerin genişletilmesini Sırlar büyük tepki ile karşılamışlardır. Yeni anayasa ile Sırbistan Kosova ve Voyvodina ayrılmış, Sırbistan'ın bu iki bölgeye müdahalesi sorunu ortadan kaldırılmıştır. Kosova'da yaşayan Sırlar, bu olay ardından Kosova'daki ağır ekonomi durumu gerekçe göstererek burayı terk etmişlerdir. Sırp milliyetçileri ise bu göçlerin Arnavut milliyetçilerinin baskısı yüzünden olduğunu iddia etmişlerdir. Sırp milliyetçileri Kosova'ya anayasayla verilen yetkileri Kosova'nın Sırbistan'da ayrılması olarak değerlendirmişlerdir. Bu noktadan sonra Kosova'nın yeniden Sırbistan'a bağlı bir özerk bölge olması yönünde yoğun mücadele içinde olmuşlardır.

Tito'nun hayatı boyunca Kosova kendi kararlarını kendi almış ve bu sayede de halk tam bir birlik içinde yaşamıştır. Tito'nun ölümü ile Yugoslavya içinde esen "birlik beraberlik" şarkıları yerini cumhuriyetler arasında çatlak seslere bırakmıştır. 1980'lerin sonlarına girilirken Sırp Milliyetçiliğin yeniden

²³⁵ Vojin Joksimovic, "Kosova Crisis, A study in Foreign Policy Mismanagment", Basil W.R. Jenkins (ed.). Los Angeles, Graphic Menagment Press, 1998, s.98-100

doğuşu olarak görülen Milošević'in Sırbistan'da yönetime gelmesi ve Sırpları büyük bir Sırbistan devleti içinde bir araya gelme hevesi Yugoslavya'nın parçalanmasında önemli bir yapı taşı oluşturmuş ve Kosova sorununda yeni bir dönemin başlanıcı olmuştur.

3.3.2. Milošević Dönemi ve Kosova

Sırbistan'da Slobodan Milošević'in siyasi sahnede ön plana çıkması ve uzun zamandan beri boş olan Sırp milliyetçiliği dümenine oturması diğer bölgeleri olduğu gibi Kosova'yı da yakından etkilemiştir. Sosyalist Yugoslavya'da halen milliyetçilikle suçlanmaktan korkan siyasilerin aksine Milošević, Sırp milliyetçiliğinin uyandırmış ve bu yönde kitleleri harekete geçirmekten çekinmemiştir. Milošević "Kosova'da hakkındaki görüşlerimizi bir politika olarak adlandıramayız; bu ülkenin milli sorunudur" demekteydi.²³⁶ Čolović ise, Milošević'in politikalarını "işçi halktan, Sırp halkına bir dönüş" olarak nitelemektedir.

Kosova'da Sırp halkına destek mitingine katılan Milošević'in, "polis bizi dövüyor" şeklindeki bir şikayete yönelik olarak "Sizi kimsenin dövmeye hakkı yoktur" demesi Kosova ve Yugoslavya'nın diğer bölgelerinde büyük yankı uyandırmıştır. Milliyetçi kesim tarafından desteklenen medya, Milošević'in bu yanıtını sürekli gündeme getirerek onun Kosovalı Sırpların koruyucusu olarak kamuoyuna tanıtmıştır. Bu söylemi ile Milošević, Kosovalı Sırpların kahramanı haline getirilmiş ve ülkenin Kosova konusundaki yeni politikası da belirlenmiştir. Siyasal ağırlığını 1988 yılında Voyvodina ve 1989'da Kosova yönetimlerine kendisine yakın isimleri getirmekte de kullanan Milošević, Mayıs 1989'da Sırbistan Devlet Başkanlığı'na seçilmeyi başarmıştır.

Kosova'da yaptığı bu çıkışın ardından Milošević, Sırbistan siyasi sahnesinde önemli bir kişilik olarak boy göstermeye başlamıştır. Çünkü hassas bir bölge ve konu olan Kosova'da bölge Sırplarının kesin desteğini arkasına aldığından

²³⁶ Mark Tompson, "Proizvodnja Rata: Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini" çev: Vera Vukelić, Beograd, Medija Centar-Free B92, 2000, s.133

emin olmuştu. Kosova bölgesindeki gelişmeler Yugoslavya'nın diğer cumhuriyetlerinde de dikkatle hatta endişeyle takip edilmiştir. Milošević, Kosova sorunu üzerine inşa etmeye çalıştığı iktidarını Sırpların, kendi deyimi ile "Milli Birlik" üzerine temellendirmiştir. Bu noktada Milošević, Sırplar arasında artık Tito'nun yerine geçebilecek tek lider olarak görülmekteydi.

3.3.2.1. Kosova'da Kıpırdamalar

Kosova'da artan ekonomik sıkıntılar, Sırpların özellikle kritik mevkileri nüfuslarıyla orantısız bir biçimde ellerinde tutması ve milliyetçi eğilimleri, ülkedeki genel yükselişi gibi nedenlerle Arnavut milliyetçiliğinde de 1980'lerin başından itibaren bir sıçrama yaşanmıştır. Bu kapsamdaki ilk protesto eylemleri Mart 1981'de Priştine'de başlamıştır. Bu olayları takiben özellikle Sırbistan'da, Kosova tarihiyle ilgili çalışmalar yoğunlaşmış ve Kosova'daki Sırpların Arnavutlar tarafından baskıya uğradığı tezi sıkça işlenmiştir. Doğum oranının Arnavutlara göre düşük olması ve ekonomik nedenlerle yaşanan göçler sonucunda Sırp nüfusun oranının yıllar içinde düşmesi, Sırplar arasında Kosova'nın Arnavutlar tarafından ele geçirildiği biçiminde bir kanı yaratmıştır.

Buna Ocak 1986'da Sırbistan Bilimler ve Sanatlar Akademisi tarafından hazırlanan memorandum da eklenince, Sırp devlet politikasının artık katılaşmasının sinyallerini verilemeye başlanmıştır. Bu memorandumda, 1974 Anayasasının Sırbistan'ı üçe parçaladığı, 1981'den beri Sırlara soykırım uygulandığı, son 20 yıldır 200.000 Sırp'ın bölgeden göç etmek zorunda kaldığı iddia edilmiş, Sırp halkının bütünlüğünün siyasetteki temel hareket noktası olması gerektiği vurgulanmıştır. Sırp milliyetçiliğinin 1980'lerdeki manifestosu olan memorandumda, 1990'lardaki saldırgan Sırp dış politikasını haber verir bir biçimde, Hırvatistan ve Bosna'daki Sırplar için özerk bölgelerin oluşturulmaması eleştirilmiştir.

Tüm bunlara Milošević'in söylemini geliştirmesi konusunda işine yarayacak başka bir olayla eklenmiştir. 3 Eylül 1987 tarihinde Sırbistan'ın merkezindeki Paraçin kentinde psikolojik bunalıma giren Aziz Kelmendi isimli bir Arnavut genci, askerliğini yaptığı kışlada sabahın erken saatlerinde 4 arkadaşını öldürmüştür. Ölenler arasında 2 Boşnak, bir Hırvat ve bir Sırp bulunmaktadır. Kelmendi, birkaç saat sonra kışlanın biraz ilerisinde ölü olarak bulunmuştur. Askeri yetkililerden yapılan açıklamada Kelmendi'nin intihar ettiği bildirilmiştir.²³⁷ Ölenlerin doğum yerlerinde yapılan cenaze törenleri sakin geçmiş ancak, Sırbistan'da on binlerce kişi toplanarak Kosova'daki Arnavut yönetimini protesto etmiş ve Sırp'ların "öldürülmemesini" istemiştir.

3.3.2.2. Milošević'in Kosova Ovasındaki Söylemi

Milošević'in Kosova Savaşı'nın 600. yılı sebebiyle 28 Haziran 1989'de Kosova Ovası'nda gerçekleştirdiği "Slav Toplumu" muhatap alan konuşmasını Kosova'yı bağımsızlığa taşıması beklenen sürecin başlangıcı olarak görebiliriz. Milošević gökten inen bir Mesih misali Kosova Ovası'na kalabalığın tam ortasına helikopterle inmiştir. Milošević, ovada 1 milyon Sırp'a yaptığı konuşmasında bütün Sırp'ları bir birlik altında toplama arzusunu dile getirirken, Sırp'ların Yugoslavya içinde başat grup olarak varlığını sürdürebilmesi için çalışacağı mesajını kitlelere duyurmuştur. Milošević'in o günkü söylemini şu şekilde özetlemek mümkündür: "Sırbistan'ın kalbinde, bu yerde, 600 yıl önce, o dönemin en büyük savaşlarından biri yaşandı. Tüm büyük olaylarda olduğu gibi bu konuda önemli sırları içinde barındırmaktadır. Kosova savaşını 600. yıldönümünde Sırbistan uzun dönemden sonra ulusumuz kendi devlet ve ruhsal benliğine kavuşmaya başarmıştır. Miloš'un önüne nasıl çıkacağız sorusuna bu gün yanıt vermek kolaydır. Tarih oyunu ve yaşamla Sırbistan bu yıl (1989'da) kendi devletini ve onurunu geri

²³⁷ Lora Silber, A. Litl, *Smrt Jugoslavije*, çev: Ljiljana Nikolić ve başk., Beograd, Rat i Mir, 1996, s.25

kazanmayı başarmıştır. Sırp halkının geleceği için tarihi ve sembolik büyük önem taşıyan bu olayın yıldönümünü bizlerin kutluyor olması paha biçilemez bir olgudur. Kosova’da bizi Osmanlı değil aramızda var olan anlaşmazlık yenmiştir. Osmanlı bizden güçlü değildi ama daha mutluydu. Biz bu yüzden aramızda milli bilince sahip olmadığımız için mağlup olduk. Ama birlik olsaydık bunu yaşamayacaktık” şeklinde hitap ederek, Sırp halkını birlik ve beraberliğe davet ederek, milliyetçi söylemin tekrar canlanmasına neden olmuştur.

Milošević’in bu söyleminden sonra Kosova eski itibarına kavuşarak, Sırp milli politikasının temeline oturmuştur. Milošević’in öncülüğünü yapacağı bu politika NATO müdahalesine dek Kosova’da teröre endekslenmiştir. Sırp milliyetçi söylemi zamanla tepkisini de beraberinde getirerek Arnavut milli bilincinin yeşermesine sebep olmuştur.

3.3.2.3. Özerkliğin Kaldırılması

Kosova ile siyasi sahnesinde öne çıkan Milošević, Sırbistan ve Yugoslavya’da varlığını güçlendirmeyi başardıktan sonra ülke çapında ağırlığını koymak için çaba harcamıştır. İlk etapta devlet kademelerine kendi yakın kurmaylarını geçirmekle işe başlayan Milošević, kendine karşı gelen ve muhalefet edenleri ise görevlerinden uzaklaştırmıştır. Ordu ve devlet yönetimini eline almasından sonra Kosova konusuyla da yakından ilgilenmeye başlayan Milošević, 1974 yılında Sırpların karşı çıkmalarına rağmen kabul edilen Anayasanın yürürlükten kaldırılması için harekete geçmiştir.

1988 yılının ikinci yarısında “büyük ve bütün Sırbistan” söylemleri yaygınlaşmaya başlamıştır. Yaz aylarında Nin dergisine verdiği bir demeçte Milošević “Sırbistan’ın öteden beri tek zayıf noktasının Birlik olduğunu” söylemektedir. 1988’in ikinci yarısından itibaren de kamuoyu ve propaganda

alışmaları hız kazanmıştır. 5 Ekim’de Voyvodina’da Milošević’in Kosova’dan yakından tanıdığı çalışma arkadaşı Solević, Voyvodina’da Kosovalı Sırları için miting düzenlemiştir. Mitingde Sırlar, Sırbistan’ın bütünlüğüne ilişkin sloganlar atarak ademi-merkeziyetiliğ getiren ve Kosova ile Voyvodina zerk Bölgelerine hareket serbestisi tanıyan 1974 Kosova Anayasası’nın iptal edilmesi istemlerini açıkça haykırmıştır. Göstericiler “Kosova, Sırbistan’a”; “Voyvodina Sırbistan’dır” gibi sloganlar atmıştır.²³⁸ Voyvodina yönetimi, bu mitingi engelleyememiş; Solević ise Voyvodina’daki yönetimle atışabilmek için elinden geleni yapmıştır. Kosovalı Sırların Voyvodina’da düzenlenen bu mitingine Voyvodinlı Sırlar da katılmıştır. Sırbistan’ın içindeki hesaplaşma kısmen de olsa tamamlanıp lke Milošević’in kontrolü veya en azından güdümü altına girdikten sonra sıra diğerk bölgelere gelmiştir.

25 Kasım 1988’de Kosova’nın özerkliğini ortadan kaldıracak olan yeni Sırbistan Anayasası’nın yapılabilmesi için anayasa değışikliğ gerçekleştirilmiştir. Bütün bu koşulları protesto etmek amacıyla Kosova’nın kuzeyindeki Trepa maden ocağında madenciler 20 şubat 1989 tarihinde açlık grevine başlamışlardır. Milošević, Arnavut lider Vlasi’den söz konusu grevin sona erdirilmesini istemiştir. Vlasi, madenciler ile görüştüğünü ve talepleri yerine getirilmedikçe grevden vazgeçmeyeceklerini açıklamıştır. Öte yandan on binlerce Sırp, Kosova için çeşitli mitinglerde, savaşmaya hazır olduklarını ve yönetimden silah talep ettiklerini dile getirmişlerdir. Gerginlik bu noktada zirveye ulaşmıştır. Milošević, federal parti politbrosuna söz konusu Anayasa değışikliklerinden kesinlikle vazgeçmeyeceğini ve partinin bu değışiklikleri kabul etmemesi halinde Sırbistan’ın gene istediğini yapacağını ve bunu yapmak için zaruri olarak gördüğü her yola, bu yolun yasal olup olmadığını dikkate almaksızın başvuracağını bildirmiştir.²³⁹

1988 yılı boyunca Parti tarafından örgütlenen, “Kosova Sırlarıyla dayanışma” gösteriler düzenlenmiştir. Milošević, bu gösterileri destekleyen konuşmalarında, “Sırbistan ya birleşecek, ya yok olacaktır!” şiarını ortaya

²³⁸ Muzbeg a.g.e., s.39

²³⁹ Silber ve Litl, a.g.e., s.41

atmaya başlamıştır. Belgrad basını Kosova gösterilerini (19. yüzyıldaki ve II. Dünya Savaşındaki bağımsızlık mücadelesinden sonra) “üçüncü Sırp ayaklanması” olarak tanımlamıştır. Federal Komünistler Birliği, bu gösteriler üzerine ilk kez, Sırbistan Komünist Birliği’ni ülkede yükselen şovenizme karşı uyarma gereğini duymuş ama önerilen uyarı reddedilmiştir.²⁴⁰

Kosova’da meydana gelen olayları meşrulaştırabilmek ve kamuoyu desteğine sahip olabilmek için Belgrad’ta 19 Kasım’da “mitingler mitingi” isimli geniş çaplı bir gösteri düzenlenmiştir. Milošević, Sırbistan’ın değişik kentlerinden otobüs seferleri düzenleyerek fabrikalardaki işçileri miting alanına yığmıştır. Bu aynı zamanda diğer cumhuriyetlere bir gözdağı vermek için de kullanılmıştır.²⁴¹

28 Mart 1989’da Arnavutların direnişlerine ve Yugoslavya’daki diğer cumhuriyetlerinin muhalefetine rağmen Sırbistan yeni Anayasası onaylamıştır. Artık Milošević Kosova ve Voyvodina’da devlet mekanizmasını hukuk dışı bir şekilde eline geçirmeyi başarabilecek güce kavuşmuştur. Öte yandan, Kosova’nın Sırbistan’ın denetimine tam olarak girmesi, Yugoslavya geneline yönelik Milošević politikaları bakımından önem taşımaktaydı. Zira Kosova, Sırp milliyetçiliğinin Yugoslavya’daki sisteme yönelik şüpheleri doğrultusunda, ülkenin Sloven ve Hırvat cumhuriyetleri liderliğinde parçalanmasını engellemek ve bunun yerine federasyonun yönetiminde Sırbistan’ı (ve tabii ki Milošević’i) belirleyici bir konuma getirebilmek için girişilen siyasal operasyonun önemli bir halkası olmuştur.

3.3.2.4. Kosova’nın Bağımsızlık İlanı

İlk icrasını 1990’da Kosova’nın özerkliğini kaldırmakla gerçekleştiren Milošević, attığı bu adımı doğal olarak değerlendirirken aslında Kosova’daki Arnavutlara gözdağı vermiştir. Bu hukuka aykırı olaydan sonra kararı

²⁴⁰ Bora, **a.g.e.**, s.118

²⁴¹ Muzbeg **a.g.e.**, s.40

protesto etmek için yüz binlerce insan sokaklara dökülmüştür. Milošević, tüm bu protestolara rağmen aldığı kararın arkasında durarak Kosova'yı açık anayasa ihlali ile Sırbistan'a bağlamıştır. Yeni anayasanın ardından 215 Arnavut aydın Kosova'nın özerkliğinin korunması için bir bildirge hazırlamışlardır. Ancak Sırp yönetim bu bildirgede imzası olanları tutuklatmıştır.²⁴²

Bu karardan sonra Kosovalı Arnavutlar, Kosova'daki kamu kurum ve kuruluşlarındaki çalışmalarından çekilerek, Kosova'da devlet içinde paralel yönetimler kurmuşlardır. Bu protesto uygulamasından sonra Sırlar ile Kosovalı Arnavutlar arasında tam anlamıyla bir mücadele başlamıştır. Kosovalı Arnavutlar ılımlı ve barışçıl liderleri İbrahim Rugova liderliğinde demokratik haklar çerçevesinde bir mücadele vermeye çalışmışlardır. Kosova'da 1989 yılında yapılan anayasa değişiklikleri ve Arnavut siyasi lider Azem Vllasi'nin tutuklanması ise gerginlik ve huzursuzluğun artmasına davetiye çıkarmıştır.²⁴³

1989 yılının sonlarında Kosova'da olağanüstü hal ilan edilmiştir. Priştine'deki olaylar ancak 1990 yılındaki olağanüstü hal uygulamaları neticesinde sona erdirilmiştir. Milošević, Sırlara, Kosova'daki nüfuslarının düşüşünü önlemek amacıyla söz konusu eyalete yoğun bir şekilde göç etmeleri için bir kampanya başlatmaları çağrısında bulunmuştur. Temmuz 1990'da Kosova Meclisi'nin feshedildiği gerekçesiyle Arnavutlar protesto gösterileri düzenlemişlerdir. Eylül 1990'da başlattıkları genel grev ise birçok kişinin işten kovulmasına yol açmıştır. Sırp Polisi ve güvenlik güçlerinin katılımıyla uygulanan olağanüstü hal 1992 yılında sona ermiştir.²⁴⁴

Kosova Meclisi'nin feshedildiği Haziran 1990'den hemen sonra 2 Temmuz 1990 tarihinde Kosovalı 180 milletvekilinden 114'ü bir araya gelerek eski Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti (YSFC) çerçevesinde Kosova Cumhuriyeti'ni ilan etmeye çalışmışlardır. Kosova özerk bölgesi milletvekillerinin meclis binasına girmelerine Sırp polisi izin vermezken,

²⁴² Karatay a.g.e., s. 106-107

²⁴³ Milenko Vučetić, "Vlasi" Zagreb, Centar za informacije i publicitet, 1990, s.198

²⁴⁴ Ureya a.g.e., s. 50

meclis önünde toplanan milletvekilleri de orada Kosova'nın bağımsızlık ilan kararını almışlardır.²⁴⁵

Sırbistan ve YSFC organları Kosovalı milletvekillerinin “Cumhuriyet” kararını yasadışı ilan etmiştir. Buna karşın Kosovalı milletvekillerinden 111'i tekrar 7 Eylül 1990 tarihinde Kosova'nın güneydoğusundaki Kaçanik kasabasında bir araya gelerek Bağımsız Kosova Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. Faaliyetler Sırp yönetimi tarafından yasadışı olarak gösterilen Kosova Parlamentosu milletvekilleri Eylül 1990'da Kosova'nın egemenliği konusunda bir halkoylaması düzenlediler. Kosova Arnavut tarafının iddialarına göre, halkoylamasına 87 oranında katılım sağlandı. Aynı kaynaklar, halkoylamasına katılan vatandaşların hemen hemen hepsinin bağımsızlıktan yana oy kullandıklarını ileri sürmüştür.

Bunun neticesinde Kosovalı Arnavutlar, Sırp tarafından “yasadışı” olarak tanımlanan ve uluslararası toplum tarafından da tanınmayan paralel bir idari yapı oluşturmuşlardır. Nüfusun yaklaşık yüzde 10'unu oluşturan Sırp tarafından yönetilen Kosova'da, Arnavutlar, Kosova Cumhuriyeti'ni ilan ederek, kendi anayasalarını kabul etmişlerdir. Anayasa metninin girişinde, “Kosova Cumhuriyeti'nin Arnavut halkı, demokratik ve eşitlik ilkeleri ile kendi geleceğini tayin etme hakkına dayanarak, Kosova Cumhuriyeti Anayasası'nı onaylamıştır” denilmektedir. Bundan sonra Kosovalı Arnavutlar, amaçlarına ulaşmak için barışçı yolları denemişlerdir. Kosova Cumhuriyeti Anayasası ile ilgili yayınlanan bildiride, Kosova Cumhuriyeti'nin Yugoslavya Anayasası'na bağlı olacağı, ancak Sırbistan tarafından tek yanlı yapılan değişikliklerin kabul edilemeyeceği vurgulanmıştır. Bu, Kosovalılar için doğal ve temel bir hak anlamını taşımıştır. Stephan Schwartz'a göre, Kosovalı Arnavutlar, Yugoslavya içerisinde ortak, özgür ve kendini yöneten bir halk olmaktan başka bir şey istememişlerdir.²⁴⁶ Ancak Milošević ve takipçileri, Kosova'da Arnavutların toplumsal ve kültürel varlığını söndürmek amacıyla

²⁴⁵ Dr. Fehmi Pushkolli, **Prpgramet e mbrojtjes kombetare Shqiptare te Kosoves prej Lidhjes se Prizrenit deri te Kuvendi i Kaçanikut**, Prishtine, Zeri e Rinis 1991 s.197-200

²⁴⁶ Tompson, **a.g.e.**, s. 98

böyle bir şeye devamlı karşı çıkmışlardır.²⁴⁷

Bosna Hersek Savaşı sırasında Kosova'daki Arnavutların durumu daha da kötüye girmiştir. Bu dönemde Sırp milliyetçiliğine eklenen "İslami tehdit" kavramından Kosova da nasibini almıştır. Sırp medyasında Slav toprakları üzerinden, ağırlıklı Müslüman Kosova Arnavutlarına uzanan bir "İslami hilal" olduğu tehdidine yer verilmiştir. Bu toplulukların kökten dinciliğin yatağı olduğu ve Ortodoks Slavlara karşı "cihat" planlandığı gibi iddialar ortaya atılmıştır. Oysa Bosna ve Kosova'da yaşanan olaylar arasında bir bağ bulunmadığı gibi özellikle Kosova'daki sorunun dini nedenler üzerine kurulmadığı açıkça ortadır.²⁴⁸

3.3.2.5. Kosova'nın Sırbistan'ın Kontrolüne Girişi

Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte Milošević'in tam kontrol dönemi başlamış ve devlet mekanizmalarını da kullanarak iktidar pekiştirmiştir. Bu şekilde sadece Kosova'da değil, Sırbistan ve Karadağ'dan oluşan Yugoslavya Federal Cumhuriyeti üzerinde de tam bir kontrolü sağlamıştır.

Alternatif görüşlerin açıklanmasını kısıtlamayı kuvvet kullanımının yumuşak bir yöntemi olarak algılamak gerekir. Sırbistan anayasası ve yasaları genel anlamda basın özgürlüğünü düzenliyordu. Ama enformasyon yasası veya ceza kanununun ilgili maddeleri basın özgürlüğünü de kısıtlayan düzenlemeler içeriyordu. Milošević rejiminin yönetim kadroları ise çoğu zaman hukuku bir kenara bırakıp basın özgürlüğüne ilişkin yasaları ya görmezlikten geliyor veya farklı bir biçimde yorumlayarak keyfi hareket edebiliyordu. Sistem Milošević'e kilitlendiği için de yapılacak pek bir şey yoktu çünkü bu koşullarda hukuk bile işlememekteydi.

²⁴⁷ Marc Weller, "Crisis in Kosovo 1989-1999. From the Dissolution of Yugoslavia to Rambouillet and the Outbreak of Hostilities" London, International Documents&Analyses. Volume 1. Published by Documents&Analyses Publishing LTD 1999 s.49

²⁴⁸ Malcolm a.g.e., s. 230

Milošević rejiminin baskıları toplumsal yapının tüm alternatif odaklarını içeriyordu. Örneğin üniversite çevrelerinde sürekli olarak siyasi temizlemeler yapılıyor, profesörler görevlerinden alınıyor, öğrenci evlerine baskınlar düzenleniyor ve benzeri uygulamalara başvuruluyordu. Bu yüzden Milošević iktidarı sırasında çoğunluğu iyi eğitilmiş yaklaşık 300.000 kişinin ülkeyi terk ederek, Batı ülkelerinde yaşamaya başladığı tahmin ediliyor.²⁴⁹ Bu rakam ülkede korkunç ve ani bir beyin göçünün yaşandığını ortaya çıkarıyor.

Kosova'da yaratılan yeni rejim çoğunluğu oluşturan Arnavutları memnun etmediği gibi onları Kosova mücadelesi konusunda da kamçılamıştır. Bu dönemde Sırp milliyetçi söylem ve eylemleri Arnavut milli bilincinin gelişmesine ve onların Kosova'yı Sırp'ların ellerinden kurtarma gayesine yönelmesine neden olmuştur. Arnavutlar bundan sonra Kosova'nın savunulması için birliktelikler kurarak, Kosova sorununu bir Arnavut – Sırp milli sorunu haline getirmişlerdir.

Kosovalı Arnavutlar ılımlı ve barışçıl liderleri İbrahim Rugova liderliğinde demokratik yollardan haklarını savunmaya çalışırken, kendi kendilerine yetme politikası gütmeye başlamışlardır. Rugova *Der Spiegel* gazetesine verdiği demecinde bunun açık bir sinyali de vererek, "Sırp'lar intikam almak adına her geçen gün sivil Arnavut halkının canını yarmaya davet ediyor. Bunu da bir marifet sanarak, hukuki savunmasını yalan ve dolanlara sararak, dünyayı kandırmaya çalışıyor. Arnavutların liderleri olarak bizler yapılan bu haksızlığın ve hukuksuzluğun son bulması için üzerimize düşen görevi üstlenme zamanımız gelmiştir. Bu süreçten sonra halkımızın korunması için ne gerekiyorsa yerine getirmeye hazırız" şeklinde yeni politikanın izleneceği mesajını vermiştir.²⁵⁰

Kosova sürecine yön veren diğer bir önemli yapı taşı olarak pasif direnişten – silahlı mücadeleye geçişi görebiliriz. 90'ların sonlarına kadar Kosovalı Arnavutlar yıllardır yürütmeye çalıştıkları barışçıl politikalar ile bir sonuca varılamayacağı görüldükleri zaman UÇK (Kosova Kurtuluş Örgütü)

²⁴⁹ Velimir Curgus Kazimir, "Od Ostrva do Kontinenta", *Deset Godina Protiv*, Beograd, Medija Centar yayınları, 2001, s.197

²⁵⁰ "Sırp'lar intikam için geliyor", *Der Spiegel Gazetesi*, 26 Haziran 1989, s.10-11

desteklenmeye başlanmışlardır. UÇK öncesi sorunlarını dünyaya duyurmakta zorlanan Kosovalı Arnavutlar, UÇK yani silahlı mücadele ile dünyanın ilgisini Kosova'ya çekmeyi başarmışlardır.

3.3.3. Kosova Savaşı

Milošević dönemi boyunca Sırp lar, Kosova'da yaşananları bir iç sorun olarak ifade ederek, yaptıklarına meşruiyet kılıfı aramışlardır. Sırp ların uyguladığı politikalar etki-tepki misali Arnavut Milliyetçiliğinin güçlenmesine etki ederek, Kosova'yı iç sorundan uluslar arası bir sorun haline getirmiştir. Bu başlık altında Kosova'nın bağımsızlık öncesi yaşanan son gelişmeleri ve Kosova'yı bağımsızlığa taşıyan olaylar açıklanmaya çalışılacaktır.

3.3.3.1. Kosova Savaşının Başlangıcı: Kosova Krizi

Kosova krizi 28 Şubat 1998 tarihine Sırp güçlerinin Drenica bölgesinde Kosova Kurtuluş Ordusu UÇK'ya düzenlediği operasyonla gündeme geldi. Fakat Sırp güçlerinin Drenica'da karşılaştıkları artık sıradan bir çatışma değil, tüm bölgeyi sarabilecek nitelikteydi ve nitekim öyle de oldu. Kısa zamanda çatışmalar tüm bölgeye yayıldı. Milošević rejiminin sert önlemleri ve sivil halka yönelik saldırıları bu sorunu uluslararası boyuta taşımıştır. Uluslararası toplum Kosova'ya yoğun bir baskı sürecinin ardından Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı AGİT gözlemcilerini sokmuştur. AGİT Misyonu çerçevesinde ilk gözlemciler AGİT Dönem Başkanı Bronislaw Geremek ile Yugoslavya Dışişleri Bakanı Živadin Jovanović arasında 14 Ekim 1998 tarihinde imzalanan anlaşma sonucu Kosova'ya girmiştir. Ancak AGİT Misyonunun başında bulunan Büyükelçi William Walker'in Raçak köyündeki saldırıda sivillerin de hedef alındığını ve bir katliamın söz konusu olduğunu

açıklamasının ardından Sırp yetkili makamları AGİT misyonunun bölgeyi 24 saat içinde terk etmesini istemiştir.

Öte yandan NATO'nun Belgrat ile yaptığı anlaşma sonucu Ekim ayının ikinci yarısından itibaren NATO'ya ait uçaklar Kosova bölgesinde devriye uçuşlarına başlamıştır. AGİT misyonunun Kosova'yı terk etmesi karadan bir gözlem misyonunu imkansız kılıyordu. Bu gelişmelerin ardından NATO'nun askeri bir müdahalesi daha güçlü bir ihtimal olarak gündeme geldi. Milošević rejimi ise, müdahaleye rağmen direneceklerini açıkladı ve Kosova'ya yönelik şiddet politikalarına devam etti.

24 Mart 1999 tarihinde NATO tarafından Yugoslavya'ya askeri müdahale başlatıldı. Müdahale 3 Haziran 1999 tarihinde Makedonya'nın Kumanova kentinde NATO güçleri ile Yugoslavya ve Sırbistan Parlamentoları'nın onayı sonucu Sırp yetkililer tarafından imzalanan "Askeri-Teknik Anlaşma"yla sona erdirildi. (MTA, Madde 1) 10 Haziran 1999 tarihinde de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1244 sayılı kararı ile Yugoslavya'ya uluslararası yönetimin ve uluslararası güçlerin girmesini öngörmüştür.²⁵¹

Kosova krizi Milošević rejiminin halk kitleleri tarafından yeniden sorgulanmasına olanak tanımıştır. Kosova'da yaşananlar Sırbistan'ın birçok bölgesinde 'söylenti' olarak zaten dolaşıyordu. Ancak bu 'söylentiler' Belgrat'ın bombalanmasına neden olmuş ve az sayıda sivil kaybın yanı sıra ciddi olan ekonomik zararlar ortaya çıkmıştır. Bu ortamda Sırbistan muhalefeti ve özellikle gençlik örgütleri Milošević aleyhtarı kampanyalarına hız vermiştir. Kosova, Milošević yüzünden kaybedilmiş, Sırbistan ve Yugoslavya gene Milošević yüzünden zarar görmüştür. Sırbistan'daki ekonomik çıkmazların nedeni de Milošević'ten kaynaklanmıştır. Bu söylemler geliştirilerek yeni ve top yekûn bir direniş geliştirilmiştir.

Kosova krizinin silahlı bir çatışma sonucu uluslararası yönetime bırakılması ve hukuken olmasa bile fiilen bir bağımsızlık havasının esmesi Sırp kamuoyuna Kosova'nın kaybedildiği duygusunu vermeye başlamıştır.

²⁵¹ Daha geniş bilgi için "Military Technical Agreement", (Erişim) <http://www.nato.int/kfor/kfor/documents/ mta.htm> 30 Ağustos 2007

3.3.3.2. Müzakereler ve Uluslararası Müdahale

İki taraf arasında gün geçtikçe şiddetlenen çatışmalar neticesinde tarafların kayıplarının yanı sıra sivillerde de zarar görmüştür. Sırp polis birlikleri UÇK'yı* bahane ederken toplu bir etnik temizlemeye başlamışlardır. Kosova içinde sivillere karşı yürütülen bu etnik temizleme batı tarafından dikkatlice izlenmeye ve tartışılmaya başlanmıştır. Bu güne kadar bu sorunu Sırbistan'ın bir iç meselesi olarak gören batılı devletler, Bosna savaşıdan da sabıkalı olan Milošević'ten bu etnik temizleme girişimini durdurması ve Kosova'dan silahlı güçlerini çekmesi yönünde baskı yapmaya başlamışlardır. Temas Artı Grubu# bu konuyu görüşmek için acil olarak toplanmış ve Belgrad'ın Kosova'daki Arnavutlara karşı yürütmüş olduğu etnik temizliği durdurmasını ve Yugoslav birliklerinin Kosova'dan çekilmesi için NATO güç kullanma tehdidi ile geri adım atması çağrısında bulunmuştur.²⁵² NATO, 13 Ekim'de yaptığı son ultimatoma ardından, Yugoslavya Federatif Cumhuriyeti Başkanı Slododan Milošević 14 Ekim günü, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin ateşkes çağrısını kabul etmek zorunda kalmıştır. Milošević, ABD temsilcisi Richard Holbrooke'un arabuluculuk ettiği bir anlaşma çerçevesinde, Kosova'daki Sırp birliklerinin bir kısmını çekmeyi ve 2000 AGİT gözlemcisinin bölgede görev yapmasını kabul etmiştir.

Bu anlaşma ile ilk defa Kosova resmi olarak bir uluslararası sorun haline gelmiş oldu. Bu anlaşmadan sonra Kosova'da gözlemci statüsünde görev yapmaya başlayan AGİT gözlemcileri bölgede yaşananları yakından izleme şansına sahip oldular. Milošević yönetiminde Kosova'da bulunan askeri ve polis güçleri Arnavutlara yönelik etnik temizleme operasyonlarına ara vermeden devam etmiştir. 16 Ocak 1999'daki Raçak köyü ve 29 Ocak 1999'daki Rogova köyünde Sırp güçlerinin düzenlediği saldırılarda, sırasıyla 45 ve 24 kişi katledilmiştir. AGİT Gözlemci Grubu da bu katliamları

* Kosova Kurtuluş Örgütü. Örgütün tam kuruluş tarihi ile çeşitli söylentiler bulunmasına rağmen adını 1990'ların sonlarına doğru duyurduğu bilinmektedir.

Fransa, İtalya, Rusya Federasyonu, İngiltere, Amerika ve Almanya tarafından Balkanlar'daki sorunlar ile ilgili oluşturulan uluslararası grup.

²⁵² Şule Kut, **Balkanlarda kimlik ve Egemenlik**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005

doğrulamıştır. Koha Ditore gazetesi aracılığıyla tüm dünya Kosova'da yaşanan vahşetten haberdar olmuştur. Bosna savaşıdan da sabıkası olan Milošević, bu olaydan sonra başta ABD olmak üzere Avrupa'nın batılı ülkelerinin hedefi haline gelmiştir. Batılı ülkeler Milošević'ten Kosova üzerindeki rejimini kaldırmasını istemiş ve Milošević'e Kosova'ya yerleştirdiği askerlerini çekmesi için baskı uygulamaya başlamışlardır.²⁵³

Eski Yugoslavya ile ilgili olarak kurulan 6 üyeli Batı Temas Grubu 5 Şubat 1999'da Sırp ve Arnavut tarafını Fransa'nın Rambouillet Şatosu'nda bir araya getirmiştir. Rambouillet Barış Konferansı, o döneme dek, Kosova sorununun uluslararası boyuta taşınmasında ilk somut adım olmuştur. Söz konusu konferansta, Temas Grubu üyeleri, Kosova konusunda geçici bir uzlaşmayı içeren bir tasarı sunmuştur. Söz konusu tasarı, Kosova'nın NATO güvenlik şemsiyesi altına alınmasını ve nihai statünün bulunmasına dek siyasi bir sürecin başlatılması amacıyla üç yıllık bir süre için Kosova'da geçici bir yönetimin oluşturulmasını öngörmüştür.²⁵⁴ Konferansta, Kosovalı Arnavut tarafı anlaşmayı imzalarken, Sırp tarafı reddetmiştir. Toplantı hiçbir sonuç alınamadan noktalanmıştır.

Rambouillet görüşmeleri neden başarısız olmuştur? Çünkü o sıralarda Milošević Kosova ile ilgili her şeyi elinde tutmaya devam etmektedir. Milošević için diyaloga yanaşmak, elindekilerin en azından bir kısmını yitirmek anlamına geliyordu. Ancak Milošević'in izlediği bu gibi yanlış politikalar, günümüzde Sırbistan'ı Kosova'daki gelişmelerde tamamen devre dışı bırakmıştır. Dolayısıyla Sırbistan'ın günümüzde Kosova üzerinde kaybedecek pek fazla bir şeyi kalmamıştı. Kağıtlar üzerinde Kosova Sırbistan'ın bir parçası olarak hâlâ gözükmekte ise de, Kosova'nın fiili durumda Sırbistan'dan bağımsız bir şekilde varlığını sürdürdüğü açıktı. Bu yüzden Sırbistan Kosova ile diyalogun başlamasına yanaşmakta ve uzun

²⁵³ Sencar Karamuço, Kosova Nereye Gidiyor? Ankara, Parlamento Dergisi, Temuuz 2007 sayısı (Erişim) http://www.tpb.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=1010&Itemid=89, 10 Kasım 2008

²⁵⁴ Edita Tahiri, **Procesi i Negocimit te Konferences se Rambujes & Dokumentet**, Peje, Dukagjini 2001 s.45

vadeli olarak düşünöldüğünde, tekrar Kosova üzerinde bir şeyler elde etmeye çalışmaktadır.²⁵⁵

Rambouillet görüşmelerine Kosovalı siyasîler her ne kadar bölünmüş bir şekilde katılmışlarsa da, Kosova'nın pozisyonu Sırbistan'inkinden daha güçlü bir durumda bulunuyordu. Zira yaşanan trajedinin karşısında Kosovalıların elinde artık kaybedecek bir şeyleri kalmamıştı. Sırbistan yetkilileri teknik konular üzerindeki müzakerelerin başlamasına hazır olduklarını açıklarken, Kosovalı liderler bu konuda uzun süre çekimser davranmışlardır.

3.3.3.3. Rambouillet Çıkmazı ve Artan Sırp Baskısı

Kosova konusunda Sırp ile Arnavutlar arasında yapılan görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Milošević önderliğindeki Sırlar, Kosova üzerindeki baskı rejimini sürdürmüştür. Saldırıların sıklaşması ve sivillerin bu saldırılardan ciddi zarar görmeye başlamasından sonra Batı saldırıların durdurulması yönünde baskı uygulamaya başlamıştır. Sırp askeri ve polis birlikleri saldırılarının durdurulması çağrılarına Milošević kulaklarını tıkarken, yapılanları devletin iç meselesi olarak savunmuştur. Kosova'da artan insan hakları ihlallerinden sonra batılı ölkeler Kosova'daki olaylara dur demenin vakti geldiğine inanarak Kosova'ya artık bir müdahale yapılmasını gündeme getirmeye başladılar. Yapılan bütün uyarılara rağmen bildiğini okumaya devam eden Milošević, ölkesini bombardıman altında bulmuş oldu. 24 Mart akşamında NATO uçakları, Sırp askeri ve paramiliter hedefler bombalanmaya başlanmıştır. Söz konusu harekât, BM Şartı'nın VII. Bölümü'ne ve "bölgede barış, güvenlik ve istikrarın korunması için her tür önlemin alınacağı" belirtildiği BM Güvelik Konseyi'nin önceki kararına dayanarak gerçekleşmiştir. Sırbistan ve Kosova'da askeri bölgeler ile alt yapı

²⁵⁵ Erhan Türbedar, Kendi Kaderini Tayin Hakkı ve Ayrılkçılık: Kosova'nın Bağımsızlığı Emsal Teşkil Eder Mi?, **Stratejik Analiz Dergisi**, Kasım 2007, (Erişim), <http://www.asam.org.tr/temp/temp508.pdf>, 23 Aralık 2008

hedef alınmış ve Milošević'in geri adım atması için de psikolojik bir savaş başlatılmıştır.

NATO müdahalesi sırasında Avrupa tarihinin en büyük göç dalgalarından birine şahitlik etmiştir. Sırp güçler, Kosova'da insanları evlerinden zorla sürerek komşu ülkeler olan Arnavutluk ve Makedonya'ya göç ettirmiştir. Bu utanç tablosu hareket sonucu yaklaşık 1 milyona yakın insan evlerinden atılarak göçe zorlanmıştır. Sırp bir taraftan Kosovalı Arnavutları göçe zorlarken diğer taraftan da UÇK ile çatışma durumundaydılar. Sırp, masum insanları UÇK'ya yardım ve yataklık ettikleri iddiaları ile suçlamış ve onları insanlık ile bağdaşmayan bir biçimde cezalandırmışlardır.²⁵⁶

NATO hava müdahalesine 78 gün kadar dayanabilen Milošević, sonunda geri adım atmayı ve Kosova üzerindeki rejimini kaldırmayı kabul etti. 9 Haziran 1999'da Makedonya'nın Kumanova kentinde, NATO, YFC Ordusu ve Sırbistan İçişleri Bakanlığı temsilcileri arasında imzalanan Askeri-Teknik Antlaşma ile uluslararası topluluğun Kosova'daki görevinin yolu açılmıştır. Bu antlaşma ile bütün Sırp silahlı kuvvetlerinin en geç 11 gün içinde Kosova'dan ayrılması ve BM'nin kontrolünde uluslararası askeri ve sivil bir gücün Kosova'da göreve başlaması üzerinde uzlaşmıştır. Bunun yanında, çatışan tarafları ayırmak maksadıyla, Kosova ile Sırbistan arasında 25 km'lik hava ile 5 km'lik kara tampon bölgesinin oluşturulması üzerinde karar kılınmıştır.²⁵⁷

Askeri-Teknik Antlaşmanın imzalanmasından bir gün sonra Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) tarafından kabul edilen 1244 Sayılı Karar ile NATO'nun YFC'ye yönelik bombardımanı resmi olarak sona erdirilmiş ve KFOR ile Kosova'nın geçici BM yönetimi UNMIK'in (United Nations Interim Administration Mission in Kosovo) görevleri onaylanmıştır. KFOR Kosova'yı, Amerikan, İngiliz, Alman, Fransız ve İtalyan tugaylarının ayrı ayrı kontrol ettikleri beş idari bölgeye bölüştürmüştür. Bir Türk askeri taburunun Alman bölgesinde görev alması örneğinde olduğu gibi, KFOR değişik ülkelerin

²⁵⁶ Svetla Dimitrova, "Proces Povratka na Kosovo Sputan Nedostatkom Sredstava", **Southeast European Times** elektronik gazetesi, (Erişim) <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/hr/features/setimes/features/2005/08/11/feature-01>, 11 Kasım 2007.

²⁵⁷ Daha ayrıntılı bilgi için "Military Technical Agreement", <http://www.nato.int/kfor/kfor/documents/mta.htm>

askerlerinden de faydalanmaktadır. Diğer taraftan, UNMIK geliştirdiği değişik yasal düzenlemeleri yürürlüğe sokarak, Kosova'daki görevine başlamıştır.

3.4. SİRBİSTAN DENETİMİNDEN BİRLEŞMİŞ MİLLETLER MANDA YÖNETİMİNE

Kumanova anlaşmasının imzalanmasıyla Kosova hukuksal olmasa da filen Sırbistan'ın denetiminden alınarak Birleşmiş Milletlerin Kosova Misyonu UNMIK'e devredilmiştir. Sırp güçlerinin bölgeden çekilmesiyle Kosova, Birleşmiş Milletler himayesi altına geçmiştir. Kosova'da demokratik kurumların oluşturulması, barışın, güvenliğin ve insan haklarının korunması için, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 10 Haziran 1999 tarihinde 1244 sayılı kararı onaylayarak, Kosova'yı Birleşmiş Milletler Geçici İdaresi UNMIK'in himayesine vermiştir.²⁵⁸ Söz konusu karar hukuki bağlamda anayasal bir özellik taşımaktadır. Bu karar, Kosova'da Birleşmiş Milletlerin himayesi altında, uluslararası sivil ve askeri unsurların görev yapmasını öngörmektedir. 1244 sayılı karara göre, UNMIK'in temel iki görevi tüm Kosovalıların insan haklarını koruma mekanizmalarını geliştirmek ve Kosova'nın nihai statüye kavuşması için gerekli şartları sağlamaktır. Söz konusu kararda, UNMIK'in Kosova'daki diğer görevleri de sıralanmıştır. Uluslararası sivil ve askeri misyonların dışında, yerel özyönetim kurumların oluşturulması da öngörülmüştür. Bu noktadan hareketle, UNMIK 2000/24 sayılı yönetmeliğiyle yerel özyönetim kurumları, 2001/19 sayılı yönetmeliğiyle de Kosova Geçici Özyönetim Kurumları Yürütme Bölümü ile ilgili düzenlemeler getirmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 Sayılı Kararı ile ilgili özellikle belirtilmesi gereken husus, Kosova'nın geleceği ile ilgili halkoylamasının yapılmasını öngörmemesidir. Kosova'yı Yugoslavya Federal

²⁵⁸ Daha ayrıntılı bilgi için Resolution 1244 (1999), Adopted by the Security Council at its 4011th Meeting, on 10 June 1999, (Erişim) <http://www.un.int/usa/sres1244.htm>

Cumhuriyeti'nin (Sırbistan-Karadağ) toprak bütünlüğü içerisinde ele almaktadır.²⁵⁹

Kosova'nın UNMIK yönetimi altına girmesi Sırp'ların büyük tepkisiyle karşılanmıştır. Özellikle milliyetçi kesim bu gelişmeyi kabule dilemez olarak nitelendirirken, bu noktadan sonra Kosova'nın tekrar geriye alınması girişimlerine de başlanmıştır.

Milošević de müdahaleden en büyük zararı gören kişi olmuştur. Savaşın ardından muhalefet bir çatı altında toplanıp Milošević'e karşı ortak bir cephe oluşturmuştur. Kosova'nın kaybedilmesi ve Sırbistan'ın NATO tarafından bombalanmasının birinci sorumlusu olarak Milošević gösterilmektedir. Seçim arifesinde yaşanan Mart olaylarında Milošević ülkeyi resmen savaşa götüren süreci başlatmıştır. Belgrad meydanındaki kalabalığın uğultusu tank sesleriyle bastırılmıştır. Milošević iktidarda kalabilmek için kendi halkına karşı da zor kullanabileceğini göstermiştir. Onun kontrolündeki medya ise, bir 'yabancı - öteki' veya 'Sırp olmayan düşman' bulamadığı için farklı söylemler geliştirmek zorunda kalmıştır. Ve Drašković'i demokrasi düşmanı ilan edilmiştir. Çünkü Milošević seçimi kazanmıştır ve dolayısıyla da artık ona karşı gelmek halkın iradesine karşı gelmek demektir.²⁶⁰ Ertesi gün rejim yanlısı medya muhalif gösterileri şöyle nitelendirmişti: Politika gazetesi gösterileri, 'yıkıcı eylem', 'büyük şiddet, yıkım ve vandalizm' ile 'meşru Sırp yönetimini yıkma girişim senaryosu' olarak aktarmıştır. Diğer medya organlarında da şu ifadeler yer almıştır: 'Dün Sırp milletine yapılan ihaneti gördük', 'SPO'nun silahlı üyeleri onlarca polisin yaralanmasına neden olan 'sakin' gösteriler yaptı!' Gösteriler sırasında ölen polisin kardeşi ertesi gün şöyle konuşmuştur: "Ağabeyim Kosova'da ölseydi bu kadar ağır gelmeyecekti", "Kendi milletinin kiralık hainleri" "Gösteriler ne yönetime ne de Belgrad TV'sine karşı idi, gösteriler bizzat Sırbistan'a karşıydı", "Şiptarlar* fırsat bekliyor" makalesinde gösterilerin aylardan önce planlandığı ve Drašković'in bölücülük konusunda Tuđman ile

²⁵⁹ Daha ayrıntılı bilgi için (Erişim) <http://www.un.int/usa/srcs>

²⁶⁰ Tompson **a.g.e.**, s.71

* Şiptar, Arnavut demektir fakat Sırp'lar tarafından Arnavutları aşağılamak amacıyla kullanılan bir kavram olmuştur.

Kuçan'dan çok daha fazla şeyi başardığı ifade edildi. Gösterilerde Arnavut ve Hırvatların parmağı olduğu gibi haberler yer almıştır.²⁶¹

Kosova'da uluslar arası toplumun yönetime geçmesi Kosova sorunun da uluslar arası boyuta taşınmasına etki etmiştir. Artık Sırp ve Arnavutlar arasında yapılacak olan dövüşün hakemliğine UNMIK yani Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetimi soyunmuştur.

3.4.1. Paylaşılmayan Toprak: Kosova

NATO Müdahalesi ardından Kosova'da uluslararası toplumun görevi devralmasıyla Kosova bir uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Her iki kesim için de vazgeçilmezimiz olarak ifade edilen Kosova ile için büyük bir mücadele başlamıştır.

Eastern Europe'un 12'nci sayısında, Milošević uyumsuz bir kişi ve kılını kıpırdatmayan canı, neo-komünist şeklinde ağır nitelendirmeler ile tanımlanırken, yine Milošević'in Kosova krizinin bizzat sorumlusu olduğu, kesin ifadeler içeren bir üslupla şu şekilde anlatılıyor: "Kosova krizinin nedeni bizzat Milošević'tir. Kosova krizi, orijininde meçhul olmayan, başlangıcı ve kaçınılmaz neticesi önceden tahmin edilebilir bir krizdir... Krizin özü, 1991'de Slobodon Milošević tarafından, birleşme ve genişleme adına, 1974 Yugoslav Anayasasınca tanınan Kosova Arnavut Otonomisinin kaldırılmasıdır. Krizin nihai neticesi, Kosovalının özgürlüğünün fiilen gerçekleşmesi olacak... O, iflas etmiş, genişlemeci büyük amaç ile bir faşist devlet kurmada direkt sorumludur. Onun kurbanları; Bosna-Hersek, Sırbistan ve Hırvatistan'da ölen on binlerce insan (henüz Kosova katliamına girişmemiştir.) ve Sırbistan'ın ekonomik sıkıntı çeken, sosyal ve kültürel fakirleşmeye düşen Kosova, Voyvodina ve Karadağ ahalisi olmuşlardır..." Gerçekten de Milošević, izlemiş olduğu politikalarla Kosova'yı tam anlamıyla bir sorun ve bugüne dek paylaşılmayan bir toprak haline getirmiştir.

²⁶¹ Tompson a.g.e., s.71

Kosova ile ilgili tarafların mücadelesine geçmeden önce Sırp ve Arnavutların Kosova sorununa bakış açısını incelemenin yararlı olacağını düşünüyorum.

3.4.1.1. Sırpların Bakış Açısı

Sırlarda Kosova konusundaki genel kanı Kosova'nın bir Sırp toprağı ve Büyük Sırbistan idealinin vazgeçilmezi olduğudur. Asırlarca Kosova'nın korunması ve devlet sınırları içine dahil edilmesi girişimleri bunun açık bir göstergesidir. Sırp yazar ve siyasetçiler genel itibari ile Kosova'nın Sırplar tarafından kanlarının son damlasına kadar savunulmasının gerekliliğine işaret etmişler ve halkı da bu yönde etkilemeye çalışmışlardır.

Modern Siyaset Merkezi yöneticisi Çedomir Jovanoviç, Kosova sorunun siyasi çözümü için oluşturulacak olan yeni siyasi merkezin ortasında vatandaşların yer almaları gerekliliğine işaret etmektedir. Çözüm için atılacak olan ilk adımın insan yaşamını hiçe sayan ideoloji adına ortaya konan milli tarihi, mitleri unutmak ve sistemi demokratik temellere dayandırmak olduğunun altını çizen Jovanoviç, Sırbistan ve Kosova vatandaşları çıkarlarını göz önünde bulunduracak yeni bir siyasetin gerekliliğine işaret etmektedir. Yugoslavya'nın parçalanmasından 15 yıl geçtiğini ama bugüne kadar hiçbir şeyin çözülmediğini hatırlatan Jovanoviç, bu sürecin kısa bir zaman içinde sakin, demokratik yöntemlerle sonuçlanmasının Sırp halkının çıkarına olduğu vurgusunu yapmaktadır.²⁶²

Dušan Batakoviç ise Kosova'nın tarih boyunca bir çatışma alanı olduğunu ifade ederken, hem Sırpların hem de Arnavutların Kosova konusunda yanlış içinde olduklarına dikkat çekmektedir. Batakoviç, "Kosova ve Metohiya'da Sırplar ve Arnavutlar yanlış içine düştüler. Yanılığının temel nedeni sorunu hep kendi argümanları çerçevesinde çözme isteklerinden kaynaklanmıştır. Yugoslavya döneminde ilk önce Arnavutlar, Kosova ve

²⁶² Musliu - Banjac a.g.e., s.134

Metohiya'nın kaderini Sırlar dışlanarak çözmek girişimlerine başladılar. Ardından Milošević de aynı şekilde, şiddet kullanarak çözme tenezzülünde bulununca Kosova sorunu bugünkü durumunu almıştır. İki tarafın bu konuda direktmesi sorunun çözümsüzlüğünü getirdiği gibi sorunu dış yabancı aktörlerin kucağına bırakmış oldular” şeklinde açıklamaktadır.²⁶³

Tošić, Kosova sorunun bir Sırp – Arnavut sorunu olmadığını aksine Balkanların bir sorunu olduğuna dikkat çekmektedir. Son gelişmelerden sonra Kosova’da yeni bir gerçeğin de meydana geldiğini savunan Tošić, Kosova “de facto” olarak ne Sırbistan’ın güney bölgesi ne de Arnavutların bağımsız ve egemen bir devleti olmadığını iddia etmektedir. Kosova’nın, Sırların hiçbir zaman kendi bölgeleri olmadığını ifade eden Tošić, Arnavutların da bu sorunu ne silahla ne Sırları evlerinden kovmakla ne de uluslararası toplumun yardımıyla çözemeyeceklerini ve dolayısıyla da Kosova’nın gelecekte de Balkanlarda sorunlara yol açacağını savunmaktadır.²⁶⁴

Suikast sonucu hayatını kaybettiği eski Sırbistan Başbakanı Zoran Đinđić de Kosova’nın NATO müdahalesinden sonra çözümsüzlüğe atıldığına dikkat çekmektedir. Uluslar arası toplumun Kosova’ya müdahalesinin sorunu daha da imkansız kıldığına işaret eden Đinđić, “Uluslararası toplumun Kosova’da tüm yönetim yetkilerini almasından yıllar geçmesine rağmen halen bir ilerleme olmaması hayret verici bir gelişmedir. Sırp temsilciler olarak artık soruna bir çözümün bulunması zamanı gelmiştir. Sorunun çözümü için bir yol bulunabileceğini düşünüyorum. Ama kalıcı tek çözüm için iki tarafın da yani Belgrad ve Priştine’nin çıkarlarını göz önünde bulunduracak bir çözüm olmalıdır. Uzun zaman Sırbistan’ın çıkarlarını göz önünde bulundurularak Kosova sorununa çözüm eksik ve sınırlı bir çevrede aranması başarısızlığı da beraberinde getirmiştir. Şimdi Arnavutlar buna benzer bir yanılğı içine

²⁶³ Dušan T. Bataković, **Kosovo i Metohija –Isatorija i ideologija**, Beograd, Čigoja štampa 2007, s.87

²⁶⁴ Musliu - Banjac **a.g.e.**, s.140

düşmemesi gerekmektedir. Gerçek sorunun çözümü için bu noktada kimse çözümden kaçmamalı ve korkmamalıdır.”²⁶⁵

Kosova Sırp Milli Konseyi Başkanı Rada Trajković, sorunun Sırları da koruyacak bir şekilde çözülmesi gerekliliğine işaret ederken, bugün Arnavutlar tarafından izlenen siyaseti eleştirmektedir. Sırp temsilciler olarak Sırları da içine alacak bir çözümü desteklediklerini ifade eden Trajković, “Kosovalı Sırların bu konu üzere bölgede barış ve istikrarı sağlayacak gerçek ve ideal bir çözümden yanayız. Kosova’da bu gün Sırlara karşı bir siyaset hüküm sürdürülmeye çalışılmaktadır. Kosovalı siyasi faktörler izledikleri politikayla Kosova’daki Sırp varlığını görmezden gelerek, Arnavutlaştırma politikasını gütmektedirler. Bu politikaya dur deme zamanı geldi de geçiyor” şeklinde soruna bakış açısını özetlemektedir.²⁶⁶

Sırbistan Liberal Parti Başkanı ve Sırbistan eski İçişleri Bakanı Dušan Mihajlović, Kosova sorununun bir çatışma alanına benzetirken, iki kesimin de sorunun çözümü için birbirlerini yok etmekte adımlarının çözümsüzlüğün temelini oluşturduğunu savunmaktadır. Tarafların da geri adım atmakta diretmesi uluslar arası toplumun soruna dahil olmasına doğrudan etki ettiğini ifade eden Mihajlović, “Geçen yüz yılının sonlarında Sırbistan uluslararası toplumla sorunun çözümü için işbirliği yapmaya yanaşmayarak bugün büyük bir yanılgıya düştüklerinin farkına vardır. Ama şu anda artık bunun geç olduğunu da gözlemleyen biz Sırlar, sorunu masada çözmek yerine Sırp milliyetçilerinin öncülüğünde sorunu şiddetle çözmeyi yeğledik. Milliyetçi söylemler altında Knez Lazar’ı yücelterek, onun dünya yerine göklerin seçmesini ve Kosova’nın Sırların Kuds’ü olduğu metaforlarla yaşamayı seçtik. Bugün de bunun sonuçlarını katlanmak zorunda bırakıldık” şeklinde açıklamaktadır.²⁶⁷

Čedomir Jovanović, Kosova sorunu Gordionun düğümüne benzetirken, sorunun artık tarafların çözemeyeceğini ancak mutlu sonun uluslararası

²⁶⁵ Bu röportajı Arnavutça dilinde Amerika sesi “Günce” yayınına 7 Şubata verdi ve bu röportaj 14 Şubat 2003 tarihinde yayınlanmıştır (Erişim) <http://www.voanews.com/serbian/>

²⁶⁶ “Rešenje Mora Biti Pravedno”, **Blic Gazetesi**, 12 Aralık 2005, s.9

²⁶⁷ “Mihajlović je objavio svoje rešenje za Kosovo”, **VREME Dergisi**, 6 Kasım 2003, 670 sayısı, s.76-78

toplumun özellikle de Avrupa Birliği çerçevesinde çözülebileceğini savunmaktadır. Kosova'nın artık Avrupa'nın bir sorunu olduğuna dikkat çeken Jovanović, "Sırbistan ve Kosova'nın geleceği AB ne üye olmakla çözülebilir. Bu tüm Balkan halkları için de tek çözüm kaynağıdır. Balkanlarda geçmişte yaşanan çatışmaları artık bütün milletler geriye itip geleceğe yönelmelidir. Artık kötü ve kara geçmişin yeniden tekrarlanmasına izin vermemeliyiz. Halkları bu kötü siyasete iten kesimler toplumların geleceği için cezalandırılıp, hata öldürülmelidir. Arnavutlar komşuları Sırlarla, onların tarih, kültür zenginlikleri ile hesaplaşırsalar hiçbir zaman mutlu olamayacaklarının farkına varmaları zaruridir. Sırları ve Arnavutları Brüksel'e götürecek tek yolun aralarında bir tarihi anlaşmanın imzalanması olduğunun farkına varmaları gerekmektedir. Biz son nesil olarak bu fırsatı yakalamalı ve bu uğurda mücadele etmemiz gerekmektedir. Ancak sorun bu şekilde sorun olmaktan çıkabilir ve herkesi kucaklayabilir" şeklinde özetlemektedir.²⁶⁸

Sosyal Demokrat Partisi Başkanı Nebojša Čović, Kosova sorunun Sırların aleyhine çözülmeye çalışıldığını savunarak, uluslararası toplumu Arnavutları tutmakla eleştirmektedir. Kosova ve Metohiya'da Sırların ve diğer toplulukların haklarının ihlal edildiğine vurgu yapan Čović, bölgede toplulukların özgür hareket edemedikleri gibi korku içinde yaşadıkları ve her gün mal ve canlarının tehlikede olduğunu iddia etmektedir. Čović, sorunun Sırları kucaklaması gerekliliğine işaret ederken, bunun dışında bir çözümü çözümsüzlüğün başlangıcı olarak nitelendirmektedir.²⁶⁹

3.4.1.2. Arnavutların Soruna Bakış Açısı

Kosova eski başbakanlarından Bayram Kosumi, Kosova'nın Sırların iddia ettiklerinin aksine Arnavutların vatani olduğunu savunmaktadır. Kosumi,

²⁶⁸ Musliu - Banjac a.g.e., s.145

²⁶⁹ "Albanci su krivi za nestabilnost Kosova", **Balkan News**, 27 Temmuz 2005, s.10-11

“Burası babamın, dedemin, dedemin dedesinin, dedemin dedesinin dedesinin ve onun dedesinin doğduğu, yaşadığı ve öldüğü yerdir. Onlar bu topraklarda yaşadılar ve bu topraklar için öldüler. Biz Arnavutların yaşayabileceği ve saygı duyacağı tek yerdir Kosova. Ancak bizler dünyaya buradan bakabilir ve geleceğe yönelebiliriz. Kosova’yı biz kendimiz için ve bizden sonra gelecekler için inşa ettik. Bizim evimize yani vatanımıza, yabancılar sürekli girerek, bizleri kendi evimizden kovma girişiminde bulundular. Onlar buralara ya konuk ya da evimizi işgal edecek düşman olarak geldiler. Tüm dost ve düşmanlara rağmen Kosova benim evim yani vatanım olarak kaldı ve bundan sonra da artık böyle kalmaya devam edecektir. Kosova artık bu noktadan sonra hiçbir zaman Priştine ve Belgrad arasında olmayacaktır. Kosova artık kendi başkenti Priştine ile özdeşleşecek ve Arnavutların öncülüğünde Sırpaların ve diğer toplulukların yaşayacakları bir devlet olacaktır. Benim bu yanıtlım bazı kesimler için çok şiirsel gelebilir. Ama Kosova’da her bir Arnavut’tun verebileceğin gerçek bir yanıtıdır”²⁷⁰ şeklinde Arnavutların Kosova’ya bakış açısını yansıtmaktadır.

Kosova Başbakanı Hashim Thaçi, Kosova vatandaşları için Kosova’nın tarih boyunca her zaman aynı önemi içinde barındırdığına dikkat çekmektedir. Arnavut ulusu olarak bölgede her zaman var olduklarına dikkat çeken Thaçi, “Aralarında benim de bulunduğum insanlar, kendi benliklerini, ailelerini, geçmişlerini, geleceklerini bu topraklarda oluşturmuşlardır. Kosova artık dün olduğu gibi bugün de özgürlük ve kendi vatandaşlarına mutlu bir hayat vermek istemektedir. Düne kadar Kosova vatandaşları için Kosova, ümitlerden uzak olmasına rağmen bir mutluluklar ülkesiydi. Biz korku, güvensizlik, hapislik, cinayet, şiddetin hakim sürdüğü dönemlerde Kosova’da kalmayı yeğleyerek, Kosovamıza sahip çıktık. Komünizmin düşmesi ile diğer halklarda olduğu gibi biz Arnavutlarda da özgür yaşam, eşitlik ve demokrasi olguları savunulmaya ve peşine koşulmaya başlanmıştır. Milošević döneminde ümitler ülkesi olan Kosova, insanlar için hayal kırıklığı ve mezar oluverdi. Ama uluslar arası toplumun desteğiyle bu hayal kırıklığı giderilerek,

²⁷⁰ “Kosovë është toka jonë”, **Koha Ditore Gazetesi**, 21 Haziran 2005, s.14-15

ümitler ve güzellikler ülkesi haline bürünmüştür. Kosova artık iyi bir yaşamın merkezi, güvenli, tüm vatandaşlarını kucaklayacak ve batı dünyası ile entegre olacak bir potansiyel ülke konumundadır. Kosova düne kadar çatışmaların, baskının ve şiddetin merkezi bir yerd. Ama bugün, barış içinde tüm toplumların bir arada yaşadığı Avrupalı bir ülkedir²⁷¹ diyerek Kosova'nın kendisi için taşıdığı önemi ve Kosova sorununa bakış açısını yansıtmaktadır.

Kosova eski başbakanı ve AAK Başkanı Ramuş Haradinaj, Kosova'nın yeni bir sorun olmadığını ifade ederken, "Bugüne kadar Kosova vatandaşlarının hakları yenildi, farklı şekillerde son on yıl içinde bu haklar ihlal edildi. Bundan memnun olmayan ve köle olmak istemeyen ve kendi haklarından feragat etmeyen halk, bir tepki verdi ve bu tepki kısa bir zaman içinde ayaklanma boyutuna ulaştı. Bugün ise bu ayaklanmanın bir yansımasını yaşamaktayız. Artık kendi geleceğimizi kendimiz belirleme fırsatına sahip olduk. Kosova artık bir Sırp sorunu değil aksine bizim yani Kosovalı Arnavutların bir sorunudur. Ülkenin geleceğini de normal olarak bizler belirleyeceğiz. Bu süreçte zor günlerden geçtiğimizin bilincinde olup bu kötü günleri atlatabileceğimizi düşünüyoruz" dedi. Güzel yarınların Kosova'yı beklediğine vurgu yapan Haradinaj ise, "Gelecekte, Kosova, var olan tüm şeylere, değerlere, rekabete, sorumluluklara, sahip çıkacaktır. Kosova, bölgenin eğilim gösterdiği Avrupa ve Avrupa Atlantik strüktürlerine katılma girişiminde bulunacaktır. Yarınlar bize ne getireceği, bizim Kosova'yı bağımsız bir devlet olarak nasıl yöneteceğimize bağlıdır. Kısa bir zaman içinde Kosova'da başarıların elde edeceğine inanıyoruz"²⁷² demektedir.

²⁷¹ "Thaqi: Kosova është tradita dhe ardhmeria jonë", **Zëri Gazetesi**, 30 Aralık 2004, s.14-15

²⁷² "Haradinaj: Kosovën tonë e presin ditët te mira", **Koha Ditore Gazetesi**, 12 Eylül 2004, s.8

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KOSOVA STATÜ MÜZAKERELERİ VE SIRP – ARNAVUT ÇEKİŞMESİ

4.1. KOSOVA STATÜ MÜZAKERELERİ

Kosova'nın Sırpalar açısından taşıdığı önemi ve vazgeçilmezliğini önceki bölümlerde ele aldık. Bu bölümde Sırpaların Kosova'yı nasıl kaybettiklerini ve Kosova'nın bağımsızlığına duydukları tepkilerini irdelemeye çalışacağız.

4.1.1. Kosova'da Uluslararası Denetim ve Yeni Dönem

Kosova yeni dönemde önemli kazanımlar elde etmeyi başarmıştır. UNMIK yönetimi altında Kosova, bağımsız devletlere özgü bütün kurumlar büyük ölçüde kavuşmuştur. Her şeyden önemlisi, Kosovalılar düzenli gerçekleştirilen seçimler sayesinde, kendi siyasi temsilcilerini seçebilmeye başlamışlardır. Kosova, hukuki olarak BM'nin 1244 sayılı karar ile Sırbistan'a bağlı olmasına rağmen fiili olarak bağımsız bir ülke haline gelmiştir. UNMIK yönetimi altında bulunan çok sayıda yetki Kosova kurumlarına devredilmiş ve bu konularda sorumluluk Kosovalı liderlere bırakılmıştır.

Bu sorumluluk ve yetkiler doğrultusunda hareket eden Kosovalı liderler Kosova'nın statüsünde değişiklik yapılması için gerekli çalışmalara da başlamışlardır. Ancak, BM, Kosova'nın nihai statüsünün belirlenmesine dönük müzakerelerin başlayabilmesi için Kosova yönetiminin sekiz standardı yerine getirmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu standartlar arasında; kendi resmi kurumlarını oluşturulması, demokratik değerlerin benimsenmesi, ekonomik reformların yapılması, Sırp mültecilerin dönüşü ile Sırpaların azınlık haklarının tanınması ve Belgrad ile Priştine arasında diyalog kurulması yer almaktaydı. Bu standartların Avrupa Birliği'nin Kopenhag Kriterleri ile eşdeğer olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Kimi diplomatik kaynaklar da Kosova'nın statüsüne kavuştuktan kısa bir süre sonra AB'ne alınacağı yönünde güçlü bir

kanının olduğuna dikkat çekmektedirler.³⁰³ Bu karardan sonra UNMIK yönetiminde Kosovalı liderler bahsi geçen kriterleri yerine getirmek adına yasal ve hukuki çalışmalara hız vermişlerdir. Kosova'nın standartlardaki ilerlemesini izlemesi için Belçika'nın NATO Büyükelçisi Kai Aide, BM Genel Sekreteri Kofi Anan tarafından görevlendirilmiştir. Üç aylık incelemeler sonucu Aide, Annan'a Kosova ile ilgili müzakere sürecinin başlayabileceği ile ilgili bir rapor sunmuştur. Raporda tam anlamıyla standartların yerine getirilmediği ancak hatırı sayılır ilerlemelerin kaydedildiğinin altı çizilmiş, Kosova'nın istikrarı açısından müzakerelerin başlaması gerektiğine yer verilmiştir.

4.1.1.1. Kosova'da Sırp Hükümranlılığının Sonu

Savaştan önce Sırlar Kosova toplam nüfusunun yüzde 10'unu dahi oluşturmazken, diğer topluluklar üzerinde hakimiyet sürdürmüşlerdir. Sırp milliyetçi çevreleri, kendilerini "seçilmiş halk" olarak görürken, Kosova'yı yönetmeyi "kendilerine verilmiş kutsal bir görev olarak" tanımlamıştır. O dönemde Sırlar, Milošević rejiminde her tür ayrıcalıktan yararlanıyorlardı.³⁰⁴

Savaştan sonra Kosovalı Sırlar, Kosova'yı kitlesel bir şekilde terk etmişler, gerilerinde her şeyi bırakarak Sırbistan'da mülteci durumuna düşmüşlerdir. Kosova'yı terk etmeyen bazı Sırların evleri kundaklanarak göçe zorlanmışlardır. Bu göçlerle birlikte Kosova'da özellikle Milošević önderliğinde kurulan baskı politikası yerini bir özgürlük havasına bırakmıştır.

Sırlar azınlık oldukları Kosova'da yıllarca baskı politikaları sayesinde toplumun başatlığını yürütürken, NATO müdahalesinden sonra oluşturulan yeni toplumda hukuksal olarak azınlık durumuna düşmüşlerdir.

³⁰³ Sencar Karamuço, Kosova Nereye Gidiyor?, Ankara, Parlamento Dergisi, Temuuz 2007 sayısı (Erişim) http://www.tpb.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=1010&Itemid=89, 10 Kasım 2008

³⁰⁴ Güner Ureya, **Kosova'da Sırp Hakimiyeti Döneminde Azınlıklar Üzerindeki İnsan Hakları İhlalleri ve Bugüne Yansımaları**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara, 2005, s.90

Kosova'nın BM yönetimi altında girmesi ile devletleşme çalışmaları hız kazanmaya başladı. 15 Mayıs 2001'de dönemin BM Genel Sekreteri'nin Özel Temsilcisi Hans Haekkerup, Kosova Geçici Özyönetiminin Anayasa Çerçevesi'ne ilişkin 2001/9 sayılı yönetmeliği imzalamıştır. Bu, BMGK'nın 1244 Sayılı Kararı'ndan sonra Kosova'nın yönetilmesiyle ilgili en önemli belge niteliğindedir.³⁰⁵

4.2. KOSOVA'NIN GELECEĞİ İÇİN MÜZAKERELER

Kosova statü müzakerelerine geçmeden önce taraflara statüye götüren süreci kısa bir şekilde almanın konunun daha kolay anlaşılacağını düşünüyorum.

4.2.1. Kosova İçin Standartlar

Savaştan sonra güvenlik sorunu, hareket özgürlüğünün kısıtlı olması, ayrıca halkın bir bölümünün hala evlerine dönememesi gibi temel sorunlar göze çarpmaktadır. Bu sorunların mevcut mekanizmalarla çözülmediğini gören BM Genel Sekreter eski Özel Temsilcisi Michael Steiner, 2002 yılında statü konusundan önce Kosova'nın yerine getirmesi gereken "Standartlar" paketini ortaya koymuştur.

Söz konusu projenin geliştirilmesi için yaklaşık bir buçuk yıllık bir çalışma yapılmış, 31 Mart 2004'te ise "Kosova İçin Standartlar Uygulama Planı" açıklanmıştır. Standartlar projesi sekiz başlıktan oluşmaktadır.

³⁰⁵ Daha geniş bilgi için 15 Mayıs 2001 Priştine'de kabul edilen Kosova Geçici Özyönetim Anayasa Çerçevesi (Erişim) www.unmikonline.org/pub/misc/FrameworkPocket_TUR.pdf, 12 Mayıs 2008

Bunların arasında insan hakları ve etnik topluluklarını hakları ile ilgili temel başlıklar şunlardır:*

1. İşlevsel Demokratik Kurumlar,
2. Hukukun Üstünlüğü,
3. Hareket Özgürlüğü,
4. Kalıcı Dönüş ve Topluluk ile Mensuplarının Hakları,
5. Mülkiyet Hakları.

Standartlarla ilgili tüm konularda çalışma grupları kurulmuş, çıkan sonuçlar neticesinde alt projeler üretilmeye başlamıştır. Ancak karşılaşılan en büyük sorun, kurumlar arasındaki koordinasyon eksikliği ve Kosova'nın statüsü ile ilgili belirsizliktir. Statüden önce söz konusu standartların yerine getirilmesinin çok zor olduğu, Kosovalı siyasiler tarafından sıkça dile getirilmiştir.³⁰⁷

“Kosova İçin Standartlar” hakkındaki 12 Aralık 2003 tarihli BMGK Başkanlık bildirisinde, söz konusu standartların, Kopenhag kriterlerinin dahil olduğu AB'nin İstikrar ve Ortaklık sürecinde Kosova'nın ilerlemesini güçlendireceği belirtilmiştir. Bildiride ayrıca standartların, etnik kökene bakılmaksızın Kosova'da demokrasinin, hoşgörünün, hareket özgürlüğünün olduğu ve herkesin adaletten eşitçe faydalanabileceği çok etnikli bir toplumu tasvir ettiği de vurgulanmıştır.³⁰⁸

“Kosova'nın geleceğinin büyük projesi” olarak tanımlanan standartlarla, çağdaş normların uygulanması ve insan hakları standartlarının geliştirilmesi için gerekli mekanizmaların kurulması öngörülmüş ve Kosova'da etnik çatışmaların sona erdirilerek entegrasyon sağlanması hedeflenmiştir. Standartlar tam anlamıyla istenilen noktaya ulaşmadan Kosova ile statü müzakerelerinin başlamasına karar verilmiştir. Bu konuda uluslararası

*“Kosova İçin Standartlar Uygulama Planı”nın İngilizce, Arnavutça ve Sırpça versiyonlarını <https://unmikonline.org> internet sitesinden bulabilirsiniz. Mart ayında Kosova'da meydana gelen şiddet olaylarından sonra Uygulama Planına bazı ek maddeler getirilmiştir.

³⁰⁷ Ureya a.g.e., s.94-95

³⁰⁸ “KB miratoi Standardet për Kosovën”, **Zëri Gazetesi**, 11 Aralık 2003, s.4

toplumun taviz vermesinin temel nedenleri arasında Kosova'da toplumun artık gecikmelere tahammül edememesi yatmaktadır.

4.2.2. Müzakerelere Doğru

1999 yılındaki savaştan sonra UNMIK ve KFOR, Kosovalı Arnavutların gözünde kurtarıcı olarak algılanmıştır. Ancak son yıllarda bu iki uluslar arası güç, bazı Arnavutlar tarafından Kosova'nın bağımsızlığı önündeki temel engel olarak görülmeye başlanmıştır. UNMIK ve KFOR karışıklığının tırmanışa geçmesi üzerine, uluslararası topluluk Kosova'da beş yıldan beri devam eden statükonun sürdürülebilir olamayacağını kabul etmiş ve böylece Kosova'nın gelecekteki statüsü üzerine müzakerelerin başlatılması için kollar sıvanmıştır.³⁰⁹ Nitekim, BM Genel Sekreteri'nin Kosova Özel Elçisi Kai Eide'nin sunduğu değerlendirme raporunun ardından Birleşmiş Milletler, varlığının 60. yıldönümünü kutladığı 24 Ekim 2005 tarihinde, Güvenlik Konseyi'nin kararıyla Kosova'nın gelecekteki statüsü üzerine müzakerelerin başlatılmasına yeşil ışık yakmasıyla ilk somut adım atılmıştır.³¹⁰

Böylece, son altı yıldan beri BM yönetimi UNMIK tarafından idare edilen Kosova'nın tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır. Diğer taraftan Sırbistan da, tarihinde ilk defa silaha sarılmadan, bir toprak sorununu medeni yoldan çözüme sürecine girmiştir. Kosova'da günden güne kötüleşen ekonomik durum ile işsizliğin hat safhaya ulaşması müzakerelerin başlamasının en önemli nedenlerindendir. Diğer önemli bir neden de halkın yıllardır sürdürülmekte olan statükodan memnun olmaması ve bunu Mart olaylarında³¹¹ olduğu gibi UNMIK'e karşı bir ayaklanma ile gösterebilecek

³⁰⁹ Erhan Türbedar, **Müzakerelere Doğru Kosova**, (Erişim) www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=722&kat1=23&kat2=, 12 Haziran 2008

³¹⁰ Raporti i Kai Aides për Kosovën - Shqyrtim Gjithpërfshirës i Gjendjes Në Kosovë (Erişim) www.trepca.net/politike/050613_raporti_kai_aides.htm, 12 Temmuz 2008

³¹¹ Kosova'da üç gün süren ve 1998-1999 yıllarında yaşanan çatışmalardan bu yana bölgede görülen en şiddetli olay olarak kabul edilen etnik çatışmalar sonucunda 19 kişi öldü ve yüzlercesi de yaralandı. Çatışmalar sırasında yüzlerce konut ve düzinelerce dini eser tahrip oldu.

noktaya gelmiş olmasıdır. Bu ve buna benzer olaylar müzakere sürecinin başlatılmasında önemli parametrelerdir.

Sırbistan parlamentosu Kosova hükümetiyle diyalogla ilgili 27 Ağustos 2003 tarihinde kabul ettiği özel bir deklarasyonda, BM Güvenlik Konseyi'nin 10 Haziran 2001 tarihli 1244 numaralı Kararında, 9 Haziran 1999 tarihli Askeri-Teknik Anlaşma ile Sırbistan ve Karadağ'ın toprak bütünlüğünü pekiştiren 5 Kasım 2001 tarihli Yugoslavya-UNMIK Anlaşması'nda belirtilen hükümler yerine getirilmeden, Kosova'nın nihaî statüsü hakkında herhangi bir görüşmede bulunulmayacağını vurgulamıştır.³¹²

Kısaca bununla belirtilmek istenen, Kosova'nın Sırbistan'ın bir parçası olarak kalması, sadece geniş bir özerklik için görüşmelerin yürütülmesi ön koşuluyla, Sırbistan'ın Kosova'nın nihaî statüsünü görüşmeye hazır olduğudur. Sırbistan'da mevcut olan siyasî iklimde böyle bir deklarasyonun kabul edilmiş olması, halkın gözüne boyamak ve Kosova konusunda zaman kazanmakta amacına hizmet etmektedir. 27 Ağustos 2003 tarihli deklarasyonu kabul etmekle Sırbistan'ın Miloşeviç'in eski taktiğini izlediği söylenebilir. Bazı Sırp politikacılar geçmişte, Sırp millî davalarından biri olan Kosova'yı daima gündemde tutarak, uzun süre iktidarda kalmayı başarmışlardır.

Kosova tarafı ise görüşmelere hazır olduğunu zaten önceden dile getirmiş ve bağımsızlık mücadelesi içinde olacağını açıkça ifade etmiştir. Halkın ve batının desteğiyle Kosovalı liderler uzun zamandan beri arzulanan bağımsızlık ülküsünü tekrar gündeme getirmişlerdir.

Arnavut politikacılar açısından da en iyi çözüm, Sırbistan ile Kosova arasındaki diyalogun başarısızlıkla sonuçlanmasıdır. Kosovalı politikacıların en büyük endişesi, teknik konulardan sonra nihaî statü gündeme geldiğinde, 1244 numaralı BM Güvenlik Konseyi Kararından yola çıkarak, uluslararası topluluğun Kosova'yı, Sırbistan ve Karadağ birliğine üçüncü bir birim olarak katılmaya zorlayabilecek olmasında yatmaktadır. Bu yüzden diyalogun başarısızlığa uğraması Kosova heyeti için daha anlamlıdır. ASAM Balkan

³¹² “Deklaracija o pregovorima”, **Politika Gazetesi**, 28 Ağustos 2003, s.2

Uzmanı Erhan Türbedar, Kosova ile Sırbistan arasındaki diyalogun bir 'sağırlar diyalogu' şeklini aldığını belirtmektedir.³¹³ Müzakere sürecinin sonunda da Türbedar'ın betimlemesinin ne kadar doğru olduğu anlaşılmıştır.

Uluslararası toplum da Kosova sorunun çözülmesi gerekliliğine işaret ederken, Kosova'nın artık sorun olmaktan çıkarılıp bölgenin istikrara kavuşma zamanının geldiğine vurgu yapılmaktadır. Milošević'in yönetimde bulunduğu dönem içinde Kosova'nın Sırbistan'ın denetimi altında çıkarılması için büyük destek veren Batılı devletler, Milošević'in yönetimden düşürülmesi ve Lahey Mahkemesine teslim edilmesinden sonra artık Kosova'nın sorun olmaktan çıktığını ve diğer sorunlu bölgelere örnek olması gerektiğini savunmaya başlamışlardır.

Balkanlar'ın en hassas konularından biri olan Kosova sorunu, taraflar arasında başlatılan diyalog ile tekrar gündeme getirilmiştir. Her ne kadar sadece 'teknik konular' üzerinden görüşmelerin yürütüleceği vurgulanmakta ise de, teknik konular bitince sıranın yine Kosova'nın nihaî statüsünün geleceği bellidir. Taraflar temelde çok zıt görüşlerle masaya oturduğu için, Sırbistan-Kosova hattındaki diyalog çabalarının çok uzun süreceği açıktır.

4.2.2.1. Ahtisaari Kosova Müzakerelerinin Yöneticisi

Her iki tarafta görüşmelerin gündeme gelmesinden sonra kendi argümanlarını belirlemeye ve stratejilerini oluşturmaya başlamışlardır. Bu dönemde Kosovalı Arnavutların Amerika'nın desteğine güvenmekte oldukları, Sırp'ların ise BM Güvenlik Konseyi'nin sözünden dönmeyeceğini ümit ettikleri gözlenmiştir. Hatırlatmak gerekirse, BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı ve 10 Haziran 1999 tarihli kararında, Kosova'nın gelecekte Sırbistan ve Karadağ'ın bir parçası olarak kalması öngörülmüştür. Güvenlik Konseyi 1244 Sayılı Kararı kabul ettiği gibi, bu kararı değiştirmeye yetkili tek kurumdur. Ne

³¹³ Erhan Türbedar, "Sırbistan-Kosova Diyalogu: Ekranların Yeni Yarışma Programı", **Stratejik Analiz Dergisi**, Sayı Kasım 2003

var ki Sırbistan, veto hakkına sahip Güvenlik Konseyi daimi üyelerinden Rusya ve Çin'e güvenmektedir.

Görüşmeler başlamadan önce tarafların birbirine zıt düşen savlarla masaya oturacak olması, müzakere sürecinin hiç de kolay olmayacağını açık bir göstergesidir. Hatırlatmak gerekirse, Arnavutlar sadece bağımsızlık isterken, Sırbistan “özerklikten fazla, bağımsızlıktan az” tezini savunmaktadır. Anlaşıldığı üzere Arnavutlar son derece katı bir tutum içindeyken, Sırbistan kendine daha geniş bir diplomatik manevra alanı bırakmış durumda gözükmektedir.

Kosova'da yaşanan hareketlilik ve uluslararası toplumda görüşmelerin yapılması yönünde baskıların arttığı bir dönemde BM Genel Sekreteri Kofi Anan Finlandiya eski başbakanı Marthi Ahtisaari'yi BM Kosova baş müzakerecisi görevine atayarak müzakereler için ilk somut hareketi başlatmıştır. Ahtisaari, dört aylık bir mekik diplomasi sonucunda Arnavut ve Sırp taraflarını Viyana'da bir araya getirmeyi başarmıştır.

ASAM Balkan Uzmanı Erhan Türbedar, Priştine ile Belgrad arasında başlayan görüşmeleri “Sırbistan-Kosova Diyalogu: Ekranların Yeni Yarışma Programı” olarak nitelendirmektedir. Türbedar, hem Kosova, hem de Sırbistan için son sözü söyleyecek olanın uluslararası topluluk, yani Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi olduğunu, bu açıdan bakıldığında da Sırbistan ile Kosova arasındaki diyalogun bir çeşit ‘yarışma programına’ benzeyeceği savunmaktadır.

4.2.2.2. Ahtisaari Öncülüğünde Müzakere Süreci

Müzakere sürecinde bir çözüm alınamayacağı anlaşıncı Kosova sorunun nasıl çözüleceğiyle ilgili sesli düşünölmeye başlanmıştır. Batılı ölkeler sorunun taraflar arasında ortak bir anlaşmayla çözümlmesi gerekliliğine işaret ederken, taraflar aralarında bir anlaşmaya varmayacaklarını

hissetmeye başladıktan sonra bağımsızlık opsiyonu üzerinde de durmaya başlamışlardır.

Uzun zaman uluslararası yetkililer tarafından yapılan girişimler neticesinde tarafların bir araya gelmeye ikna edilmiş ve Viyana'da 20 ila 21 Şubat tarihlerinde taraflar arasında gerçekleşen bire bir görüşmelerde ademi merkeziyetçilik konusunu masaya yatırılmıştır. Toplantı, Viyana'da çalışmalarına başlayan BM Kosova nihai statü görüşmeleri özel temsilcisi yardımcısı Alfred Rohan'ın başkanlığında gerçekleşmiştir. Toplantının açılışını yapan Rohan, taraflara 20 dakika süre içerisinde tutumlarını dile getirmeleri için zaman tanımıştır. Görüşmelerin gayesine değinen Rohan, bunun iki taraf arasında var olan sorunlara çözüm bulmak olduğunu söylemiştir. Görüşmelerin ilk bölümü hoşgörü içerisinde geçmiş, taraflar ademi merkeziyetçilik konusunda düşüncelerini açıklamışlardır. Görüşmelerin ilk gününde ademi merkeziyetçilik çerçevesinde eğitim, sağlık ve kültür sorunları masaya yatırılmıştır. Görüşmelerin ilk gününde merkezi yönetimden eğitim, sağlık ve kültür sorunlarının yerel yönetimlere devretmesi görüşülmüştür.³¹⁴

Albert Rohan, düzenlediği basın toplantısında gerçek bir anlaşma imzalanmadığını ancak görüşmelerin işbirliği havası içinde geçtiğini söylemiştir. "Hiçbir anlaşma imzalamadık" diyen Rohan, tarafların farklı görüşler ortaya atarak fikir alışverişinde bulunduklarını dile getirmiştir. Rohan, "Görüşmede başarı elde edildi diyebilirim" tespitinde bulunmuştur.

Kosova heyeti, yaptıkları açıklamada görüşmeleri başarılı olarak değerlendirirken, dünya kamuoyundan Kosova'nın bağımsızlık mücadelesiyle ilgili destek almaya ve Sırbistan tarafından önerilen ademi merkeziyetçiliğe darbe vurmaya çalıştıklarına değinmiştir.

BM Kosova Özel Temsilcisi Yardımcısı Albert Rohan, Kosova nihai statü görüşmeleri üzerine *Frankfurter Allegemeine Zeitung* günlük gazetesine verdiği demecinde taraflar arasında anlaşma sağlanmazsa son kararın BM tarafından alınacağına dikkat çekmiştir.

³¹⁴ "Kosova'nın geleceği masaya yatırıldı", **Yeni Dönem Gazetesi**, 23 Şubat 2006, sayısı 313, s.4

Rusya bağımsızlık söylentilerini sert bir dille karşı çıkmıştır. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin 31 Ocak 2006'da yapmış olduğu bir basın açıklamasında, dünyadaki dondurulmuş sorunların çözümüne yönelik “evrensel ilkelerin” belirlenmesi gerektiğini söyleyerek, Kosova'ya bağımsızlık hakkı tanınması halinde Gürcistan'daki Güney Osetya ve Abhazya'nın da aynı haktan yararlanabileceğini imâ atmıştır. O tarihten bu yana ise benzer açıklamalar, değişik Rus yetkililer tarafından defalarca tekrarlanmıştır. Rus temsilciler devamlı bağımsız bir Kosova'nın diğer sorunlu bölgelere gerçekten de emsal teşkil edip etmeyeceği sorusunu üzerine yoğunlaşmışlardır.³¹⁵

4.2.2.3. Ahtisaari'nin Çözüm Öneri Raporu

Ahtisaari, Kosova'nın nihai statüsünü belirlemek amacıyla Sırbistan ile Kosova arasında Viyana'da gerçekleşen 17 müzakere turunun ardından, Kosova statüsü ile ilgili çözüm öneri paketini 2 Şubat 2007'de taraflara sunmuştur.³¹⁶

Tarafların değişiklik önerilerini iki ilave müzakere turunda dinledikten sonra Ahtisaari, Kosova'nın statüsü üzerine nihai önerilerini 14 Mart 2007'de Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine, 26 Mart Pazartesi günü ise Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ülkelerine teslim etmiştir.

Geçen seferden farklı olarak, Ahtisaari iki belge açıklamıştır. Birincisinde, Kosova statüsünün çözümüne ilişkin ayrıntılı öneriler yer almakta, ikincisinde ise birinci rapordaki öneriler anlatılmakta ve Ahtisaari'nin kişisel görüşlerine yer verilmektedir. Ahtisari'nin bu kişisel görüşleri içinde ise, “Kosova'nın statüsü, uluslararası topluluk tarafından denetlenen bir bağımsızlık olmalıdır” önerisi de yer almaktadır.³¹⁷ Böylece, Ahtisaari,

³¹⁵ “Putin kundër pavarisë së Kosovës”, **Zëri Gazetesi**, 30 Ocak 2006, s.6

³¹⁶ “Ahtisaari shpërdan palëve propozimin për Kosovën”, **Koha Ditore Gazetesi**, 3 Şubat 2007, s.2

³¹⁷ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için Ahtisaari tarafından hazırlanmış olan çözüm öneri paketine bakabilirsiniz (Erişim) www.unosek.org/docref/Comprehensive_proposal-english.pdf, 12 Ocak 2008

Kosova'nın bağımsızlığından yana olduğunu ilk defa açık olarak dile getirmiştir.

Kosova statüsünün çözümüne ilişkin ayrıntılı önerilerin yer aldığı raporda, Kosova'nın bağımsız olacağı açıkça belirtilmiyor ise de, Kosova'ya bağımsız devletlerin sahip olduğu yetki ve yükümlülükler verilmesi öngörülüyor. Sırbistan, Ahtisaari raporunun 2 Şubat 2007 tarihli versiyonunda Kosova'ya bağımsız devlet muamelesi yapan bütün hükümlerin değiştirilmesini talep etmiştir.

Ancak, raporda daha çok “teknik değişiklikler” yapılmış ve Kosova statüsüne ilişkin dolaylı hükümler esasta aynı kalmıştır. Kosova statüsünün çözümüne ilişkin ayrıntılı önerilerin yer aldığı raporda yapılan önemli bir değişiklik, Kosova'daki Sırp olmayan azınlıkların hakları üzerinedir. Aralarında Türklerin de yer aldığı bu azınlıkların hakları raporun ikinci ekinde ayrıntılı bir şekilde düzenlendi. Böylece, uluslararası anlaşmalarda belirtilen haklar ve özgürlükler dışında, azınlıkların varlığı, dili, kültürü, eğitimi ve diğer ulusal niteliklerinin korunması için gereken güvence sağlandı. Dahası, raporun Genel Hükümler başlığı altındaki 1. maddenin 6. fıkrasında, Türkçe'nin, Boşnakça'nın ve Roman dilinin belediye düzeyinde resmî olacağı veya kanuna uygun olarak resmî kullanımda olacağı belirtiliyordu.

Ahtisaari'nin raporunda “bağımsızlık” kelimesi kullanılmıyor ise de rapor, uluslararası topluluk tarafından “kontrol edilebilir bir Kosova devletinin” temelleri olarak algılanmıştır. Nitekim Kosova Hükümeti ve muhalefetteki bütün önemli siyasi partiler, temelde Ahtisaari'nin raporunu kabul edilebilir olduğunu dile getirerek desteklemektedir. Sırp tarafı ise bu raporun Kosova'ya bağımsız devletlerin sahip olduğu hak ve yükümlülükler tanıdığından dolayı şiddetle karşı çıkmaktadır.

Ahtisaari Raporu'nun başka bir özelliği, raporun önemli bir kısmının Kosovalı Sırlara ayrılmasıdır. Örneğin, ademi merkezileşme çerçevesinde, Sırpların kontrolüne verilecek altı yeni belediyenin oluşturulması öngörülmüştür. Böylece Sırpların kontrolündeki bütün belediyeler hayli geniş özerkliklere sahip olacaktır. Dahası, söz konusu Sırp belediyeleri hem kendi aralarında, hem de Sırbistan'daki belediyelerle işbirliğine gidilebilecektir.

Sırpların kontrolündeki belediyelere bu düzeyde tanınan haklar, ileride Kosova'nın Sırp bölgesinin bir çeşit "devlet içinde devlete" dönüşmesine yol açabilir. Hatırlatmak gerekirse, Sırpların büyük bir kısmı Kosova'nın bölünmesinin en iyi çözüm olacağına inanmaktadır. Ancak, Kosova'nın bölünmesinin, Makedonya ve Preşova Vadisi'nde etkileri olabileceği endişesiyle, Ahtisaari'nin raporunda Kosovalı Sırpların yaşadığı bölgelere dolaylı yoldan "ayrı bölgeler" muamelesi yapılmaktadır. Ahtisaari Raporu'nda, Sırpların en önemli kilise, manastır ve diğer anıt yerleri etrafında 45 "koruyucu bölge"nin oluşturulması önerilmiştir. Diğer taraftan, Sırpların kolektif hakları güvence altına alınmış, Sırpça ise Arnavutça yanında Kosova'nın ikinci resmî dili olarak kabul edilmiştir.

Ahtisaari'nin, Kosova'nın statüsü üzerine önerilerinin Bosna ile ilgili somut etkilerinin de olacağı söylenebilir. Birincisi, Belgrad, Batılıları Kosova için "bağımsızlık dışındaki bir seçeneği" düşünmeye sevk ettiği için, "bölge karışabilir" mesajını vermektedir. Örneğin, Sırbistan Dışişleri Bakanı Vuk Draškoviç, 12 Şubat 2007'de, Kosova'nın bağımsız olması durumunda, Sırbistan'ın Balkanlar'daki istikrarsızlığın merkez ülkesi haline dönüşebileceği yönünde uyarıda bulunmuştur.³¹⁸

Diğer taraftan, Sırbistan Başbakanı Voyislav Koštunitsa'nın liderliğindeki Sırbistan Demokratik Partisi'nin (DSS) Kosova hakkında yayımladığı bir program, bu partinin daha radikal bir duruşa doğru kaydığını göstermiştir. Söz konusu programda üstü kapalı bir şekilde, Kosova'ya bağımsızlığın tanınması durumunda, "bölgenin karışabileceği" mesajının verildiği söylenebilir. Sırbistan'ın ortalığı karıştırma potansiyelinin en güçlü olduğu yer ise Bosna-Hersek'tir.³¹⁹

³¹⁸ Nezavisnost Kosova je razlog nestabilizacije, **Politika Gazetesi**, 13 Şubat 2007, s.1-2-3

³¹⁹ Hoćemo pravdu, **Politika Gazetesi**, 14 Şubat 2007, s.2

4.2.2.4. Ahtisaari Raporu Gerçek Çözüm Değil mi?

Sırbistan ile Kosova arasında yaklaşık bir yıl süren müzakerelerin ardından, BM Kosova Özel Temsilcisi Marti Ahtisaari, Kosova'nın statüsü üzerine hazırladığı nihai raporu 14 Mart 2007'de BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon'a sunmuştur.³²⁰

Kosova'ya uluslararası toplum tarafından denetlenen bir bağımsızlığın tanınmasını öneren bu rapor, ABD, AB ve NATO ittifakında geniş destek bulmuştur. Ancak, Rusya'nın veto hakkını kullanacağını açık olarak belli etmesiyle, Ahtisaari raporuna dayanarak Kosova'ya bağımsızlık yolunu açacak bir karar, BM Güvenlik Konseyi'nden çıkartılamamıştır. Rusya'nın engeline takılan rapor Kosova'da çözüm yollarının da tükendiği şeklinde yorumlanmıştır. Kosova tarafı plana açık destek sunarken, Sırbistan planın Kosova'ya bağımsız devletlere has özellikler verdiği gerekçesiyle şiddetle karşı çıkmıştır.

Büyük beklentiler sonrasında açıklanan planın sorunun çözümüne ilaç olamayacağı sonucunun belirmesi yeni arayışlara neden olmuştur. Yeni yapılacak olan görüşmelerin ardından sonuç alınamaması durumunda tekrar Ahtisaari çözüm öneri paketinin gündeme geleceğini savunmaya başlayan plan taraftarı batılı ülkeler, uluslararası arenada içinde Rusya'nın da olacağı yeni bir formül üzerinde birleşmeye çalışmışlardır.

Ahtisaari raporunun ardından başlayan sürecin tıkanmasını Sırbistan bir zafer olarak kutlanmıştır. Rusya ve Sırbistan açısından, ilave müzakerelerin başlamasıyla Ahtisaari'nin raporu geçerliliğini yitirmiştir. Zaten Kosova'nın bağımsızlığına şiddetle karşı çıkan Sırbistan Rusya'nın desteğiyle izlemiş olduğu siyaset sayesinde planın geçerliliğini yitirdiğini açıklamıştır.

Bunun yanı sıra, 24 Temmuz 2007 tarihinde Sırbistan meclisinin kabul ettiği bir kararda, özetle, Kosova'nın Sırbistan'ın ayrılmaz bir parçası olduğu ve Sırbistan'ın uzun sürecek yeni müzakerelere hazır olduğu belirtilmiştir.³²¹

³²⁰ “Moon dërzon raportin për Kosovë”, **Koha Ditore Gazetesi** 15 Mart 2007, s.1

³²¹ “Skupština Srbije Protiv Athisarinog Plana”, **Politika Gazetesi**, 25 Temmuz 2007, s.3-4

Bu müzakere sürecinin sonucunun hiçbir şekilde bağımsızlık olamayacağının altı çizilen kararda, Kosova'nın bağımsızlığını bireysel yollardan tanıma girişimlerine karşı, Sırbistan Hükümeti'nin ve diğer devlet organlarının "etkili bir cevap" verme hakkı olduğu belirtilmiştir.

4.2.3. Yeni Görüşme Maratonu ve 120 Günlük Süreç

Taraflar arasında 17 müzakere turu ardından, Kosova çözüm öneri paketini hazırlayan Ahtisaari, hazırlamış olduğu öneri ile Kosova'ya uluslararası denetim altında bağımsızlık verilmesini önermiş ama Kosova'nın bağımsızlığını savunan plan Güvenlik Konseyi'nde Rusya'nın engeline takılmaktan kurtulamamıştır. Öneriyi batılı ülkeler ve Kosova hükümetinin desteklemesine rağmen, Sırbistan ve Rusya tarafından kabul görmemiştir. Planla ilgili birkaç defa değişiklik yapılması Rusya'nın öneriyi kabul etmesini etkilememiş hatta, Sırbistan'ı destekler tutumunu pekiştirmiştir. Rusya'nın bu tutumu aksine batılı ülkeler, Kosova sorununun Ahtisaari'nin çözüm paketi çerçevesinde bir sonuca kavuşturulması için girişimlerin sürdürülmesi gerekliliğine işaret etmişlerdir. Tarafların aralarında bir anlaşmaya varmaları için 120 günlük ek bir görüşme trafiğinin hayata geçirilmesini gündeme getirmiş ve bu süre içinde bir başarının sağlanamaması durumunda Ahtisaari'nin önerisinin otomatikman devreye girebileceği açıkça dile getirilmeye başlanılmıştır. Rusya ve Sırbistan bu çağrılar tepkiyle karşıladıkları gibi tarafsızlığından şüphe duydukları Ahtisaari'nin planını da ölü bir belge olarak nitelendirmişlerdir.³²²

Büyük tartışmalar ardından Temas Grubu, Sırbistan ile Kosova arasındaki müzakerelerin, Avrupa Birliği (AB), ABD ve Rusya'nın himayesi altında devam etmesine karar vermiştir. Yeni müzakerelerin 10 Ağustos 2007 tarihinde mekik diplomasisi çerçevesinde fiilen başlatılması karara bağlanırken, görüşmelerin ABD temsilcisi Frank Wisner, AB temsilcisi

³²² "Negociata vazhdon edhe 120 dite", **Koha Ditore Gazetesi**, 11 Ağustos 2007, s.3

Wolfgang İşinger ile Rusya temsilcisi Aleksandar Harćenko kontrolünde yapılması karara bağlanmıştır.

Rusya, Kosova'nın statüsü üzerine yeni müzakerelerin herhangi bir tarihle sınırlı tutulmamasını talep ederken, Temas Grubu'nun diğer ülkeleri, ilave müzakerelerin 120 günle sınırlı tutulması gerektiği üzerinde durmuşlardır.

Yeni müzakere sürecinin belli olmasından sonra taraflar görüşmelerde savunacakları tezlerle ilgili açıklamalar yapmaya başlamışlardır. Priştine tarafı yeni görüşmelerde Kosova'nın bağımsızlığı ile Ahtisaari çözüm önerisi paketini hiçbir şekilde tartışmayacağı belirtirken, Belgrat da Ahtisaari çözüm önerisini kabul etmeyeceğini ve Kosova'ya ancak "esas özerklik" verebileceklerini kamuoyu ile paylaşmıştır. Başka bir deyişle görüşmelerde Priştine, Ahtisari planının uygulanmasında diretirken, Belgrat Ahtisari planına karşı cephe almıştır.

Taraflar arasında yeni görüşmenin arabuluculuğuna soyunan Temas Artı Gurubu Troykası mekik diplomasisi çerçevesinde her iki başkenti de ziyaret ederek, Kosova statüsünün çözümü için fikir alış verişinde bulundular. Priştine ziyaretleri çerçevesinde Kosovalı liderleri ile bir araya gelen Troyka üyeleri, görüşmede Kosovalı liderlerinin savunacağı platform hakkında bilgilendirilmişlerdir. Kosovalı liderler, görüşmelerde Kosova tarafı olarak Kosova'nın bağımsızlığının tartışılmayacağını, toprak bütünlüğünün korunacağını ve Ahtisaari Kosova çözüm öneri paketini savunacaklarını açıkça dile getirmişlerdir. Sırp lar ise Troyka üyeleriyle yapmış oldukları görüşmelerinde Kosova konusunda klasik tavırlarını takınmış ve Kosova'nın bağımsızlığına şiddetli karşı çıktıklarını sorunun ancak geniş bir özerklikle çözülebileceği nakaratını tekrarlamışlardır.

İki başkente yapılan ziyaretlerin ardından sürecin ikinci ayağını oluşturan Viyana ayağında taraflar ayrı ayrı Troyka üyeleri ile bir araya gelerek, statüyü masaya yatırmışlardır. Beraber görüşme yapmayan tarafların aynı ortamda nefes alıp vermeleri bile uluslararası toplum için büyük bir başarı olarak nitelendirilmiştir. Uluslararası toplum da herkes gibi bu ek görüşmelerden bir sonuç çıkmayacağının farkında olmasına rağmen

uluslararası arenada Kosova konusunda yaşanan gerginliğin giderilmesi için zaman kazanılmaya çalışılmıştır. Görüşmelerden bir sonuç çıkmayacağını anlamak için geleceği görmek gerekmediği gibi sadece tarafların iki yıllık süreç içinde yaptıkları müzakereleri incelenmekle de bu çıkarsamayı yapmaları mümkündür. Tarafların bu ek görüşmelerden hiçbir başarı elde edemeyecekleri ile ilgili önemli bir açıklama Eski Kosova UNMIK Yöneticilerinden Soren Yesen Petersen'den gelmiştir. Petersen, tarafların eski tutum ve isteklerinde geri adım atmamaları durumunda görüşmelerin 120 gün değil de 120 yıl sürse dahi tarafların bir anlaşmaya varmayacağını dile getirmiştir.

Kosova'nın üst düzey heyetle temsil edildiği görüşmelerde Sırbistan'ı Kosova Bakanı Slobodan Samardžić'in başkanlığında bir heyet ile temsil edilmesi Sırbistan'ın görüşmelere ciddiyetle bakmadığını ve Kosova sorununu masaya yatırmak istemediğini bir kez daha göstermiştir. Troyka arabuluculuğunda yapılan görüşmeler beklendiği gibi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Çünkü her iki taraf da çizmiş olduğu kırmızıçizgilerin dışına çıkmamakta direnmiştir. Sırp tarafı Viyana görüşmelerine teknik ve danışma temasları olarak bakarken, Priştine ise görüşmeleri Kosova statüsünün çözümü olarak kabul etmiştir.

Taraflar görüşme sonrasında da yaptıkları açıklamalarında görüşmeler sonuna kadar çizdikleri kırmızıçizgilerinden karşı tarafa hiçbir taviz verilemeyeceğini dile getirmeleri, tarafların yıllarca Kosova sorununa çözüm bulamayacaklarını açık bir şekilde ortaya koymuştur.

4.2.3.1. Kosova Avrupa'nın Sorunu

Taraflar arasında görüşme trafiği sürerken özellikle Kosova'nın bağımsızlığının en büyük destekçisi olan Amerika Birleşik Devletleri Kosova sorunun bir Avrupa sorunu olduğuna vurgu yapmaya başlamıştır. Bu durum Avrupa Birliği'nin süreci doğrudan yönetmesi için bir davetiye olarak kabul

edilmiştir. Avrupalı liderlerinin yaptıkları açıklamalar da Kosova'nın öncelikle bir Avrupa Birliği sorunu olduğunun savunulmaya başlandığının bir göstergesidir. Bu açıklamaların ardından Troyka'nın Avrupa Birliği temsilcisi Wolfgang İşinger sorunun çözümü için daha fazla inisiyatif almaya başladığı da açıkça gözlenmiştir. Avrupa'nın kanayan yarası olarak görülen Kosova sorunu çözümünü üstlenmeye başlanan birlik yönetimi, çözümsüzlüğün en çok Avrupa'yı etkileyeceği tezi üzerinde durarak, tarafları ortak bir noktada buluşturmak için çaba harcamaya başlamıştır. Ama Avrupa Birliği içinde Kosova'nın bağımsızlığı konusunda açıkça bir fikir ayrılığı yaşanıyordu. AB'nin büyük bir kısmı Kosova'nın bağımsızlığını desteklerken bir kısmı da kendi sınırları içinde var olan sorunlu bölgelerden, Sırbistan ile dostluk ilişkilerinin bozulmamasından ve kimi birlik üyesi de kilisenin etkisinden dolayı Kosova'nın bağımsızlığa karşı çıkmaya devam ediyor. AB'nin üst düzey yetkilileri birliğin geleceğinin Kosova sorununda önemli bir sınavdan geçeceğinin bilincinde olduğundan bu sorun konusunda birlik üyelerini birlik ve beraberliğe davet etmeye başlamışlardır.³²³

Müzakerelerin sonucunda yeni bir düzenin kurulması gerekliliğine işaret etmeye başlanırken yaklaşık on yıldır Kosova'yı yöneten Birleşmiş Milletlerden sonra oluşacak boşluğu Avrupa Birliği'nin doldurması gerekliliği yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır.

AB Güvenlik ve Dış Politika Yüksek Temsilcisi Javier Solana ve Almanya Dışişleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier yaptıkları ortak bir açıklamada, Ahtisaari raporunu desteklediklerini Brüksel adına belirtmişlerdir. Fransa, Almanya, İngiltere ve İtalya gibi AB ülkeleri, bireysel olarak rapora destek verdiklerini tekrarlamışlardır.

AB'nin Kosova'nın bağımsızlığını tanıma yönünde hazırlıklarına ağırlık verdiği açıklaması Fransa ve Büyük Britanya Dışişleri bakanları tarafından yapılmıştır. Fransa Dışişleri Bakanı Bernard Kouchner ve Büyük Britanya Dışişleri Bakanı David Miliband Fransa'da yayınlanan *Le Mond* gazetesinde kaleme aldıkları ortak yazıda AB'nin Kosova'nın bağımsızlığının tanımaya

³²³ “Kosova problemi i Evropës”, *Zëri Gazetesi*, 11 Haziran 2008, s.2

hazırlandığı dile getirmişlerdir. Kouchner ve Miliband, taraflar arasında bu ek görüşmelerde de bir sonuç alınamaması durumunda Marthi Ahtisaari'nin hazırlamış olduğu ve Kosova'ya AB denetimi altında bağımsızlık tanıyan çözüm öneri planının zoraki de olsa taraflara kabul ettirileceğinin altını çizmişlerdir. Başka bir deyişle AB, Kosova'nın bağımsızlığını denetleme yetkisini kendisine veren planı tek taraflı da olsa kabul ederek, Kosova'da yönetimi devralmaya hazırlanıyor. Kouchner ve Miliband yazılarında AB üyelerinden Kosova sorunu çözümümü için bir birliğe davet etmektedirler. Kosova sorununu birlik için önemli bir sınav niteliği taşıdığına vurgu yapan Kouchner ve Miliband sorunun çözüme kavuşturulmamasının Avrupa güvenliğini, etnik guruplar arasındaki ilişkileri ve ekonomik durumu derinden etkilediğine dikkat çekmişlerdir. Avrupalılardan Kosova'da 90'lı yıllarda yaşanan şiddeti, cinayetleri ve halkın göçe zorlanması gibi olayları unutmamalarını isteyen Kouchner ve Miliband, Kosova sorununun tarihten kaynaklanan özel bir duruma işaret ettiğini ve bu yüzden de AB'nin Kosova konusunda daha aktif çalışması gerektiğini belirtmişlerdir.

Miliband ve Kouchner'in bu açıklamaları Sırpların büyük tepkisini çekmekle beraber, Avrupa'nın Kosova konusunda kararını aldığı şeklinde yorumlanmıştır. Bu iki üst düzey yetkilinin yorumlarını talihsizlik olarak değerlendiren Sırbistan, bu açıklamaların ardından Avrupa'nın tarafsızlığını kaybettiği vurgulanmıştır. Bu açıklamalar sırasında Arnavutluk ziyaretinde bulunan Amerika Başkanı George Bush'un, Kosova'nın artık bağımsız olması gerektiğini söylemesi de tepkileri arttırmıştır.

4.2.4. Bağımsızlığa Adım Adım

Batılı devletlerin Kosova sorunun tek çözüm yolunun bağımsızlık olduğunu açıkça ifade etmeye başlamalarından sonra Kosova'da bağımsızlık ilanı ile ilgili heyecan artmaya başlamıştır. Kosovalı liderler bütün soru ve baskılara rağmen bağımsızlık ilanı ile ilgili açıklama yapmaktan kaçınırken,

halktan acele etmemeleri ve herhangi bir taşkınlık yapmaları isteminde bulunmakla yetinmiştir.

Sırlar Kosova'da süren bu sessizlikten endişe duydukları gibi Batılı devletlerin Kosova'nın bağımsızlığına karşılık Sırbistan'a Avrupa Birliği üyeliğinin verilmesi siyasetine de ağır eleştiriler getirmişlerdir. Sırbistan Başbakanı Vojislav Koštunica, Avrupa'nın Kosova ile ilgili tutumunu taraf tutmak olarak ifade ederken, "Avrupa ailesi bizlerden bedelsiz ticaret adına hislerimizi ve benliğimizi masaya yatırıp bunlardan feragat etmemizi istiyorlar. Bizler kendi benliğimizi herhangi bir üyelik için feda etme durumunda değiliz. Bazı kesimler bizim bu yolda yürümemiz gerekliliğine işaret ettiği gibi bunun doğru yol olduğunu da zorla kabul ettirmeye çalışıyorlar. Ben istenen bu siyaseti yapmak yerine Sırbistan'ın Kosova'yla beraber AB'ne bir bütün olarak girmesi gerektiğini savunuyorum."³²⁴

Sırbistan Cumhurbaşkanı Boris Tadić, de Sırbistan Meclisinde ant içme töreninde yapmış olduğu konuşmasında³²⁵ Avrupa'nın siyasetini eleştirmiş ve Kosova'nın Sırbistan'ın bir vazgeçilmesi olarak göstermiştir. Sırbistan'ın Kosova'yı Avrupa Birliği içinde daha kolay koruyabileceğine dikkat çeken Tadić, Kosova'nın bağımsızlığına karşılık Avrupa Birliği üyeliğinin kabul edilemez olduğunu savunmuştur. Tadić, bu tutumunu "Kimsenin Kosova'dan vazgeçme hakkı ve sorumluluğu yoktur. Kosova kimsenin özel malı olmadığı için bu konuda keyfi davranamaz. Bunun yanı sıra Sırbistan'ın gelecekte AB üye olacağı hakkını da kimse arka plana atamaz. Çünkü Sırbistan da kimsenin malı değildir" şeklinde ifade etmiştir. Konuşmasında son günlerde gündeme gelen Kosova'nın bağımsızlığını konusuna da değinen Tadić, "Sırbistan hiçbir zaman Kosova'nın bağımsızlığını kabul etmeyecektir. Olası bağımsızlık ilanında da Sırbistan savaşa başvurmayacaktır. Kosova'nın bağımsızlığının tarafımızca tanınması bizim AB'ye üyeliğimiz için bir ön şart olamayacaktır. Eğer bu yönde bir istem olursa bunu kabul etmeyeceğimizi bir

³²⁴ Sırbistan Başbakanı Vojislav Koštunica bu konuşmayı Kosova'nın bağımsızlık ilanından iki gün önce 15 Şubat 2008'de I Sırp ayaklanmasının yapıldığı yer olan Oraşçe'de yapmıştır.

³²⁵ Sırbistan Cumhurbaşkanı Boris Tadić Sırbistan Meclisinde Cumhurbaşkanlık andını içmesinden sonra 15 Şubat 2008'de yapmış olduğu konuşmasından alıntı.

defa daha tekrarlamak istiyorum” diyerek Sırbistan’ın bu konuda takınmış olduğu tutumu bir defa daha tekrarlamıştır.

4.3. KOSOVA’NIN PARÇALANMASI SENARYOLARI

NATO Müdahalesiyle birlikte Kosova’daki Miloşeviç rejimi yıkılmış ve uluslararası toplum liderliğinde UNMIK adı altında yeni bir rejim oluşturulmuştur. UNMIK’in Kosova’da görev almaya başlamasıyla birlikte Kosova’da Sırp’ların yoğun oldukları yaşadıkları bölgeler NATO askeri güçlerinin kontrolü altına verilmiş ancak Sırp’lar, Belgrad ile bağlarını sürdürerek, bu bölgelerde Sırp yasalarını, Sırp eğitim müfredatını kullanarak kendi bu bölgelerini fiilen Kosova’dan ayırmışlardır.

Kosova müzakerelerinin başlamasıyla birlikte bu bölgelerde yaşayan Sırp’lar, Kosova kurumları ile ilgili çalışmaya katılmadıkları gibi kendi liderleri olarak Sırbistan’ı kabul etmişlerdir. Uluslararası toplumun bütün baskılarına rağmen attıkları adımlardan geri dönmeyi kabul etmeyen Kosovalı Sırp’lar, bu bölgelerin Sırbistan’a bağlanması siyasetine ağırlık vermeye başlamışlardır.

Kosova’da Sırp’ların Arnavutlarla aynı çatı altında yaşayamayacağını görmeye başlanmasından sonra Kosova’nın parçalanması senaryoları da yüksek sesle tartışılmaya başlanmıştır.

Amerikalı siyasi stratejiyşen Charles Kopchan *Foreing Afeirs* dergisinde 2005 yılında yayınladığı makalesinde Kosova sorununun müzakerelerle değil Kosova’nın parçalanmasıyla çözülebileceğine vurgu yapmıştır. Sırp’ların Kosova topraklarının yüzde 15’ini almaya davet eden Kopchan, bunun dışında bir çözümün yalnızca Kosova’yı ve bölgeyi değil tüm dünya siyasetini alt üst edeceği öngörüsünde bulunmuştur. Buna benzer bir başka öneriyi de Ostin Teksas Üniversitesi Prof. Alan Kupermen ve Washington Askeri Milli kolejinden Stiven Mayer önermiştir. Onlar da Kosova’nın parçalanması gerekliliğine işaret ederken, sorunun bu çerçevede çözülmesi gerekliliğine işaret etmişlerdir.

İtalya Dışişleri Bakanı Gulijano Amato *Večernije Novosti* gazetesine verdiği demeçte Kosova sorununun Trieste modeline göre çözülmesi önerisinde bulunmuştur. Konu ile ilgili geniş açıklama yapmayan Amato, sadece Sırların yöneteceği bir Kuzey Kosova bölgesini kurulması gerekliliğine işaret etmiştir.

Rusya eski Başbakanı Yevgeniy Primakov, Belgrat'ta yayınlanan *Novosti* gazetesine verdiği demeçte Kosova için tek çözümün Kosova'nın parçalanması olduğunu söylemiştir. Primakov, "Sırlar için en iyi çözüm güneyden Sırbistan sınırına yakın kuzey bölgelerine yerleşmeleridir. Bundan sonra Sırbistan'la birleşebilirler. Bazı kişiler bu önerimi eleştirebilirler. Ama bu benim için tek çözümdür" demiştir. Sırbistan'ın Kosova siyasetine değinen Primakov, "Sırbistan kendisini barış ve uzlaşma isteyen taraf olarak kanıtladı. Sırlar Arnavutlara geniş özerklik önerdiler. Kosova da Sırbistan'ın toprağıdır. Arnavutlar bu öneriyi kabul etmediler. Bu şartlar altında Kosova'nın parçalanmasının en iyi çözüm olacağı fikrindeyim. Parçalanma olmazsa her zaman çatışmalar olacak. Masum halk bundan zarar görecek. Kosova'da soykırım da yaşanabilir" demiştir.

4.3.1. Sırbistan'ın Parçalanmaya Bakış Açısı

Kosova'nın parçalanması senaryoları tartışılmaya başlandığı zaman Sırlar bu konuda farklı açıklamalar yapmışlardır. Kosova'dan sorumlu Sırbistan Bakanı Slobodan Samardžić "Politika" gazetesine verdiği demeçte "Kosova'nın Belgrat ve Priştine arasında bölünmesi için bir fonksiyonel planı Birleşmiş Milletlere önerdiğini" söylemiştir. Önerilen planın Kosova'nın bağımsızlığını önlemek için tüm Kosovalıların çıkarına olduğunu ifade eden Samardžić, "Biz BM 1244 sayılı kararı destekliyoruz. UNMIK polis, yargıç ve gümrükçülerinin Kosova'da görev almasını kabul ediyoruz. Kosova'da tüm kurumların Kosovalılara geçmesini ise biz kabul etmiyoruz. Ama bağımsızlık

ilan edildikten sonra Sırp lar, Sırbistan'ın yardımı ile bu görevleri üstlenmelidir. Bu onların en doğal haklarıdır" diye konuştu.³²⁶

Sırbistan Cumhurbaşkanı Boris Tadić, Samardžić'i bu açıklamalarından dolayı eleştirmiştir. Tadić, yaptığı açıklamada, Sırbistan'ın Kosova'nın bölünmesi yönünde herhangi bir niyeti olmadığını ifade ederken, Sırbistan'ın kuzey Kosova'da yaşayan Sırp toplumuna yardım edebilmek için yalnızca bu bölgede temsil edilmesini istediğini belirtmiştir. Kosova'nın etnik toplumlar arasında bölünmesini savunan Kosova Bakanı Slobodan Samardžić'in açıklaması hakkındaysa Tadić, böyle bir politikanın hükümet tarafından onaylanmadığını ifade etmiştir.

Sırbistan Sosyal ve Çalışma Bakanı Boşnak asılı Rasim Lajiç, Novi Sad'ta yayınlanan *Dnevnik* gazetecisinin "Kosova'nın parçalanması Sırbistan için çıkış yol mudur?" şeklindeki sorusuna, Sırbistan yönetiminin Kosova'yı parçalama amacı olmadığını belirtirken, böyle düşünenlerin yanıldıklarını söylemiştir. Bakan Lajiç, "Bu tür fikirler bir taraftan belli amaçların gerçekleşmesine, diğer taraftan da facialara yol açacaktır. Hükümet olarak bizler Kosova'da enklavalarda yaşayan Sırlara daha çok yardımda nasıl bulunabileceğimizi düşünüyoruz. Parçalanma şu anda gündemimizde yok ve hiçte olmadı. Olacağını da düşünmüyorum" şekilde ifade etmiştir.³²⁷

4.3.2. Sırp Halkının Parçalanmaya Bakış Açısı

Sırp halkı, Sırp siyasi otoriteleri ile Kosova konusunda paralel bir tutum içinde olmuştur. Kosova müdahalesinden sonra Sırp halkı, bu konuda kendilerine haksızlığın yapıldığını savunurken, Kosova'ya müdahaleyi Sırp halkına karşı planlanmış bir hareket olarak algılanmışlardır.

Müzakere sürecinin başlamasından önce Sırp lar, Kosova'nın bağımsızlığını ve parçalanma senaryolarını şiddetle karşı çıkarken, bu

³²⁶ "U okviru plana Kosovo može da se podeli između Beograda i Prištine", **Politika Gazetesi**, 20 Ağustos 2007, s.8

³²⁷ Razmena teritorije, **Dnevnik Gazetesi**, 22 Ağustos 2007, s.3

gelişmeleri Kosova'ya müdahalenin davetiyesi şeklinde yorumlamışlardır. Ama özellikle Kosova'nın nihai statüsü görüşmelerinin bir türlü başlamamış olması ve her iki tarafın da uzlaşmaz tutumunu tescil etmesinden sonra Sırp halkının da soruna bakış açısı değişmeye başlamıştır. Bu değişimi "Strateji marketing" tarafından yapılan Kosova konusundaki son kamuoyu araştırmasında gözlemek mümkündür. Sırbistan genelinde Kosova'nın statüsünün belirlenmesiyle ilgili yapılan anket sonuçları *Blic* gazetesinde yayınlanmıştır.* Ankete katılanların yüzde 33'ü Kosova'nın bağımsızlığının artık kaçınılmaz olduğunu ifade ederken, Kosova'nın parçalanma politikasının güdülmesi gerektiği konusunda fikrini beyan etmiştir. Bundan önce düzenlenen son ankette göre yüzde 20'nin üzerinde artış olması Sırbistan kamuoyunda Kosova'nın bağımsızlığını destekleyenlerin sayısının arttığının bir kanıtıdır.

Özellikle de bağımsızlık ilanı ardından yapılan kamuoyu yoklamaları halkın büyük bir bölümünün artık Kosova'nın Sırbistan ile ilgili herhangi bir bağının kalmadığına işaret ederken, artık Sırbistan'ın Kosova'da Sırpların yaşadıkları bölgelerin Sırbistan'a bağlaması politikasını gütmeye başladığını göstermiştir.

4.3.3. Uluslararası Aktörlerin Parçalanmaya Bakış Açıları

NATO Müdahalesi ardından Temas Artı gurubu almış olduğu bir kararla Kosova'nın geleceğinin bir bakıma ana çizgilerini belirlemiştir. Bu karara göre, Kosova 1999 öncesine artık dönmeyecek, başka bir devletle birleşmeyecek ve parçalanamayacaktır. Bu kararda da görüleceği gibi uluslararası toplum baştan beri Kosova'nın parçalanmasına karşı olduğunu açıkça ifade etmiştir. Ama ilerleyen dönemde özellikle Kosova müzakerelerinin çıkmaza girmesinden ve Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Kosova'nın parçalanması ile ilgili ilk senaryo Fransa

* "Strateji marketing" araştırma merkezi tarafından gerçekleştirildi. Sırbistan genelinde yapılan ankete 1027 vatandaş katıldı. Anket 21 ila 24 Temmuz tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Dışışleri Bakanı Bernard Kouchner'in Belgrat ziyareti çerçevesinde gündeme gelmiştir. Kouchener, çözüm için gerekli görüldüğü taktirde bu konuda hareket edilebileceğini belirtmiştir. Troyka'nın AB temsilcisi İşlinger'in, Priştine ziyareti sırasında Kosova'nın parçalanması ihtimalini de dışlamadıkları yönündeki açıklaması Kosova'da büyük yankı uyandırmıştır. Kosovalı siyasi liderler tarafından büyük tepki ile karşılanan bu açıklama sonrası İşliger, parçalanma ihtimali ifadesinin yanlış anlaşıldığını ve parçalanmanın gündemlerinde olmadığını belirtmiştir.

Belgrat'ın Rusya Büyükelçisi Aleksander Alekseyev'in Belgrat isterse Rusya, Kosova'nın parçalanmasını gündeme getirebilir önerisi de parçalanma tartışmalara farklı bir boyut getirmiştir. Zira Rusya, Sırbistan'ın istemesi durumunda Kosova'nın parçalanmasının öncülüğünü yapabileceğini kamuoyu ile paylaşmış oldu.

AB Dönem Başkanı ve Slovenya Dışışleri Bakanı Dimitri Rupel, New York'ta BM Genel Sekreteri Ban Ki Mun ile bir araya geldiği toplantıda Kosova'nın parçalanmasını da masaya yatırmıştır. Her iki üst düzey yetkili de görüşmenin ardından yapmış olukları açıklamalarda Kosova'nın parçalanmasına karşı olduklarını ve muhtemel bir parçalanmasının yeni bir etnik temizliğe yol açabileceğini vurgulamıştır. Kosova'nın parçalanmasına da değinen yetkililer, Kosovalı Sırpların yalnız Kuzeyde değil Kosova'nın farklı bölgelerinde de yaşadıklarını bundan dolayı da Sırpların Kosova'nın parçalanmasından yana olmadıklarını ifade etmişlerdir.

4.3.4. Kosovalı Liderlerin Parçalanmaya Bakış Açıları

Uluslar arası aktörler tarafından parçalanma olasılığı üzerine yapılan açıklamalar Kosovalı liderler tarafından büyük bir tepki ile karşılanmıştır. Kosova Cumhurbaşkanı Fatmir Sejdiu, Belgrat'ın görüşmelere Kosova'nın parçalanması argümanı ile gelmesi durumunda görüşmelere katılım ile ilgili almış oldukları kararı tekrar gözden geçirecekleri belirtirken, böyle bir şeyin kendilerine dayatılmasına izin verilmeyeceğini açıklamıştır.

UNMIK karşıtı olarak bilinen Albin Kurti liderliğindeki “Kendin Karar Ver” örgütü parçalanması ile ilgili bir kararın alınması durumunda Kosova’yı savaşa korumaya hazır oldukların duyurmuştur.

Kosova’nın parçalanması ile ilgili en ilginç açıklamayı Kosova Eski başbakanı ve PDK asbaşkanı Bayram Recepi yapmıştır. Recepi, Priştine’de yayınlanan Ekspres gazetesine verdiği demeçte son çare olarak Kosova’nın kuzeyine karşılık Preşevo vadisini Sırbistan ile değiştirmeyi önermiştir. Büyük tepki toplayan bu açıklamanın partisinin tutumu olmadığını altını çizen Recepi, “Ben toprak değişmesinden yana değilim. Bu Sırp Ulusal konseyi tarafından yapılan provokasyonlar ve kulislerde yapılan gizli görüşmelere karşı bir tepkinin işaretidir. Biz Temas Artı grubu tarafından sınırların değişmemesi ilkesi taraftarıyız. Dünya Kosova devletinin mevcut sınırlarının tanınması için ısrarımızı sürdüreceğiz. Başka bir çözüm bulunmadığı takdirde o zaman topraklarımızı bedelsiz olarak vermeye hazır değiliz. Normal olarak onlar için bedel isteyeceğiz. Konuşmamın başka taraflara çekilmesini istemiyorum. Parçalamaya karşı olduğumu bir daha belirtmek isterim. Eğer köşeye sıkıştırılırsak, toprakları değişmeden başka çaremiz kalmayacaktır. Bundan sonra da Sırbistan ile toprak değiş tokuşuna başvurabiliriz. Topraklarımızın bir bölümü bedelsiz olarak alınacak olursa bunu kabul edemeyiz. Bu konu ile ilgili derinliklere dalmak istemiyorum. Biz şu anda beş ülkeye dağılmış bir federasyonun önemi bir parçasıyız. Lozan Anlaşması ile Türkiye ve Yunanistan arasında nüfus mübadelesi yapıldı. Bu gün böyle bir şey kabul edilmez gibi geliyor. Ama köşeye sıkıştırılacak olursak o zaman da bu opsiyonu gündeme getirmekten kaçınmamamız gerekmektedir” şeklinde parçalanma konusunda tutumunu ifade etmiştir.³²⁸

Recepi tarafından yapılan açıklama Kosova siyasi partileri özellikle de üyesi olduğu PDK tarafından da tepki ile karşılanmıştır. PDK tarafından yayınlanan bildiride “bu tür pazarlık kabul edilemez” denilmiştir. PDK’nın diğer başkan yardımcısı Yakup Krasniçi, “Bu gibi söylentilerin çok tehlikeli olduğunu düşünüyorum. Sınırların değişmesine karşıyız ve sınırların

³²⁸ “Për veriun e Kosovës, mund të ndërrojme luginen e Preshevës me Sërbine”, **Ekspres Gazetesi**, 19 Ağustos 2007, s.1

değişmemsi için elimizden gelen çabayı sarf edeceğiz” şeklinde konuya bakış açısını ifade etmiştir. LDK başkan yardımcısı Eçrem Kryeziu Recepti’nin açıklamasını Sırbistan yetkilileri tarafından Kosova’nın parçalanması söylentilerine bir tepki olarak nitelendirmiştir. AAK asbaşkanı Ahmet İsufi Kosova tarafının bu tür pazarlıkları hiçbir zaman kabul etmeyeceğini ifade ederken, “Kosova’nın parçalanmasına sonuna kadara karşıyız. Bunu zararlı ve tehlikeli olarak görüyoruz” şeklinde açıklamıştır. Kosova Yeni Birlik partisi başkanı Becet Pacoli, Recepti’nin toprak değiştirme önerisini bir rüya olarak değerlendirmiştir. Pacoli “Biz toprak takası düşüncesini paylaşmıyoruz. Bu kötü serüvenden başka bir şey değildir. Bunu çözüm olarak hiçbir zaman kabul etmemizi kimse bizden beklemesin” şeklinde bir açıklama yapmıştır.³²⁹

4.3.5. Parçalanma Çözüm mü?

Bütün bunlar Kosova’nın geleceği açısından kötüye doğru gidildiğini göstermiştir. Her iki taraf da parçalanmanın doğru bir çözüm olmayacağını farkında oldukları için buna destek vermemişlerdir. Sırbistan’ın parçalanmayı desteklememesinin temel argümanı, Kosova’nın parçalanmasını talep ederse o zaman kendi toprak bütünlüğü içindeki sorunlu bölgelerin de ayrılma istediğinde bulunabileceği endişesidir. Sırbistan’ın Kosova’dan sonra egemenliği altındaki diğer bölgeleri kaybetme lüksünün olmadığı göz önünde bulundurulduğunda Sırbistan’ın parçalanmayı neden desteklemediği daha kolay kavranabilir. Sırbistan’ın artık yeni bir parçalanmayı kaldırma ve yeni bir savaşa ev sahipliği yapama gücü yoktur. Bu nedenle de Sırbistan için parçalanma bir avantajdan çok dezavantajdır. Sırbistan’ın Kosova’nın parçalanmasını gündeme getirmesi törelerine de ihanete anlamına geleceğinden hükümet böyle bir sorumluluk altına girmekten kaçınmaktadır. Kosova konusunda halkın var olan duygularını okşamak adına Kosova’nın parçalanması değil Sırbistan yönetimi altına bir bütün olarak geri alınması

³²⁹ Reagimet të ashpera për pershkrimet e Receptit, **Koha Ditore Gazetesi**, 20 Ağustos 2007, s.1-3.

gerektiği savunulmaktadır.

Kosova tarafı da Kosova'yı bir bütün olarak gördüğünden parçalanma siyasetine baştan beri şiddetle karşı çıkmıştır. Müzakere sürecinde de Kosova'nın bütünlüğünün tartışılmaz olduğuna sürekli vurgu yapan Kosovalı liderlerin, Kosova'nın parçalanmasının gündeme gelmesi durumunda görüşmeleri terk edeceklerini açıklamaları bu konudaki kararlılıklarının açık bir göstergesidir.

4.4. YENİ GÜÇ DENGESİ MERKEZİ KOSOVA

Uluslararası politikanın en eski ve en temel kavramlarından birini hiç kuşkusuz ki güç oluşturmaktadır. Tarih boyunca ortaya çıkan bütün devletler, belirli bir engel ile karşılaşmadıkları sürece güçlerini artırmaya çalışmışlardır. Güç artırımı önündeki en önemli engel ise genellikle başka bir devletin varlığı ve gücü olmuştur. Bu nedenle, üç ya da daha fazla sayıda devletin yer aldığı her uluslararası sistemde bir güç dengesi ilişkisine rastlamak mümkündür. Bir uluslararası sistemde güçlü olan bir devlete karşı iki küçük devlet bir araya gelerek güçlü ülkeye karşı bu ittifak kurmakta bu suretle de güç dengesi oluşturmaktadırlar.³³⁰

Özellikle soğuk savaşın sona ermesi ve iki kutuplu dünyanın yıkılmasından sonra dünya hegemonyasının tek hakimi konumuna gelen Amerika öncülüğünde batı dünyasının bir asra yakındır oluşturduğu güç dengesini tam anlamı ile bir prestij ve baskı aracına dönüşmüştür. Bu süre zarfında Batı'da eski ideolojik düşmanları olan Doğu bloğu ülkelerinin çözülmesine ağırlık verilmiştir. Ama var olan bu tek kutuplu hegemonya son yıllarda özellikle Eski Doğu Bloğu Lideri Rusya Federasyonun doğal kaynaklar ile güçlenmesi ile önemli bir sekteye uğramıştır. Birkaç yıl öncesine kadar Amerika öncülüğündeki Batı istediğini uluslararası topluma kabul

³³⁰ Fahir Armaoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, İstanbul, Der Yayınları, 2005

ettirirken, Rusya faktöründen sonra bu prestij ve başarı profili büyük yara almıştır. Bunu en iyi Kosova örneğinde gözlememiz mümkündür.

Rusya, Kosova sorunu bağlamında, Ocak 2006'dan bu yana Sırbistan'ı açık olarak desteklemektedir. Nitekim, Moskova 18 aydır, Kosova'nın bağımsız olmasına izin vermeyeceğini tekrarlamaktadır. Dolayısıyla, Rusya bu yöndeki söylemlerinden vazgeçerek Kosova'nın bağımsız olmasını kabullenirse, uluslararası sistemdeki güvenilirliğine büyük zarar vermiş olacaktır. Diğer taraftan, ABD Başkanı George W. Bush ve ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice da birkaç kez kameralar önünde Kosova'nın bağımsızlığını savunduklarını dile getirmiştir. Bu bağlamda, Rusya engeli nedeniyle Kosova'nın bağımsızlığını sağlayamaması durumunda, süper güç ABD'nin saygınlığı da ciddi zarar görebilir. Anlaşıldığı üzere, Kosova sorunu Belgrad ile Priştine arasında bir sorun olmaktan çıkarak ABD ile Rusya, hatta Batılı ülkeler ile Rusya arasında bir soruna dönüşmüştür.³³¹

Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesinde güç çatışması hat safhaya ulaşmıştır. Batı bloğu Kosova'nın bağımsızlığını tanımakla Kosova'nın artık bağımsız ve egemen bir toplum olduğunu da kabullenmişken, Rusya öncülüğündeki Doğu Bloğu buna karşı çıkarak bağımsızlığın iptal edilmesi gerektiğini savunmaktadır.

İki blok arasında Kosova'nın bağımsızlığı güç dengesi bağlamında önemli bir prestij konusunu oluşturmaktadır. Rusya, soğuk savaş ile Batıya karşı kaybetmiş olduğu savaşın rövanşını Kosova'da almaya çalışmaktadır. Buna karşın Amerika ve Batılı ülkeler ise Kosova'nın bağımsızlığını kendi aralarındaki güç dengesinin prestiji açısından savunmaktadırlar.

Sonuç olarak, Rusya, Kosova'yı eski gücüne kavuşmak için bir araç olarak kullanırken, Batı dünyası Kosova'yı prestij meselesi olarak kabul etmektedir. Buradan da görüleceği gibi Kosova şu an uluslararası toplumun bir yap – boz tahtası konumundadır. Kosova'nın geleceğini ve yönünü de bu güç mücadelesinden galip çıkacak olan taraf çizecektir. Yani Kosova Batılı

³³¹ Erhan Türbedar, “Kosova Düğümü Çözülüyor mu?”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Eylül 2007, (Erişim) <http://www.asam.org.tr/temp/temp441.pdf>, 23 Kasım 2008

lkeler tarafında çizilen yolda yürümeye devam edecektir ve başka bir yolun çizilmesi durumunda da şansını o kulvarda aramak zorunda kalacaktır.

4.5. BAĞIMSIZLIK İLANI VE KOSOVA'DA MEVCUT DURUM

Kosova 17 şubatta bağımsızlığını ilan ederek, uluslar arası toplumun eb yeni yesi hüviyetine bürünmüştür. Kosova'nın bağımsızlık ilan sürecini, Sırpların bağımsızlık ilanına tepkilerini ve Kosova'da mevcut durum bu bölüm altında açıklanmaya çalışılacaktır.

4.5.1. 17 şubat 2008 Bağımsızlık İlanı

Tarafların Kosova statüsü için aralarında anlaşmaları maksadıyla tanınan 120 günlük süre 10 Aralık 2007'de dolmuş ancak bütün gözlerin çevrildiği Priştine sessiz kalmayı tercih etmiştir. Bağımsızlığın ilan edilmesi beklentisi içinde olan halk gösterilerde bulunurken, Kosovalı liderler bağımsızlığın kaçınılmaz olduğunu ancak halkın sükunete içinde olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Kosovalı liderler bağımsızlığın ABD ve AB ile istişare içinde ilan edileceğinin altını çizerken, bunun için doğru zamanın beklendiğini dile getirmişlerdir.

Kosova'nın geleceğiyle ilgili Sırp ile Arnavut temsilciler arasında yapılan bütün girişimlerin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Kosova Hükümeti Batılı ülkelerin desteğiyle 17 şubat 2008 günü tek taraflı bildirimiyle Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu tek taraflı bağımsızlık bildirimiyle Kosova uluslararası toplumun en genç yesi olmuştur.

4.5.1.1. Sırpların Bağımsızlığa Tepkileri

Sırbistan Başbakanı Koštunica konuşmasında, Sırp halkı var oldukça Kosova'nın Sırbistan'ın olduğuna vurgu yaparken, "Bugün 17 Şubat'ta Sırbistan'ın bir parçası ve NATO'nun denetiminde olan bölgede kaçak ve hukuk dışı bir bildirim açıklandı. Bu mantıksız yıkıcı, kabul edilmez noktaya bizi ABD'nin ahlaksız şiddet siyaseti getirdi. ABD bu eylemle BM Beyannamesinin üstüne şiddeti koyabileceğini ve askeri çıkarları yüzünden uluslararası yasaları dahi çiğneyebileceğini dünyaya gösterdi. ABD'nin şiddet ve uluslararası hukuka üstünlük kurma politikası AB'ni Sırbistan'a karşı uyguladığı şiddet siyaseti izlemekle yetinmesine itmiştir. Avrupa buna boyun eğmekten başka bir şey yapamadı. Bundan dolayı da Avrupa ve dünya düzeninde çıkacak olan şiddetin sorumluları ortadadır. Amerikan hareketle Sırbistan değil, AB küçümsenmiştir. Sırbistan, bu süreçte adalet yolunu tutarak, şiddete boyun eğmeyi kabul etmemiştir. Kosova devletinin hukuki temeli Sırbistan'ı yıkan NATO'nun bombalarıdır. Bundan dolayı gerçeği konuşmak gerekirse, bu yalan devletin ardında NATO askeri çıkarları ve bu şiddetin sorumlusu ABD başkanı ve onun destekleyen Avrupa yöneticileridir. Bunlar kara harflerle Sırbistan tarihine ve yenedünya düzeni kurulan uluslar arası hukuka yazılacaktır. Kosova ve Metohiya'nın ait olduğu yer olan Sırbistan denetimi altına girinceye kadar hukuk, adalet ve özgürlük olmayacaktır. Bu gün yalan bir devleti kurma siyaset yerine geldiğine inanan insanlara karşın, milyonlarca Sırp geleceği özgürlük gününü düşünüyorlar. Kimse özgürlüğüne kavuşmak için, başka bir halkının özgürlüğünü kısıtlayamaz" şeklinde konuşmuştur.

Sırbistan Dışişleri Bakanı Vuk Jeremić, Belgrat'ta yayınlanan *Glas* gazetesine verdiği demeçte Kosova'nın bağımsızlığının hukuka aykırı olduğunu işaret ederek, Kosova'nın geleceği için taraflar arasında yeni görüşmelerin yapılması gerekliliğine işaret etmiştir. Kosova'nın bağımsızlık ilanının önlenmesi gerekliliğine işaret eden Jeremić, "Bu noktadan sonra amacımız bağımsızlığını tek taraflı ilan eden Kosova'nın uluslararası hukuk

çerçevesinde tanınmasını önlemektir. Bundan maada Kosova'nın bağımsızlığını tanıyacak olan ülkelerin sayısını azaltmak ve uluslar arası örgütlerine üye olmalarının önüne geçmektir” demektedir.³³²

Sırbistan Savunma Bakanı Dragan Šutanovac bağımsızlık ilanı ardından Sırbistan medyasına yaptığı açıklamada, Kosova'nın atmış olduğu adımı küstahça olarak nitelendirirken, bunun Sırbistan'ı provoke etmekten başka bir şeye denk düşmediği savunmuştur. Sırbistan'ın Kosova'nın bağımsızlığını tanıyan ülkelerle ilişkilerin en alt seviyede yürütüleceğine de dikkat çeken Šutanoviç, Arnavutların oyununa diğer devletlerin düşmemesi temennisinde de bulunmuştur.³³³

Sırp yazar Mateja Bečković, Sırbistan sınırları içinde bağımsız Kosova devletinin kurulmasının yalnız Sırbistan'a karşı değil, dünya düzenine, uluslar arası hukuka ve insanlığa karşı bir cinayet olduğunu savunmuştur. Kosova'nın Sırpolar açısından taşıdığı önemin herkes tarafından bilinmesine rağmen zorla Sırbistan'dan alındığına vurgu yapan Bečković, “Bu ayıp eylem, 1389 yılında yaşanan kayıptan sonra, Sırpoların bilinçlerinde ve ruhsal yaşamında unutulmayan bir darbe niteliğindedir” demektedir.

Sırp Kültür Sanat Kulübü Sekreteri Dejan Medaković, Kosova'nın tek yanlı bağımsızlığın tanıdığı günü sadece Sırpolar için değil çağdaş Avrupa'nın da en trajik günü olarak nitelendirmiş ve “Avrupa'da bu gün, özgürlük ve hümanizm ilkelerinin öldüğünün açık bir kanıtıdır” sözleriyle bağımsızlığı tanıyan Avrupa ülkelerine tepkisini ifade etmiştir.³³⁴

Sırp Ortodoks Kilisesi de Kosova'nın bağımsızlık ilanını kınayan bir bildiri yayınlamıştır. Kilisenin en yüksek organı “Kutsal Arhijerej Sinodu”, Kosova ve Metohiya'nın Sırp topraklarından ayrılmasını işgal ve zorba siyaset olarak değerlendirirken, BM ve Güvenlik Konseyi'ni Sırbistan'ın insani, din ve devlet haklarını koruma çağrısında bulunmuştur. Bildiride, Kosova'nın bağımsızlık ilanının BM Beyannamesi'ne, 1244 sayılı karara, yürürlükte bulunan tüm insan hakları bildirgelerine ve kararlarına aykırılık

³³² “Jeremić: Nezavisnost Kosova je neprihvatljiv”, **Glas Gazetesi**, 19 Şubat 2008, s.7-8

³³³ “Nezavisnost je Provokacija”, **Politika Gazetesi**, 20 Şubat 2008, s.11-12

³³⁴ “Kosovo je Naša”, **Novosti Gazetesi**, 23 Şubat 2008, s.14

teşkil ettiğine vurgu yapılırken, sınırların değişmezliği ve diğer uluslar arası yasalarına göre Kosova ve Metohija'nın Sırbistan'ın bir parçası olduğunun altı çizilmiştir. Bildiride, "Bağımsızlık ilanı çözümü hem tanrı ve hem insan hukukunun ihlalidir. Aynı zamanda bu Balkan ve Avrupa'ya uzun süreli sorun yaratacak bir zorbalıktan başka bir şey değildir"³³⁵ cümlesine yer vermiştir.

18 Şubat Kosova'nın bağımsızlığı gündemiyle olağanüstü toplanan Sırbistan Meclisi, Kosova ve Metohiya özyönetim organları tarafından tek taraflı bağımsızlık ilanı geçersiz saymış ve kararın iptali yönünde karar alınmıştır.³³⁶

4.5.1.1.1. Bağımsızlık Protesto Mitingi³³⁷

Kosova'nın bağımsızlığını ilanından sonra 23 Şubat günü "Kosova Sırbistan'dır" sloganıyla Belgrat'ta büyük çaplı bir protesto yapılmıştır. Gösteriye bütün Sırp devlet erkani, muhalefet, sanatçılar, siyasiler, yazarlar ve halkın her kademesinden insan katılmış, kalabalık Kosova'nın Sırbistan'ın olduğunu ve bağımsızlığın da geçersiz olduğunu haykırmışlardır. Sırbistan Cumhurbaşkanı Boris Tadić ve Başbakan Koštunica, yaptıkları konuşmalarında Kosova Meclisinin tek taraflı bağımsızlığını ilan etme kararını yasa dışı olarak ilan etmişlerdir. Tadić, hiçbir zaman Kosova'nın bağımsızlığını tanımayacaklarını, diplomatik yollarla bu kararın iptal edilmesi yönünde mücadele edeceklerini açıkça ifade etmiştir. Sırbistan ve Kosova Metohiya'da yaşayan Sırlara hitap eden Tadić, bu ağır durumda herkesi bilinçli davranmaya davet ederken, Sırbistan Kosova'nın bağımsızlığını iptal etmek için elinden yapacağı sözünü vermiştir. BM Genel Sekreteri Ban Ki Mun'a hitap eden Tadić, UNMK yöneticisinden Sırp özerk bölgesinde

³³⁵ Rezultati Strateškog Istraživanja, **Blic Gazetesi**, 19 Şubat 2008, s.4

³³⁶ Toplantıya katılan 234 delegeden 225'i kararın iptal edilmesi yönünde oy kullanmıştır. Liberal Demokrat Parti ile Vojvodina Macarlar Sosyal Demokrat Birliği milletvekilleri oylama başlamadan önce salonu terk etmiştir.

³³⁷ Daha geniş bilgi için 24 Şubat 2008 tarihli Sırp yazılı medyasına bakabilirsiniz. Blic, Politika, Novosti, Tanjug Haber Ajansı, B92, Nečernje Novosti.

bağımsız bir devletin kurulmasını önlemesini ve geçici Kosova Meclisini feshetmesini talep etmiştir.

Sırbistan Başbakanı Vojislav Koštunica, kalabalığa hitaben yapmış olduğu konuşmasını hem bir çeşit gönül alma hem de bir çeşit günah çıkarma olarak yorumlayabiliriz. Kosova'nın Sırbistan'ın namusu ve vazgeçilmezi olduğuna vurgu yapan Koštunica, "Halk bizden bugün bu kürsüden ölüme kadar Kosova'nın Sırbistan'ın vazgeçilmezi olduğu yönünde söz vermemizi istiyor. Ben de bu andımızı bir kez daha burada tekrarlamak istiyorum. Kosova Sırbistan'ın gerçek ismidir. Bu her zaman böyleydi, bundan sonra da böyle kalmaya devam edecektir. Bizler yaşamımızın sonuna dek Kosova'da olan kardeşlerimizi unutmayacağız. Sadece kardeşlerimizi değil, İpek patrikhanesi, Büyük Deçanlar ve Graçanica'yı da unutmayacağız. Bizler Sırp olarak kökenimizden, Kosova'dan, dedelerimizden, tarihimizden vazgeçersek, o zaman biz kimiz? Sorusunu kendimize sormamız gerekecek. O yüzden de Sırlar olarak bizler tarihimize, özümüze sahip çıkmamız zaruridir. Dünya güçlülere bizden benliğimizden feragat etmemizi ve her şeye göz yummamızı istemektedir. Bizi küçük düşürerek, emellerine alet etmeye çalışıyorlar. Biz aşağılanmanın hesabını değil, özümüze sahip çıkmayı ve onu korumak için çabalıyoruz. Sırbistan düşmanları biz seçilmişlere baskı yaparak yaptıklarını meşrulaştırmaya çalışıyorlar. Kimse Sırp halkından kendi geçmişini ve geleceğini pazarlama yetkisi almamıştır ve almayacaktır da. Biz devlet, vatandaş ve ulus olarak benliğimizden vazgeçmeyeceğiz. Herkesin bilmesi lazım ki Sırbistan kendi topraklarında kurulan yasa dışı devleti kabul edip, onu tanıma yanlılığına düşmeyecektir."

Sırp Radikal Partisi Başkan yardımcısı Tomislav Nikolić, partisinin vizyonuna yakışır sert bir açıklamaya imza atarak, Kosova'yı koruma ve tekrar Sırbistan çatısı altına getirme andını içmiştir. Kosova'nın Sırbistan'ın vazgeçilmezi olduğunu ve bundan sonra da böyle olmaya devam edeceğinin altını çizen Nikolić, iktidarıyla muhalefetiyle beraber herkesin kalbinin Kosova için attığını belirtmiştir.

Bosna Sırp Cumhuriyeti Başbakanı Milorad Dodik, bugün Sırp ulusu için büyük bir haksızlık yapıldığına dikkat çekerken, kurulan oyunun bozulması

için bütün Sırların bir araya gelmesi gerekliliğine vurgu yapmıştır. Kosova'nın sadece Sırbistan için değil bütün Sırlar için büyük bir önem taşıdığının altını çizen Dodik, birlik ve beraberlik içinde bu oyunu bozma sözü de vermiştir.

Karadağ Halk Partisi Başkanı Predrag Popović, Kosova ve Metohiya'ya vurulan darbenin aslında tüm Sırp ulusuna vurulduğuna dikkat çekerken, bu darbenin Sırp halkının moralini bozmaktan çok direncini ve dayanışmasını arttıracığına inandığını söylemiştir.

Ünlü Sırp basketbolcu Dejan Bodiroga ise yaşanan gelişmeyi bir maça benzeterek, "Ülkem için çok sayıda maç oynadım ama bu gün en önemlisini oynuyorum. Rakip şu an itibariyle önde olabilir ama maç halen sona ermiş değil. Bugüne kadar onca zor maçtan sonra bu maç da Sırbistan'ın galibiyetiyle sonuçlanacaktır. Temel nedeni de Kosova'nın Sırbistan, Sırbistan'ın da Kosova olmasıdır. Maçtan galip ayrılmak için Sırbistan'ın bu günden sonra onurlu, birlik ve beraberlik içinde olması gerekliliği vardır. Ancak maç bu şekilde bizim lehimize dönebilir" şeklinde Kosova konusunda umudunu dile getirmiştir.

Ünlü Sırp raket Novak Đoković ise gerçekleştirdiği uydu bağlantısıyla, Sırp tarihinin en ağır dönemlerden birini yaşadıklarına vurgu yaparak, Sırbistan'ın her zaman kendi özelliklerini ve benliğini savunmaya hazır olduğunu ve Kosova konusunda da gerekli kararlılığın gösterileceğine inandığını belirtmiştir.

Ünlü yönetmen Emir Kusturica, Batı ve Amerika'nın Kosova konusundaki tutumunu eleştirerek, "Küçük paralarla bizim hiç olduğumuzu iddia ederek bizimle alay ettiklerini sanıyorlar. Bizim medeniyetimizi batı medeniyeti dışında tutarak, Hollywood mitlerini her şeyin üzerine getirerek, bizim Kosova mitosumuzla alay ediyorlar. Onlar kendi mitoslarını bizlere empoze etmeye çalışırken, bizlerin Kosova mitimizi görmemezlikten geliyorlar. Sırlar her zaman 'büyük dünyanın bir parçası' oldu ve olmaya da devam edecektir. Bizler dünyadaki yerimizi kendi benliğimizi koruyarak sağlayabiliriz. Bizlerin Kosova'nın yeniden özgür olacağını kaleme alıp, bu konuda yeni bir takvim hazırlamamız gerekmektedir" şeklinde konuşmuştur.

Protesto sonunda göstericiler Aziz Sava kilisesine giderek, Kosova ve Metohiya'nın kurtuluşu ve Sırp halkı için dua etmişlerdir.

4.5.1.2. Uluslararası Toplumun Bağımsızlığa Tepkisi

Uluslararası toplumda Kosova'nın bağımsızlık ilanı statü görüşmelerinde olduğu gibi iki farklı tepkiye yol açmıştır. Amerika'nın başını çektiği Batılı devletler Kosova'nın bağımsızlığını tanıdıkları gibi Kosova'ya bu süreçten sonra da destek vereceklerini duyurmuşlardır. Rusya'nın başını çektiği ve Sırbistan'ı destekleyen ülkeler ise bu bildirimi kışkırtma olarak nitelendirmişler ve bu bildirimin diğer ayrılıkçı kesimleri de cesaretlendireceği endişesini taşıdıklarını ifade etmişlerdir.

Almanya Belgrat Büyükelçisi Wolfam Mas, Belgrat'a yayınlanan *Večernije Novosti* gazetesine verdiği demeçte Kosova'nın bağımsızlığını desteklediklerini söylemiş ve bağımsızlığın en iyi çözüm olduğunu savunmuştur. Büyükelçi Mas, "Almanya Kosova'nın bağımsızlığını tanımanın en iyi çözüm yolu olduğunu fark ettiği için bu yönde karar aldı" şeklinde konuşmuştur. Kosova için en iyi çözümün BM Güvenlik Konseyi çerçevesinde alınması olduğunu ifade eden Büyükelçi Mos, "Bunun olması için elimizden geleni yaptık. Ama özellikle konsey bünyesinde Kosova konusunda bir ortak nokta bulamadık. Bu yüzden de Kosova'nın bağımsızlığını tanıma noktasında buluştuk" diye konuşmuştur.³³⁸

Rusya eski Başbakanı Jevgenij Primakov, Belgrat'ta yayınlanan *Novosti* gazetesine bağımsızlık ilanı ardından yapmış olduğu açıklamasında bağımsızlık ilanını ve bağımsızlığı tanıyan ülkeleri sert bir dille eleştirmiştir. Primakov, "Batı ülkeleri tarafından Kosova'nın bağımsızlığının tanınması ölçüsüz bir adımdır. ABD ve Avrupa müttefikleri tarafından atılan bu adım Balkanlarda çizilmiş sınırları değiştirebilir. Bu istikrarsızlığa yol açacaktır.

³³⁸ Nezavisnost je jedino rešenje, *Večernije Novosti*, 1 Nisan 2008, s.4

İstikrarsızlığın da temel suçlusu Kosovalı Arnavutlar ve onun destekçileri olacaktır” şeklinde düşüncelerini yansıtmıştır.³³⁹

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin Kosova'nın tek taraflı bağımsızlığının ilan etmesini uluslar arası hukuka aykırı bir hareket olarak nitelendirirken, “Kosova on yıllarca değil yüzyıllardan beri oluşturulmuş olan uluslararası toplum ilişkilerini ihlal eden ve örneği olmayan bir olaydır. Bu örneğin dünyada çok sayıda olumsuz olaya yol açabilme endişesini taşıyorum” diyerek Batılı ülkelerin kendi değerlerine saygısızlık yaptıklarını iddia etmiştir. Kosova'nın bağımsızlığının tanınmasını ülkelerin kendi kendilerini cezalandırması olarak nitelendiren Putin, “Ülkeler yanlış bir yolda yürümekte diretiyorlar. Şu anda ikiyüzlülük içinde kendilerini kaybedip, günü kurtarmaya çalışıyorlar. Ama unutmamaları gereken en önemli olgu çıktıkları bu yolun bir gün onlara yöneleceğidir” şeklinde tepkisini dile getirmiştir.³⁴⁰

Bağımsızlık ilanı ardından Belgrad ziyaretinde bulunan Rusya Başbakanı Dimitrij Medvedev, Kosova'nın tek yanlı bağımsızlığını ilan etmesinin Sırbistan'ın egemenliği ve toprak bütünlüğüne, uluslar arası hukuk ilkelerine, BM 1244 sayılı kararına ve Helsinki Nihai Senedi'ne aykırılık teşkil ettiğini dile getirmiştir. Rusya olarak her zaman Kosova konusunda Sırbistan'ın yanında olduklarını tekrarlayan Medvedev, Kosova'yı Sırbistan toprak bütünlüğü içinde görmeye devam edeceklerini ve Kosova'nın bağımsızlığını tanımamaya kararlı olduklarını belirtmiştir.³⁴¹

4.5.2. Tanıma Süreci ve Sırp Engellemeleri

Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra bağımsızlığı destekleyen ülkelerin bunu de jure olarak tanıdıklarını bildirmeleriyle yeni devlet onurlandırılmıştır. Sırbistan, Kosova'nın ilan etmiş olduğu bağımsızlığın hukuka aykırı olduğunu ifade ederek, bağımsızlık ilanının

³³⁹ Nezavisnost je velika greška za regijon, **Novosti Gazetesi**, 26 Şubat 2008, s.7-8

³⁴⁰ “Putin: Evropa je na pogrešnom putu”, **Politika gazetesi**, 25 Şubat 2008, s.1

³⁴¹ “Medvedev: Podržavamo Srbiju”, **Danas Gazetesi**, 4 Nisan 2008, s.5

geçersiz olduğunu savunmuştur. Devletleri Kosova'nın bağımsızlığını tanımamaya davet eden Sırbistan, bağımsızlığı tanıyan ülkelere karşı değişik yaptırımlara başvurmuştur.

4.5.2.1. Diplomatik Önlemler

Sırbistan, Kosova'nın tek taraflı bağımsızlık bildirimini kabul eden ve tanıyan ülkelerdeki büyükelçilerini geri alarak diplomatik temsilciliklerini en alt seviyeye düşürmüştür. Bunun yanı sıra Sırbistan, ilgili devletlerin Dışişleri Bakanlıkları'na da birer nota vererek, yaptıkları yanlışla işaret etmiş, onları tanıma bildirimlerini geri almaya davet etmiştir.

Sırbistan Dışişleri Bakanı Kosova'nın bağımsızlığını tanıyan ülkelere seslenerek onları yaptıkları hatadan dönmeye davet etmiş, yaptığı yanlıştan dönmeyecek olan ülkelerle ilişkilerin kesileceğini ve hiçbir zaman da eskisi gibi olamayacağına vurgu yapmıştır.

Sırbistan tarafından uygulanan bu politika bir başarı elde edememiştir. Sırbistan'ın bu hareketini duygusal olarak nitelendiren analistler, tanıma bildirimini ardından batılı ülkelerin Sırbistan'ın gönlünü alma politikaları gütmeye başlayacaklarına işaret etmişlerdir. Bu öngörüler kısa bir zaman içinde gerçeğe dönüşmüş, Kosova'nın bağımsızlığını tanıyan ülkeler Sırbistan'la daha yakından ilgilenmeye başlamışlardır. Kosova'nın bağımsızlığının ilanı ardından Sırbistan'ın Avrupa Birliği üyeliğini destekler açıklamalar bir birini izlemiştir.

İtalya Dışişleri Bakanı Massimo D'Alema Belgrad'ta yayınlanan *Večernije Novosti* gazetesine verdiği demeçte, Sırbistan'ın AB'ne katılması için üzerlerine düşen görevi yerine getirmeye hazır olduklarını ifade etmiştir. AB tarafından Kosova'nın bağımsızlığının tanınması için alınan kararın kaçınılmaz olduğunu belirten D'Alema, Sırbistan'la kısa bir zaman içinde AB görüşmelerinin başlatılacağını söylemiştir. İtalya'nın uzun yıllar Sırbistan ile iyi ilişkileri olduğunu belirten D'Alema, Sırbistan'ın Batı Balkanlarda barış ve istikrarın sağlamada önemli bir rol oynadığını belirtmiştir. Kosova sorununu

“özel ve dramatik” olarak nitelendiren D’Alema, Kosova’nın bağımsızlığının tanınmasının kaçınılmaz olduğunu ancak kolay olmadığını söylemiştir. KFOR asker birlikleri çerçevesinde görevde bulunan İtalyan askerlerine değinen D’Alema, onların insan haklarını, Sırların benliğini, kültürünü ve mirasını korumak için görevlendiklerini ifade etmiştir. Sırbistan’ın karşılaştığı sorunları aşacak durumda olduğunu belirten D’Alema, Sırbistan’ın AB ailesinde yerini alacağını söylemiştir.³⁴²

ABD Belgrad Büyükelçisi Cameron Munter, FoNet ajansına verdiği demeçte Sırbistan’ın ABD’nin önemli bir müttefiki ve Balkanlarda istikrarı sağlama açısından da önemli bir etken olduğunu belirten açıklamalar yapmıştır. Sırbistan’ın geleceğinin Avrupa Birliği çatısı altında olması gerekliliğine işaret eden Büyükelçi Munter, “Sırbistan ile çalışmalarımızı sürdürmeliyiz. Sırbistan’la önceleri olan işbirliğimizi, demokratik reformların gelişmesini, ekonomi ve askeri yardımı yeniden sürdürmeliyiz” demiştir. Bu açıklamalar da Sırbistan’ın uluslar arası arenada gönlünü almaya yönelik manevralar olarak nitelendirilebilir.

Sırbistan hiçbir devleti bu yoldaki tutumundan geri döndürmeyi başaramamıştır. Tanımların artmasından sonra başlatmış olduğu politikayı askıya almak zorunda kalan Sırbistan, ilerleyen dönemde büyükelçilerini çektiği ülkelere elçilerini tekrar göndermeye başlamıştır.

4.5.2.2. Protesto ve Elçiliklere Saldırıları

Kosova’nın 17 Şubatta bağımsızlığını ilan etmesi Sırlar arasında büyük tepki ile karşılanmıştır. Bunu protesto etmek amacıyla on binlerce Sırp sokaklara dökülmüştür. “Kosova bizimdir ve hep öyle kalacak” sloganları atan göstericiler, Kosova’nın bağımsızlığını tanıyan ülkelerin Belgrad’taki misyon binalarına saldırmıştır. Bu çerçevede en büyük zararı Kosova’nın bağımsızlığının en büyük destekçisi olan Amerika Birleşik Devletleri

³⁴² “D’Alema: Srbija će biti deo EU”, *Večernije Novosti Gazetesi*, 2 Nisan 2009, s.5

Büyükelçilik binası görmüştür. Amerikan elçiliğinin yanı sıra Türkiye, Büyük Britanya, Belçika, Almanya, Bosna Hersek ve Kanada büyükelçilikleri de büyük zarara uğratılmıştır.

Sırbistan İçişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada 21 Şubat 2008'de düzenlenen protestodan sonra 192 kişinin tutuklandığı, içinde 52 polisin de yer aldığı 130 kişinin yaralandığı bildirilmiştir.³⁴³

Almanya'nın Belgrad Büyükelçisi Wolfam Mas, Kosova'nın bağımsızlığının Almanya tarafından tanınmasından sonra Belgrad'ta Alman Büyükelçiliği binasına yapılan saldırıları plananlı ve koordine edilmiş olarak nitelendirmiştir. Saldırı gününe kadar Sırbistan polisine güven duyduklarını ifade eden Mas, "Ama, polisin büyükelçilik binasına saldırıların başlamasından bir dakika önce örgütlü bir şekilde binadan ayrılması onlara var olan güvenimizi boşa çıkarmıştır. Polis, göstericilerin saldırılarının ardından tekrar döndü ama o süre zarfında saldırganlar elçilik binamıza saldırılarını tamamlamıştı. Bütün bunlar büyükelçiliğimize saldırıların planlaştırılmış ve koordine edilmiş olduğunu açıkça gözler önüne sermektedir"³⁴⁴ şeklinde konuşmuştur.

4.6. YÖNETİMDE YETKİ KARMAŞASININ ADRESİ KOSOVA

Kosova'nın bağımsızlık ilanından sonra öngörülen geçiş döneminde aşılması gereken sorunlar, halen çözülmemesi kalıcı hasarları da beraberinde getirmeye başlamıştır. Kosova'nın bağımsızlığını ilan ettiği plan gereği Kosova'ya denetim altında verilen bağımsızlığı denetlemesi gereken Avrupa Birliği kurumları Birleşmiş Milletlerin arkasına saklanan Sırbistan'ın muhalefeti yüzünden görev yapamamaktadır. Bunun nedeni güç dengesi ve Kosova'nın uluslararası toplumda bir prestij mücadelesine dönüşmesidir. Sırbistan en büyük destekçisi Rusya'nın yardımıyla Kosova'nın bağımsızlık

³⁴³ "Rezultati protesta", **Tanjug Agencija Vesti** (Erişim) www.tanjug.rs 22 Şubat 2008

³⁴⁴ "Mas: Napadi su neprihvatljivi", **Večernije Novosti Gazetesi**, 1 Nisan 2008, s.7

ilanından sonra aleyhine değişen dengeleri kendi lehine dnştrme mücadelesi içinde bulunmaktadır. Sırbistan, Kosova'nın geleceğine omak sokarak, Kosova'yı istikrarsızlığa sürükleyerek, Kosova'yı kendine muhtaç hale getirmeye çalışmaktadır.

NATO müdahalesinden sonra Kosova'da ki BM gücüne Kosova'yı kendisinden koparacak gözü ile bakan Sırbistan, bağımsızlık ilanından sonra bu gücü kurtarıcı olarak görmeye başlamıştır. Başka bir deyişle Kosova'nın bağımsızlığını ilan ettiği Ahtisaari zm öneri paketi çerçevesinde Kosova'da yönetimi denetleyecek olan Avrupa Birliği kurumlarına karşılık Sırbistan UNMIK'i tercih etmektedir. Buradan da görüleceği gibi Sırbistan artık olaya “kötünün iyisi, dostumdur” felsefesi ile bakmaktadır.

Sırbistan'ın Kosova'dan Sorumlu Bakanı Slobodan Samardęić, Sırbistan olarak BM'in 1244 sayılı kararından vazgeemediklerini ifade ederken, bu kararın Kosova'nın bağımsızlığının ilan edilmesi ile küçümsendiğini ama halen yürürlükte olduğunu savunmaktadır. Kosova'da yönetimin halen UNMIK'te olduğunu ileri süre Samardęić, “UNMIK bu süreçten sonra da yapıcı olmalıdır. İzlediği yolda yürümeye devam etmelidir. Bölgede barış ve istikrarın sağlanması istenilirse, Sırbistan ile uzun vadeli anlaşma yapılmalıdır. Bizleri her gün başka şekillerde tehdit etmemelidirler” şeklinde konuşmuştur.³⁴⁵

Sırbistan'ın bütün muhalefetine rağmen Kosova'nın bağımsızlığını dayandırdığı Ahtisaari planı gereği lkde Avrupa güçleri görev almaya başlamıştır. Büyük tartışmalar ardından Avrupa Birliğiyeleri gcnlkeye gönderilmesi konusunda fikir birliğine varması Sırbistan'ın tepkisini yol açmıştır.

³⁴⁵ “1244 Taka Mora Biti Prihvatljena”, **Blic Gazetesi**, 12 Ekim 2008, s.4

4.7. KOSOVA'DA SIRP VARLIĞININ GELECEĞİ

Sırp lar tarih boyunca Kosova'daki varlıklarını kimi zaman baskı rejimiyle kimi zaman da çeşitli politikalar çerçevesinde sürdürmeye çalışmışlardır. Yugoslavya devletinin kurulmasıyla birlikte Kosova'daki baskı rejimine Tito'nun ölümüne dek ara vermek zorunda kalan Kosovalı Sırp lar, özellikle Miloşeviç'in yönetime gelmesiyle başat olma iddialarını tekrar hayata geçirmişlerdir. Bu uğurda diğer milletler sindirilme politikalarına tabi tutulmuşlardır.

Kosova'da Miloşeviç rejiminin baskısının atması ve ülkenin bir iç savaşa doğru sürüklenmesinden sonra başvuru lan NATO müdahalesinin ardından kurulan yeni rejimle Kosovalı Sırp lar devlet yönetiminde var olan etkinliğini kaybetmişlerdir. Marc Weller olayı şu şekilde özetlemektedir: "Kosovalı Sırp lar, statü olarak "milliyet" iken, birden çoğunluk oldukları eyalette azınlık konumuna düşürülmüştür".³⁴⁶

UNMIK denetiminde yer oluşturulan yeni dönemde Arnavutlarla beraber toplumun kurucu unsuru olan Sırp lar, eskiden tek başına olan üstünlüklerini uluslararası toplum denetiminde paylaşmak zorunda kalmışlardır. Yeni oluşturulan dönemde Sırpça, Arnavutça ve İngilizceyle birlikte resmi dillerden birini oluşturmuştur. Ama bu durum Sırp ları tatmin etmekten çok uzaktır. Sırp ların yumuşak karnı olarak nitelendirilen Kosova konusunda bu kadar tavizi kabul etmeleri kolay olmamıştır.

4.7.1. Yeni Kosova Anayasası ve Sırp Azınlığı

17 Şubatta bağımsızlığını ilan eden Kosova, bağımsız ve egemen devlet olma yönünde atması gereken en önemli bir diğer adım olan Kosova Cumhuriyeti Anayasası Kabul etmiştir. Kosova tarihinin bu ilk bağımsız

³⁴⁶ Marc Weller, "Crisis in Kosovo 1989-1999. From the Dissolution of Yugoslavia to Rambouillet and the Outbreak of Hostilities". **International Documents&Analyses**. Volume 1. Published by Documents&Analyses Publishing LTD, 1999 s.48

anayasası Sırp topluluğunun karşı çıkmasına rağmen diğer bütün toplulukların desteğiyle kabul edilmiştir. Sırpların anayasayı kabul etmemesinin altında yatan en önemli neden Sırpların Kosova'yı bağımsız ve egemen bir devlet olarak tanımamasından ve Kosova'nın bir anayasaya sahip olmaması gerektiği görüşünden kaynaklanmaktadır. Anayasa hazırlanma sürecine de katılmayan Kosovalı Sırp, Anayasanın kabul edildiği gün meclis oturumuna dahi katılmamışlardır.

Anayasa Sırlara diğer topluluklara oranla daha fazla pozitif haklar vermektedir. Arnavutça ile beraber Kosova genelinde Sırp dili resmi dil olurken, anayasa ile Sırpların kendi benlikleri, tarihleri, dininleri, dilleri ile dini mekanları koruma altına alınmıştır. Sırpların Kosova kurum ve kuruluşlarında da temsil edilmeleri sağlandığı gibi çoğunluk oldukları belediyelerde de ademi merkezîyetçilik çerçevesinde kendi yönetimlerini oluşturma hakkı da tanınmıştır.

4.7.2. Devlet İçinde Paralel Organlar

Kosova ile Sırbistan arasında bağımsızlık ilanı ardından şiddetini kaybetmeyen bir mücadele yaşanmaya devam etmektedir. Bugüne kadar Kosova ile ilgili büyük mücadeleler veren bu iki tarafı bu kez karşı karşıya getiren olay Kosovalı Sırpların kimin tarafından yönetileceği sorunudur.

Sırbistan, bağımsızlık ilanından sonra hukuksal olarak kaybettiği kutsal toprağı Kosova'yı NATO müdahalesinden sonra Sırpların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde hayata koyduğu paralel organları hukuksal olarak hayata geçirmek konusunda diretmektedir. Yani Kosovalı Arnavutların, Miloşeviç'in Kosova'nın özerkliliği iptal etmesinden sonra Kosova kamu kurum ve kuruluşlarının çalışmalarını boykot etmesi politikasını bu sefer resmi olarak Sırbistan yürütmektedir. Çünkü bağımsızlık ilanı ve uluslararası toplumun önemli aktörlerin bağımsızlığı kabul etmiş olmasından sonra Sırbistan ancak bu paralel yönetim organları ile Kosova üzerinde hak sahibi olabilecektir. Kosova'da söz sahibi olma konusunda Sırbistan'ın son şansı olan bu olay

son günlerde Sırp dış ve iç politikasının en önemli öncelik konusudur. Sırbistan bu paralel belediye yönetimlerini 11 Mayıs seçimlerinden galip çıkan Kosovalı Sırp siyasiler ile hayata geçirmeyi arzu etmektedir. Sırbistan Hükümetinin Kosova'dan Sorumlu Bakanı bağımsızlık ilanı ardından gerçekleştirmiş olduğu Kosova ziyaretinde, Kosovalı Sırlara bu konuda hazır olmaları çağrısında bulunmuş bu da Sırbistan'ın bu olaya ne kadar önem verdiğini tekrar kanıtlamıştır. Sırbistan yönetimi bu paralel organların kurulmasına gerekçesini ve hukuksal boyutunu hiçbir zaman kararlarını kabul etmediği Birleşmiş Milletlerin 1244 nolu kararına dayandırmaktadır. Sırbistan'ın bu tavrı "Denize düşen, yılanı sarılır" atasözü ile örtüşmektedir.

Sırbistan yönetimi devlet içinde devleti andıran bu paralel sistemi oluşturmak için hazırlıkları tüm süratle tamamlayıp, Kosova'da Sırların yoğun olarak yaşadıkları Mitroviça, Dragaş, Novobrd, Zveçan, Leposaviç, Zubin Potok ve Ştîrpçe'de paralel organları hayata geçirmiştir. Kosova'nın bağımsızlık ilanı ardından kabul edilen yeni anayasanın halen yürürlüğe girmemiş olması ve uluslararası toplumun Kosova'da nasıl temsil edileceğiyle karmaşasının sürmesi Sırları bu projelerini gerçekleştirmede şansı kılmıştır.³⁴⁷

Priştine olayları sert bir dille eleştirmiştir. Kosova Cumhurbaşkanı Fatmir Sejdiu ve Başbakan Hashim Thaqi Sırbistan tarafından yapılan bu girişimleri Kosova'nın içişlerine karışmak olarak nitelendirirken, Kosova'daki uluslararası kurum ve kuruluşları bu girişimleri engellemeye davet etmişlerdir. Kosova Yerel Yönetim Bakanı Sadri Ferati, Sırlar tarafından Kosova'da uygulanan paralel organ yapılanması eleştirirken, bu politikalardan sadece Kosovalı Sırları değil tüm Kosova vatandaşlarını olumsuz yönde etkilediğinin altını çizmektedir. Kosova'nın bağımsız bir devlet olduğuna vurgu yapan Ferhati, "Bakanlık olarak bizler çalışmalarımızı Kosova Cumhuriyeti yasalarına göre yapmaktayız ve çalışmalarımız somut ve başarılıdır. Kosova'da Sırbistan yasalarının uygulanması kabul edilebilir bir şey değil. Bu konuda gerek hükümet gerekse de uluslararası toplum ile

³⁴⁷ "Sırlar Devlet içinde Devlet Kuruyor", **Yeni Dönem Gazetesi**, 3 Temmuz 2008, 434 sayısı, s.2

Sırbistan'ın yapıcı bir tavır içinde olması gerekmektedir" şeklinde konuşmuştur.

4.7.2.1. Kosova'da Sırp Belediyeler Meclisinin Kurulması

Sırbistan'ın NATO müdahalesinden sonra varlığını sürdürmeye çalıştığı paralel organlar, yeni bir boyut kazanmıştır. Sırbistan'ın güdümünde bulunan Kosovalı Sırp lar, Kosova'da 28 Haziran 2008 tarihinde Kosova ve Metohiya Belediyeler Meclisini kurarak paralel organları için bir alt yapı oluşturarak, devlet içinde devletin önemli bir bölümünü tamamlamışlardır. Sırp lar bu hareket ile Kosova'nın bağımsızlığını ve yürürlüğe giren yeni Anayasayı hiçe saymışlar ve Kuzey Mitroviça'da Kosova resmi kurumlarına karşı kendi yasal örgütlerini kurmuşlardır. 43 kişiden oluşması planlanan Kosova ve Metohiya Belediyeler Meclisi kuruluş toplantısına Kosova çapında 30 delege katılmıştır. Toplantıya katılan delegeler toplantı sonrasında bir bildiri yayınlayarak, meclis üyeliklerine seçtiklerini kamuoyu ile paylaşmışlardır. Yayınlamış oldukları bildiri ile bu meclisin, Kosova özerk bölgesinde Sırbistan Cumhuriyetinin bir organı olacağını bildirmişlerdir.³⁴⁸

Kosova ve Metohiya Belediyeler Meclisinin dört yöneticisinden üçünü Sırp Radikal Partisi üyelerinden oluşmuştur. Meclisin başkanlığını Radovan Niciç'in, yardımcılığını Srcan Nikolić'in ve sekreterliği de Boban Savić'in yapacağı bildirilirken, Sırp Demokrat Partisinden Makro Yakšić'in de diğer bir başkan yardımcısı görevini yürüteceği bildirilmiştir. Kosova Mitroviça'da düzenlenen meclis toplantısına Boris Tadić'in Demokrat Partisi ile G 18 temsilcileri katılmamıştır. Bu iki partinin Kosova ve Metohiya Belediyeler Meclisi toplantısına katılmaması ile ilgili yapılan açıklamada, gerekçe olarak Sırbistan'da yeni hükümetinin kurulmamış olması ve mecliste bu yönde bir kararın alınmamış olmasını göstermişler.

³⁴⁸ "Serbet formon komunat veta", **Zëri Gazetesi**, 29 Haziran 2008, s.1--3

Kosova ve Metohiya Sırp Belediyeler Meclisi Başkan yardımcısı Makro Yakšić, Reuters ajansına yaptığı açıklamada bu meclisin amacının Kosova'da ikinci bir Arnavut devletinin kurulmasını engellemek olarak özetlemiştir.

Sırp medyası tarafından toplantı ile ilgili yapılan açıklamada kuruluş toplantısında Sırbistan Hükümetinin Kosova'dan Sorumlu Bakanı Slobodan Samardžić, Başpiskopos Anfilohiye, Karadağ Sırp listesi başkanı Andrija Mandić, Makedonya Sırpı temsilcisi Ivan Stojilkovič, AGİT ve KFOR temsilcilerinin hazır bulunduğunu ileri sürülmüştür.

Slobodan Samardžić konu ile ilgili yapmış olduğu açıklamada, bu meclisin kuruluş amacının Kosova belediyeleri ile Sırbistan kurumları arasında arabuluculuk yapmak olarak ifade etmiştir. Attıkları adımı Samardžić, şu şekilde savunmuştur: “Arnavutlar kendi, bizlerde kendi yolumuzu seçtik. Bundan sonra çalışmalarımızı kendi kurumlarımız çatısı altında sürdüreceğiz. Kosova mücadelemizi artık bizler bu çatı altında sürdüreceğiz”.

Kosova ve Metohiya Sırp Belediyeler Meclisinin Vidovdan gününde kurulmuş olması Sırpın Kosova'ya attettikleri önemi ve Kosova'dan o kadar olay vazgeçmeyeceklerini bir daha kanıtlamışlardır. Kuruluş toplantısına katılan Piskopos Anfilohiye, bugün meclisin kurulmasının tesadüf olmadığını belirtirken, “Meclis delegeleri bulundukları belediyelerde Sırp halkının ve devletini onurlu ve başarılı çalışmalarını daha ileriye taşıyacakları ile ilgili herhangi bir kuşku duymuyorum” demektedir.

Gazeteci Fevzi Karamuço *Yeni Dönem* Gazetesindeki köşe yazısında meclisin kurulmasını şu şekilde yorumlamaktadır: “Kosova'nın parçalandığı gerçeğine cumartesi günü şahit olduk. Kosovalı Sırpın uzun zaman Kosova'nın Sırbistan topraklarından ayrılmasını kabul etmediklerini attıkları bu adım ile kanıtladılar. Sırbistan desteği ile Kosovalı Sırpın, 11 Mayıs seçimleri sonuçlarına göre Kosova ve Metohiya Sırpın Belediyeler Meclisini kurdular. Sırpın 28 Haziranı tesadüfen seçmediler. 28 Haziran Sırpın tarihinde özel önemi vardır. Aya Vid günü olarak kutlanan bu gün Sırp tarihinde Osmanlılara karşı kaybettikleri ama tarihte var oluşu mücadelesini

simgelemektedir. Sırlara göre Kosova savaşında savaşı kaybetmelerine rağmen Kosova mitosu sayesinde kalmaları var olmalarını başardılar.³⁴⁹

4.7.2.2. Kosovalı Sırlar Kosova Kurum Çalışmalarını Boykot Ediyor

NATO Müdahalesiyle Kosova'da Sırp rejiminin yıkılmasından sonra, uluslararası toplum denetiminde oluşturulan yeni yapılanma Sırları kucaklamaktan uzak kalmaya devam etmektedir. Daha başlangıçta NATO müdahalesine tepki olarak Kosovalı Sırlar Kosova kurum ve kuruluşlarının çalışmalarını protesto ederek, bu konudaki tepkilerini açık bir şekilde ifade etmişlerdir.

Kosovalı Sırların yeni kurumlara katılmaktan kaçınmaları Kosova'nın parçalanmış görüntüsünün dışa yansımalarının açık bir göstergesidir. Özellikle statü öncesi Kosova'nın ev ödevi konumundaki standartların yerine getirilmesi ve değerlendirme dönemi ile statü müzakerelerinin başlama arifesinde Sırların bu boykotlarının etkisi daha çok olmuştur. Uluslararası toplum bu boykotun Kosova'nın geleceğini dinamitleyici bir gelişme olarak nitelendirilirken, Kosova devlet otoritelerini bu boykotun son bulması için inisiyatif almaya davet edilmiştir. Belgrad'a yönelik de davetler yapılarak, Belgrad'ın Kosovalı Sırları olumsuz yönde etkilememesi istenmişse de Belgrad "bu konuda karışmıyoruz" cevabını vermekle yetinmiştir.

Müzakere süreci öncesi dönemin Başbakanı Agim Çeku, Kosovalı Sırları kendilerinden daha iyi kimsenin temsil edemeyeceğini belirterek, "Kosovalı Sırları, Kosova'da ikamet etmeyen kimselerin temsil etme hakkı yoktur. Kosovalı Sırlar kendilerini en iyi bir şekilde temsil edebilirler. Bu yüzden de Kosovalı Sırları Kosova devlet kurum ve kuruluşlarının çalışmalarına bekliyoruz" çağrısında bulunmuştur. Başbakanın bu çağrısı üzerine "Kosova ve Metohiya Sırp listesi" temsilcisi Oliver Ivanoviç, Kosovalı

³⁴⁹ "Sırlar amacına vardılar mı?" **Yeni Dönem Gazetesi**, 3 Temmuz 2008, 434 sayısı, s.6

Sırların kurumların çalışmalarına dönmelerinde bir sorun olmadığını belirtirken, Kosovalı Sırların kurumların çalışmalarına dönmelerinin kısa bir zamanda gerçekleşeceğini bunun da suiistimal edilmemesi gerektiği savunmasında bulunmuştur.³⁵⁰Bütün girişimlere rağmen Sırların Kosova kurumlarına tek vücut olarak katılmaları sağlanamadığı gibi Kosovalı Sırlar, Kosova devlet otoritesini tanınamakta diretmektedir. Bağımsızlık ilanı ile beraber Sırlar, kendilerini tümüyle Kosova'dan soyutlayarak devlet içinde devlet politikasını sürdürmeye çalışmaktadırlar.

4.7.2.3. Sırbistan Seçimlerinin Kosova'ya Taşması

Kosova ile Sırbistan bağımsızlık ilanının ardından ikiz misali yaşamlarını sürdürmeye devam etmektedirler. Bağımsızlık ilanı öncesinde olduğu gibi son Sırbistan Cumhurbaşkanlık seçimleri ile ilgili seçim sandıkları Kosova'da kurulup kurulmayacağı uzun tartışmaları beraberinde getirmiştir. Sırbistan, bağımsızlık ilan ve tanıma sürecinde kaybettiği maçın rövanşını almak için genel seçimler için Kosova sınırlarında da Sırların oy kullanması için harekete geçmiştir. Sırbistan'ın Kosova'dan sorumlu bakanı Slobodan Samardžić, 11 Mayıs genel ve yerel seçimlerinin, Kosova'da ki Sırların da oy kullanacağını söylemesi, Kosova'yı karıştırmıştır.

Bağımsızlık ilanı ardından yeni anayasanın halen yürürlüğe girmemiş olmasından dolayı Sırbistan seçimlerini yasaklama gücü olamayan Kosova kurumları ve liderler Sırbistan'ın bu istemlerini kınamaktan öteye gidememişlerdir.

Kosova Cumhurbaşkanı Fatmir Sejdiu, Samardžić tarafından gündeme getirilen Sırbistan'da 11 Mayıs'ta yapılacak olan seçimlerin Kosova'da da yapılacağı yönündeki açıklamayı eleştirmiştir. Kosova'nın artık bağımsız bir devlet olduğuna işaret eden Sejdiu, Sırbistan ile Kosova arasında bir bağ bulunmadığını bu yüzden de seçim sandıklarının Kosova'da kurulmasının bir

³⁵⁰ “Serbet nga Kosova japin gjasa për të kthyer ne vendpunime”, *Koha Ditore Gazetesi*, 29 Temmuz 2006, s.3

anlamı kalmadığını savunmuştur. Sejdiu'ya yakın açıklamalar diğer Kosovalı liderler tarafından da yapılmıştır.³⁵¹

AB'nin Genişlemeden Sorumlu Komisyon Üyesi Olli Rehn yaptığı açıklamada, Birliğin Kosovalı Sırpların Sırbistan'da yapılacak 11 Mayıs erken seçimlerine katılmalarına izin vermekten yana olduğunu belirtmesi ve Kosovalı Sırpların durumunu Finlandiya'da yaşayan ve İsveç'te yapılan parlamento seçimlerine katılmalarına izin verilen İsveçlilere benzetmesi olayı başka bir açıya taşımıştır. Bu açıklamalar ardından gözler Kosova'da karar verici durumdaki UNMIK'e çevrilmiştir. UNMIK sözcüsü Gyorgy Kakuk, UNMIK'in Kosova'da oy kullanılmasına izin verip vermeme konusunda halen bir karar almadığını, konunun görüşüldüğünü ve kısa bir zaman içinde gerekli kararın alınacağını ifade etmesi UNMIK'in olaya karışmak istemediği şekilde yorumlanmıştır.³⁵²

Seçimlerin yapılıp yapılmayacağı tartışmaları sürerken, Radikal Partisi Başkan yardımcısı ve Cumhurbaşkanı adayı Tomislav Nikolić'in seçim kampanyasını Kosova'da Sırpların yaşadıkları bölgelere taşıması olayı başka bir noktaya taşımıştır. Radikal partisinin Kosova'da seçim kampanyasını sürdürmesi, Kosovalı liderlerin tepkisi ile karşılanmıştır.

Konu ile ilgili açıklama yapan UNMIK Basın sözcüsü Sven Lindholm Sırbistan Radikal Partisinin Kosova'da seçim kampanyası düzenlemesi ile ilgili UNMIK'ten izin alınmadığını ifade ederken, "Bize özel ziyaret olarak Kosova'yı ziyaret etmek istediklerini bildirdiler" cevabını vermekle yetinmiştir.

Kosova Başbakan yardımcısı Hajredin Kuçi, Sırp liderlerinin Kosova'ya girmeleri veya girmemelerini ile ilgili sorumluluğun kendilerinde olmadığını ifade ederken, "Sırp liderlerin Kosova'yı ziyaret etmesi UNMIK'in sorumluluğuna girmektedir" diye konuşmuştur. Kosova'nın özgür bir ülke olduğunu hatırlatan Kuçi, "Kosova herkesin ziyaret edebileceği bir ülke. Ama anayasa düzenini suiistimal etmek veya komşu ülkelerin siyasi çözümleri için yer değildir" şeklinde sitemini dile getirmekle yetinmek durumunda kalmıştır.

³⁵¹ "Sejdiu: Kosova ëshë shteti panvarur dhe sovran", **Koha Ditore Gazetesi**, 4 Mayıs 2008, s.2 -3

³⁵² "UNMIK-u i pavendosur për zgjedhje", **Ekspres Gazetesi**, 6 Mayıs 2008, s.3

Sırbistan hükümeti seçim öncesi düzenlediği son toplantısında 11 Mayıs'ta düzenlenecek olan genel ve yerel seçimlerin Kosova'da yapılması yönünde karar alması ortamın daha da kızışmasına neden olmuştur. Sırbistan üst düzey yetkililer, "Genel ve yerel seçimlerin Birleşmiş Milletler 1244 nolu kararı gereği Kosova'da da yapılması gerekliliğine işaret ederek, bunun Sırbistan'ın en doğal hakkı olduğunu savunmuşlardır.

Kosovalı liderlerin bütün karşı çıkmalarına rağmen 11 Mayıs'ta Sırbistan genelinde olduğu gibi Kosova'da da sandıklar kurulmuş, Kosovalı Sırlara da Sırbistan Cumhurbaşkanı seçme hakkı tanınmıştır. Seçimin Kosova'da yapılmasına engel olmayan UNMIK'in seçim sonucunun ardından seçimlerin geçersiz olduğunu bildirmekle yetinmesi, Kosova'da artık UNMIK'in misyonunu yapamayacağını açık bir şekilde göstermiştir.

Sırbistan genel seçimleri Kosova'da yapmayı büyük bir başarı olarak algılayan, Kosova konusunda pes etmediğini bir kez daha uluslararası topluma kanıtlamış olmuştur.

4.8. KOSOVA'NIN GELECEĞİ

Bağımsızlık ilanı ve onu takip eden tanıma süreciyle birlikte Kosova'da yeni bir sayfa açılmıştır. Kosova vatandaşları artık "Ben kimim? Nereliyim" sorularına cevap buldukları gibi arzuladıkları refah seviyesine ulaşmayı beklemektedirler. Ama Kosova'da savaş sonrasında ekonomik ve sosyal hayatta var olan yaraların halen sarılamamış olmasının yanı sıra uluslararası toplumda da Kosova konusunda farklı yorumların olması Balkanların kanayan yarası Kosova'nın halen istikrarsızlık abidesi olduğunu göstermektedir.

Artık her iki taraf da Kosova'yı sahiplenme anlayışından çıkarak, bir arada yaşama konusunda açık kapı bırakmalıdır. Ülke içinde Sırlar dışında çoğunluk Arnavutlar ile diğer topluluklar arasında beraber yaşama paydası iyiden iyiye oturmuşken, Sırların Arnavut ve Avrupa Birliği otoritesini kabul

etmemesi aşılması gereken önemli sorunların başında gelmektedir. Sırlar, Kosova'yı kendi vatanları olarak görmeye devam ederken, kendilerini tümüyle toplumdan arındırarak, kendi kendilerine yetme politikası gütmekte diretmektedirler. Sırlar yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde Sırbistan yasalarını uyguladıkları gibi, başkent olarak Priştine'yi değil Belgrat'ı görmeye devam etmektedirler. Sırlar tarafından izlenen bu siyaset uluslararası toplumu rahatsız ettiği gibi toplum Belgrat'ı bu konuda suçlamaktadırlar. Belgrat'ta artık Kosova gerçeğini kabul ederek, halkın büyük bir bölümünün rüyalarını süsleyen Avrupa Birliği üyelik sürecine yönelmelidir. Şu anda var olan parametreleri dikkat alırsak Kosova ve Sırbistan'ın yolu tekrar Avrupa Birliği çatısı altında buluşacak gibi görünmektedir.

Kosova için şu anda tek çözüm yolu Avrupa Birliği üyeliği olarak görülmektedir. Bunun dışında Kosova ile her tür plan ya da gelişme onu tekrar istikrarsızlığın koynuna itebilir. Bu noktada Avrupa'ya büyük görev ve sorumluluk düşmektedir. Küresel bir güç olma iddiasını sürdüren Avrupa Birliği, kendi arka bahçesinde var olan sorunları çözme konusunda daha istekli olmalıdır. Aksi takdirde kendi iç meselesini çözmekte aciz olan bir birlik, küresel aktörlerle mücadelede ne kadar başarılı olabilir sorusunu sormak gerekmektedir. Bunun açık bir şeklide farkında olan birliğin üst düzey yöneticilerin Kosova'nın birliğin geleceği için olgunluk sınavı niteliği taşıdığını ifade etmeleri Kosova konusunda en kısa zaman içinde ortak bir tutum içinde olacaklarının müjdesi olarak yorumlanabilir.

Avrupa artık Kosova'yı kendi sınırları içine almak isteyip istemediğini açık bir şekilde kamuoyu ile paylaşmalıdır. Eğer Kosova'yı kendi sınırları içinde görmek istiyor ise önce kendi içinde Kosova'nın bağımsızlığı konusunda muhalefete olan üyelerini bu politikasından vazgeçirmeli ve Kosova'nın birliğe üyeliği için gereken süreci başlatıp, hızlandırmalıdır.

SONUÇ

Tez dahilinde yürütmeye çalıştığımız Sırp Milliyetçiliği tartışması bizce en iyi “Büyük Hayal”, “Küçük Son” sözleri ile ifade edilebilir. Bunun nedeni Sırpların tarih boyunca peşinde koştukları “daha büyük bir devlete” sahip olma ve bunu yönetme arzusudur. Sırpların, “Sırpların yaşadıkları ya da Sırp mezarlarının bulunduğu tüm yerleri” devlet sınırlarına dahil etmek için sürdürdükleri “Büyük Sırbistan” idealleri irredentist (yayılmacı) bir politika olarak nitelendirilebilir. Eski Yugoslavya’yı oluşturan bölgelerin üzerine inşa edilmesi amaçlanan “Büyük Milli Devlet”in kurulması için tarih boyunca çeşitli milli plan ve programlar ortaya atılmıştır. Bu çerçevede milliyetçi kesimin önderleri, Sırpların milli bilinçlerine ve milliyetçi duygularına hitap edecek mitler ve efsaneler yaratarak, Sırpların seçilmiş bir halk oldukları temasını sürekli işleyerek halka kabul ettirmeye çalışmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu idaresi altındaki Sırp milliyetçiliği dinden beslenmiş, Sırp Milliyetçiliğinin bu dönemde öncülüğünü de Sırp Ortodoks Kilisesi yapmıştır. Sırpların devletleri olmadığı dönemde bu boşluğu dolduran kilise, gerek efsanelerde gerekse gündelik hayata milli benliğe hitap etmiş, bu sayede de halkın milli benliğini canlı tutmaya çalışmıştır. Kilise özellikle Sırpların Kosova Savaşında Osmanlı İmparatorluğu’na yenilmeleri gerçeğine karşın aslında savaşın galibini oldukları tezini işlemiş ve bu suretle de Avrupa’da İslam dinine karşı savaşan tek millet olduklarını iddia etmiştir. Kilise’nin söylemlerine göre Sırp, rahat bir yaşamı değil, tanrı yolunda ölmeyi yeğleyerek, “gökler milleti” yani seçilmiş bir millet olmayı hak etmişlerdir. Bu dönemlerde, Sırp milliyetçiliği idealine sarılan din adamları düzenledikleri ayinlerde Sırp ulusunun yüceliğinden ve seçilmişliğinden bahsederek, halktaki milliyetçilik duygularını körüklemişlerdir.

Bu sayede milli bir bilince kavuşan Sırp, Osmanlı İmparatorluğu’na karşı ayaklanarak, milli bir devlet kurma çabası içine girmişlerdir. Bu konuda başarı sağlayan Sırp, I. Dünya Savaşı sonrasında da kendi çatıları altında Slavları birleştirmiş ve böylece de “Büyük Sırbistan” idealinin birinci aşaması

tamamlanmıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı Sırp'ların ikinci aşamaya geçmelerini engellemiştir. Milliyetçi kesimin o dönemde milli bir devletin kurulması için Alman birliğini örnek almış ve savaşta da Almanları desteklemiştir. Büyük bir hezimetle sonuçlanan savaş Sırp Milli bilincinin ve milli devlet idealinin büyük yara almasına neden olmuştur. Tito önderliğinde kurulan yeni devlet, Sırp başatlığını kırmış, milliyetçi söylemi yasaklamış ve halkların kardeşlik kavramını benimsemiştir. Sırp milli bilinci için büyük bir darbe niteliğinde olan Yugoslav üst kimliği, Sırp'ların bu dönemden sonra en çok üzerinde durdukları konudur.

Sırp'ların, milli benliklerinin, tarihlerinin, dinlerinin ve kültürlerinin geleneksel olarak beşiği ve namusu olarak kabul ettikleri Kosova'ya Tito tarafından 1974 Anayasası ile özerklik verilmesi, Sırp'lar tarafından Sırbistan'ın parçalanması olarak algılanmıştır. Bundan sonra özellikle kilise ve akademisyenlerin çabaları ile Sırp milli bilinci deyim yerindeyse dalmış olduğu uykudan uyandırılmıştır.

Tito'nun ölümü ardından oluşan boşluktan çok iyi yaralanan Sırp milliyetçiliğinin önderleri Sırp milli politikasının geleceği ile ilgili bir yeni bir hareket planı hazırlamışlardır. Milli Devlet hayalinin gerçekleştirilmesi için yapılması gerekenler belirlenmiştir. Bu uğurda yapılması gereken her nokta tartışıldıktan sonra oyunun başrolündeki isim de belirlenmiştir. Bu isim Kosova söylemi ile Sırp kamuoyunda ön plana çıkan Slobodan Milošević'tir. Milliyetçi söylemiyle kısa bir sürede yükselen Milošević, kilise ve entelektüel kesimin yardımıyla Sırp ulusal kahramanlığı mertebesine ulaşmış ve Sırp Milliyetçiliğinin yeniden doğuşu olarak nitelendirilmiştir.

Milošević'in Sırbistan yönetimine gelmesi Sırp milliyetçiliğine yeni bir boyut kazanmıştır. İktidara gelir gelmez "Homojen Sırbistan" politikasını gündemine alan Milošević, bu planı hayata geçirmeyi birinci hedefi haline getirmiştir. İktidarı döneminde Yugoslavya genelinde tam bir terör ortamı yaratan Milošević, izlediği politikalar ile Sırbistan'ı büyütmemiş aksine küçültmüştür.

"Mesih" imgesiyle Kosovalı Sırp'ların koruyuculuğuna soyunan Milošević, Kosova'ya ve Kosovalı Sırp'lara olan minnet borcunu ödemek

adına da Kosova'nın özerkliğini kaldırmıştır. Bu durum ise hem Kosova'daki Arnavutların hem de Yugoslavya'yı oluşturan diğer cumhuriyetlerin halklarında milliyetçilik duygularının canlanması sonucunu doğurmuştur. Bu tarihten sonra Sırlar tarafından, Sırp hükümrancılığının Yugoslavya çapında kurulması ve Sırp olmayan bölgelerin Sırplaştırma politikası sonun başlangıcı olarak ön plana çıkmıştır.

“Büyük ve Homojen Sırbistan” hayalleriyle yola çıkan Miloşeviç önderliğindeki Sırlar, izledikleri aşırı milliyetçi politikalar neticesinde bu hayallerinden vazgeçmek durumunda kalmışlardır. Yugoslavya'yı tek başına yönetmek isteyen Sırlar, bu istemlerine karşı çıkan Hırvat ve Sloven'lerin cumhuriyetten çekilmesinden sonra başlayan dağılma süreciyle aslında Sırp Milli Devleti hayalinin yok oluşuna tanık olmuşlardır. Sırlar bu parçalanmayı önlemek adına silaha başvurmuşlar, ancak Bosna örneğinde açıkça görülebileceği gibi sonuçta aciz duruma düşmüşlerdir.

Dağılma sonrasında “Büyük Sırbistan” hayalinden iyice uzaklaşan ve Slovenya, Hırvatistan, Makedonya ve asıl önemlisi Bosna topraklarını uluslararası toplumun denetimine bırakan Miloşeviç önderliğindeki Sırp yönetimi deyim yerindeyse yağmurdan kaçarken doluya tutulmuştur. Sırların, bu toprakları ellerinde tutmak için izledikleri politikalar ters tepmiş ve geri dönülmez bir düşüşün başlangıcını oluşturmuşlardır. Bu yenilgiden sonra daha küçük ama “Homojen Sırbistan” ülküsü gütmeye başlayan Miloşeviç, bu noktadan sonra Arnavutların nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu Kosova ve Macarların yoğun olarak yaşadıkları Voyvodina'ya üzerine yoğunlaşmıştır. Özellikle Kosova'yı Sırplaştırma ve oradaki Sırp olmayan halka zulüm politikalarının artmasından sonra, Bosna savaşından sabıkası bulunan Miloşeviç'e yeni bir soykırım sahası bırakmak istemeyen batılı ülkeler olaya müdahale etmiştir. Müdahaleyle, Sırların namusumuz olarak tabir ettikleri Kosova'daki Sırp rejimi yıkılmış, ülkenin yönetimi uluslararası topluma bırakılmış ve böylece de Sırp milliyetçilerine ağır bir darbe indirilmiştir. Bu müdahaleyle vatanlarının sınırlarını genişletebileceklerini düşünen Sırlar, “gittikçe küçülen” bir vatanla karşı karşıya kalmışlardır. 21 Mayıs 2006 tarihli halkoylaması sonucunda Karadağ'ın bağımsızlığını ilan

etmesiyle, Sırp'ların büyük devlet projesi bu kardeş ülkede de yıkıma uğramış ve böylece "Homojen Sırbistan" projesi de haritadan silinmiştir. Sırp'ların yaralarını sarmaya çalıştıkları ve Kosova'yı koruma mekanizmaları geliştirdikleri bu dönemde, 17 Şubat'ta Kosova'nın batılı devletlerin desteğiyle tek taraflı bağımsızlığını ilan etmesiyle yeni bir hezimet yaşamıştır.

Domino taşlarının düşüşünü andıran "Büyük Sırbistan" hayalinin son düşen taşı Kosova'nın bağımsızlığı olmuştur. Sırp'lar, büyük bir milli devlete sahip olma adına çaba harcarken, ellerinde olan toprakları da kaybetmişlerdir. Sırbistan'ın Kosova'nın bağımsızlığını hiçbir zaman kabul etmeyeceğini açıklamasına karşın Kosova'da halkın yüzde 90'ının bağımsızlık taraftarı olması ve batılı ülkelerin de bunu desteklemesi Sırbistan'ın tavrının zaman kaybı ve halkı oyalamaktan başka bir şeye olmadığını göstermektedir.

Sırbistan'ın Kosova konusunu kapatıp artık kendi sınırlarını korumaya özen göstermesi gerekmektedir. Şu anda Sırbistan sınırları içinde Macarların yoğun olarak yaşadıkları bölge olan Vojvodina, Boşnakların yoğun olarak yaşadıkları Sancak ve Arnavutların yoğun olarak yaşadıkları Preşevo vadisinde bağımsızlık yönünde hareketlenmeler yaşanmaktadır. Eğer bu bölgelerin de Sırbistan'dan ayrılmaları söz konusu olursa Sırp'lar için tam anlamıyla büyük bir hayal kırıklığı yaşanacaktır. Sırp'ların, yıllarca peşinden koştukları "Büyük Sırbistan", "Belgrad Paşalığı" hayalleri son bulacaktır. Sırp'lar artık homojen bir yapı içinde Osmanlı zamanında yaşadıkları "Belgrad Paşalığı"nda hayatlarını idame ettirmek zorunda kalacaklardır.

Sonuç olarak, büyük hayaller kurulurken onların olabilirlik derecesine bakmak ve buna göre bir planlama yapmak gerekmektedir. Sırp'ların yaşadıkları bu bakımdan anlamlıdır.

KAYNAKÇA

- ANDERSON Benedict, **Hayali Cemaatler**, Çev. İskender Savaşır, İstanbul, Metis, 2004.
- ANDREJEWICH Milan, **Bosnia and Herzegovina: In Search of Peace**, RFE/RL Research Report, Cilt: 1, Sayı 23, 5 June 1992.
- ARMAOĞLU Fahir, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, İstanbul, Der Yayınları, 2005.
- AYNI Prof. Mehmet Ali, **Ulusçuluk (Milliyetçilik)**, der: Nezih Neyzi, İstanbul, Peva, 1997.
- BABUNA Aydın, “Kosova Sorunu Üzerine”, (Erişim), <http://www.foreignpolicy.org.tr>,
- BAGCI Hüseyin, **Bosna – Hersek, Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklara Giriş**, (Erişim), <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/22/104.pdf>.
- BAJRAMI H., **Konventa Jugoslave Turke e vitit 1938 për shpernguljën e Shqiptarve: Gjurmë Albanologjike**, Prishtine 1983.
- BALIBAR - WALLERSTEIN, **İrk Ulus Sınıf, Belirsiz Kimlikler**, çev. Nazlı Ökten, İstanbul, Metis, 2000.
- BANAC Ivo, **Sırbistan’da Milliyetçilik - Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar**, çev: Gencer Özcan, İstanbul, Bağlam yayıncılık 1997.
- BATAKOVIĆ Dušan T., **Kosovo i Metohija – Istorija i ideologija**, Beograd, Čigoja Štampa 2007.
- BELJO Ante ve diğerleri, **Greater Serbia from Ideology to Agretion**, Zagreb, Croatian Information Centre, 1992.
- BERDJAJEV N., **The Destiny**, London, 1996.
- BILANĐIĆ Dušan, **Moderna Hrvatska Povjest**, Zagreb, Golden Marketing, 1999.
- BOGDANOVIĆ Darko, **Istorija Staro Srpske Knjizevnosti**, Beograd, Globus, 1980.
- BORA Tanıl, **Milliyetçiğin Provokasyonu**, İstanbul, Birikim yayınları 1995.
- BOSTANCI M. Naci, **Bir Kolektif Bilinç Olarak Milliyetçilik**, İstanbul, Doğan Kitapları, 1999.
- BOTTOMORE Tom, **Siyaset ve Sosyoloji**, Çev: Erol Mutlu, Ankara, Teori, 1987.
- BOZIĆ Ivan, Sima Črković, Milorad Ekmečić, Vladimir Dedijer, **Istorija Jugoslavije** Beograd, Prosveta, 1973.
- BRACEWELL Wendy, “**National Histories and National Identities Among the Serb and Croats**” M. Fulbrook (ed.), National Histories and European History, London, U. C. L. Press, 1993.
- BREMER Tijana, **Za Nikola Velimirovića**, Beograd, Globus, 1999.
- BUJOSEVIC Dragan –RADOVANOVIC Ivan, **The Fall of Milosevic, The October 5th Revolution**, New York, Palgrave Macmilan, 2003.
- CALHOUN Craig, **Milliyetçilik**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi, 2007.
- CILAS Aleksa, **Osrporavana zemlja**, Beograd, Književne novine, 1990.
- CLAUDE Levi-Strauss, **İrk, Tarih ve Kültür**, Çev: Işık Ergüden, Arzu Oyacıoğlu, Reha Erdem, Haldun Bayrı, İstanbul, Metis Yayınları, 2007.
- CVIJIĆ Jovan, **Balkansko poluostrvo i Jugoslovenske zemlje - Osnova Antropogeografije**, Beograd, Književnost, 1966.

- ČOLOVIĆ Ivan, **Bordel ratnika**, Beograd, Biblioteka, 2008.
- ČOROVIC Vaso, **Spisi Sveti Save**, Beograd, Sremski Karlovci, 1988.
- ČOROVIC Vladimir, **Velika Srbija**, Beograd, Kum, 1990.
- ČOSIĆ Dobrica, **Stvarno i Moguće**, Ljubljana, Cankarjeva Založba, 1988.
- ČUBRILOVIĆ Vaso, **Elaborat o Iseljavanju Arnavutda u Turksu**, Beograd, Štampa, 1937.
- ČUBRILOVIĆ Vaso, **Iseljavanje Arnavuda**, Beograd, Sremski Karlovci, 1940.
- ČUBRILOVIĆ Vaso, **Istorija Političke Misli u Srbiji u XIX veku**, Beograd, Književnost, 1958.
- DAŠIĆ Miomir, **Ogledi iz istorije Crne Gore**, Podgorica, 2000
- DIKICI Ali, **Bosna Savaşının Unutulmayan Trajedisi: Srebrenica Katliamı**, 11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikası, 2004, Cilt: 10, Sayı: 1, (Erişim) <http://www.asam.org.tr/temp/temp659.pdf>.
- DIMITRIJEVIĆ Svetlana, **Stevana Stanimirovića mitropolita Plan za oslobodjenje Srpskog naroda**, Belgrat Üniveristesi, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beograd, 1926.
- DIMITROVA Svetla, "Proces Povratka na Kosovo Sputan Nedostatkom Sredstava", **Southeast European Times elektronik gazetesi**, (Erişim) <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/hr/features/setimes/features/2005/08/11/feature-01>.
- DIMKIĆ Ljubodrag, **Istorija Srpske Državnosti**, Novi Sad, 3 Tom, 2001.
- DJURIĆ Mikro, **Od Odgovorne Do Mirovne Crkve**, Beograd, Književnost, 2002.
- DUČIĆ Jovan, **Jugoslovenska Ideologija, Istina O "Jugoslavizmu"**, Verujem u Boga, Cleveland, Izdanje Centralnog Odbora Srpske Narodne Odbrane, 2 Baskı, 1990.
- ĐAKOVAC Aleksandar, **Crkva, Država i Politika**, Beograd, Kum, 2007.
- ĐORĐEVIĆ Mirko, **Kapmanija oko Crkve – i iz Crkve**, Media Centar, 2003.
- ĐORĐEVIĆ Miroslav, **Političko-istorijski Pristup Izučavanju Postanka i Razvitka Srpske Nacije - Postanak i Razvoj Srpske Nacije**, Beograd, Srpska Knjizevna zadruga, 1979.
- ĐORCEVIĆ Vladimir, **Odnosi Između Srbije i Avustro Ugarske u XX veku**, Beograd, Knjiga, 1936.
- ĐUKIĆ Dušan, **Milošević**, Beograd, Car, 1998.
- EKMEČIĆ Milorad, **Dijalog Prošlosti i sadašnjosti**, Beograd, Zbornik radova, 2002.
- EKMEČIĆ Milorad, **Pojam Velike Srbije Prema Svetskim Uzorima**, Beograd, Književost, 2002.
- ERÖZDEN Ozan, **Ulus-Devlet**, İstanbul, XII Levha yayınları, 2 Baskı, 2008.
- FAZLIU Hamdi, **Migrimi e populsise Shqiptare ne Shqiperi deri ne pril te vitit 1939**, Prishtine Üniversitesi yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Prishtine, 2000.
- GAREŠANIN Ilija, **Načertanije**, Beograd, SANU, 1944.
- GELLNER Ernest, **Uluslar ve Ulusçuluk**, çev. Büşra Ersanlı, Günay Göksü Özdoğan, İstanbul, Hil yayınları, 2. Baskı, 2008.
- GIDDENS Anthony, **"Sosyoloji" Eleştirel Bir Yaklaşım**, Çev. M. Ruhi Esengül, İstanbul, Birey, 1994.
- GLIGORIJEVIĆ Dr. Branislav, **Car Aleksandar Karađorđević**, Beograd, Prosveta, 2002.

- GLIGORIJEVIĆ Branislav, **Kominternu – Jugoslovensko i Srpsko Pitanje**, Zagreb, Globus, 1974.
- GROSS Mirjan, **Neka Osnovna Obeležja Novije Literature o nacionalizmu na engleskom jezičkom području**, Zagreb, Galeb, 1971.
- HADRI Ali, **Gjakova në Levizjen Nacional Çlirimtare**, Prishtinë, Rilindija, 1974.
- HAYES J.H. Carlton, **Milliyetçilik Bir Din**, çev. M. Çiftkaya, İstanbul, İz yayıncılık, 1995.
- HEYWOOD Andrew, **Siyaset**, Çev. Bekir Berat Özipek ve diğerleri, Ankara, Liberte Yayınları, 2006.
- HLC, Humanitarian Law Center, (20. Septembar) **Represija prema političkim neistomišljenicima u Srbiji**, Beograd, 2000.
- HOBSBAWN Erik J., **1780'den günümüze Milletler ve Milliyetçilik, Program, Mit, Gerçeklik**, Çev. Osman Akinhay, İstanbul, Ayrıntı, 2. Baskı, 1995.
- HOKSVORT Silvia, **Juče, danas i sutra**, Beograd, Književnost, 2004.
- HOXHA Enver, **Titistet – Shenime historike**, Tiran, Akademia 1982.
- JACKOV Milan, **Spisi Tajnog Vatikanskog arhiva XVI – XVIII veka**, Beograd, Kum, 1983.
- JAKŠIĆ Đurković Ljubomir, **Jugoslovensko-Poljska saradnja 1772-1840**, Novi Sad, Knjižara, 1990.
- JANKOVIĆ Darko, **Srbija i Stvaranje Jugoslavije**, Beograd, Književnost, 1973.
- JANKOVIĆ Dr. Dragoslav, **Jugoslovensko Pitanje i Korfska Deklaracija u 1917 godine**, Beograd, Medijska Knjižara Krug, 1967.
- JANKOVIĆ Petar, **Politicka Enciklopedia**, Beograd, Savremena Administracija, 1975.
- JEROTIĆ Vladeta, **Vera i nacija**, Beograd, Ars Libri, 1999.
- JOKSIMOVIĆ Vojin, **Kosova Crisis, A study in Foreign Policy Mismanagement**, Basil W.R. Jenkins (ed.). Los Angeles, Graphic Management Press, 1998.
- JOVANOVIĆ Slobodan, **Jugoslovenska misao Ilije Garašanina**, Cilt I, Beograd, 1932.
- KAPOR Momo, **Ko Je Kriv**, Beograd, Globus, 2005.
- KARAMAN Adolf, **Beleške o Srbiji Spomenik**, Beograd, Srpske Kraljevske Akademije, 1892.
- KARATAY Osman, **Kosova Kanlı Ova**, İstanbul, İz yayıncılık, 1997.
- KARADŽIĆ Vuk Stefanović, **Skupljeni Gramatički i Polemički Spisi**, Beograd, Književnost, 1896.
- KARAMUÇO Sencar, “Kosova Nereye Gidiyor?”, Ankara, **Parlamento Dergisi**, Temmuz 2007 sayı (Erişim)
http://www.tpb.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=1010&Itemid=89,
- KAŽIMIR Velimir Curgus, **Od Ostrva do Kontinenta, Deset Godina Protiv**, Beograd, Medija Centar yayınları, 2001.
- KISIĆ Milica, BULATOVIĆ B., **Srpska štampa 1768 – 1995**, Beograd, Media Centar, 1996.
- KRESTIĆ Vasilije, **Biskup Štrosmajer, Hrvat, Velikisrb, Jugosloven**, Jogodina, Danas, 2006.
- KRIZMAN Branko, **Elaborat Dr. Iva Andrića o Albaniju 1939 godine**, ČSP yayınları 1977.

- KRSTIĆ Vasilije, **Velika Srbija i mi**, Beograd, Globus, 1993.
- KUDOURIE Elie, **Avrupa'da Milliyetçilik**, Çev: M.H. Timurtaş, Ankara, MEB yayınları, 1971.
- KUT Şule, **Balkanlarda kimlik ve Egemenlik**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- LECA Jean (ed), **Uluslar ve Milliyetçilikler**, çev. Siren İdemen, İstanbul, Metis, 1998.
- LUČIĆ Dejan, **Tajne Albanske Mafije**, Beograd, Kosmos, 1996.
- MACKENZIE David, **Ilija Garasanin: Balkan Bismarck**, New York, Distributed by Columbia University Press, 1985.
- MALCOLM Noel, **Kosova Balkanları Anlamak İçin**, Özden Arıkan (Çev.), İstanbul, Sabah Kitapları, 1998.
- MARČETIĆ Nemanja, **Saut Slav Džemal**, Vreme Dergisi, Ocak, 2000.
- MARENGELEN Verli, **E verteta mbi Kosovën dhe Shqiptaret ne Jugoslavi, Reforma Argare Kolonizuese në Kosovë tjera Shqiptarë në Jugoslavi pas luftës së pare boterorë**, Tiran, Akademia e Shkencave e RPS te Shqiperise, 1990.
- MARJAN Davor, **Slom Titove armije – JNA i Raspad Jugoslavije 1987 – 1992**, Zagreb, Hrvatski Institut za Povjest, 1998.
- MIHAJLOVIĆ Rade, **Lazar Hrebeljanović Istorija i kult**, Belgrad, Predanje, 1984.
- MIHAJLOVIĆ Rade, **Novi Dodatci Istraživanjima Narodne Poezije**, Novi Sad, SKZ yayınları, 1936.
- MIHAJLOVIĆ Kosta – KRSTIĆ Vasilije, **Memorandum SANU Pod Lupom Politike**, Beograd, Književnost, 2002.
- MIHELJ Sabina, **Identiteti i globalizacija: mitovi i realnost**, Ljubljana, Institut Ludskih Prava, 2007.
- MILIČEVIĆ Jelena, **Istorija Srpskog naroda**, Zagreb, Srpske Akademije Nauke i Umetnosti, 1983.
- MILL Jony Stuart, **Utilitarianism, Liberty and Representative Government**, London, Everyman, 1910.
- MILOSAVLJEVIĆ Olivera, **Dvadeset Memorandumskih Godina**, (Erişim) <http://www.pescanik.net/content/view/921/83/>
- MIMICA Aljosa, **Druga Srbija Deset Godina Posle**, Beograd, HCHRS, 2002.
- MOLJEVIĆ Stevan, **Homogena Srbija**, Beograd, SANU, 1941.
- MUMINOVIĆ Dr. Rasim, “Srbizam i stradalaštvo Bošnjaka” Göteborg, Bošnački Front, 1999.
- MUSLIU Fahri – BANJAC Dragan, **Shthurja e Nyjës së Kosovës: Shikrimi nga dy anë**, Beograd, Këshili i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Serbi, 2005.
- MUZBEG Esin, **Televizyon Haberlerinde Yönlendirme Yugoslavya Cumhurbaşkanlığı Seçimleri**, Ankara, Gazi Üniversitesi yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2003.
- OBRADOVIĆ Dositej, **Pismo Haralampiju**, Beograd, Štampa, ty.
- ORAN Baskın, **Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1977.
- ÖĞÜN Süleyman Seyfi, **Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik**, İstanbul, Alfa yayınları, 2000.
- ÖZKIRIMLI Umut, **21. yüzyılda Milliyetçilik**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi, 2008.
- PAVLE Patrijarh, **Kosovska Iskšenja**, Beograd, Knjiga Komerc, 2008.

- PAVLIČEVIĆ Dragutin ve diğerleri, **Etničko čišćenje - Povjesni Dokumenti o Jednoj Srpskoj Ideologiji**, Zagreb, Globus, 1993.
- PAVLOVIĆ Dragiša, **Olako Obećana Brzina**, Zagreb, Globus, 1988.
- PAVLOVIĆ Leontije, **Kultovi Lica kod Srba i Makedonaca Istorijaska Etnološka Rasprava**, Smederevo, Knjžara, 1965.
- PEROVICH Boro, **A History of Modern Serbia 1804-1918**, New York, Press Institute, 1976.
- PEROVIĆ Latinka, **Srpska Pravoslavna Crkva i Novi Srpski Identitet**, Beograd, Helsinčki odbor za ljudska prava u Srbiji, 2006.
- PEROVIĆ Latinka, **U tradiciji nacionalizma**, Beograd, Helsinčki odbor za ljudska prava u Srbiji, 2008.
- PEROVIĆ Latinka, **Nacionalizm i Posle Nacionalizma**, Helsinčki Lidskih Prava, Beograd, 2005.
- PETRANOVIĆ Branko, **Istorija Jugoslavije 1918 – 1978**, Beograd, Nolit, 1981.
- PETRANOVIĆ Branko –ZEČEVIĆ Momčilo, **Jugoslavija 1918 – 1984**, Beograd, Zbornik dokumenat, 1985.
- PLANA Emin, **E verteta mbi Kosovën dhe Shqiptarët në Jugoslavi: “Mbi shpërnguljen e Shqiptareve nga teritori i Sanxhakut te Nishit në Kosovë (1878 – 1879)**, Tirana, Akademia e Shkencave e RPS te Shqiperise, 1990.
- POPOV Nebojša, **Srpska dramerija**, Beograd, Republika, 1997.
- POPOVIĆ Darko, **“Vidovdan i Sveti Krst”**, Beograd, Belgrat Üniversitesi yayınlanmamış doktora tezi, 2004.
- POPOVIĆ Radomir, **Srpska Crkva u Istoriji**, Beograd, Biblioteka Svečnik, 1977.
- POPOVIĆ Vasil, **Istočno pitanje**, Beograd, Knjževnosti, 1928.
- PUSHKOLLI Dr. Fehmi, **Programet e mbrojtjes kombetare Shqiptare te Kosoves prej Lidhjes se Prizrenit deri te Kuvendi i Kaçanikut**, Prishtine, Zeri e Rinis 1991.
- RADOJČIĆ Sp. Đorce, **Početak Kosovske legende - Knjuevna zbivanja i stvaranje kod Srba u srednjem veku i u tursko doba**, Novi Sad, Izdavačka Knjizevna Zadruga, 1967.
- RADOŠ Ljušić, **Srpska, velikosrpska i Jugoslovenska Politika Srbije (1804 - 1918) Velika Srbija**, Beograd, Pravda, 1995.
- RANKOVIĆ Aleksandar, **Izabrani Govori i Članci**, Beograd, Knjževnost, 1951.
- SAMARDJIĆ Radovan, **Istorijske osnove Garašaninovog Načertanija”** Beograd, SANU, 1991.
- SHELLING Friedrich, **Filozofija Mitologije**, Çev. Zdravko Popović, Beograd, Opus, 1988.
- SILBER Lora – LITL A., **Smrt Jugoslavije**, çev: Ljiljana Nikolić ve başk., Beograd, Rat i Mir, 1996.
- SLIJEPEVIĆ Djoko, **Istorija Srpske Pravoslavne Crkve**, Beograd, JRJ, 2002.
- SMITH Anthony, **Milli Kimlik**, Çev: Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim, 1999.
- SMITH Antony, **Ulusların Etnik Kökeni**, Ankara, Dost, 2002.
- STANKOVIĆ Đorđe, **Nikola Pašić i Jugoslovensko pitanje**, Cilt I, Beograd, Prosveta, 1983.
- STANIŠIĆ Mihajlo, **Velika Srbija u Propagandi Četničkog Pokreta Draže Mihajlovića 1941 – 1942**, Beograd, Knjževnost, 1974.

- STRANJAKOVIĆ Dragoslav, **Vlada ustavobranitelja 1842-1853**, Beograd, Književnost, 1932.
- ŠANTIĆ Aleksa, **Izbor Članaka iz Srpskog Glasa**, Beograd, Štampa, 1991.
- ŠIDAK Jaroslav, **Hrvatski Narodni Preporod i Ilirski Pokret**, Zagreb, Štampa, 1988.
- ŠIMUNJIĆ Petar, “Načertanije” **Tajni Spisak Srpske Nacionalne i Vanjske Politike**, Zagreb, 1992.
- ŠMALE Wolfgang, **Istorija Evropske ideje**, Beograd, Cibo, 2003.
- TAHIRI Edita, **Procesi i Negocimit te Konferences se Rambujes & Dokumentet**, Peje, Dukagjini, 2001.
- TOMANIĆ Miloradž **Srpska Crkva u Ratu**, Beograd, Medijska Knjizara Krug, 2001.
- TOMASEVICH Jozo, **Čentici u Drugom Sevtskom Ratu 1941 – 1945**, Zagreb, Globus, 1979.
- TOMIĆ Jovan, **Deset godina iz Istorije Srpskog Naroda i Crkve pod Turcima (1683 -1693)**, Beograd, Državna Štamparija Kraljevine Srbije, 1869.
- TOMPSON Mark, **Proizvodnja Rata: Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini**, çev: Vera Vukelić, Beograd, Medija Centar-Free B92, 2000.
- TOŠIĆ Desimir, **Nacionalni Prblemi Srba**, Beograd, Izdavanje, 1952.
- TUĐMAN Franjo, **Hrvatska u Monarhističkoj Jugoslaviji 1918-1928**, I. Cilt, Zagreb, Hrvatska Sveučilišna Naklada, 1993.
- TÜRBEDAR Erhan, “Kendi Kaderini Tayin Hakkı ve Ayrılıkçılık: Kosova’nın Bağımsızlığı Emsal Teşkil Eder Mi?”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Kasım 2007, (Erişim), <http://www.asam.org.tr/temp/temp508.pdf>.
- TÜRBEDAR Erhan, Kosova Düğümü Çözülüyor mu? **Stratejik Analiz Dergisi**, Eylül 2007, (Erişim) <http://www.asam.org.tr/temp/temp441.pdf>.
- TÜRBEDAR Erhan, Müzakerelere Doğru Kosova, (Erişim) www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=722&kat1=23&kat2=.
- TÜRBEDAR Erhan, “Sırbistan-Kosova Diyalogu: Ekranların Yeni Yarışma Programı”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Sayı Kasım 2003
- TÜRBEDAR Erhan, Sırbistan ve Savaş Suçluları, (Erişim), <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1632&kat1=23&kat2=>.
- TÜRBEDAR Erhan, Yugoslavya’nın Dağılması ve Bosna Savaşı Kronolojisi, (Erişim), www.asam.org.tr/belgeler/BOSNASAVASIKRONOLOJISI.doc.
- TÜRKÖĞLU Emir, “Seçimlerin Ardından Yugoslavya’da Demokrasi, Balkanlarda İstikrar Umudu”, **Stratejik Analiz I**, 6, Ekim 2000
- TÜRKÖNE Mümtaz’er, **Siyaset**, Ankara, Lotus, 2005.
- UREYA Güner, **Kosova’da Sırp Hakimiyeti Döneminde Azınlıklar Üzerindeki İnsan Hakları İhlalleri ve Bugüne Yansımaları**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara, 2005.
- ÜZGEL İlhan, **Sosyalizmden Ulusçuluğa: Yugoslavya’da Ulusçuluğun Yeniden Canlanması**, (Erişim) <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/454/5159.pdf>.
- VALENTIĆ Makro, **Koncepcija Garašaninovog ‘Načertanija’ (1844) - Historijski Pregled**, Beograd, Prosveta, 1961.
- VICKERS Miranda, **“Between Serb and Albanian” A History of Kosovo**, London, Hurst Company, 2001.
- VUČETIĆ Milenko, **Vlasi**, Zagreb, Centar za Informacii e i Publicitet, 1990.

YÜRÜR Pınar, **Geçmişten Günümüze Kosova Sorunu**, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 1999.

WELLER Marc, "Crisis in Kosovo 1989-1999. From the Dissolution of Yugoslavia to Rambouillet and the Outbreak of Hostilities" **London, International Documents&Analyses**. Volume 1. Published by Documents&Analyses Publishing LTD 1999.

БУКИЋ Славољуб, **Он, Она и ми**, Београд, Радио Б92, 1997.

ИВИЧ Ретар, **Српски Народ и Његоб Јесик**, београд, Книжевност, 1971.

ПОПОВ Чедомір, **Велика Србија, стварност и мит**, Нови Сад, Сремски Карловци, 2007.

ПОПОВ Чедомир, **Грађанска Европа 1779 – 1780**, Нови Сад, Книга Матица Српска, 1989.

ЈЕФТИЋ Владика Анастасијеж, **Распето Косово - Уништене и оскрнављене српске православне цркве на Косову и Метохији**, Београд, Глас Косова и Метохије, 1999.

Gazeteler:

Balkan News

27 Temmuz 2005

Blic

1 Haziran 1990

4 Nisan 2003

12 Aralık 2005

12 Ekim 2008

19 Şubat 2008

24 Şubat 2008

Danas

4 Nisan 2008

24 Şubat 2008

Der Spiegel

26 Haziran 1989

12 Temmuz 1998

Dnevnik

22 Ağustos 2007

Dnjevni Telegraf

12 Aralık 2004

Ekspres

19 Ağustos 2007

6 Mayıs 2008

Glas Gazetesi

19 Şubat 2008

Koha Ditore

21 Haziran 2005

29 Temmuz 2006

3 Şubat 2007

15 Mart 2007

11 Ağustos 2007

20 Ağustos 2007

4 Mayıs 2008

Novosti

12 Aralık 1922

26 Şubat 2008

24 Şubat 2008

23 Şubat 2008

Politika

21 Şubat 2003

28 Ağustos 2003

8 Mayıs 2005

26 Kasım 2005

14 Şubat 2007

25 Temmuz 2007

13 Şubat 2007

20 Şubat 2008

25 Şubat 2008

24 Şubat 2008

5 Mayıs 2009

Tanjug Agencija Vesti

22 Şubat 2008

24 Şubat 2008

Yeni Dönem

23 Şubat 2006, 313 sayısı

3 Temmuz 2008, 434 sayı

Večernije Novosti

25 Eylül 1986

1 Nisan 2008

2 Nisan 2009

Zëri

11 Aralık 2003

30 Aralık 2004

30 Ocak 2006

11 Haziran 2008

29 Haziran 2008

Internet:

<http://www.pm-ksgov.net>

<http://www.ombudspersonkosovo.org>

<http://www.osce.org/kosovo>

<http://www.unmikonline.org>

<http://www.bbc.co.uk/serbian>,

<http://www.mail-archive.com/news@antic.org/msg00344.html>.

<http://www.nato.int/kfor/kfor/documents/mta.htm> 30 Ağustos 2007

<http://www.nato.int/kfor/kfor/documents/mta.htm>

<http://www.un.int/usa/sres1244.htm>

<http://www.un.int/usa/srcs>

<http://www.voanews.com/serbian/>

www.unmikonline.org/pub/misc/FrameworkPocket_TUR.pdf,

<https://unmikonline.org>

www.trepca.net/politike/050613_raporti_kai_aides.htm,

www.unosek.org/docref/Comprehensive_proposal-english.pdf

ÖZET

KARAMUÇO, Sencar. Sırp Milliyetçiliğinde Kosova Algısı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009

Bu çalışma, günümüz dünyasının en tartışmalı kavramlarından olan milliyetçilik kavramı ile ilgili olarak, Sırp Milliyetçiliği ve Sırp Milliyetçiliğinin Kosova algısı üzerinedir.

Sırp Milliyetçiliğinde Kosova algısı ile ilgili düşüncelere ve olaylara geçmeden önce, milliyetçilik tartışmaları ve milliyetçiliğin temel özellikleri, tezin birinci bölümünde açıklanmıştır. İkinci bölümde Sırp Milliyetçiliğinin temel özellikleri ve Sırp milli programları; üçüncü bölümde ise Sırp Milliyetçiliğinde Kosova algısı ele alınmıştır. Dördüncü bölüm, Kosova sorununu ele alarak, Kosova'nın bağımsızlığına bakış açılarının bir değerlendirmesini yapmaktadır.

Sırp Milliyetçiliğinin temelinde Fransız Devrimi sonrasında Avrupa'da moda haline gelen milli devlet kurma emelleri olduğu görülmektedir. Tarih boyunca dini değerlerin öncülüğünde bu amaç uğruna hareket eden Sırlar, izledikleri katı ve baskıcı politikalar yüzünden bu emellerinden iyiden iyiye uzaklaştıkları gibi, yeni parçalanmalarla da karşı karşıya kalma tehlikesi öncesinde bulunmaktadır. Sırlar ulusal, tarihsel, dinsel, dilsel, geleneksel açıdan beşikleri olarak algıladıkları Kosova'yı Arnavutlara kaptırmış olmalarının hayal kırıklığını yaşamaktadırlar. Sırların tarih boyunca peşinde koştukları "büyük hayalleri", "küçük bir sonla" son bulmuştur.

Anahtar Kelimeler:

1. Milliyetçilik
2. Sırp Milliyetçiliği
3. Büyük Sırbistan
4. Kosova
5. Slobodan Miloşević

ABSTRACT

KARAMUÇO, Sencar. Kosovo Perception of Serbian Nationalism, Master Thesis, Ankara, 2009

This study deals with question of Kosova in the context of Serbian nationalism, to this task, first I have tried to understand the roots of Serbian nationalism in its historical development, then, I have put an special emphasis on the specific situtation of Kosova in the region, for it is no longer only “a place” but, a total battlefield. The war on Kosova, both by Serbs and Kosovars, is also important to track the develepmont of Balkan Question.

After the so-called lost of Kosova, Serbian nationalism took another step, which I consider very dangerous for Balkans, because the idea of Greater Serbia is still a living motive Serbians, and that is a threat to the peace in Balkans.

Key Words:

1. Nationalism
2. Serbian nationalism
3. Greater Serbia
4. Kosovo
5. Slobodan Milosevic